Ц-4518

Johana Shpiri

Hajdi

Hajdi

„Libri im"

BIBLIOTEKA PËR FËMIJ E TË RIJ

12

JOHANA SHPIRI

HAJDI

RILINDJA
SIPËRMARRJE GAZETARE-BOTUESE
PRISHTINË — 1959

Titulli i orgjinalit

JOHANNA SPYRI

HAJDI

Përkthyes
GANI LUBOTENI

Redaktor:
M. GJEVORI e F. OSTROZUBI

80.078
e Vendit
II-4518

Ilustrator
MIOMIR ZUBIQ

KREU I I

MIXHA PREJ MALI

Prej qytetit të vogël e të vjetër Majenfeld, që ka nji pozitë të mrekullueshme, dredhon shtegu nëpër livadhe të blerta me sanë deri në rranzë të maleve të nalta të murrme, të cilat nga ajo anë krrusen mbi lugun e gjanë. Kurse nga vendi ku shtegu i ngjitet malit përpjetë përhapet prej kullosave të mbulueme me bar t'ultë e të njomë era dehse e luleve të malit.

Nëpër këtë shteg të ngushtë mali, nji mëngjes të kthjelltë qershori me diell, ngjitej nji vajzë e gjatë dhe e fortë. Për dore mbante nji fëmi, faqet e të cilit ishin skuqë aq shum, sa të kuqt depërtonte nëpër lëkurën e murrme të fëmis, të përcëllueme. S'âsht për t'u habit — vashëza, me gjithë diellin e ngrohtë të qershorit, ishte ngarkue aq shum me rrobe, thuese ishte dimni acar. Nuk ishte as pesë vjeç, por si ishte nuk shifej fare, sepse ishte veshë me dy-tri fustane, e përveç kësaj edhe e mbështjellun me nji shall të trashë të kuq leshi, kështu që nuk i shifej fytyra. Kishte mbathë këpucë të gozhdueme e të randa alpinistësh në kambët e vogla, e ishte mbytun në djersë, mezi ngjitej përpjetë. Duhej t'ecshin edhe nja nji orë të mirë rrugë, kur qe mbërrijtën në nji katund të vogël të quejtun Selci, i cili ndodhet në gjysmën e rrugës të majës së malit. Këtu udhtaret tona u pritën me përshëndetje nga të gjitha anët. Diku i thirrshin prej dritareve, të tjerët prej pragjeve, kurse disa prej oborreve, sepse kjo ishte vendlindja e vajzës. Mirëpo, ajo përgjegjej në gjithë këto përshëndetje e pyetje vetëm në kalim e sipër

dhe s'u ndalte askund deri sa mbërrijti në fund të katundit të vogël, deri në shtëpin e fundit, prej kah i bëzani nji zâ nga dera: „Deta, prit pak, po vij edhe unë me ty, në se do t'ecish edhe mâ."

Vajza, së cilës i qenë drejtue këto fjalë, u ndal, kurse fëmija lëshoi dorën e saj dhe u ul përdhé.

„A u lodhe, Hajdi?" pyeti prisja e saj.

„Jo, por âsht tepër nxehtë", u përgjegj fëmija.

„Edhe pak do të mbërrijmë nalt. Vetëm duhet t'i zgjasish edhe pak hapat e mbas nji ore do të jemi atje", i jipte zemër vashzës Deta.

N'at moment u duk në derë nji grue e trashë dhe nga pamja zemërmirë dhe u bashkue me ato. Ajo ishte e njoftuna e vjetër e Detës, prandej që të dyja filluen nji bisedë të gjallë rreth gjithë banorëve të Selcit dhe rrethit të tij. Vashëza u ngrit dhe u nis mbas tyne.

„Po ku je nisë me at fëmi?" — e pyeti grueja e trashë. „Mos âsht kjo ndoshta fëmija e motrës sate të ndjerë?"

„Po", u përgjegj Deta. „Po e çoj nalt te Mixha. Duhet të rrijë atje."

„Çka? Te Mixha prej Mali të ngeli fëmija! A je në vehte ti, Detë! Si mund të bâjsh nji gjâ të këtillë! Sa mirë ka me të pritë plaku se! Ka me të përzanë, ta dijsh, bashkë me fëmín!"

„S'guxon me na përzanë, ai âsht gjyshi i saj. Patjetër duhet t'i ndihmojë. Unë e kam rritë deri më tash, e me të thanë të drejtën, Barbarë, nuk dëshiroj që vetëm për shkak të fëmís të heqi dorë prej nji detyre këso dore, të cilën po ma ofrojnë! Le të bâjë tash gjyshi atê që ka për detyrë."

„Po, sikur t'ishte ai njeri si janë njerzit tjerë, kishte me bâ", pohoi Barbara e trashë. „Ti të paktën e njef. Çka ka me bâ me nji fëmi, madje kaq të mitun! Fëmija s'do të mundet me jetue te ai. E ku po shkon ti, në ç'vend?"

„Në Frankfurt", deklaroi Deta. „Atje po më japin nji nji detyrë të mrekullueshme. A din, ajo familje në verën që shkoi qe poshtë në banjë. Dhoma e tyne ishte në koridorin tim, kështu që u kam shërbye. Qysh atëherë deshtën të më marrin me vehte, por unë nuk munda me u nisë. Tash kanë ardhë përsëri dhe duen të më marrin. Po shkoj me ta, e pse jo!"

„S'kisha me dëshirue të jem në vend të kësaj fëmije!" — tha Barbara tue ngritë duert. Kush dreqi e din se ç'po ngjet me at plakë! Qe sa vjet me radhë s'don me ndi për njeri të gjallë! S'e ka qitë kambën në kishë, po edhe atëherë kur po zbret prej mali me at shkopin e vet të trashë, të gjithë po i frigohen dhe po i shmangen. Me ato vetulla të trasha e të thime, mjekërr të tmershme, duket si me qenë ndonji i pafé ose Hindian, aq sa njeriu e ndjen vehten të lumtun nëqoftëse nuk ndeshet me tê.

Mos e pafsh as n'andërr!"

„Sido që të jetë", tha Deta prerazi, — „âsht gjysh dhe patjetër duhet të kujdeset për të mbesën. S'mund t'i bâjë asgjâ të keqe, sepse do të jetë përgjegjës ai e jo unë."

„Kisha me dashtë të dij, tha Barbara me kureshtje, — „se ç'mëkat ban në shpirt ai plak, kur âsht në gjendje me jetue qyqe vetëm në mal dhe, gjithmonë i ngrysun, t'u shmanget njerëzve. Gjithçka po flitet për tê. Ti sigurisht do të keshë ndi diçka prej motrës sate, apo jo Detë?"

„Po, si jo, vetëm s'due me folë për atê, sepse me bâ me ndëgjue ai kishte me më hangër ora e ligë".

Mirëpo, Barbara qysh moti dëshironte me dijtë çka i ka ndodhë Mixhës prej Mali që po urren gjithë shekullin dhe po jeton nalt si ndonji eremit. Pse njerzit po flasin për tê me gjysëm zani, sikur po frigohen me thanë diçka kundër tij, megjithse nuk janë n'anën e tij. Dhe mâ në fund, pse gjithë Selcasit po e quejnë Mixhë, kur ai s'mund të jetë mixha i gjithë banorëve të Selcit. Tueqenëse Barbara ishte martue tash shpejt e kishte ardhë prej katundit Pritigau, nuk njifte shum njerëz as nuk dinte se çka ngjante në Selc dhe në rrethin e tij. Por Deta, e njoftuna e saj e vjetër, âsht me origjinë prej Selcit dhe ka jetue atypari deri para nji viti me t'amën, mbas vdekjes së të cilës âsht shpërngulë në Ilixhën Ragac, ku filloi me punue si kameriere në nji hotel të madh. Sot në mëngjes erdhi bashkë me fëmin prej Ilixhës. Deri në Majenfeld ka ardhë me trenin e sanës, të cilit i grahte nji i njoftun i saj, kështu që pranoi edhe atê edhe fëmin. E sa i përket Barbarës ky ishte nji rast i mirëseardhun sa me kënaqë kureshtjen e saj. Prandej e rroki përkrahu Detën miqsisht dhe i tha:

„Më duket se prej teje mundem me marrë vesh ç'âsht e vërtetë e çka s'âsht. Mendoj se të paktën ti duhet të dijsh si qëndron puna. Më thuej tash çka ka plaku. A i ka urrejtë kurdoherë njerzit edhe ata atê?"

„A ka qenë kurdoherë mu kështu, s'mund të thom me saktësi. Tash unë jam njizet e gjashtë vjeç e ai shtatëdhetë. Nuk e kam njoftë kur ka qenë i ri, — mirret vesh vetiu. S'dij se çka âsht folë krejt për tê në katundin tuej, por unë dij mjaft sende, sepse nana ime âsht prej Domleshkut, si edhe ai."

„E çka don me thanë me këte, Detë?" — tha Barbara pak si e fyeme. „Në katundin tim nuk flitet çkado. E dij se, unë mundem edhe me heshtë, në rasë nevoje. Pra, tregomë çka din për tê, nuk do të pendohesh."

„Mirë, po të tregoj, por mos i trego askujt, më premto!" — ia tërhoqi vërejtjen Deta.

Tash u kthye me shique se mos ishte vashëza tepër afër sa me ndëgjue bisedën e tyne. Mirëpo, fëmija s'ishte askund. Duket me siguri se ajo qysh moti kishte ngelë mbas tyne, e ato as nuk e kanë vû re këtê. Deta u nda! dhe nisi me shique anembanë. Shtegu i tyne ishte mjaft gjarpnuer, prapseprap Selci mund të shifej prej së largu. Në tê s'kishte njeri të gjallë.

„Qe ku âsht!" — briti Barbara, — „a po shef atje?" — dhe ajo tregoi me dorë larg shtegut. „Po i ngjitet malit me bariun Pjetër e dhit e tij. A thue pse kaq vonë i paska lëshue sot dhit! Por fort mirë. Le të jetë ai pranë saj, të paktën të mundesh me më tregue fill e për pê."

Jo, Pjetri s'âsht i detyruem të kujdeset për tê! Ajo âsht e squet për së tepërmi për moshën e saj pesëvjeçare. Shef dhe din çdo gjâ që ngjet rreth saj. Ajo âsht nji vashëz e mençme dhe e shkathët e kjo gjâ do të jetë e mirëseardhun, sepse plaku nuk ka tjetër pos dy dhive dhe asaj kasollje në mal."

„Po a ka pasë ndonjiherë diçka mâ tepër?" — pyeti Barbara.

„Ai? — Po si jo!" u përgjegj me rreptësi Deta.

„Ka pasë njanin prej çiflikëve mâ të bukur të Damleshkut. Ka pasë vetëm edhe nji vlla mâ të ri, të mirë dhe të zellshëm. Nji ditë prej ditësh Mixha u nda prej katundit dhe familjes, u bâ zotni, e u end kahmos nëpër botë,

kurdoherë me shoqni të mbrapshtë. Mbasi e prishi gjithë pronën e vet në bixhoz e pije, prindët i pëlcitën nga inati e idhnimi. E mbasi e solli të vllan deri në kët gjendje, sa s'i mbeti gjâ tjetër veç me e marrë në dorë shkopin e lypsit, ky muer rrugën e mërgimit dhe u zhduk njiherë e përgjithmonë. Edhe vetë Mixha, mbasi s'i ngeli gjâ tjetër, përveç zanit të keq, u zhduk pa lanë kurrfarë gjurme. Në fillim askush nuk dinte kah pat shkue. Mâ vonë u ndëgjue se kishte shkue në Napoli dhe kishte hy n'ushtri. Mbas kësaj për të s'ka dijtë gjâ kush plot pesëmbëdhetë vjet. Atëherë, nji ditë u çfaq befas në Domleshk me nji djalosh, të cilin deshti me e lanë diku te kushërijt. Por askush s'ka dashtë me dijtë gjâ për të dhe çdo derë mbyllej para tij. Kjo gjâ e zemroi aq sa u betue që të mos e qesi kurr mâ kambën në Domleshk, prandej shkoi në Selc për me jetue bashkë me të birin. Sigurisht do të ketë pasë edhe të holla. Të birin e vet, Tobin, e dha të mësojë mjeshtrín drugëdhendëse. Tobi nxuni mjeshtrín dhe u bâ nji djalosh i mirë, të cilin e nderojshin gjithë katundarët. Vetëm plakun askush s'e përfillte. Flitej se kishte pasë ikë prej ushtris për shkak të disa fajeve të randa, madje se gjoja kishte vra nji njeri, porse jo në luftë po në grindje e sipër në nji pijetore. Atê e kam si njifarë kushërini, sepse gjyshja e nanës së tij ka qenë motra e gjushes sime. E quejsha Mixhë. E mbasi na kemi qenë në farefisni gati me gjithë banorët e Selcit edhe për nga baba, edhe ata të gjithë e quejtën Mixhë. E qyshkur shkoi në mal, të gjithë e quejtën Mixha prej mali."

„Po çka ndodhi me Tobin" — pyeti Barbara me kureshtje .

„Prit pak, s'mund të të tregoj çdo gjâ menjiherë" — tha Deta.

„Pra, Tobi ishte tue mësue mjeshtri në Mels, e mbasi e mësoi, erdhi në Selc, ku u martue me motrën time, Adelhaidën, sepse ata dashunoheshin kaherë, sa edhe mbas martese dashunija e tyne nuk ka qenë aspak mâ e vogël. Mbas dy vjetësh, kur Tobi punonte në nji ndërtesë, ra mbi të nji tra dhe e mbyti. E kur njeriun e ngratë e sollën në shtëpi ashtu të shëmtuet, Adelaidën e mjerë prej dhimbsunis dhe tmerit e zunë ethet e tmershme dhe nuk u shërue mâ. Tue qenë se edhe ashtu s'ishte e

fortë, ra në nji gjendje të habitshme, sa nuk dihej kur flinte e kur ishte zgjuet. Dhe kështu disa javë mbas vdekjes së Tobit e vorrosëm edhe Adelhidën. Çdokujt i vinte keq dhe flitshin botnisht se ky ishte ndëshkimi i perëndis, të cilin e ka meritue Mixha për shkak të jetës së vet të mâparshme të shkretë. Këtë gjâ ia thojshin madje edhe në fytyrë. E qysh atëherë plaku u bâ edhe mâ i neveritshëm, çdo herë edhe mâ i çuditshëm, s'flitte me njeri, gjithkush ia lëshonte rrugën. Kështu u ndi menjiherë se Mixha ka shkue në mal njiherë e përgjithmonë dhe se nuk do të zdirgjet mâ në katund. Qysh atëherë jeton larg njerëzve. Fëmin e vogël t'Adelhaidës ime amë dhe unë e muerëm te na. Posa kishte mbushë nji vjet. Dhe mbasi më vdiq nana verën e kalueme, e unë deshta me fitue diçka mâ mirë në banjë, e mora me vehte dhe ia dhashë për kujdes plakës Ursul. Kam mundë me ngelë në banjë edhe gjatë dimnit, kishte punë të çdo lloji, sepse unë mundem edhe me qepë edhe me arnue. Dhe kështu që heret në pranverë erdhi ajo familje prej Frankfurtit, së cilës i pata shërbye vitin e kaluem, e tash po shkoj me ta. Mbasnesër po udhtojmë, e detyra âsht e mrekullueshme, besomë."

„Dhe kështu po ia len fëmin plakut? Me të thanë të drejtën s'po dij se çka po mendon" — tha Barbara me qortim.

„Çka don me thanë me këtê?" — tha Deta. „Sa i përket kësaj vashëze, unë kam bâ detyrën time, e tash çka kam me i bâ asaj! Nuk mundem kaq të vogël me e tërheqë mbrapa nëpër Frankfurt. Po ku je tu shkue kështu, Barbarë? Na tashmâ jemi gati në gjysmën e rrugës."

„Qe, mbërrijta edhe unë këtu ku qeshë nisë", u përgjegj Barbara. „Duhet të bisedoj me Brigitën, nanën e Pjetrit. Dimnit ajo tjerr për mue. Tash lamtumirë, Detë, e të qoftë udha e mbarë."

U ndalën me u përshëndetë. Barbara iu drejtue së voglës, gati së zezës kasollë mali, e cila ndodhej në nji luginë, disa hapa larg udhës. Këtë vend e mbronte mali prej erës, vendi ishte i mëshefun dhe i përshtatshëm për kasolle, e cila ishte aq e vjetër sa ishte gati me u shembë, dhe ishte rrezik me banue në të, aq mâ tepër kur frynte me tërbim jugu e fillonte me u lëkundë dhe me rrapllue

edhe dera edhe dritaret, kurse trenët e brejtun prej krymbave lëkundeshin dhe kërcitshin. Sikur kasolla në këto ditë t'ishte përballë erës, s'kishte me mbetë as fija e saj.

Në këtë kasolle banonte dhiari Pjetër, fëmi njimbëdhetë vjeçar. Çdo mëngjes zdirgjej në Selc, i mblidhte dhit, e mandej i çonte shum nalt në mal, që atje të brejnë dhe të kullosin bimë të plota e t'ulta, deri në muzg. Mandej zdirgjej përsëri me dhit e veta kambëlehtë, e kur mbërrinte në Selc, futte gishtat në gojë dhe nëpërmjet fishkllimës lajmëronte ardhjen e vet, kështu çdokush vente me marrë dhin e vet. Rëndom këta ishin djelm dhe vajza, sepse dhit janë t'urta dhe fëmijt s'frigohen prej tyne. Këto ishin të vetmet momente — gjatë gjithë verës — kur Pjetri takohej me moshatarët e vet. Përndryshe, jetonte vetëm me dhit. Vërtet, kishte në shtëpi nanën dhe nji gjyshe të verbët, por çdo mëngjes ishte i detyruem me dalë prej shtëpis heret, kurse në mbramje kthehej prej Selcit vonë, mbasi donte me u ndalë mâ shum me fëmijt në lojë. Kështu, në shtëpi qëndronte aq sa kishte nevojë për me hangër përsheshin e mëngjesit me qumësht ngutas, në mbramje po kështu, që mâ në fund të shtrihet në shtrat dhe të flejë si qingj. I ati, të cilin gjithashtu e quejshin dhiari Pjetër, sepse edhe ai në rini kryente po këtë detyrë, gjeti vdekjen para disa vjetsh tue rrëxue lisin në pyll. T'amën e tij, e cila quhej Brigita, e quejshin të gjithë për këtë shkak Dhiare, kurse plakën e verbët e quejshin gjyshe edhe pleqt edhe të rijt.

Deta priti gati dhetë minuta. Gjatë kësaj kohe ajo kthehej në çdo anë dhe shiqonte se ku ndodhen fëmijt me dhit. E mbasi s'mundi me i pa kurrkund, u ngjit edhe pak mâ nalt, prej nga me anë të shiqimit përfshin krejt malin, deri në rranzë, dhe nisi me kundrue me padurim dhe shqetsim çdo anë. Ndërkaq, fëmijt erdhën nga ana tjetër, sepse Pjetri dinte shum vende ku dhit e tij mundeshin me gjetë gemba të plotë dhe kaçuba. Prandej edhe sillej me kopen e vet andej-këndej. Fëmija në fillim e veshun me ato fustane dhe e dihatun, përpiqej me gjithë fuqin e vet me ecë. Nu kflitte kurrgjâ, por gjithnji vërente Pjetrin, i cili kambëzbathun dhe në tirqi të lehtë këcente pa mundim andej-këndej mbas dhive, kurse këto me kambët e holla e të zhdërvjellta ngjiteshin edhe mâ lehtë mbi pli-

sat e dheut të veshun me bar dhe mbi gurët shpatukë. Përnjiherë fëmija u ul përdhe, me të shpejtë i zbathi këpucët dhe çorapët, hoqi shamin e vet të trashë të kuqe zbërtheu dhe xhveshi të dy fustanet njanin mbas tjetrit, mbasi tezja e saj, Deta, ia kishte veshë përmbi fustanin e përditshëm atë të kremtes me qëllim që të mos jenë të detyruem me bartë kurrgjâ. Kështu fëmija ngeli vetëm me fustanin e poshtëm të lehtë, tue lëvizë duert lakuriqe lirisht nëpër ajr. Krejt teshat e veta i la në nji grumbull, këceu dhe vrapoi pranë Pjetrit, lehtas, porsi ndonji dhi. Pjetri nuk vërente gjithaq fëmin, e cila pat ngelë mbrapa, prandej s'pá se çka kishte bâ ajo. Kur e pá të veshun kështu lehtë, qeshí; e kur i shkoi shiqimi në grumbullin e fustaneve, qeshi aq shum sa iu zgjanue goja vesh më vesh. Por nuk tha gjâ. Dhe kur fëmija e ndjeu vehten kështu të lirë dhe të lehtë, nisi bisedën me Pjetrin. Tash Pjetri ishte i detyruem me iu përgjegjë shum pyetjeve. Fëmija donte me dijtë sa dhi ishin, ku shkonte me to dhe çka ban kur mbërrin atje. Kështu mâ në fund fëmijt mbërrijtën në kasolle, prandej i diktoi tezja Detë. Kur pá at shoqni se si po i ngjitet malit, bërtiti me gjithë fuqin e vet:

„Hajdi, çka paske bâ, çka je bâ ashtu? Ku i ke fustanet, ku e ke shamin? Të kam ble këpucë të reja, të kam bâ çorape të reja, e kurrgjâ s'po të shof në trup, kurrgjâ! Hajdi, ç'ke bâ, ku i ke tretë të gjitha këto? „Fëmija drejtoi qetsish gishtin malit teposhtë dhe tha:

„Atje".

Tezja shiqoi n'at drejtim, dhe me të vërtetë, atje rrinte ratë diçka, e mbi tê ishte nji pilkë e kuqe, ajo duhet t'ishte shamija.

„E mjera unë!" bërtit tezja fort e shqetsueme. „Si të paska ra ndërmend kjo! Pse je xhveshë, ç'do me thanë kjo?"

„Ato s'më nevojiten" — u përgjegj fëmija dhe aspak nuk u pendue për punën që kishte bâ.

„Ah, fatkeqe! Budallicë! A me të vërtetë s'po kupton gjâ?" — ankohej dhe zemrohej edhe mâ tezja. „Kush do të zdirgjet tash prap gjysëm ore teposhtë! Pjetër, mule vrapo shpejt poshtë dhe m'i sjellë të gjitha. Shko shpejt,

kur po të thom! Çka po më shiqon ashtu! Çka po më rrin si t'ishe i gozhduem përdhé?"

„Unë edhe kështu jam vonue, s'kam nge", tha Pjetri ngadalë; tue mbajtë duert në xhepa dhe tue mos lëvizë nga vendi, ndëgjonte qetsisht fjalët e zemrueme të tezes.

„S'do të mundesh me shkue larg nëqoftëse rrin vetëm tue shique me gojë hapët", i bërtiti tezja. „Por, po t'më ndëgjojsh, ke me u habitë se çka kam me të dhurue!" Ajo i tregoi nji monedhë të re, e cila shkëlqeu në diell. Pjetri porsa e pá këtê, vrapoi nëpër udhën mâ të shkurtë malit teposhtë dhe me këcime të mëdha mbërrijti deri

n'at grumbull të vogël fustanesh, e bashkë me to u kthye në pikë të vrapit, saqë tezja Detë u detyrue me e lavdue. Ajo ia dha monedhën, kurse fytyra e tij u bâ shend e verë nga lumtunija, sepse rrallë herë kishte fitue nji thesar kaq të madh.

„Kishe me bâ mirë sikur këto t'i sillshe atje nalt deri te Mixha, mbasi edhe ashtu udhën e ke andej," tha tezja Detë tue u nis nëpër shtegun, i cili fill mbas kasolles së bariut ngjitej thik përpjetë. Ai me nji herë pranoi, u nis mbas Detës dhe vashzës, tue bartë nën sjetullën e majtë bohçen, ndërsa në dorën e djathtë mbante shkopin dhe vringllonte me te n'ajri. Hajdi dhe dhit këcejshin pranë tij plot gëzim. Kështu, mbas katërdhetë e pesë minutash, ky mbërrijti deri në nji maje mali, ku në nji pllajë ishte kasollja e Mixhës plak prej Mali, përballë gjithë ernave, por krejt e ndriçueme me diell dhe me nji pamje të mrekullueshme kah lugina. Mbas kasolles naltësoheshin tri pisha me degë të gjata dhe të trasha. Mbrapa tyne shtrihej nji kunorë tjetër malesh, shpatet e të cilave ishin të veshuna me bar e me bimë. Kurse mbi këto, dukeshin pjerrsinat me kaçuba, të cilat ngjiteshin dalngadalë nalt kah majet shkambore, të rrëpijta dhe lakuriqe.

Pranë kasolles, nga ajo anë që shiqon drejt në luginë, Mixha kishe ngallmue nji bankë. Qe, këtu rrinte tash me llullë në gojë, duert në gjuj dhe shiqonte qetsisht se si po ngjiten fëmijt, dhit e mâ në fund edhe tezja Detë, të cilën dalngadalë e zunë të gjithë. Hajdi mbërrijti nalt e para. Mâ së pari iu afrue plakut, ia zgjati dorën dhe i tha:

"Mirë mbrama, gjysh".

"Si, si, çka? pyeti plaku ashpër mezi tue i zgjatë dorën fëmis, dhe hodhi nji shiqim depërtues nën vetullat e leshta. Hajdi e duroi at shiqim të gjatë dhe asnjiherë nuk i kapsiti syt, sepse gjyshi me ato vetulla të denduna të thime, të mbështjelluna e gati të ngjitruna, dukej aq i habitshëm sa që Hajdi s'mundte me i largue syt prej tij. Ndërkaq mbërrijti edhe tezja Detë bashkë me Pjetrin, i cili ngeli pak mâ mbrapa për me pá se çka do të ngjajë.

"Mirë dita, Mixhë, ju kam sjellë fëmin e Tobit dhe t'Adelhaidës. Ju ligurisht s'e njifni mâ, mbasi s'e keni pá qysh atëherë kur ishte nji vjeçe"

„Çka më duhet ky fëmi?" — pyeti plaku shkurt. „E ti atje", i bëzajti Pjetrit, grahu dhive tua, s'je çue heret. Merri edhe të mijat." Pjetri ndëgjoi menjiherë dhe u zhduk, sepse Mixha e kqyri n'at mënyrë sa krejt e preu.

„Fëmija duhet të ngeli te ju, Mixhë, u përgjegj Deta. „Mendoj se unë kam plotsue detyrën time për këta katër vjet. Tash e keni radhën ju".

„Ashtu a!" — tha plaku dhe lëshoi nji shiqin të shpejtë drejt fëmis. „Po kur ka me ia plasë vajit fëmija mbas teje dhe me kuisë, çka kam me i bâ atëherë?"

„Ajo âsht punë për ju", u përgjegj Deta. „As mue nuk më pat thanë kush se çka me i bâ fëmis kur ma lanë, e atëherë as s'e kishte mbushë nji vit. Atëherë s'dijsha se çka me i bâ as nanës sime, e jo mâ fëmis. Tash, për shkak të detyrës, duhet t'udhtoj patjetër, e ju jeni për fëmin njeriu mâ i afërm. Nëqoftëse nuk e doni, bani me tê çka të doni. Ju do të jeni përgjegjës nëqoftëse do ta gjejë diçka. Kujtoj se s'do ta ngarkoni ndërgjegjen tuej edhe me ndonji mëkat tjetër".

Ndërgjegjja e Detës s'ishte shum e qetë kur bâhej fjalë për nji gjâ të këtillë, prandej ishte aq e rrebtë dhe mu për këtë arsye foli mâ tepër se sa kishte ndërmend me thanë në rastin e parë. Deri sa i shqiptonte fjalët e fundit, Mixha u ngrit dhe e zhgjetoi me nji shiqim t'atillë sa ajo u zmbrap për disa hapa. Mandej e zgjati dorën dhe tha si me urdhën:

„Hup sa mâ parë, shko atje prej kah ke ardhë, mos m'u çfaqë mâ para syve!"

Deta nuk priti që kjo gjâ të përsëritet edhe njiherë. Atëherë lamtumirë, pra edhe ti, Hajdi, tha me nxitim dhe vrapoi. Ngarendi deri në Selc, sepse shqetsimi e ndiqte përpara. Në Selc filluen me e thirrë edhe mâ tepër. Njerzit habiteshin se ku ngeli vashëza, sepse të gjithë e dijshin se e kujt ishte dhe se çka kishte ndodhë krejt me tê. Ndihej nga të gjitha dyert e dritaret:

„Ku âsht voglushja? Detë, ku e la vashzën?" Ndërkaq ajo përgjigjej gjithnji mâ me neveritje:

„Nalt te Mixha prej Mali. Paj te Mixha prej Mali, besoj se s'jeni shurdhue." Disi e ndiente vehten të fyeme, sepse grât nga të gjitha anët i britshin: „Si ke guxue me bâ nji gjâ të këtillë!" Ose: „Nji fëmi aq të vogël e ka lanë

te ai!" Dhe të gjithë përsëritshin: „E ngrata voglushë!" Deta vraponte sa mundte mâ shpejt larg e mâ larg dhe muer frymë lirisht vetëm atëherë kur s'ndëgjonte mâ kurrgjâ, sepse as për tê nuk ishte punë e lehtë. E ama ia pat lanë fëmin amanet n'agoni. E qetsonte vehten me mendimin se nji ditë me fitimin e vet do të jetë në gjendje me i ndihmue fëmis mâ shpejt dhe mâ tepër. Për këtë arsye tash ishte shum e gëzueshme që lente larg mbas vehtes të gjitha qortimet dhe ishte në gjendje me fitue nji shërbim të mirë.

KREU I II

TE GJYSHI

Mbasi Deta tashmâ ishte largue, gjyshi zû vendin e vet të vjetër mbi bankë dhe me sy t'ulun, tue mos folë kurrgjâ, ndezi llullën e vet dhe nisi me shpërnda rrathët e mëdhej të tymit. Gjatë kësaj kohe Hajdi shiqoi me kureshtje çdo gjâ rreth e përqark atij vendi. Hyni edhe në shtallën e dhive, e cila ishte ndërtue pranë kasolles, por mbrenda s'kishte gjâ. Ajo vijoi hulumtimin, kështu mbas kasolles u gjet pranë pishave të vjetra. Aty era frynte aq me furi nëpër degë, sa nalt në kunorat e tyne ndihej shushuritja dhe ushtima. Hajdi u ndal me ndëgjue. Kur pushoi pak shushuritja, fëmija kaloi për rreth kandit tjetër të kasolles dhe u kthye përsëri te gjyshi. Por kur e pá në të njajtin qëndrim si pak mâ parë, u ndal para tij, i lidhi duert në shpinë dhe filloi me e vërejtë.

„Po tash, çka dëshiron?"-pyeti ai fëmín tue ngritë shiqimin e vet drejt saj, ndërkaq ajo rrinte ende në vend.

„Due me pá çka ka mbrenda në kasolle", tha Hajdi.

„Eja, pra!" Gjyshi u ngrit dhe hyni i pari në kasolle. „Merr me vehte edhe at boshçe tande me fustane", i urdhnoi ai derisa kjo ecte mbas tij.

„Ajo s'më duhet mâ", ia priti Hajdi.

Plaku u kthye dhe e shiqoi fëmín me mendjempreftësi, sýt e së cilës vetojshin nga mungesa e durimit për me pá se ç'kishte në kasolle.

„S qenka tarrallake", tha me vehte plaku me gjysëm zani.

„Po pse s'të duhet mâ?" — e pyeti ai me zâ të naltë.

„Kisha me dashtë mâ së shumti me ecë si dhít, të cilat kanë kambë aq të lehta."

„Mundesh kur dëshirueke, por merri ato tesha", urdhnoi gjyshi. „Ato do t'i vendosim në dollap."

Hajdi ndëgjoi. Tash plaku hapi derën dhe Hajdi hyni në nji vend bukur të madh, të vetmin nën këtë pullaz. Në tê ndodhej tryeza dhe karrikat rreth saj. Në Nji kand ishte shtrati i gjyshit, në tjetrin nji kazan i madh, i cili varej përmbi votër. N'anën tjetër ishte nji derë e madhe në mur, dhe kur e hapi gjyshi, u duk dollapi. Mbrenda ishin të varuna rrobet e tij, kurse mbi nji raft ndodheshin disa këmisha, çorape dhe shamija, ndërsa në tjetrin ndodheshin disa pjata, tasa dhe gota, kurse n'at mâ të naltin nji bukë e rrumbullaktë, mish të terun dhe djathë. Mbrenda këtij dollapi ishte e gjithë pasunija që kishte Mixha prej Mali dhe gjith çka ishte të domosdoshme për jetesë. Porsa ky e hapi dollapin, Hajdi u afrue me të shpejtë dhe i futi teshat e veta sa mundi mâ thellë mbas rrobevet të gjyshit, në mënyrë që të mos munden me u gjetë lehtë. Shiqoi me kujdes krejt këtë vend e mandej tha:

„Ku do të flej unë, gjysh?"

„Ku të duesh", u përgjegj.

Në të vërtetë kjo gjâ ishte e mirëseardhun për Hajdin. I vizitoi të gjitha kandet dhe zhbiroi kudo tue kërkue me gjetë vendin mâ të volitshëm ku do të mundte me fjetë mâ së miri. Në kandin mbas shtratit të gjyshit ishin të mbështetuna shkallët. Hajdi u ngjit nëpër to dhe hypi në tavan. Në tavan ndodhej nji grumbull sanë e freskët me erë të kandshme. Kurse nëpër nji dritare të vogël dukej larg lugina.

„Unë kam me fjetë këtu!" — brohoriti Hajdi prej së nalti. „Sa bukur âsht këtu se! Eja të shofish se sa bukur âsht këtu, gjysh!"

„E dij", u përgjegj ai.

„Unë do ta rregulloj shtratin tim këtu", bërtiti fëmija edhe mâ tue shushuritë diçka andej e këndej. „Gjysh, edhe ti duhet të hypish këtu. Duhet të më gjejsh nji cergë. Shtrati ka nevojë për nji cergë, që të mundesh me u shtri mbi të."

„Mirë, mirë", tha gjyshi dhe iu drejtue dollapit të vet, prej nga, mbas nji kërkese të shkurtë, nxuer përfundi këmishave të veta nji copë të gjatë pëlhure t'ashpër, që i gjasonte cergës. Mandej me të nëpër shkallë u ngjit në tavan, ku për nji kohë të shkurtë rregulloi nji shtrat shum të bukur. Në vendin ku do të vente kryet e çoi sanën mirë e mirë dhe me mjeshtri, mu përballë dritares së vogël, ashtu që i shtrimë prej nënkrejcës njeriu mundte me shique drejt nëpër të.

„Kjo âsht me të vërtetë nji gjâ e mrekullueshme", tha gjyshi, „tash vetëm edhe ta shtroj, por prit". Dhe ai muer edhe mjaft sanë, e krejt këtë lëshoi mbi shtrat, që të jetë mâ i trashë dhe mâ i butë, në mënyrë që mos të vrasi përfundi. „E tash, bjerma atê këtu. „Hajdi e muer pëlhurën me të shpejtë, por mezi mundi me e bartë, aq e randë ishte. Kjo ishte si nji gjâ e porositun, sepse nëpër nji pëlhurë kaq të trashë nuk mund të depërtojnë aspak fijet e mprefta të kashtës. Tash të dy së bashku e hapën pëlhurën mbi sanë dhe kudo që kjo dilte jashtë, naltë, poshtë ose për anash, Hajdi e shtynte me shkathtësi nën përlhurë. Çdo gjâ dukej bukur e pastër, prandej Hajdi qëndroi para shtratit, tue vërejtë mendueshëm veprën e vet.

„Na kemi harrue edhe diçka, gjysh."

„Çka kemi harrue?" — pyeti ai.

„Mbulesën. Sepse kur njeriu bie në shtrat, cerga duhet të vijë përfundi, kurse mbulesa përsipri."

„Ashtu po thue? Po çka do të bâjmë nëqoftëse unë s'kam mbulesë?" tha gjyshi.

„S'do me thanë gjâ, gjysh", e qetsoi Hajdi, „atëherë do të mbulohem me sanë." Dhe deshti me iu afrue nji grumbulli të vogël sane, i cili ndodhej në kandin e tavanit, por gjyshi e pengoi.

„Prit pak", i tha, zbriti shkallëve te poshtë dhe iu afrue shtratit të vet. Mandej u kthye dhe lëshoi mbi shtresë nji thes të madh e të randë pëlhure.

„Thueja s'âsht ky mâ i mirë se sana?" — e pyeti. Hajdi me gjithë fuqín e vet tërhoqi thesin për me e shtrue, por me duert e veta të vogla s'mundi me luejtë vendit nji send kaq të randë. Gjyshi i ndihmoi dhe kur e shtruen edhe thesin, shtrati dukej aq i kandshëm dhe

i bukur sa Hajdi qëndroi e habitun para shtratit të vet të ri dhe tha:

„Kjo âsht nji mbulesë e mrekullueshme, krej shtrati âsht i bukur. Kisha me dashtë që tashmâ të jetë natë, që të bij me fjetë."

„Më duket se kishim mundë me iu përveshë nji pune tjetër, „tha gjyshi. „Si mendon ti?"

Hajdi gjatë punës rreth përgatitjes së shtratit, harroi çdo gjâ tjetër. Por, tash, kur i ra ndërmend ushqimi, ndjeu nji uri të madhe, sepse gjithë ditën e lume, përveç kafes së hollë të mëngjesit me bukë, s'kishte shti gjâ në gojë, e për mâ tepër kishte ecë në kambë për nji kohë aq të gjatë. Prandej tha pa ngurrim: „Pajtohem me ju."

„Atëherë po zbresim, kur po pajtohemi kaq bukur", tha plaku dhe zbriti poshtë bashkë me fëmin. Mandej iu afrue votrës, largoi kazanin e madh, e afroi të voglin dhe e lidhi për vargor, u ul pranë zjarmit mbi shkamb dhe nisi me i frŷ zjarmit deri sa i duel flaka. Kazani nisi me vlue, kurse në nji pirun të gjatë hekuri gjyshi fërgonte mbi zjarm me durim nji copë të madhe djathi, të cilën e rrotulloi e deri sa u zverdh si limoni. Të gjitha këto Hajdi i vërente me kujdes dhe me siguri do t'i ketë ra ndërmend diçka tjetër e re, sepse menjiherë këceu, vrapoi në dollap dhe nisi me këcye andej-këndej. E kur gjyshi, me kusí dhe djathin e fërguem, iu afrue tryezës, aty tashmâ ndodhej buka e rrumbullakët, dy pjata dhe dy tasa-të gjitha të vendosuna bukur. Hajdi i pat marrë këto prej dollapit, sepse dinte që do të nevojiteshin për darkë.

„Ashtu, bukuri që je kujtue vetë", tha gjyshi, e mandej vendosi djathin e fërguem mbi bukën. „Por po na mungon edhe diçka në tryezë."

Hajdi pá se si kusija po vlonte, prandej vrapoi përsëri në dollap. Por aty gjeti vetëm nji blude. Po megjithatë nuk u hutue shum. Pá dy gota. U kthye aty për aty dhe mbi tryezë vendosi bluden dhe gotën.

„Bukuri, ti po mundke me u gjindë; por ku do t'ulesh?" Mbi at karrikë të vetme ishte ulë gjyshi. Shpejt si shigjeta, Hajdi vrapoi në votër, solli shkambin e vogël dhe u ul mbi të.

„Ke gjetë ku me u ulë, kjo âsht e vërtetë, porse je ulë shum poshtë", tha gjyshi. Por, edhe sikur t'ishte ulë

mbi karrikën time, nuk do t'ishe në gjendje me e mbërrijtë tryezën. Por, unë kam me të dhanë diçka, ke me pá."

Dhe ai u çue, e mbushi bluden me qumësht, e vendosi mbi karrikë, të cilën e afroi pranë shkambit, kështu që tash Hajdi kishte përpara nji tryezë të vogël. Gjyshi preu nji copë të madhe buke, vendosi përsipër nji copë djathë të verdhë dhe tha: „Tash ha." Ai vetë u ul mbi kandin e tryezës dhe filloi me drekue. Hajdi e muer bluden, pinte e pinte pa pushim, sepse e kishte marrë etja shum gjatë udhtimit të gjatë. Mâ në fund muer frymë gjatë — por, tue pi ngutas, harroi gati me marrë frymë — dhe lëshoi bluden.

„A po të pëlqen qumështi?" pyeti gjyshi.

„Deri më sot s'kam pi qumësht kaq të mirë", u përgjegj Hajdi.

„Atëherë po të jap edhe mâ." Dhe gjyshi mbushi bluden edhe njiherë deri në buzë dhe e vendosi para vashzës, e cila kafshonte me kënaqsi bukën me djathë të butë si tëlyen dhe shum të shijshëm. Herë mbas here pinte qumësht dhe dukej tepër e kënaqun.

Mbasi u hangër dreka, gjyshi duel me përgatitë shtallën e dhive. Gjatë gjithë kësaj kohe Hajdi vërente me vemendje, si fshinte me fshisë, qysh vendoste kashtën e re mbi të cilën do të flejnë dhít. Mandej gjyshi shkoi në turrën e druve, zgjodhi katër shkopij të rrumbullaktë, gjeti nji dërrasë, e shpoi në katër vende, e nëpër birat përshkoi shkopijt. Për nji kohë të shkurtë u duk karrika, mu si ajo e gjyshit, por shum mâ e naltë. Ndërkaq Hajdi qëndronte në kambë dhe vërente, tue mos nxjerrë zâ prej habís.

„Ç'âsht kjo, Hajdi?" — e pyeti gjyshi.

„Karrika ime, sepse âsht e naltë. Sa shpejt që e ngallmove, gjysh!" tha fëmija tue u habitë gjithnji.

„Po merr vesh gjithçka po shef, asgjâ s'po i shpëton dot synit", tha gjyshi mâ fort më vehte, tue i ra kasolles rreth e përqark dhe tue gozhdue aty-këtu pykat, tue përforcue vende-vende derën. Kështu, tue shkue me çekan në dorë e gozhda prej njanit në tjetrin, ndreqte çdo gjâ që mund të ndreqej. Hajdi shkonte hap për hap mbas tij dhe krejt këto i shiqonte për pa i kapsitë sŷt e me ve-

mendje të madhe, sepse të gjitha këto i dukeshin gjana tepër interesante.

Kështu ia mbërrini edhe nata. Pishat e vjetra shushritshin mâ tepër, nji erë e fuqishme frynte dhe lakonte kunorat e denduna të lisave. Shushuritja e erës i tingllonte bukur Hajdit të vogël, ia mbushte zemrën me kënaqsi dhe ajo nisi me luejtë pranë pishave thuese kishte përjetue ndonji gëzim të pandëgjuem. Gjyshi rrinte në derë dhe vërente fëmin.

Menjiherë ushtoi nji fishkllimë e rrebtë. Hajdi hoqi dorë nga loja, kurse gjyshi duel para shtëpís. Prej së nalti vijshin teposhtë dhít tue këcye njana mbas tjetës, kuse midis tyne ecte Pjetri. Hajdi thirri prej gëzimit, mandej u rras midis tufës dhe nisi me i përshëndetë kushërrinat e veta të vjetra, me të cilat u miqasue sot në mëngjes. Kur mbërrijtën para kasoles, u ndalën të gjitha, kurse prej tufës u ndanë dy dhí të shkathta të bukura, njana e bardhë tjetra e murrme, iu afruen gjyshit dhe filluen me ia lëpi duert, sepse në shuplakën e vet mbante nji top krypë. Kështu i pritte ai për çdo mbramje këto dy dhi të veta. Pjetri u zhduk me gjithë kopén. Hajdi ledhatonte mutë me herëtë a.JžyxtrLysKjpëjbfskrëîbfskpbfskpumlo me të butë herë njanën e herë tjetrën, këcente rreth tyne për me i përgëdhelë nga të gjitha anët dhe desh luejti menç prej gëzimit.

„A janë këto dhít tona, gjysh? A janë të dyja tonat? A do të shkojnë këto në grazhd? A do të rrijnë gjithmonë te na?"

Kështu Hajdi pyette pa pushim, kurse gjyshi mezi mbërrinte me thanë ndërmjet petjyeve: po, po. Mbasi dhit lëpinë krypën, plaku tha: „Shko tash e ma sjell bluden dhe bukën tande."

Hajdi ndëgjoi dhe u kthye me të shpejtë. Gjyshi moli dhín e bardhë dhe e mbushi bluden me qumësht, mandej preu nji copë bukë dhe tha: „Tash darko mirë e mirë, e mandej shko e flij naltë. Tezja Detë ka lanë për ty edhe nji bohçe të vogël, në të cilën ndodhen këmishat dhe sendet tjera. Qe ku âsht në dollap, merri nëqoftëse të nevojiten. Mue më duhet të rrij ende me dhít, e ti flej qetsisht."

„Natën e mirë, gjysh! Po si quhen ato, gjysh, si i kanë emnat?" bërtitte vashëza dhe vraponte mbas plakut dhe dhivet.

„E bardha quhet Bejkë, e murrmja-Murinë", u përgjegj gjyshi.

„Natën e mirë, Bejkë, natën e mirë, Murinë!" u briti Hajdi dhivet, të cilat tashmâ ishin tue hŷ në grazhd. Mandej., u ul mbi bankë, e hangri bukën dhe e piu qumështin. Mirëpo, era e furishme për pak që nuk e përfshiu prej vendit të saj. Prandej nxitoi me e hangër darkën, mandej hyni në shtëpi dhe u ngjit në shtratin e vet, kështu që mbas pak kohe e zû nji gjum i randë dhe i ambël, gjum që mund të bâjë njeriu vetëm atëherë kur âsht tue fjetë në shtratin mâ të bukur.

Nuk shkoi shum kohë, ende s'ishte lëshue mirë terri, edhe gjyshi u shtri në shtratin e vet, sepse në mëngjes kurdoherë zgjohej bashkë me diellin, e ky çfaqej fort heret mbi male në këtë kohë vere. At natë era frynte aq me furi, saqë, kur fishkllonte, trandte krejt kasollen,

prandej kërcitshin krej trenët. Mbrenda oxhakut përdridhej dhe fishkllonte thuese dikush ishte tue vajtue, kurse pishat e vjetra lakoheshin aq shum prej erës sa theheshin degët e tyne. Në mesnatë u çue gjyshi dhe tha me vehte me gjysëm zani: „Mos po frigohet fëmija." Hypi nëpër shkallët dhe iu afrue shtratit të Hajdit.

Hana ndriçonte në qiell, por mu tash e zunë rét e zeza të shpejta dhe çdo gjâ u errsue. Mirëpo, hana përsëri vetoi nëpër dritaren e rrumbullaktë dhe rrezet e saj u derdhën drejt mbi shtratin e voglushes Hajdi. Me faqe të të skuquna si trandofile, ajo flente qetsisht me kënaqsi, me krye të mbështetun mbi dorën e vet të rrubullaktë, dhe sigurisht ishte tue andrrue diçka të bukur, sepse fytyrën e kishte të qeshun. Gjyshi shiqoi fëmin e fjetun deri sa hana u zhduk mbas revet dhe u errsue. Mandej u kthye në shtratin e vet.

KREU I III

NË KULLOSË

Heret në mëngjes nji fishkllimë e ashpër zgjoi Hajdin. Kur i hapi sýt pá se si drita e artë derdhej nëpër dritaren e vogël të rrumbullakët dhe po e mbulonte nga të gjitha anët shtratin dhe sanën rreth tij, kështu që çdo gjâ rreth e përqak shkëlqente si ari. Hajdi shiqoi me habi rreth e përqark vehtes dhe gati nuk dinte se ku ndodhej. Por menjiherë ndëgjoi prej së jashtmi zanin e thellë të gjyshit dhe atëherë i ra ndërmend çdo gjâ: prej nga kishte ardhë, se ndodhej në mal te gjyshi, e jo mâ te Ursula plakë, e cila ishte gati krejt shurdhe dhe kurdoherë nirthte, për këtë arsye ishte e detyrueme me ndejtë pranë zjarmit në kuzhinë ose pranë koftorit në dhomë, kurse Hajdi ishte e detyrueme të rrijë gjithmonë afër saj. Prandej shpesh herë mërzitej me ndejtë mbrenda dhe dëshironte me ikë jashtë. Kur u zgjue në banesën e re u gëzue shum, sepse i ra ndërmend gjithçka kishte pá të bukur dje dhe sa e sa sende do të shofi sot përsëri, e sidomos gëzohej pse do të shifte Bejkën dhe Murinën. Hajdi këceu shpejt prej shtratit të vet dhe mbrenda disa minutash veshi të gjitha ato rrobe që kishte xhveshë mbramë, sepse s'kishte shum sende me veshë. Mandej zbriti poshtë nëpër shkallë dhe vrapoi para kasolles. Aty tashmâ qëndronte dhiari[1]) Pjetër me tufën e vet të dhive, kurse gjyshi nxuer prej shtallës Bejkën dhe Murinën që të ba-

[1]) dhiar — bari dhish

shkohen me shoqnin e vet. Hajdi vrapoi me i thanë atij dhe dhive mirëmëngjezi.

„A don me shkue ti me dhít?" e pyeti gjyshi. Kjo gja e gëzoi Hajdin shum, prandej këceu prej gëzimit.

„Por mâ parë duhet t'i lajsh faqet dhe të pastrohesh, sepse dielli, i cili âsht aq i pastër dhe i ndritshëm në qiell, përqesh secilin që e shef të zi dhe të ndytë. Që, atje e ke gati çdo gjâ". Gjyshi tregoi mjelcën plot me ujë, e cila ndodhej para derës në diell. Hajdi vrapoi atje dhe nisi me u stërpikë dhe me u fërkue derisa u pastrue për bukuri. Ndërkaq gjyshi hyni në kasolle dhe i bëzajti Pjetrit: „Eja këtu, gjenerali i dhive, merre me vehte edhe strajcën tande". I habitun, Pjetri ndëgjoi dhe zgjati strajcën e vet në të cilën bante drekën e vet të ligshtë.

„Hape", urdhnoi plaku, dhe rrasi mbrenda nji copë të madhe buke dhe nji copë pa aq të madhe djathi. Pjetri prej habis i zgurdulloi sýt e vet të rrumbullaktë gjithë sa mundi, sepse të dyja ato copa ishin të paktën gjysëm here mâ të mëdha se ato dy që i bante për drekë.

„Ashtu, e tash ta qes edhe bluden mbrenda", vijoi plaku, „sepse e vogla s'po mundet me pi si ti pa blude. Mjeli dy blude për drekë, sepse fëmija do të vijë me ty dhe gjithë ditën do të jeni bashkë; por kij kujdes të mos rrëxohet prej shkambijve, a more vesh?"

Ndërkaq Hajdi erdhi me vrap. „Tash dielli s'mundet me më përqeshë, apo jo, gjysh?" — pyeti me shqetsim. Tue u frigue se mos po e përbuz dielli, ajo me peshqirin e ashpër, të cilin e kishte lanë gjyshi te mjelca, fërkoi fytyrën, qafën dhe duert me gjithë shpirt, aq sa tash dukej e skuqun si gaforrja. Kjo gjâ e shtyni gjyshin të qeshi pak.

„Jo, tash s'ka pse me të përqeshë", pohoi ai. „Por, a din çka? Në mbramje, kur të kthehesh në shtëpi, ke me u zhytë krejt në mjelcë e me u la si peshku. Sepse kur do të kthehesh prej dhive, kambët do t'i kesh të zeza dhe të ndyta. Tash mundeni me u nisë."

Mâ në fund ata u nisën të gëzuem në mal. At mbramje era kishte zhdaravitë edhe mâ të voglën ré. Qiellí ishte i kaltërt në t'errët. Midis qiellit shkëlqente dielli dhe i ndriçonte shpatet e blerta, ku lulet e vogla hapshin lulet e veta t'imta të kaltërta dhe të verdha dhe e shiqoj-

shin diellin me buzë në gaz. Hajdi këcente andej-këndej dhe brohoritte prej gëzimit, sepse kudo ndodheshin tubat e njoma e të buta të lulëverave, kaltëronte pelini i bukur dhe kudo buzëqeshëshin e luhateshin në diell trandofilet e arta me gjethe të njoma. Prej gëzimit që zgjojshin këto luele, të cilat shkëlqejshin dhe valviteshin kudo, Hajdi harroi edhe dhít edhe Pjetrin. Vraponte larg para tyne, mandej edhe mâ larg, sepse atje skuqej diçka, këndej verdhonte dhe të gjitha këto e joshëshin Hajdin, prandej duhej të vraponte kudo. Mbledhi shum lule dhe i vendosi në përparsen e vet të vogël, sepse donte me i çue në shtëpi dhe me i vendosë në sanë, në mënyrë që edhe në fjetoren e saj të përhapej era e tyne e kandshme si këtu. Prandej Pjetri sot ishte i detyruem me shique në çdo anë me sýt e vet të rrumbullakët, sepse Hajdi e brengoste po aq sa edhe dhít, të cilat vrapojshin andej-këndej.

„Ku humbe tash përsëri, Hajdi?" — bërtitte gati me zâ t'ashpër.

„Qe ku jam", ndëgjohej prej dikah zani i saj.

Por Pjetri nuk mundte me e pa, sepse Hajdi ishte ulë përdhé mbas nji kodre, e cila ishte e veshun me lule të denduna. Edhe ajri vetë aty ishte i mbushun me erë të mrekullueshme çfarë Hajdi s'kishte ndi kurrnjiherë. Ishte ulë midis luleve dhe merrte frymë me gjithë fuqi.

„Eja mbas meje!" — e thirri përsëri Pjetri. „S'guxon me ra prej shkambijve. Këtê e ka ndalue gjyshi"

„Ku janë shkambijt?" pyeti Hajdi tue mos u lëkundë fare prej vendit, sepse donte me u kënaqë edhe mâ me erën e kandshme.

„Atje nalt, krejt nalt. Kemi me ecë edhe mjaft, prandej eja! Do të shofish se si atje nalt qëndron shpendi i vjetër rrëmbyes dhe kërkllon."

Kjo gjâ pat sukses. Po n'atë moment Hajdi këcei në kambë dhe me përparsen e mbushun me lule vrapoi te Pjetri.

„Qe pra, tash ke mbledhë mjaft lule", tha kur filluen me u ngjitë përpjetë së bashku. „Përndryshe kishte me u ndalë gjithnji rrugës, për mâ tepër sikur t'i mbledhish krejt tash, nesër s'do të mundesh me gjetë gjâ."

Këtë arsye të fundit Hajdi pranoi, sepse edhe ashtu e kishte mbushë përparsen aq shum sa nuk kishte mâ vend.

Paj edhe nesër do të ketë lule. Kështu vijoi me ecë me Pjetrin, ndërkaq edhe dhít ecshin mâ qetas, sepse qysh prej së largu ndjejshin erën e bimëve mishtake të kulloses së naltë e për këtë shkak nxitojshin dhe nuk ndaleshin kurrkund. Kullosa, në të cilën Pjetri qëndronte mâ me andje me dhít e veta gjithë ditën e lume, ndodhej në rranzë të shkambijve të nalta, të cilat nga fundi ishin të veshuna me kaçuba dhe bredha, e mandej ngriheshin drejt qiellit thikë përpjet e të çveshuna. Nga njana anë e malit hapej anembanë nji humnerë shkambore, prandej gjyshi kishte të drejtë kur ua tërhoqi vërejtjen fëmijve.

Kur mbërrijtën në kullosë, Pjetri hoq strajcën prej krahut dhe me kujdes e lëshoi në nji gropë të vogël përdhé, sepse Pjetri dinte se shpesh frynte era e fuqishme. prandej donte me ruejtë pasunín e vet të çmueshme se mos po rrokulliset teposhtë bregut. Mandej Pjetri u shtri sa gjan' e gjatë përmbi barin e mbuluem me diell, sepse donte me u çlodhë prej të ngjitunit të mundimshëm.

Gjatë kësaj kohe Hajdi hoq përparsen e vet të vogël, mbështolli mirë e mirë lulet, e lidhi dhe mandej e vendosi pranë strajcës, u ul afër Pjetrit dhe filloi me kundrue gjithkah. Larg, përfundi tyne, shtrihej lugina, e cila notonte në shkëlqimin e mrekullueshëm të mëngjesit. Para vehtes Hajdi pá se si naltsohej fusha e madhe dhe e gjanë e mbulueme me borë deri në qiellin e kaltërt në të mbyllítë, në të majtë shkambijt madhshtorë, kurse nga të gjitha anët ngriheshin majet si t'ishin kulla prej guri të thepisuna, tue shíque Hajdin mrrolshëm. Fëmija qëndronte për pa lëvizë si miu dhe kundronte, ndërkaq kudo rreth e përqark saj mbretnonte nji qetsi e madhe dhe e thellë. Vetëm era e butë frynte qetas nëpër lulëverat e njoma të verdha dhe trandofilet e ndritshme e t'arta, të cilat lulzojshin në çdo anë mbi trungjet e veta të holla dhe valviteshin qetas me gëzim. Mbas t'ecunit të mundimshëm, Pjetrin e zû gjumi, kurse dhit hypën naltˈderi te kaçubat. Hajdi ndiente vehten mâ lehtë se kurrnjiherë tjetër gjatë jetës së vet. Thithte dritën e artë të diellit puhín e freskët, erën e njomë të luleve, aq sa nuk dëshironte kurrgjâ tjetër posë të jetojë gjithmonë këtu. Kështu kaloi nji kohë bukur e gjatë. Hajdi kundroi ato male të nalta për nji kohë aq të gjatë, sa iu duk sikur të gjitha

këto u pajisën me fytyrë, prandej edhe ato po e shiqojnë me dashuni si mikesha të ngushta.

Papritmas ndëgjoi mbi vehte nji kërkllitje të mprefтë dhe kur shiqoi nalt, pá se si mbi kryet e saj me krahë të hapтë sillej nji shpend aq i madh që s'kishte pa ndonjiherë deri atëherë. Shpendi, tue bâ rrethe të mëdha, kthehej përsëri dhe kërkllitte me fuqi të madhe dhe depërtuese.

„Pjetër, Pjetër, zgjohu!" — bërtitte Hajdi. „Shiqo, erdhi shpendi rrëmbyes, shiqoje!"

Pjetri u çue dhe bashkë me Hajdin nisi me e vërejtë shpendin, i cili ngrihej gjithnji e mâ tepër në kaltërsin e qiellit dhe mâ në fund u zhduk mbrapa shkambijve të murme.

„A thue ku shkoi tash?" pyeti Hajdi, e cila me vemendje të madhe përcillte shpendin.

„Në shtëpi të vet, në çerdhe!" — u përgjegj Pjetri.

„Shtëpija e tij a âsht nalt? Oh, sa bukur do të jetë atje nalt! Po pse po gërthet ashtu?" vijoi me pyetë prap Hajdi.

„Pse âsht i detyruem", u përgjegj shkurt Pjetri.

„Le të ngjitemi e të shofim ku ndodhet shtëpija e tij", propozoi Hajdi.

„Uh! Uh! Uh!" foli rrëshqanas Pjetri, ndërkaq në secilën pasthirrmë kishte mospëlqim edha mâ të madh. „Atje s'mund të ngjitet as dhija, e jo mâ na. Mandej edhe Mixha ka thanë se ti s'guxon me ra prej shkambijve". Tash Pjetri filloi me fishkllue dhe me bërtitë, prandej Hajdi pritte e shtangueme se çka do të ngjasi. Por dhít i kuptojshin këto zane dhe njana mbas tjetrës vrapuen, kështu që krejt tufa u mblodh me të shpejtë në kullosën e blertë. Disa prej tyne ende brejshin drizat, të tjerat bredhshin poshtë e përpjetë, kurse disa të tjera shtyheshin me brina, tue dashtë me kalue kështu kohën. Hajdi këceu dhe vrapoi midis dhive, sepse për të ishte nji kënaqsi e vërtetë me pá se si ato po bredhin e po gëzohen, prandej edhe ajo këcente prej njanës te tjetra dhe me secilën njifej personalisht, mbasi secila prej tyne ishte tjetër dhe sillej krejt ndryshe. Gjatë kësaj kohe Pjetri suell strajcën e vet, mandej nxuer të katër copat e bukës që ndodheshin në të dhe i vendosi bukur përdhé në trajtë

të katërkandshit. Copat mâ të mëdha i vendoste n'anën e Hajdit, kurse të voglat n'anën e vet, sepse dinte fare mirë se si i kishte fitue. Mandej muer bluden, moli mirë e mirë qumështin e freskët të Bejkës dhe vendosi këtë midis katërkandshit. Mandej i bani zâ Hajdit, por këtë qe i detyruem me e thirë për nji kohë shum mâ të gjatë se sa dhít e veta, sepse ajo ishte dhanë aq shum mbas këcimit dhe lojnave të shoqeve të veta të reja sa nuk ndëgjonte as nuk shifte gjâ tjetër përveç këtyne. Atëherë Pjetri bërtiti me aq fuqi sa ushtuen deri edhe shkambijt dhe vetëm atëherë u duk Hajdi. Kur pá se si dukej tryeza e tyne, kjo gjâ i pëlqeu aq shum sa nisi me këcye prej gëzimit.

„Mjaft këceve, tash âsht koha e bukës", tha Pjetri. Ulu dhe ha!"

Hajdi u ul.

„A âsht qumshti im?" pyeti tue shique bluden në mes.

„Po", u përgjegj Pjetri. „Edhe dy copat e bukës janë të tuat, e mbasi ta pijsh qumshtin, do të kesh edhe nji blude prej Bejkës. Mandej edhe unë kam me pi qumësht.

„Po çfarë qumshti ke me pi ti?" — deshti me marrë vesh Hajdi.

„Prej dhís sime, prej Laroshes. A do të fillojsh me hangër mâ njiherë?" — i tërhoqi vërejtjen Pjetri rishtas.

Hajdi në fillim piu qumshtin e vet, e kur lëshoi doret bluden e zbraztë, Pjetri u çue dhe i soli tjetrën. Hajdi theu nji copë bukë prej bukës së vet, e tepricën, që edhe tash ishte mâ e madhe se buka e dhiarit Pjetër, i cili gati e pat sosë ushqimin e vet, ia zgjati atij me gjithë copën e djathit dhe i tha:

„Merre këtë, mue më del mjaft."

Pjetri shiqoi Hajdin, tue mos bëzâ prej habis, sepse ai kurrnjiherë në jetën e vet nuk ishte në gjendje me thanë diçka kësodore ose me dhurue gjâ. Për nji kohë ngeli si i pavendosun, sepse gati nuk besonte se Hajdi e ka me gjithë mendë, por ajo edhe mâ i ofronte bukën dhe djathin, e mbasi ai nuk e pranonte, i lëshoi në prehën. Vetëm tash ai kuptoi se kjo e kishte me gjithë mendë. Rrëmbei dhuratën, uli kryet në shenjë mirënjohje dhe u ngop mirë e mirë

si kurrnjiherë deri atë ditë qyshse ishte tue i ruejtë dhít. Gjatë kësaj kohe Hajdi i vërejti dhít dhe má në fund pyeti:

„M'i thuej emnat e tyne, Pjetër!"

Ai dinte me saktësi emnin e çdo dhije dhe të gjitha këto mundte me i mbajtë në mendë mirë, mbasi, në të vërtetë, pak sende kishte në të. Pa kurrfarë pengese i radhiti krejt emnat, tue tregue dhít me gisht. Hajdi ndëgjonte me vemendje të madhe dhe nuk shkoi shum kohë dhe ajo i dallonte të gjitha dhít njanën prej tjetrës. Tash secilën e njifte me emën, sepse secila prej tyne kishte vetít e veta, të cilat mund të mbahen në mend lehtë. Duhej vetëm me shique me sŷ çelë e nji gjâ të këtillë bânte edhe Hajdi. Ai âsht Turku i madh me brî të fuqishëm, i cili donte me u rrahë me të gjithë, por shumica ikshin prej tij kur afrohej. Vetëm Ferraku i vrazhdë, edhi i zhdërvjellë dhe i shpejtë nuk ikte prej tij, por përgjigjej në sulmet e tij, tue sulmue shpesh disa herë njimbasnji këtê, me aq shkathsi sa Turku i madh qëndronte i habitun dhe nuk sulmonte má. Ferraku qëndronte para tij si luftar i patrandshëm me brinat e vet të mpreftë. Aty ishte edhe Bardhoshja e vogël e bardhë, e cila me aq kambëngulje e në trajtë të lutjes vekrronte sa që Hajdi shpesh herë vraponte me e ngushllue dhe ledhatue kryet. Mû tash Hajdi këceu në kambë, sepse përsëri ndëgjoi se si ai zâ i ri i ligshtë po bërtet thuese po mallkon. E përqafoi dhín për qafe dhe filloi me e pyetë me plot ngushllim:

„Çka Bardhoshe? Pse po thërret për ndihmë kështu?"

Ndërkaq dhija u mbështet për tê me plot besim dhe u qetsue. Pjetri, që ishte ulë pak má larg me plot gojën, bërtitte:

„Po sillet kështu sepse plaka tashmâ s'âsht me tê, mbasi e kanë shitë në Majenfeld, prandej s'po vjen má me kullotë."

„Po kush âsht ajo plakë?" pyeti Hajdi.

„E ama e saj", qe përgjegjja.

„Ku âsht gjyshja e saj?" pyeti Hajdi.

„S'ka gjyshe."

„Po gjyshin?"

„S'ka as gjysh."

„E shkreta Bardhoshe", tha Hajdi dhe shtrëngoi dhín me butsi. „Por mos vajto má, përditë kam me ardhë me

ty, prandej s'do të jesh aq e vetmueme dhe, nëqoftëse dëshiron diçka vetëm eja te unë."

Bardhoshja kruente kryet e vet për supin e Hajdit me kënaqsi dhe nuk vekrronte mâ ashtu me dhimbsuni. Gjatë kësaj kohe Pjetri hangri drekën, prandej u kthye te tufa e vet dhe voglushja Hajdi, e cila edhe tash e mbas vërente çdo gjâ.

Dhít mâ të bukura dhe mâ të pastra në tufë ishin Bejka dhe Murina, të cilat silleshin disi me fisnikí, prandej të shumtën shkojshin vetëm, sidomos e dëbojshin prej shoqnís së vet Turkun grindavec.

Dhít përsëri filluen me u ngjitë nalt midis shkambijve të veshuna me kaçuba, secila simbas mënyrës së vet: njana këcente lehtas, tjetra, e zhytun në mendime, kërkonte rrugës bimë mishtake. Ndërkaq Turku orë e ças përpiqej me ra në grindje. Bejka dhe Murina ngjiteshin bukur e lehtas dhe menjiherë gjejshin kaçubat mâ të mira, të cilat i brejshin me shkathtësi e butsi. Hajdi që ndronte tue mbajtë duert në shpinë dhe të gjitha këto i vërente me kujdes të madh.

„Pjetër", i tha ajo bariut, i cili përsëri ishte shtri përdhé, „mâ të bukura prej të gjithave janë Bejka dhe Murina."

„E dij", ishte përgjegjja e tij. „Mixha prej Mali po i pastron dhe po i lan, po u jep krypë dhe ka nji shtallë të bukur."

Por Pjetri menjiherë u çue në kambë dhe me këcime të mëdha vrapoi mbas dhive, ndërkaq edhe Hajdi u lëshue mbas tij. Sigurisht do të ketë ngja diçka, prandej duhet të shifte edhe atê. Pjetri vraponte nëpër tufën e dhive në drejtim t'asaj ane të malit prej kah lëshohen teposhtë shkambijt e thepisun e të xhveshun, sepse njí edh i marrë ishte nisë andej, kështu që ishte në rrezik me u rrëxue dhe me thye kambët. Pjetri diktoi me kohë kur Ferraku i ashpër vrapoi n'at anë dhe mbërrijti në kohën e duhun, sepse ky n'at moment i afrohej skajit të humnerës. Deshti me e zanë, por ra përdhé mirëpo në ramje e sipër disi i shkoi përdore me e rrokë edhin për kambe. Ferraku vekronte prej zemrimit dhe habís, mbasi nuk mundte edhe tash e tutje me bredhë me gëzim, prandej me kryefortësí tërhiqte përpara. Pjetri nisi me e thirrë

Hajdin t'i ndihmojë, sepse s'mundte me u çue, kurse Ferraku gati e nxuer kambën e vet. Hajdi mbërrijti shpejt dhe menjiherë kuptoi se edhe djaloshi edhe édhi ishin në rrezik. Me të shpejtë mblodhi disa barishte me erë, i vendosi mu nën hundë të Ferrakut dhe i tha me nji zâ t'ambël:

„Eja, eja, Ferrak, banu i mençëm! A po shef se mundesh me ra dhe me thye kambët, e kjo gjâ kishte me të shkaktue dhimbje të mëdha."

Edhi u kthye shpejt dhe nisi me hangër me gëzim prej dorës së Hajdit. Gjatë kësaj kohe Pjetri u çue në kambë dhe e rroki Ferrakun për litari, i cili ishte i lidhun për qafë të tij. Hajdi e rroki këtë gjerdan nga ana tjetër dhe kështu këta të dy e kthyen me sukses në tufë t'arratisunin. Mirëpo, kur Pjetri e suell aty ku tashmâ s'kishte kurrfarë rreziku, e çoi shkopin për me e rrafë mirë e mirë për ndëshkim. Ferraku nisi me u tërheqë me kujdes, sepse kuptoi fare mirë se çka do ta gjente. Tash Hajdi nisi me bërtitë me gjithë fuqi: „Mos, Pjetër, mos e rrif! Shiqo si po frigohet!"

„E ka meritue!" murmuroi Pjetri dhe gati tue i ra.

Por Hajdi e rroki për dore dhe bërtiti me idhnim:

„S'guxon me e rrafë. Kjo do t'i shkaktojë dhimbje. Lëshoje."

Pjetri, krejt i habitun, këqyri Hajdin, sýt e zi të së cilës vetojshin n'at mënyrë sa padashtas uli shkopin e vet.

„Po e la në qetsi, por me kusht që edhe nesër t'më japish pak djathë prej pjesës sate", tha Pjetri tue lëshue pê, megjithse kërkonte damshpërblim.

„Do t'i kesh të gjitha, krejt copën, edhe nesër, edhe përditë, mue s'më nevojitet", tha Hajdi, madje edhe bukë kam me të dhanë shum, sikurse sot. Vetëm nuk guxon me e rrafë Ferrakun kurr, kurr „as Bardhoshen as dhít tjera".

„Krejt nji", tha Pjetri, e simbas tij kjo do të thonte se po pajtohet.

Tash e lëshoi fajtorin, kështu që Ferraku i gëzueshëm me këcime të mëdha u kthye në tufë.

Kështu kaloi dita sa ora dhe tashmâ dielli përgatitej me u mëshefë mbrapa malit. Hajdi përsëri u ul përdhé e me kënaqsi vërente bulëverat dhe trandofilet, të cilat shkëlqejshin nga shkëlqimi i artë i mbramjes, ndërkaq

edhe i gjithë bari dukej si t'ishte i praruem, kurse shkambijt e naltë skuqeshin dhe shkëlqejshin. Atëherë Hajdi këceu me vrull dhe filloi me bërtitë:

„Pjetër, Pjetër! Po digjet! Po digjet! Krejt malet po digjen edhe bora e madhe po digjet atje, edhe qielli! Shiqo, shiqo, ata shkambij tashmâ janë skuqë. Oh, sa e bukur âsht bora e zjarrtë! Pjetër, çohu! Shiqo, flaka kambërrijtë edhe të shpendi rrëmbyes, mandej shiqoji shkambijt! Shiqoji pishat, të gjitha, të gjitha janë flakrue!"

„Kurdoherë âsht ashtu", tha Pjetri me gjakftoftësi, tue qirue edhe mâ shkopin e vet, „por ky s'âsht zjarmi".

„E po çka âsht atëherë?" bërtiti Hajdi dhe nisi me këcye rreth tij, sepse donte me pá gjithçka dhe s'mundte me u ngopë me këtë bukuri, e cila mbretnonte kudo rreth saj.

„Ai shkaktohet vetëvetiu", i spjegoi Pjetri.

„Shiqo, Shiqo", klithi Hajdi e tronditun thellë shpirtnisht. Tash çdo gjâ âsht e kuqe si trandofilja. Shiqoje borën, shiqoji shkambijt e nalt e të thepisun! Si quhet ajo, Pjetër?"

„Kodrat s'kanë si me u quejtë", u përgjegj ai.

„Oh, sa e bukur âsht bora, shiqo, âsht e kuqe si trandofilja! Por shif, tash gjithçka po errsohet! Oh, oh! Tash u fik çdo gjâ! E pat mâ çdo gjâ, Pjetër.

Edhe Hajdi u ul përdhé dhe ishte aq e brengosun, thuese çdo gjâ kishte kalue tashmâ me të vërtetë.

„Nesër do të jetë po kështu", tha Pjetri. „Çohu, tashmâ duhet të shkojmë në shtëpi."

Me anë të fishkllimës dhe britmës ai i mblodhi dhít dhe u nisën teposhtë.

„A ka me qenë çdo ditë kështu, për çdo ditë kur jemi në kullose?" pyeti Hajdi tue dashtë që këtë gjâ ta vërtetojë edhe Pjetri.

„Gjâ e natyrshme", u përgjegj ai.

„Por, nesër me siguri?" donte me dijtë ajo.

„Po edhe nesër do të jetë po kështu!" — e bindte Pjetri.

Hajdi u gëzue përsëri, megjithëse ishte ngopë me gjithë ato sende të reja sa të gjitha këto i silleshin vërdall nëpër trû kështu që vetëm heshte. Ajo heshti deri atëherë kur para syve të saj u duk kasollja malore e gjy-

shit dhe vetë gjyshi ulun nën pishë mbi bankën e vet të vogël, ku zakonisht në mbramje pritte dhít e veta. Hajdi vrapoi menjiherë te gjyshi, kurse Bejka dhe Murina mbas saj, sepse dhít e njifshin zotnín dhe shtallën e vet. Pjetri i bëzajti vashëzës:

„Eja përsëri nesër! Natën e mirë!"

Pjetri donte fort që Hajdi të shkojë përsëri me të.

Vashëza vrapoi shpejt mbrapa, u përshëndet me Pjetrin dhe i premtoi se do të vinte me siguri, mandej u rras midis tufës, e cila zdirgjej teposhtë malit, e përqafoi edhe njiherë Bardhoshen dhe i tha miqsisht:

„Flij mirë, Bardhoshe dhe dije se nesër do të jem me ty, prandej s'âsht nevojë të vajtojsh mâ."

Bardhoshja e shiqoi Hajdin me kënaqsi dhe mirënjohje, e mandej me gëzim vrapoi mbas tufës. Hajdi u kthye nën pishë.

„Oh, gjysh, sa e bukur qe kjo!" — bërtiti tue i afrue. „Zjarmi dhe trandofilet mbi shkamb, edhe lule të kaltërta dhe të verdha, shiqo se çka t'kam pru."

Tue folë kështu, Hajdi shkundi para gjyshit gjithë thesarin e vet të luleve prej përparses. Por sa të mjera dukeshin këto lule! Hajdi as nuk i njifte mâ. Ishin bâ krejt si sanë dhe asnji lule s'ishte e hapun.

„Oh, gjysh, çka i gjeti lulet?" bërtiti Hajdi me pikllim dhe me frigë. „Po s'kanë qenë kështu gjysh. Pse tash duken kështu?"

„Lulet dëshirojnë të jenë jashtë, në diell e jo në përparse", tha gjyshi.

„Uh, atëherë pra kurr s'kam me i mbledhë mâ. Por, gjysh, pse shpendi rrëmbyes po kërkllon ashtu?" pyeti Hajdi me kureshtje.

Tash lahu mirë e mirë e unë po zbres në shtallë për me marrë qumësht e mandej do të shkojmë në kasolle për me hangër darkë. darkë. Mandej do të përgjigjem pyetjes që më bane."

Kur u ul mâ vonë Hajdi mbi karrikën e vet të madhe para bludes së mbushun me qumësht, kurse gjyshi pranë saj, ajo përsëriti pyetjen e vet:

„Pse shpendi rrëmbyes po kërkllon ashtu dhe po bërtet prej së nalti, gjysh?"

„Tallet me njerzit poshtë që janë rrasë nëpër katundet e veta dhe ia duen të keqen njani tjetrit. Tallet dhe u bërtet: Sikur t'ishit shpërnda dhe secili prej jush t'ishte ngjitë me rrugën e vet nalt si unë, do t'ishte mâ mirë për ju!"

Gjyshi i shqiptoi këto fjalë gati me nji hov t'egërsuem, ça ia përkujtoi kërkllimën e shpendit rrëmbyes.

„Gjysh, po pse kodrat s'kanë emna?" pyeti Hajdi prap.

„Kanë emna", u përgjegj gjyshi. „Nëqoftëse je në gjendje me ma përshkrue ndonji kodër me aq saktësi sa ta njofi, unë kam me të tregue se si quhet."

Tash Hajdi e përshkroi at kodër shkambore me dy kulla të nalta, mû ashtu si e kishte pá, kurse gjyshi u përgjegj:

E përshkrove bukur, e njof, ajo quhet Falknis. A ke pá edhe ndonji kodër?"

Mandej Hajdi përshkroi kodrën me fushën e madhe prej bore, mbi të cilën krejt bora dukej gati tue u ndezë dhe ishte e kuqe si trandofilja e mandej menjiherë u errsue dhe u shym.

„E dij edhe atê", tha gjyshi. „Ajo âsht Shezaplana. Po a të pëlqeu jeta në kullosë?"

Tash Hajdi nisi me tregue krejt çka kishte pa at ditë. Sa mrekulli dhe interesant ishte, e veçanërisht sa i mrekullueshëm ishte zjarmi i mbramjes dhe e luti gjyshin t'i spjegojë si shkaktohet ai zjarm, sepse Pjetri s'dinte me i thanë gjâ në lidhje me këtê.

„Shiqo", i spjegoi gjyshi, „atê e shkakton dielli. Kur u thotë kodrave natën e mirë, atëherë u hedh rrezet mâ të bukura në mënyrë që mos ta harrojnë, derisa të mos kthehet aty përsëri nesër."

Kjo gjâ i pëlqeu aq shum Hajdit, sa s'kishte durim me pritë agimin për të mundë me shkue përsëri nalt në kullosë për me pá se si po përshëndetet dielli me kodrat. Por mâ së pari ishte e detyrueme të flejë dhe fjeti për bukuri gjithë natën e lume në shtratin e vet prej sane tue andrrue vetëm kodra të shkëlqyeshme dhe trandofilet e kuqe mbi to, ndërkaq nëpër këtë bukuri vraponte Bardhoshja tue këcue me gëzim.

KREU I IV

TE GJYSHJA

Të nesërmen lindi përsëri dielli dhe Pjetri erdhi me dhít si dje, prandej shkuen së bashku në kullosë. Kështu vijoi disa ditë rresht. Hajdi, tue luejtë nëpër kullosë, u skuq, u bâ mâ e fuqishme dhe aq e shëndoshë sa kurr nuk ankohej për shkak të shëndetit. Kështu dita-ditës Hajdi jetonte aq me gëzim e lumtuni, sikurse jetojnë vetëm zogjt nëprë lisa në pyllin e blertë. Kur mbërrijti vjeshta dhe era nisi me fishkllue gjithnji mâ me fuqi nëpër mal, nji ditë prej ditësh gjyshi tha:

„Hajdi, sot do të qëndrosh në shtëpi. Kështu e vogël si je, era mundet sa ora me të fërfllue përmbi shkambijt në luginë."

Kur, at mëngjes, Pjetri muer vesh se Hajdi s'po mundet me shkue me të, dukej krejt i pafat, sepse i vinte shum keq. Ai kishte shum arsyena. Së pari nuk dinte se çka ka me bâ prej mërzís pa Hajdin. Mandej, humbte at drekë të majme; mâ në fund edhe dhít at ditë nuk do të rrijshin urtë, prandej do të kishte shum mundime, sepse tashmâ ishin mësue të shoqnohen Hajdin. Ato s'do të shkojnë përpara kur Hajdi s'âsht me to dhe kur nuk vrapon rreth e përqark tyne. Mirëpo, Hajdi s'ishte e dëshpruem, mbasi gjithmonë gjente njifarë argtimi. Asht e dijtun se kishte andje me shkue me bariun dhe dhít në kullosë, t'i shiqojë lulet dhe shpendin rrëmbyes dhe të përjetojë gjithfarë sendesh dhe të luejë me dhít. Por për të ishte po aq interesante të shiqojë se si mëshonte me çekan gjyshi, sharronte dhe zdrukthonte. Sidomos kur gjyshi mbaronte ata rrotlla djathi dhish, ajo kënaqej tue pá, sepse gjyshi

me mangë të përvjeluna dhe duer në nji kusí të madhe kryente me shum shkathtësi e bukur këtë punë.

Por, megjithatë, për të ishte gjâ mâ interesante të ndëgjojë n'ato ditë dimni se si shushuritte dhe ushtonte era tue u ndeshë me pishat mbas kasolles. Ishte e detyrueme që shpesh herë të vrapojë deri te pishat, sido që ishte moti, sepse asgjâ nuk i dukej mâ magjepse se sa ajo shushuritje nalt në kunorat e pishave. Atëherë Hajdi qëndronte nën to dhe ndëgjonte dhe s'mundte me u ngopë së ndëgjuemi dhe së shiquemi ato degë që valviteshin dhe ushtojshin me fuqi. Tash diellí nuk nxente ashtu si verës, prandej Hajdi kishte nxjerrë prej dollapi çorapet dhe këpucët e veta, madje edhe fustanin e vogël, sepse për çdo ditë moti bâhej edhe mâ i freskët. Sikur Hajdi të qëndronte nën pishë, era do ta bante si rremin. Megjithkëtê ajo ishte e detyrueme të shkojë ajte. sepse nuk mundte me ndejtë në kasolle kur ndëgjonte se era ia nisi me frŷ.

Mandej u bâ edhe mâ ftoftë, prandej Pjetri i frynte duert kur heret në mëngjes ngjitej në mal. Por as kjo gjâ nuk zgjati shum kohë. Nji natë, papritmas, ra borë e madhe, kështuqë në mëngjes krejt mali ishte zbardhue, aq sa askund nuk dukej mâ asnji gjeth i blertë. Kështu edhe dhiari i vogël pushoi s'ardhuni me tufën e vet, ndërsa Hajdi me habi shiqonte prej dritares së vogël, sepse tashmâ bora ia nisi me reshë dhe flokët e mëdhej të borës bijshin vazhdimisht, kështu vijoi derisa bora u shtue aq sa mbërrijti deri në dritare. Atëherë reshte e reshte edhe mâ, saqë dritarja s'mund të hapej dhe krejt shtëpija ishte mbulue prej borës. Kjo gjâ e gëzoi aq shum Hajdin sa ajo vraponte prej nji dritarje në tjetrën, tue shique se çka do të ngjasi tash e mbas dhe a do ta mbulojë bora krejt kasollen, në mënyrë që drita të ndizet edhe midis ditës.

Por nuk ngjau kjo. Të nesërmen duel gjyshi, e pastroi shtëpín prej borës dhe e vendosi në nji grumbull. Tash u liruen edhe dritaret edhe dera, kjo ishte nji gjâ e mirëseardhun, sepse derisa mbas dite Hajdi dhe gjyshi rrijshin pranë votrës secili mbi shkambin e vet — gjyshi mbaroi moti nji shkamb për fëmín — u ndëgjue njifarë trokllime, u ndie zhurma e hapave te pragu dhe mâ në fund u hap dera.

Ky ishte Pjetri dhiari i vogël. Ai nuk trokiti për shkak të mirësjelljes, por e shkundi borën prej këpucëve të veta. Në të vërtetë, Pjetri ishte mbulue krejt me borë, sepse qe i detyruem me e hapë shtegun tue kalue nëpër grmbujt e mëdhej të borës kështu që copa të tana bore ngjiteshin për rrobet e tij dhe ngriheshin prej dimnit acar. Me shum mundime kaloi këtë rrugë, por nuk u ligshtue. Donte me ardhë nalt te Hajdi, sepse nuk e kishte pá tash tetë ditë.

„Mirë mbrama", tha kur hyni, iu afrue sa mundi zjarmit dhe nuk bëzajti mâ fare; mirëpo fytyra e tij shkëlqente prej kënaqsís pse ndodhej aty.

Hajdi e shiqonte me habí, sepse tue qëndrue ashtu afër zjarmit, filloi të shkrihet çdo gjâ që ndodhej në trupin e tij, aq sa Pjetri dukej si t'ishte ndonji ujëvarës i vogël.

„Ani mâ, gjeneral, si i ke punët?" — i tha tash gjyshi. „Tash ke ngelë pa ushtrin tande, prandej je i detyruem me i nxe bankat, apo jo?"

„Pse âsht i detyruem me i nxe bankat, gjysh?" — e pyeti Hajdi, sepse menjiherë donte me marrë vesh se çka do me thanë kjo.

„Dimnit âsht i detyruem me shkue në shkollë", tha gjyshi. „Aty mëson me shkrue dhe me lexue, e kjo gjâ nganjiherë shkon tepër vështirë, prandej pak dobi ka edhe prej nxemjes së bankave. Apo jo, gjeneral?"

„Po, s'ka fjalë", pohoi Pjetri.

Kjo temë e bisedës tashmâ nisi me i interesue edhe Hajdit, prandej pat me pyetë për shum sende që kanë të bâjnë me shkollën dhe për ganat tjera që ngjasin atje, për të cilat flitet dhe çka shifet. Mbasi kurdoherë nevojitet nji kohë e gjatë për biseda në të cilat merr pjesë Pjetri, ai gjatë kësaj kohe mundi me i tretë rrobet krejtësisht. Për të ishte nji mundim i madh t'i shprehi idét e veta me fjalë të cilat tregojnë atê çka mendon me thanë ai. Por këtë herë nuk i punoi fati aspak. Porsa përgjigjej nji pyetjeje, Hajdi i bante edhe dy-tri pyetje të papritunа, madje pyetje t'atilla, të cilat kërkojnë si përgjigje fjali të plota.

Gjatë gjithë kohës së bisedës gjyshi heshtte, mirëpo shpesh herë fytyra i buzëqeshte, çka dëshmonte se ishte tue ndëgjue.

„Kështu, or gjeneral, mbasi tash e përballove zjarmin, duhet të përtrihesh. Eja të hash darkë me né". Tue thanë këtê u çue dhe nxuer darkën prej dollapit, kurse Hajdi i afroi karrikat pranë tryezës. Pranë murit qëndronte nji bankë, punëdore e gjyshit. Tash, kur s'ishte mâ vetëm, pat mbarue në shum vende ndejse për dy vetë, sepse Hajdi kurdoherë dëshironte me qenë pranë gjyshit, pa marr para sysh në se ky ecte, qëndronte në kambë ose rrinte.

Kështu të tre patën se ku me u ulë dhe Pjetri i zgurdulloi syt e vet të rrumbullaktë kur pá se ç'copë mishi të terun i qiti atij, Mixha prej Mali e sidomos kur e vû këtê

mbi nji copë të trashë buke. Moti Pjetri s'kishte hangër diçka të këtillë të mirë.

Kur u hangër darka, filloi të ngryset, edhe Pjetri nisi me u përgatitë të kthehet në shtëpi. Mbasi pat thanë „të falem nderës" dhe „natën e mirë", u kthye edhe njiherë dhe tha:

„Të dielën, mbas sodit edhe tetë ditë, do të vijë përsëri, e mandej edhe ti duhet të shkosh te gjyshja, të ka thirrë."

Ky ishte nji mendim krejt i ri për Hajdin se duhej me i shkue kujt për vizitë, por kjo gjâ gjeti vend shpejt në kokën e saj dhe qysh të nesërmen, porsa i hapi syt, tha:

„Gjysh, duhet të shkoj poshtë te gjyshja. Po më pret".

„Ka ra borë e madhe", u përgjegj gjyshi tue refuzue lutjen e saj.

„Mirëpo çka vendoste Hajdi, nuk hiqte dorë prej saj, sepse kur gjyshja ka porositë, ashtu duhet të bâhet patjetër. Kështu s'kalonte nji ditë për pa thanë pesë-gjashtë herë:

„Gjysh, tashmâ duhet të shkoj patjetër, shyshja më pret."

Ditën e katërt, kur çdo gjâ krikllonte dhe pëlciste jashtë prej së ftoftit në çdo hap, krejt mbulesa e madhe e bores ishte ngri fort kudo rreth e përqauk dhe dielli i bukur përgjonte nëpër ditare dhe qeshte, ndërkaq vashëza, tue ndejtë mbi karrikën e vet të naltë ia nisi përsëri bisedës rreth vizitës që duhet t'i bante gjyshes;

„Sot me çdo kusht duhet të shkoj te gjyshja. Ajo po më pret tash sa kohë."

Atëherë gjyshi u çue prej tryezës, hypi në tavan e prej s'andejmi suell nji thes të trashë, i cili shërbente si mbulesë e Hajdit, e tha:

„Eja!"

Me gëzim të madh fëmija vrapoi mbas gjyshit kah ajo borë e bardhë vizlluese. Pishat e vjetra ishin krejt të qeta, kurse bora qëndronte mbi të gjitha degët dhe vizllonte e shkëlqente në diell aq sa Hajdi këceu prej entuziazmit dhe nisi me bërtitë të njajtën gjâ:

„Dil, gjysh; dil, gjysh! Pishat janë mbulue krejt me ar e argjend."

Gjyshi pat hŷ në jereví dhe prej saj duel me nji sâjë të gjanë. N'at sâjë nga nji anë ishte vendosë nji drû me ndihmën e tij kambët mund të lëshoheshin fare lehtë dhe të mbështeteshin në borë, kështu që, me kambë të djathtë ose të majtë, fitohej drejtimi i dëshiruem. Në sâjë u ul edhe gjyshi, mbasi mâ parë bashkë me Hajdin qe i detyruem me shique mirë e mirë rreth e përqark pishave, muer fëmin në prehën, e mbështuell me thes të mos nirthte dhe e përqafoi fort me dorë të majtë, sepse ishte i detyruem me u kujdesue për tê gjatë udhtimit. Mandej rrëmbeu me dorën e djathtë shkopin dhe me të dy duert i dha nji të shtyme sâjës. Sâja fluturoi teposhtë me nji shpejtëi aq të madhe, sa Hajdit i dukej sikur ishte tue fluturue si zogu dhe me zâ klithte. Menjiherë sâja u ndal para kasolles së dhiarit Pjetër. Gjyshi zbriti fëmin në tokë, e zbuloi prej mbulesës dhe tha:

„Ashtu, tash hyn mbrenda, e kur të nisi me ra muzgu, dil prap, e mandej shkojmë në shtëpi!"

Mandej u kthye bashkë me sâjën e vet dhe e tërhoqi përpjetë.

Hajdi e hapi derën dhe hyni në nji kthinë të vogël, e cila rukej krejt e zezë, ku ndodhej votra dhe disa blude mbi tryezë. Kjo ishte nji kuzhinë e vogël. Mandej aty ishte edhe nji derë, Hajdi hapi edhe këtê dhe hyni në nji dhomë të ngushtë. Kjo s'ishte si çerraniku i gjyshit, ku ndodhej vetëm nji kthinë e madhe, kurse nalt sana, por nji shtëpi e vogël, fort e vjetër në të cilën çdo gjâ dukej e ngushtë dhe skamnore. Kur Hajdi hyni në dhomë menjiherë u gjind para nji tryeze, pranë së cilës ishte ulë nji grue dhe arnonte jelekun e Pjetrit, të cilin e njofti Hajdi aty për aty. Në nji kand të dhomës ishte ulë nji plakë krejt e krrusun dhe tirrte. Hajdi njofti menjiherë se kush ishte kjo. Iu afrue menjiherë furkës dhe tha:

„Mirë dita, gjyshe. Erdha. E ti do të kesh thanë me vehte ende nuk erdhi."

Gjyshja çoi kryet dhe kërkoi me gjetë dorën, të cilën ia zgjati Hajdi e kur e gjeti, e mbajti për nji kohë në shuplakën e vet e mandej tha:

„A ti je fëmija që po jeton nalt te Mixha prej Mali? A ti je Hajdi?"

„Siurdhno", pohoi fëmija. Qe tash sa zbrita me gjyshin me sâjë."

„A âsht e mundun nji gjâ e këtillë! Dorën e ke aq të nxehtë. Si thue, Brigitë, a ka ardhë vetëm me fëmin Mixha prej Mali?"

Brigita, e ama e Pjetrit, e cila arnonte pranë tryezës, u çue dhe me kureshtje vërejti fëmin fund e krye Mandej tha:

„S'e dij, nanë, a ka zbritë Mixha vetëm prej Malit. Por kjo âsht nji gjâ e dyshimtë. Duket së fëmija nuk din."

Por Hajdi e shiqoj këtë grue drejt në sŷ dhe tha me zâ të sigurtë:

„Besoj që e dij kush më ka mbështjellë me mbulesë dhe kush rrëshqiti me mue mbi sâjë. Im gjysh."

„Duket se janë të vërteta ato që na pat tregue verës Pjetri për Mixhën prej Mali, e na kujtuem se s'âsht ashtu", tha plaka. „Kujt mund t'i shkonte mendja që mundet me ngja diçka e këtillë. Mendojsha se fëmija s'do të mundet me qëndrue nalt as tri javë. E, si po të duket, Brigitë?"

Gjatë kësaj kohe Brigita e shiqoi fëmin nga të gjitha anët dhe mundi me kuptue saktësisht se në çfarë gjendje ndodhej.

„Asht e bukur si Adelhaida", u përgjegj ajo. „Por sŷ i ka të zi dhe flokët kaçurel si Tobi dhe Mixha. Më duket se i gjason edhe t'et edhe s'amës.

Gjatë kësaj kohe Hajdi nuk ndejti duerkryq. Vizitoi krejt dhomën dhe kudo përgjoi çka ishte për t'u shique e mâ në fund tha:

„Shiqo, gjyshe, atje gjithnji po troket ai kapak i dritares. Gjyshi im, aty kishte me vû menjiherë nji kûj, kështu që kapaku do të forcohej, përndryshe qelqi mundet me u thye. Shiqo, shiqo si po rrapllon!"

„Eh, shpirti im", tha gjyshja, „vërtet s'po shof mâ, por jam në gjendje me ndëgjue, po ndëgjoj shum e shum sende e jo vetëm at kapak. Edhe kur po fryn era, po rrapllon dhe po mëshon në të katër anët, kështuqë po na trondit krejt shtëpin. Kush e din deri kur do të qëndrojnë këto mure, deri edhe natën, kur këta dy po flejnë, unë nganjiherë po frigohem, sepse po më duket se çdo gjâ do të shembet mbi né dhe do t'na mbysi që të tre. S'kemi

asnji mashkull, i cili do të mundte me e përmirësue kasollen. Pjetri nuk din me e ndreqë".

„Por pse s'po mundesh me pá se si po mëshon kapaku për dritare, gjyshe? Shiqo, tash përsëri po luhatet, qe tash!"

Hajdi dëftoi me gisht.

„Eh, shpirti im, s'po mundem me pa kurrgjâ, jo vetëm ta kapak", tha gjyshja.

„Por sikur të dal unë e t'i hap kapakët e dritareve krahë më krahë që kështu të bâhet dritë, atëherë kishe mundë me pá, apo jo, gjyshe?"

„Jo, as atëherë jo. Për sŷt e mij askush s'mund të ndriçojë sa duhet"

„Por nëqoftëse del jashtë në borën e bardhë, atëherë do të kesh mjaft dritë. Eja me mue, gjyshe. Kam me të tregue."

Hajdi e zû gjyshen për dore dhe deshti me e tërheqë, sepse i vinte keq pse të mos ketë dritë askund për gjyshen.

„Më le të qetë, shpirti im, syt e mij janë n'errësinë edhe kur ka borë edhe kur ka dritë. Rrezet nuk mbërrijnë mâ në syt e mij."

„Po verës gjyshe", tha Hajdi, tue dashtë me gjetë në frigë e sipër të paktën nji rrugëdalje. „Asi kur dielli i nxehtë ndriçon dhe kur thotë: „Natën e mirë", kështuqë të gjitha kodrat shkëlqejnë si zjarmi, kurse lulet e verdha vetojnë, atëherë do të ketë dritë edhe për ty."

„Eh, shpirti im, s'mund t'i shof mâ kurr kodrat e zjarrta dhe lulet e arta që ndodhen nalt. Për mue s'do të ketë kurr dritë në këtë shekull, kurrmâ."

Tash Hajdi ia plasi vajit. Fort e dëshprueme qante me dënesë.

„Kush mundet me të ndihmue, që të shofish përsëri? A s'mundet kurrkush me t'u gjetë në ndihmë? Kurrkush kurrkush?"

Tash plaka provoi me e ngushllue fëmin, por s'pati sukses të shpejt. Hajdi gati asnjiherë nuk qante, por kur fillonte me qa, atëherë s'dinte me u ndalë. Plaka provoi gjithqysh me e qetsue fëmin, sepse i vinte keq pse e vogla qante aq me pikllim. Mâ në fund tha:

„Eja, shpirti im Hajdi, eja këtu! Due me të thanë diçka. Shiqo, mbasi s'po mundem me pá, kam andje me

ndëgjue fjalë miqsore, e po më pëlqen fort kur po flet ti. Eja, rri pranë meje, më rrëfe diçka, në lidhje me atë se çka po ban të naltë e çka gjyshi. Unë përpara kam pasë njoftë fare mirë, por qe vjet me radhë askush s'më ka tregue gjâ për të përveç Pjetrit, por ky nuk flet shum."

Tash Hajdit i ra ndërmend nji mendim i ri. Me të shpejtë fshiu lotët dhe tha me ngushllim:

„Prit, gjyshe, unë do t'i tregojë gjyshit gjithçka, e ai ka me ta ndriçue mâ shtëpin dhe do të marri masat e duhuna që shtëpija të mos shembet. Ai din me mbarue çdo gjâ."

Plaka heshti, kurse Hajdi tash nisi me tregue me shum gjallni se si jetonte me gjyshin, si i kalonte ditët në kullosë dhe si dimnonte tash pranë gjyshit, i cili din me mbarue çdo gjâ prej drunit: edhe banka, edhe karrika, edhe grazhde të bukura, ku mund të qitet sanë për Bejkën dhe Murinën, edhe govatë të re të madhe për t'u la në të verës, edhe blude të re për qumësht, edhe lugë. Hajdi tregonte me gjallni për të gjitha këto sende të bukura, të cilat duken aty për aty prej copave të drûjve dhe përshkruente se si atëherë qëndronte pranë gjyshit dhe shiqonte, kështuqë nji ditë prej ditësh edhe ajo vetë do të jetë në gjendje me mbarue sende t'atilla. Plaka ndëgjonte me vemendje të madhe dhe herë mbas here flitte:

‚A po ndëgjon, Brigitë, a po ndëgjon se çka po tregon kjo për Mixhën?"

Nji trokitje e papritun ndërpreu tregimin. Mbrenda hyni Pjetri, u ndal menjiherë dhe i zgurdulloi syt e vet të rrumbullakët kur e pá Hajdin, por buzëqeshi miqsisht porsa ajo i tha:

„Mirë mbrama!"

„A âsht e mundun që tashmâ të jetë kthye prej shkolle!" foli plaka me habí. „Vjetë me radhë asnji mbas dite nuk m'ka kalue kaq shpejt! Mirë mbrama, Pjetër. Si po të shkon puna me të lexuem?"

„Si gjithmonë", u përgjegj Pjetri. „Ashtu, ashtu", tha gjyshja tue fshâ. „Ma merrte mendja se me kohë puna do të shkonte kah e mbara, sepse në fruer do të mbushish moshën dymbëdhetë vjeçare."

‚Çfarë pune duhet të shkojë kah e mbara, gjyshe? „pyeti menjiherë Hajdi.

„Ma merrte mendja se ka me nxanë diçka", tha plaka, „ka me nxanë me lexue. Unë kam në raft nji libër vjershash të vjetër dhe në tê vjersha të bukura. Qysh moti s'i kam ndëgjue, besa kam harrue shum sosh. Shpresojsha, kur të mësojë Pjetri me lexue, do të mundet me ma lexue ndonji vjershë. Por ai nuk mësoi dot kurrsesi. Po i shkon vështirë mësimi."

„Tashmâ duhet ta ndezi dritën, u errsue krejtësisht", tha e ama e Pjetrit, e cila arnonte edhe mâ jelekun me zell. „Kjo mbasdite më shkoi edhe mue për pa e ndi."

Atëherë Hajdi këceu prej karrikës, zgjati shpejt dorën dhe tha:

„Natën e mirë, gjyshe, unë duhet të shkoj menjiherë në shtëpi, sepse po ngryset."

Dhe me radhë i zgjati dorën secilit e mandej iu drejtue derës.

Por plaka bërtiti mbas saj me shqetsim:

„Prit, prit, Hajdi, s'mund të shkosh vetëm. Pjetri ka me të përcjellë, a po ndëgjon? Kij kujdes për fëmin, Pjetër, shiqo mos po rrëxohet dhe mos u ndalni rrugës se mos po ngrihet, a more vesh? A ka Hajdi ndonji shami të trashë?"

„Unë s'kam shami", u përgjegj Hajdi, „por nuk do të narthi."

Hajdi nxitoi kah dera, mandej vrapoi aq shpejt saqë Pjetri mezi e mbërrijti. Ndërkaq gjyshja bërtiti me pikllim:

„Brigitë, vrapo mbas saj, vrapo mos lejo që fëmija të ftofet natën. Çoja shamín time, shpejto!

Brigita e ndëgjoi. Por, sa filluen me iu ngjitë malit fëmíjt, pamë se nga nalt vinte gjyshi. Me disa hapa të gjatë ai mbërrijti te ata.

„Të lumtë, Hajdi, e mbajte fjalën", tha, dhe përsëri e mbështuell fëmín me mbulesën, e muer në grykë dhe u nis përpjetë.

Brigitës i shkoi për dore me pá se si e muer plaku fëmín e mbështjellun në grykë dhe u nis përpara. U kthye në kasolle me Pjetrin dhe me habi i tregoi plakës gjithçka kishte pá. Edhe kjo u habit shum dhe tha:

„I lumtë që po sillet aq me njerzi ndaj fëmís! Sikur ta lëshojë edhe ndonjiherë tjetër kështu, kishte me bâ

edhe mâ mirë. Kaq më pëlqeu kjo bisedë me fëmín! Sa zemërmire âsht ajo voglushe dhe sa bukur din me kuvendue!"

Gjyshja gëzohej gjithnji dhe kur shkoi me ra në shtrat tha edhe njiherë:

„Të kishte me ardhë përsëri! Tash të paktën kam nji send që mundet me më gëzue në këtë shekull."

Edhe Brigita vërtetoi fjalët e gjyshes, madje edhe Pjetri tundte kryet dhe tue hapë gojën vesh më vesh flitte me kënaqsi:

„E kam dijtë unë këtë gjâ!"

Porsa mbërrijti gjyshi në kasollën e vet dhe e hoq mbulesën prej Hajdit, ajo tha menjiherë:

„Gjysh, nesër patjetër duhet të marrim me vehte çekanin e ta gozhdojmë kapakun e dritares së gjyshes, të ngulim edhe shum gozhda, sepse në shtëpín e saj çdo gjâ po rapllon dhe po thehet."

„Duhet patjetër! E pse patjetër? Kush të tha kështu?" e pyeti gjyshi.

„Kurrkush s'më ka thanë, e dij unë vetë", u përgjegj Hajdi, „sepse shtëpija e tyne âsht e vjetër, kurse gjyshja po frigohet kur po i del gjumi natën dhe vazhdimisht po mendon: tash do të shembet çdo gjâ mbi kohën tonë. Gjyshja âsht e verbët dhe s'po din se çka me bâ, por ti edhe atje do të dijsh me bâ diçka, gjysh. Mendo vetëm se sa dëshprim i madh âsht që ajo ndodhet kurdoherë n'errsinë, po frigohet, e s'mund t'i ndihmojë kush përveç teje. Nesër do të shkojmë dhe do t'i ndihmojmë. Si thue, gjysh, a do të shkojmë, apo jo?"

Hajdi u mbështet për trupin e gjyshit dhe e shiqoi me plotbesim. Plaku vërejti fëmín për disa kohë e mandej tha:

„Po, Hajdi, do të bâjmë ç'mos që në shtëpín e gjyshes të mos raplojë mâ asgjâ. Mundemi. Nesër kemi me krye këtë punë."

Tash fëmija nisi me këcye nëpër kasolle prej gëzimit dhe me bërtitë:

„Nesër! Nesër!"

Gjyshi e mbajti fjalën. Të nesërmen mbasdite u zdirgjën përsëri me sâjë. Sikurse edhe nji ditë mâ parë, plaku lëshoi fëmín para kasolles dhe tha:

„Hyn mbrenda tash, e kur të fillojë me u ngrysë, dil!"

Mandej paloi thesin mbi sâjë e u nis në shtëpi.

Sa e hapi derën Hajdi dhe tue këcye hyni në dhomë, gjyshja bërtiti menjiherë:

„Qe fëmija! Erdhi fëmija!"

Prej gëzimit lëshoi prej dorës furkën dhe të dy duert ia zgjati fëmís. Hajdi iu afrue me të shpejtë, afroi karrikën e ultë pranë saj, u ul dhe nisi menjiherë me i tregue gjyshes shum sende dhe me e pyetë për shum e shum sende të tjera. Por papritmas nisi me i ra diçka shtëpís dhe gjyshja e frigsueme u trand prej vendit sa për pak qe tue u rrëxue dhe bërtiti tue u dridhë:

„Oh, zot, tash do të shembet krejt!"

Por Hajdi e mbajti fort për krahu dhe i tha tue dashtë me e ngushëllue:

„Jo, jo, gjyshe, mos kij frigë. Gjyshi po mëshon me çekan. Ai âsht tue gozhdue tash gjithçka, prandej s'ke arsye me u frigue mâ."

„Oh, a âsht e mundun! A âsht e mundun nji gjâ e këtillë!" — bërtitte plaka. „Brigitë, a ndjeve çka tha voglushja? A ndjeve? Me të vërtetë ky âsht zani i çekanit! Brigitë, dil dhe nëqoftë ai Mixha prej Mali, i thuej të hyjë për nji moment mbrenda, sepse dëshiroj me i shprehë mirënjohjen time."

Brigita duel. Mixha prej Mali me gjithë fuqi gozhdonte disa trenë. Brigita iu afrue e i tha:

„Mirë mbrama, Mixhë, na dëshirojmë, unë e nana ime, me iu falenderue që po doni me na ndihmue, e nana po dëshiron me ju thanë vetë të falem nderës. Këtê s'kishte me na bâ kurkush, prandej menduem..."

„Mos fol shum", e ndërpreu plaku. „Se çka mendoni ju për Mixhën prej Mali e dij fort mirë! Shko mbrenda. Do të shiqoj vet se çka duhet me ndreq."

Brigita e ndëgjoi menjiherë, sepse Mixhës askush s'mund t'i kundërshtonte. Ai trokitte dhe gozhdonte rreth e përqark shtëpis, mandej u ngjit në pullaz me shkallët e ngushta dhe kështu gozhdoi edhe mâ derisa e nguli edhe gozhdën e fundit, që kishte sjellë me vehte. Gjatë kësaj kohe u ngrys. Porsa pat zbritë ai pat nxjerrë edhe sâjën e vet mbas shtallës, Hajdi duel në derë, prandej gjyshi e

mbështuell si dje dhe e muer në gryk̈ë. Sâjën e tënhiqte mbas vehtes, sepse sikur ajo t'udhtonte vetëm me sâjë, kishte me ra thesi prej saj, prandej mund të ngrihej. Këtë gjâ gjyshi e dinte fare mirë, prandej e bante fëmin në gryk̈ë.

Kështu kalonte dimni. Në jetën e pikllueshme të plakës së verbët, mbas shum vjetsh, u çfaq gëzimi dhe ditët e saj tashmâ nuk ishin aq të gjata dhe t'errta, as nuk i gjasojshin njana tjetrës, mbasi përherë pritte diçka të re. Qysh herët në mëngjes pritte hapat e Hajdit të saj dhe kur mâ në fund hapej dera dhe fëmija vinte me të vërtetë tue këcye, kjo kurdoherë bërtitte me gëzim:

„I falem nderës zotit, qe ku âsht prap!"

Edhe Hajdi rrinte pranë saj, flitte shum dhe tregonte me aq gëzim gjithçka që ia merrte mendja se i intereson gjyshes. Orët kalojshin në mënyrë të padukshme, prandej kurr nuk pyette mâ si përpara: „Brigitë, vallë, a s'ka kalue ende dita?" por, kurdoherë që e mbyllte derën mbas vehtes Hajdi, thonte: „A nuk t'u duk e shkurtë kjo mbasdite- Brigitë?" Kurse kjo përgjigjej: „Po, si gjithnji po më duket se pak mâ parë i kemi heqë pjatat e drekës. „Dhe gjyshja përsëritte kurdoherë:

„Dashtë zoti që ky fëmi të jetë kurdoherë shëndoshë, kurse Mixha me vullnet të mirë! Brigitë, a duket voglushja edhe tash shëndoshë e mirë?

Ndërsa Brigita përgjigjet kurdoherë: „Shëndoshë si molla."

Edhe Hajdi e donte shum gjyshen dhe kurdoherë që i binte ndërmend se askush s'mundet me ia kthye dritën e syve, pra as gjyshi, pikllohej fort. Por gjyshja thonte se errsina nuk e pengonte aspak kur e kishte pranë Hajdin. Qe për çfarë arsye për çdo ditë, gjatë dimnit, Hajdi vinte me sâjën e vet.

Tashmâ s'kishte nevojë me i thanë kurrgjâ gjyshit të vet, sepse ky gjithnji merrte me vehte çekanin dhe veglat tjera, kështuqë bukur do ditë i kaloi tue trokitë rreth e përqark kasolles së dhiarit Pjetër. Dhe pat sukses. Tashmâ kurrgjâ nuk rrapllonte as nuk gërhatte natën, kurse gjyshja thonte që qysh moti gjatë dimnit nuk kishte fjetë kaq mirë dhe që nuk do të harronte kurr bâmirsín e Mixhës.

KREU IV

DY VIZITAT DHE ÇKA NDODHI MBAS TYNE

Dimni kaloi shpejt, ndërsa vera e gëzueshme edhe mâ shpejt, mâ në fund edhe dimni i ri ishte në mbarim e sipër. Hajdi ishte shend e verë si zogu në degë. Për çdo ditë gëzohej gjithnji e mâ tepër pse afrohej pranvera, koha kur jugu i nxehtë fryn nëpër pisha dhe tretet bora, kështu që dielli i nxehtë dhe i ndritshëm josh lulet e kaltërta dhe të verdha, sepse këto ditë i sillshin Hajdit të vogël gjân mâ të bukur në botë. Hajdi ishte në moshën tetëvjeçare. Prej gjyshit kishte nxanë shum sende, me dhít dinte me u sjellë si rrallëkush, sepse Bejka dhe Murina vrapojshin mbas saj si qent besnikë dhe prej gëzimit vekrrojshin me gjithëfuqi porsa ndëgjojshin zanin e saj. Asi dimni Pjetri pat prû dy herë porosín e mësuesit të Selcit drejtue Mixhës prej Mali, i cili lajmëronte se ishte koha e fundit ta regjistrojë në shkollë Hajdin, mbasi këtë gjâ ka qenë nevoja me bâ qysh në dimnin e kaluem. Mixha të dy herët iu përgjegj mësuesit të çohet e të vijë te ai nalt nëqoftëse ka me i thanë diçka, ndërsa fëmín nuk e lëshonte në shkollë. Pjetri kumtoi përgjegjen e Mixhës fjalë për fjalë.

Kur dielli i marsit nxeu borën nëpër shpate, në luginë u dukën boçëboret e bardha, në bjeshkë pishat kishin shkundë barrën prej bore, kurse degët valviteshin me gëzim dhe Hajdi vraponte me gëzim kudo: prej shtëpís në shtallë, prej këndej te pishat, mandej prap në shtëpi te gjyshi për me i kumtue se blerimi po shtohet gjithnji e mâ tepër nëpër drûj. Mandej përsëri shkonte larg e mâ larg dhe vërente, sepse s'kishte mjaft durim me pritë të blero-

het çdo gjâ dhe që vera e mrekullueshme, me gjelbrimin e vet, të mbërrijë në bjeshkë me gjithë shkëlqimin e saj.

Derisa nji mëngjes marsi me diell ishte tue vrapue andej-këndej, aq sa ndoshta për të dhetën herë e kishte kapërcye pragun e shtëpís, për pak që nuk u rrëxue në kokërr të shpinës prej frige, sepse përnjiherë u duk para saj nji burrë plak, i cili në fillim e shiqoi seriozisht, e mandej foli me ambëlsi:

„Mos u frigo prej meje. Unë i due fëmíj. Ma jep dorën, a ti je Hajdi? Ku e ke gjyshin?"

„Asht ulë pranë tryezës e po gëdhend lugë të rrumbullakta prej druni", u përgjegj Hajdi dhe hapi derën krahë më krahë.

Ky ishte mësuesi plak i Selcit, i cili qysh moti e njifte Mixhën. Ai hyni në kasolle, iu afrue plakut të krrusun mbi punën e vet dhe i tha:

„Mirë mëngjesi, fqî i dashtun!"

Mixha i habitun çoi syt dhe u përgjegj:

„Mirë mëngjes, zotni mësues! „Mandej, tue vendosë karrikën para tij, tha: Nëqoftëse nuk ju pengon karrika e thjeshtë prej druni, urdhnoni."

Mësuesi u ul.

„Ka kohë që s'ju kam pá, fqî", tha mandej.

„As unë juve, zotni", qe përgjegjja.

„Sot kam ardhë me u marrë vesh për diçka me ju", ia nisi mësuesi. „Më duket se ju po më kuptoni fare mirë për çka po dëshiroj me bisedue me ju, e njikohësisht se çka dëshiroj me ndi prej jush". Mësuesi u ndal dhe e vështroi fëmín, i cili rrinte pranë derës dhe vërente me kujdes.

„Hajdi, shko te dhít", tha gjyshi. „Në daç merr edhe pak krypë. Qëndro te ato derisa të vij unë."

Hajdi shkoi menjiherë.

Ka qenë dashtë që ky fëmi të fillonte me e ndjekë shkollën qysh para nji vjeti, e kët dimën duhet ta ndjeki medoemos. Ju âsht tërheqë vërejtja për kët shkak, e ju s'bât gjâ. Çka mendoni me bâ me kët fëmi, fqî?"

„Nuk ka mndërmend me e çue në shkollë", u përgjegj Mixha.

Mësuesi e shiqoi plakun me habí, i cili rrinte mbi bankë dhe dukej se nuk ka me lëshue pê.

„Po çka do të bâhet me këtë fëmi?" pyeti atëherë mësuesi.

„Kurrgjâ. Fëmija do të rritet dhe do të zhvillohet me dhít dhe shpezët. Këtu voglushes s'po i mungon kurrgjâ. Prej këtyne nuk do të mësojë kurrnji të zezë."

„Mirëpo, fëmija s'âsht as edh as shpend, po krijesë njerzore. Nëqoftëse nuk do të mësojë kurrnji të zezë prej atyne shokëve të vet, s'ka me mësue as ndonji gjâ të nderës. Tashmâ fëmija duhet të mësojë. Asht koha e fundit. Kam ardhë me ju thanë, i dashtuni fqî, që kësaj vere të vendosni. Le të jetë ky dimni i fundit që po e kalon fëmija pa shkue në shkollë. Dimnit t'ardhshëm duhet ta ndjeki shkollën patjetër, madje ta vijojë rregullisht."

„S'due me vendosë", tha plaku me zâ të patundshëm.

„A mendoni ju se s'ka mënyra tjera, të cilat munden mu ju prû në mend nëqoftëse me kambëngulje do të mbani këtë vendim aspak t'urtë?" tha atëherë mësuesi pak mâ me reptësi. „Ju keni udhtue nëpër botë dhe keni pá e mësue shum sende. Kam kujtue se do të jeni shum mâ t'arsyeshëm, or fqî."

„Ashtu", tha plaku me zemrim," po a po mendon zotni mësuesi që unë në dimnin e ardhshëm për çdo mëngjes të ftoftë do ta çoj fëmín e njomë të këputet nëpër borë e erë dy orë tue u zdirgjë teposhtë! E natën përsëri të kthehet nëpër fërfllazë deri këtu, kur as na të motnuemit s'kishim guxue me udhtue nëpër at mot të keq! E zotnís ndoshta i kujtohet e ama e kësaj fëmije, Adelhaida, e cila ka qenë somnambuliste dhe ka pasë mësymje. A dëshiron që edhe fëmija prej mundimit të fitojë ndonji gjâ t'atillë?! Le t'urdhnojë kushdo me më detyrue, do t'ankohem në të gjitha gjyqet, e të shofim cili do të më detyrojë!"

„Keni të drejtë plotsisht, fqî i dashtun", tha mësuesi miqsisht. „Do t'ishte gjâ e pamundun me të vërtetë me e çue fëmín prej këndej në shkollë. Po shof se fëmija ju ka hy në zemër, bani, për hir të saj, atê që ka qenë nevoja ta kishit bâ qysh moti. Ejani prap poshtë në Selc dhe jetoni përsëri me njerzit. Si mundeni me jetue këtu tue urrejtë krej botën! Po me bâ me ju ngja diçka këtu, kush

ka me ju ardhë në ndihmë? Po habitem se si nuk po ngriheni dimnit në këtë kasolle dhe si po mundet me i durue të gjitha këto kjo krijesë e njomë."

Fëmija ka gjak të ri dhe mbulesë të mirë, këtë duhet ta dini, zotni mësues, mandej edhe diçka: e dij se ku ka drû dhe kur âsht koha e pajisjes me drû. Shiqoje vetëm jerevín time, zotni mësues, âsht e mbushun plot e për plot. Në kasollen time zjarmi nuk shuhet gjithë dimnit. E sa për atë që thoni të zbresi poshtë në Selc — kjo s'âsht për mue. Atje poshtë njerzit më urrejnë, mâ në fund edhe unë i urrej. Prandej mâ mirë të mos jemi bashkë. Asht mâ mirë edhe për mue edhe për ata."

„Jo, jo, s'âsht ashtu", tha mësuesi përzemërsisht. „Nuk âsht e vërtetë se njerzit atje poshtë ju urrejnë. Më zini besë, lum fqîu, provoni me u pajtue me ata, e mandej do të shifni se si kanë me ju shique njerzit dhe sa bukur do të kaloni në gjiun e tyne!" Mësuesi u çue, zgjati dorën dhe tha edhe njiherë:

„Shpresoj, fqî i dashtun, se dimnit t'ardhshëm do të jeni përsëri në gjiun tonë, e na jemi miq të vjetër. Do t'më vij keq sikur të jem i shtrënguem me ju detyrue. Jepmëni tash besën se do të zdirgjeni prej malit dhe që do të jetoni përsëri në gjiun tonë."

Mixha prej Mali i zgjati dorën dhe tha me nji zâ të vendosun e të besueshëm:

„Ju po mendoni mirë, zotni mësues. Por atë çka po pritni prej meje, s'mund të bâj, po ju them qartë e me zâ të naltë. Fëmin s'e dërgoj, as nuk zdirgjem prej malit."

„Atëherë lamtumirë", tha mësuesi, duel për dere dhe ra teposhtë malit.

Mixha prej Mali ishte i mërzitun. Në kohën kur Hajdi at mbasdite i tha: „E tash do të shkojmë te gjyshja!" u përgjegj shkurt:

„Sot jo! „Gjithë ditën e lume nuk foli mâ, kurse të nesërmen në mëngjes, kur Hajdi pyeti: „A do të shkojmë sot te gjyshja?" u përgjegj edhe mâ shkurt dhe tha vetëm: „Të shofim."

Mirëpo, ende për pa i largue as bludet prej tryezës, në shtëpi ia behi edhe nji mysafir, vetë vajza Detë! Mbi krye mbante nji kapelë të bukur me pupël, kurse me fus-

tanin e vet fshinte çdo gjâ që ndodhej përmbi shtresë, e në bylmetore kishte mjaft sende të këtilla. Mixha e mati me sŷ, por nuk bëzajti. Dukej se tezja Detë kishte ndërmend me kuvendue miqsisht, sepse menjiherë nisi me e lavdue Mixhën tue thanë se Hajdi dukej aq mirë sa s'ka mundë as me e njoftë — duket se te gjyshi âsht si âsht mâ mirë. Ajo, thotë, se qysh moti ka pasë ndërmend me e ma-

rrë fëmín në shtëpi të vet, sepse âsht e bindun se kjo i pengon me siguri. Por, deri më tash me të vërtetë s'ka pasë se ku me e vendosë. Ka mendue ditë e natë çka me i bâ fëmís, prandej sot ka ardhë vetëm për këtë shkak, mbasi pa pritë e pa u kujtue ka marrë vesh diçka që do t'i sjelli Hajdit nji fat të madh, aq të madh sa duket gati i

pabesueshëm. Këtë gjâ e ka vërtetue ajo menjiherë dhe tash me siguri mundet me thanë se çdo gjâ âsht në rregull dhe se Hajdi do të jetë e lumtun si rrallë ndonji fëmi tjetër. Kushërijt shum të pasun të zotnís së saj, të cilët jetojnë në nji prej shtëpive mâ të bukura të Frankfurtit, kanë nji vajzë dëshiri, e cila për shkak të paralizës s'mundet as me luejtë prej shtratit. Për këtë arsye âsht shum e vetmueme. Sidomos po i duken të mërzitshme dhe të vështira orët private të mësimit. Prandej ç'prej kohësh dëshiron me pasë nji shoqe në shtëpi, e mu rreth kësaj gjâje janë marrë vesh me zotnijt e saj. Zonja, e cila n'at shtëpi kryen punët e amvisnís, ka përshkrue se çfarë fëmije dëshirojnë me gjetë si shoqe për vashzën e sëmunë dhe ka marrë përsipër me gjetë nji fëmi asodore, të mirë dhe të ndershëm, çka nuk ndeshet lehtë për çdo ditë. Asaj, Detës, menjiherë, i ra ndërmend Hajdi i vet dhe natyra e saj e mirë dhe zonja âsht pajtue atypëraty me propozimin e saj. Po, as nuk mund të mirret me mend se ç'fat e mirëqenje e pret Hajdin, sepse sikur vetëm njiherë të vendoset atje e ata njerëz ta duen, kurse vashzën e tyne-qoftë larg — ta gjejë diçka-sepse s'din njeriu se çka do të sjelli dita e çka nata — ata njerëz, do me thanë, kishin me ngelë pa fëmi e atëherë mund të ngjasi nji fat i pabesueshëm.

„A do të heshtish mâ ti njiherë?" e ndërpreu Mixha, i cili gjatë gjithë asaj kohe nuk bëzajti.

„Si?! ia ktheu Deta, tue hedhë kryet. „Thuese po ju tregoj gjana mâ të rëndomta e jam e bindun se në krejt Pritigán s'ka njeri, i cili të mos luejë mendësh prej gëzimit sikur të njifej me nji lajm të këtillë, që po ju sjell unë tash!"

„Kumtoji ti kujt të duesh, pse unë s'çaj kryet për tê", u përgjegj gjyshi me gjaktoftësí.

Por tash Deta flakroi si zjarmi dhe foli me zemrim:

„Mbasi po flitni ashtu, Mixhë, atëherë edhe unë po ju them se çka mendoj. Fëmija i mbushi tetë vjet e gjâ s'po din. Po, krejt Selci po pëshpërit që ju s'e keni regjistrue fëmín as në shkollë! Të mbetet e verbët! Kjo âsht fëmija e motrës sime të vetme. Unë përgjigjem për tê. Po kur ndodhet dikush që përpiqet me pengue nji fat të këtillë të fëmís, atëherë nji krijesë e atillë mund të jetë vetëm ai që

s'ia dëshiron kujt të mirën. Por, një rasë të këtillë unë s'kam me e lëshue, këtë po jua thom haptas! Të gjithë janë me mue. Në krejt Selcin s'ka njeri, i cili nuk do t'më përkrahi kur âsht fjala për Hajdin. N'anë tjetër, s'ka njeri që s'âsht kundër jush. E nëqoftëse dëshironi që puna të shkojë në gjyq, do të shkojmë edhe në gjyq. Vetëm se dijeni mirë, mixhë, që po të ndodheni njiherë atje, mund të dalë në shesh edhe ndonji punë tjetër që nuk do t'ju shkojë për shtati aspak."

„Hesht", murmuroi Mixha tue qitë xixa prej syve. „Merre dhe çoje ku të duesh dhe mos më dil mâ me të përpara. Nuk dëshiroj me e pá edhe atë me ndonji pupël mbi krye, as prej gojës së saj të ndëgjoj fjalë të këtilla, që po i flet ti."

„E zemrove gjyshin", ndërhyni Hajdi tue shigjetue me syt e vetë të zi Detën.

„Puna âsht si â mâ mirë. E tash eja!" tha Deta. „Ku janë fustanet e tua?"

„Nuk due me ardhë", ia preu Hajdi.

„Ç'po thue!" luejti vendit tezja, por menjiherë zbuti tonin, tue mbajtë zemrimin e vet. „Vetëm eja, kam me të çue në nji vend ku do të kalosh aq bukur sa s'mund ta marrish as me mend. „Mandej iu afrue dollapit, mblodhi teshat e Hajdit dhe i mbështuell.

„Ashtu, eja tash, merre at kapelzën tande. Vërtet, s'âsht gjithaq e bukur, por s'do ta bâjsh për nji kohë të gjatë. Qite mbi krye të nisemi!"

„Nuk due me ardhë", përsëriti Hajdi.

„Mos u ban e marrë dhe kokëforte si edhi. Sigurisht ke mësue prej tyne sende kaq me nam! Apo shef, gjyshi âsht zemrue tash. A ndjeve si tha që tash e tutje mos të çfaqemi mâ para syve të tij. Ai dëshiron të shkosh me mue dhe tash mos e zemro edhe mâ. Të kishe me dijtë vetëm sa bukur âsht në Frankfurt, sa sende ke me pá atje! Nëqoftëse jeta e atjeshme s'ka me të pëlqye, mund të kthehesh këtu përsëri. Deri atëherë edhe gjyshi do të zbutet."

„Po, a do të mundem me u kthye në shtëpi menjiherë sonte nëqoftëse do të dëshiroj?"

„Marrina! Po eja mâ njiherë. Mundesh mbasandej, po të them, nëqoftëse dëshiron. Sot do të zbresim deri në Majenfeld, e nesër do t'i hypim trenit. Me tren do të mundesh me u kthye në shtëpi kur të duesh, sepse ai shkon aq shpejt sa duket sikur fluturon. „Dhe tezja Detë rrëmbeu bohçen me fustanet, e rroki për dore Hajdin dhe u nsiën teposhtë.

Mbasi ende s'ishte koha e kullosjes, Pjetri zdirgjej përditë në Selc për shkak të shkollës, edhepse rrallë dukej në të. Ai i jipte vehtes leje pushimi shpesh herë, sepse kujtonte që prej shkollës s'ka kurrfarë dobije. As leximi nuk i duhet gjâ. Me u endë dhe me pre thupra lajthije — âsht nji gjâ shum mâ e nevojshme. Prandej tash edhe ai u duk prej dikahit afër shtëpís së vet, me nji turrë thuprash lajthije, prandej u ndal me e shique Detën dhe Hajdin, të cilat shkojshin rrugës.

„Ku je nisë kështu?" i lëshoi zâ ai.

Duhet të shkoj ngutas për në Frankfurt me tezen", u përgjegj Hajdi. „Por mâ së pari do të shkoj pak te gjyshja, ajo më pret."

„Po çka ke, o fëmi! Kjo s'âsht e mundun, sepse edhe kështu âsht vonë", shtoi tezja me nxitim, tue shtrëngue me fuqi dorën, e cila përpiqej me shpëtue.

„Te gjyshja do të shkosh kur të kthehesh përsëri në shtëpi, kurse tash eja shpejt! „Tue folë kështu, tue mos e lëshue nga dora tezja tërhiqte Hajdin larg e mâ larg, sepse kishte frigë se mos po e kundërshton përsëri voglushja, kurse plaka mundte edhe me e përkrahë në këtë çâshtje.

Mbas kësaj bisede të tyne Pjetri nxitoi dhe hyni në shtëpi, mandej me gjithë barrën e thuprave i ra tryezës aq fort, sa u trand çdo gjâ. Plaka u trand aq shum, sa lëshoi nga dora furkën. Pjetri ynë qe i detyruem me e shfry në këtë mënyrë tërbimin e vet.

„Kuku, ç'âsht, çka ka ndodhë?! — klithi plaka e trembun, kurse e ama e Pjetrit, e cila prej tronditjes gati këceu vendit, i tha me gjakftoftësin e vet të lindun:

„Çka ke Pjetër, çka po tërbohesh ashtu?"

„Për arsye se ajo e muer Hajdin", i spjegoi Pjetri i shqetsuem.

„Kush, kush? Ku, Pjetër, ku?" — pyeti tash plaka me nji frigësim të ri. Por me të shpejtë kuptoi se çka kishte ndodhë, sepse e bija i kishte pasë thanë pak mâ parë se kishte pá se si Deta i ngjitej malit tue shkue te Mixha. Tue u dridhë krejt prej nxitimit, plaka iu afrue dritares dhe nisi me bërtitë me nji zâ lutës:

„Detë, Detë, mos na merr voglushen! Mos e rrëmbe Hajdin tonë!"

Edhe Deta, edhe Hajdi ndëgjuen zanin e saj në vrapim e sipër. Deta parandjeu se çka bërtitte plaka, prandej e shtrëngonte edhe mâ me fuqi dorën e fëmís dhe vraponte gjithë sa mundte. Hajdi përpiqej me i shpëtue doret tue thanë:

„Gjyshja, gjyshja po më thërret, due me shkue te ajo."

Por tezja s'ia vari veshin. Ajo përpiqej si e si me e qetsue fëmín dhe i flitte se lypsej të nxitojshin që të mos vonohen, sepse nesër do t'udhtojnë. Mandej se Hajdi do të shofi sa bukur âsht në Frankfurt, të cilin do ta pëlqejë aq shum sa nuk do të dëshirojë me u kthye mâ kurr. E nëqoftëse do ta marri malli me u kthye në shtëpi, askush s'do ta pengojë. Jo vetëm kaq, por do të mundet me i çue edhe diçka të bukur gjyshes për me e gëzue.

Këto i pëlqyen shum Hajdit. Tue mos i kundërshtue mâ, vraponte pranë tezes.

„E çka mundem me i sjellë gjyshes?" pyeti mbas nji kohe.

„Diçka shum të bukur", tha tezja. „Pogaçe të mira e të buta, e ajo do të gëzohet pamasë. Sepse, e din, ajo tashmâ s'mundet me hangër bukën e fortë e të zezë."

„Po, ajo kurdoherë i jep bukën Pjetrit dhe i thotë: kjo bukë âsht e fortë për mue! Edhe vetë e kam pá", vërtetoi Hajdi. „Atëherë le të nxitojmë, tezja Detë, kështu që qysh sot të mbërrijmë në Frankfurt, nëqoftëse âsht e mundun, e të kthehem shpejt me pogaçet. „Tash Hajdi nisi me vrapue aq shpejt, sa tezja e vet, tue bartë bohçen, mezi e e mbërrinte. Por, mû kjo gjâ shkonte në dobi të tezes, sepse kishte ndërmend me kalue sa mâ shpejt nëpër Selc — afër së cilës ndodheshin tashmâ — mbasi kishte frigë që mos poia turbullojnë mendët fëmís përshëndetjet dhe pyetjet kureshtare.

Të gjithë panë se Deta nxitonte vetëm për shkak të fëmis. Për këtë arsye kjo, në të gjitha thirrjet e pyetjet, që i drejtoheshin prej shum dritareve dhe dyerve, përgjigjej shpejt, tue mos kthye as kryet:

„Paj, po shifni, s'mund të qëndrojë, fëmija po ngutet, kemi me udhtue edhe shum."

„A mos po e merr me vehte?"

„A mos ka ikë nga Mixha prej Mali?"

„Çudi e madhe që ka ngelë gjallë ende!"

„Për mâ tepër i ka pasë edhe faqet e skuquna!"

Fjalë të këtilla ndëgjoheshin nga çdo anë dhe Deta gëzohej që kalonte tue mos u ndalë, sidomos pse Hajdi ecte shpejt e mâ shpejt.

Qysh atëherë Mixha prej Mali, kur zbritte në Selc dhe kalonte rrugës, ishte edhe mâ i mrrolun se përpara. Askend nuk e përshëndette dhe me strajcën e vet mbi shpinë, me shkopin e vet të madh në dorë dhe me vetullat e bashkueme, dukej i atillë sa grát i porositshin fëmíjt e tyne të vegjël kështu:

„Shiqo, lëshoja rrugën Mixhës prej Mali! Përndryshe, mbarove. „Në Selc plaku asnjiherë s'kuvendonte me njerí. Vetëm kalonte tue shkue drejt luginës, ku shitte djathin e vet, kurse blente bukë dhe mish. Kur e shifshin tue kalue, njerzit mblidheshin dhe bisedojshin rreth tij dhe të gjithë pajtoheshin se ishte fat i madh që fëmija âsht largue prej tij, për mâ tepër edhe fëmija mezi pritte nji gjâ të këtillë, sepse gjithë bota ka pá se sa fort nxitonte dhe të gjithë e kishin të qartë që frigohej se mos po e mbërrin plaku dhe po e kthen në bylmetore. Vetëm gjyshja e verbët mbante anën e Mixhës prej Mali dhe sa herë që vinte dikush te ajo për me i sjellë lesh për tjerrje ose për me e marrë leshin e tjerrun, secilit i tregonte se si Mixha prej Mali sillej mirë ndaj fëmís dhe krejt çka kishte bâ për të dhe bijën e saj, sepse i kanë shkue shum ditë derisa ka ndreqë shtëpín e saj, e cila do të shembej deri më tash, po të mos kishte ardhë në ndihmë Mixha. Kjo gjâ u përhap edhe në katund, por pjesa mâ e madhe e njerëzve që kishin ndëgjue lajme të këtilla ishin të mendimit se gjyshja ishte plakë e matufosë, prandej s'dinte se çka ndodhte rreth e përqark saj.

Mixha prej Mali nuk dukej mâ afër shtëpis së nanës së Pjetrit. Ishte fat i madh që e pat përforcue kasollen mâ parë dhe që ajo mbahej fare mirë tash.

Gjyshja e verbët, si edhe mâ parë psherëtinte përditë dhe asnji ditë s'kalonte për pa thanë me pikllim:

„Ah, me at fëmi humbi prej nesh çdo gëzim dhe e mirë edhe ditët janë përsëri të gjata dhe të zbrazta! Sikur të mundsha me e ndëgjue edhe njiherë Hajdin para se të vdes!"

KREU I VI

KREU I RI DHE KREJT SENDE TË REJA

Në Frankfurt, në shtëpín e zotni Sezemanit, dergjej e vetmja vajzë e tij, Klara. Ajo gjithë ditën e lume qëndronte ulun mbi nji karrikë të rehatshme të sëmunish, e cila mund të transportohet prej nji dhome në tjetrën. Tash ajo ndodhet në t'ashtuquejtunën bibliotekë, pranë sallës së madhe të bukës. Në tê kishte gjithfarë mobiljesh, të cilat i jepshin dhomës nji pamje të fort të kandshme dhe ku qëndrojshin rëndom antarët e familjes. Aty ndodhej edhe dollapi i madh me libra, për të cilën arsye edhe e quejtën këtˆ dhomë bibliotekë. Aty nxansja e paralizueme mësonte gjithmonë me mësuesin e shtëpís.

Klara e vogël kishte nji fytyrë të verdhë e të ngushtë me dy sy të butë të kaltërt, të cilët në këtˆ moment ishin drejtue kah ora e madhe e murit. Sot i dukej se treguesit lëvizshin shum ngadalë. Prandej tash, edhe pse ky nuk ishte zakoni i saj, tha me padurim me zâ të naltë:

„A ende s'âsht koha, zonjushe Rotenmajer?"

Zojusha Rotenmajer rrinte e shtangueme pranë nji tryeze të vogël dhe qëndiste. Mbi vehte kishte nji pallto me qafore të naltë, e cila i jepte pamje krèmtimi, të dallueme edhe mâ fort në shêj për shkak se bante pungj[1]) të naltë. Zonjusha Rotenmajer ç'prej shum vjetsh, qyshse ka vdekë zonja Sezeman, kujdesohej për shtëpi dhe mbikëqyrte krejt shërbëtorët. Zotni Sezemani pjesën mâ të madhe të kohës e kaloníe n'udhtime, prandej krejt shtë-

[1]) pungj — nji lloj frizure me flokë të çuem nalt.

pin ia pat besue kësaj, por me kusht që në çdo punë të nderohen dëshirat e vashëzës së tij dhe të mos veprohet ashtu si nuk dëshiron ajo.

Mu në momentin kur Klara pyette përsëri me paqurim zojushën Rotenmajer pse s'po duken mâ njiherë udhtarët — qëndronte para portës Deta tue mbajtë për dore Hajdin dhe tue pyetë karrocierin Johan, i cili atëherë ishte tue zbritë prej qerres, a guxon me e shqetsue zojushën Rotenmajer kaq vonë.

„Kjo s'âsht puna ime!" murmuriti karrocieri. „I bini zíles së Sebastianit poshtë në koridor."

„Deta ndëgjoi dhe shërbëtori ra teposhtë shkallëve. Mbi livrén[1]) kishte sumbulla të mëdha e të rrumbullakta, kurse në fytyrë gati poashtu sy të mëdhej dhe të rrumbullaktë.

„Deshta me pyetë a mundem në këtë kohë me e shqetsue zojushën Rotenmajer", ia nisi përsëri Deta.

„Kjo s'âsht puna ime", u përgjegj shërbëtori. I bini zeles së dytë të shërbëtores Tineti", dhe pa dhanë sqarime tjera u zhduk.

Deta i ra ziles përsëri. Tash në shkallët u duk shërbëtorja Tineta me nji kapelë të bardhë që shkëlqente mbi krye të saj dhe me buzëqeshje përbuzëse në fytyrë.

„Çka dëshironi?" pyeti prej shkallëve tue mos u qasë mâ afër.

Deta përsëriti pyetjen e vet, Tineta u zhduk, por me të shpejtë u duk rishtas dhe briti përsëri nalt prej shkallëve:

„Po ju presin!"

Tash Deta bashkë me Hajdin hypën nëpër shkallët dhe mbas Tinetës hynë në bibliotekë. Këtu Deta u ndal me njerzí te dera, tue mbajtë për dore Hajdin shtrëngueshëm, sepse nuk dinte se çka mund t'i bjerë ndërmend fëmís në këtë rreth të huej.

Zojusha Rotenmajer u çue ngadalë prej karrikës së vet dhe u afrue me e vëzhgue prej s'afërmi shoqen e ardhshme të vajzës së zotnís. Kur pá se si dukej Hajdi, u duk sikur nuk u gëzue. Hajdi kishte veshë nji fustan

---

[1]) livréja — rrobe të thjeshta të shërbëtorëve dhe portierëve të familjeve fisnike, uniformë shërbëtorësh.

të thjeshtë të pambuktë dhe mbante nji kapelë të vjetër e të ndrydhun prej kashte. Përfundi asaj kapele shiqonte fëmija padjallëzi dhe, tue mos e mëshefë habín e vet, vëzhgonte kullën prej flokësh mbi krye të kësaj dame.

„Si të quejnë?" pyeti zojusha Rotenmajer, mbasi për disa minuta e vëzhgoi fëmín, e cila s'i ndante syt prej saj.

„Hajdi", u përgjegj voglushja me nji zâ të qartë dhe të kumbueshëm.

„Si? Si? Çfarë emni âsht ky! Si të kanë pagëzue?" pyeti zojusha Rotenmajer.

„Kjo gjâ s'më kujtohet!" ia priti Hajdi.

„Edhe kjo m'âsht përgjigje se!" tha zoja dhe luejti kryet. „Detë, ky fëmi a âsht kokëtrashë, apo arogant?"

„Me lejen tuej unë po përgjegjem në vend të fëmís, sepse voglushja ende s'ka kurrfarë përvoje", tha Deta, mbasi mâ parë mësheftasi e shtyni Hajdin për shkak të sjelljes së saj të pakujdesshme.

„S'âsht kokëtrashe, e aq mâ pak arogante, por vetëm e thotë atê çka mendon troç. Sot për herë të parë ndodhet në nji shtëpi zotnijsh, prandej s'po din me u sjellë si duhet. Por ka vullnet të mirë për me nxanë gjithçka duhet, vetëm nëqoftëse zojusha nuk zemrohet në tê. Ajo âsht pagëzue Adelhaidë, mu ashtu si quhej e ama, motra ime e ndjerë."

„Ky âsht nji emën që mund të shqiptohet", vërejti zojusha Rotenmajer. „Por, Detë, më duhet me ju thanë se kjo voglushe po më duket si e çuditshme për vjetët që ka. Unë ju kam thanë që shoqja e zonjushes Klarë duhet të jetë moshatarja e saj, në mënyrë që të mundet me i ndjekë mësimet e njajta dhe me u argtue bashkë me tê. Zojusha Klarë tashmâ i ka mbushë të dymbëdhetë vjetët. E sa ka kjo voglushe?"

„Me lejen tuej", vijoj Deta me rrjedhshmeni „as vetë s'e dij me saktësi sa vjeçe âsht kjo. Asht pak mâ e re, por jo shum, s'e dij me thanë me saktësi; më duket se âsht dhetë vjeçe ose pak mâ shum, kështu diçka."

„Tash jam tetë, vjeçe, kështu më tha gjyshi", deklaroi Hajdi.

Tezja e shtyni përsëri, por Hajdi s'mundi me kuptue psehin, prandej nuk u hutue aspak.

„Si! Tetë vjeçe!" briti zojusha Rotenmajer me zemrim. „Katër vjet mâ e re! Çka do me thanë kjo! E çka ke mësue? A ke lexue farë librash?"

„Jo", u përgjegj Hajdi.

„Si? Si! Po si ke nxanë me lexue atëherë? e pyeti përsëri zojusha.

„As unë nuk kam nxanë, as Pjetri", njoftoi Hajdi.

„Qysh? S'din me lexue! A me të vërtetë s'din me lexue!" klithi zojusha Rotenmajer e tmershme." A âsht e mundun të jesh analfabete! Po çka ke mësue atëherë?"

„Asgjâ", tha Hajdi, mu ashtu si ishte e vërteta.

„Detë", tha zojusha Rotenmajer mbas disa minutash, sa kishte nevojë me mbledhë vehten, „puna s'po del ashtu si jemi marrë vesh. Si keni mundë me sjellë nji krijesë kësо dore?"

Mirëpo, Deta nuk u hutue aq lehtë dhe u përgjegj me guxim:

„Me lejen tuej, fëmija âsht mû ashtu s'i ma merrte mendja se dëshironi ju. Zojusha më ka përshkrue se si duhet të jetë, diqysh e jashtëzakonshme dhe jo si fëmíjt tjerë, prandej u detyrova me e marrë këtë voglushe, sepse fëmíjt tanë të tjerë që janë të rritun nuk janë gjithaq të mirë, e m'ka marrë mendja që kjo âsht mu si e porositun për ju. Por tash duhet të shkoj medoemos, sepse zotnija dhe zonja ime më presin, por, nëqoftëse zonja dhe zotnija im më lejojnë, do të vij përsëri shpejt me pá se çka do të bâhet me këtë fëmí."

Deta u krrus në shenjë përshëndetje dhe u zhduk mbrapa derës e mandej vrapoi teposhtë shkallëve. Zojusha Rotenmajer qëndroi për nji moment, e mandej vrapoi mbes Detës. I ra ndërmend se duhet të bisedojë edhe për shum sende me tê, nëqoftëse mendon me e mbajtë voglushen me të vërtetë, sepse vashëza ngeli aty, ndërkaq tezja s'kishte ndërmend me e marrë me vehte.

Hajdi qëndronte edhe mâ në të njajtin vend pranë derës ku u ndal kur pat hŷ në dhomë. Deri më tash të gjitha këto Klara i vëzhgoi tue ndejtë në karrikën e vet pa bâ zâ. Tash e thirri Hajdin :

„Eja këtu!"

Hajdi iu afrue karrigës së të sëmunit.

„A don mâ tepër të të thërrasin Hajdi apo Adelhaida?" — e pyeti Klara.

„Mue më quejnë vetëm Hajdi e kurrqysh ndryshe", u përgjegj voglushja.

„Atëherë kurdoherë kam me të thirrë kështu", tha Klara. „Edhe mue më pëlqen emni yt dhe po të ka hije. Deri më sot s'kam ndëgjue ndonji emën të këtillë, as që kam pá ndonji fëmijë si je ti. A i ke pasë gjithmonë kështu flokët e shkurtë dhe kaçurrel.

„Më duket", u përgjegj Hajdi.

„A gëzoheshe që do të vijshe në Frankfurt?" vijoi Klara.

„Jo, por nesër do të kthehem në shtëpi dhe do t'i çoj gjyshes pogaçe!" — tha Hajdi.

„Sa fëmij interesante që je!" klithi atëherë Klara. „Të kemi sjellë në Frankfurt me qëllim që të mbetesh

te na e të mësojsh me mue, e do të kalojmë me gëzim, sepse ti s'po din me lexue, kështu që orët tona do të kalojnë krejt ndryshe se deri më tash. Mandej shpesh po mërzitem dhe dita nuk më kalon kurrsesi. Shiqo, çdo paradite n'orën dhetë vjen mësuesi i shtëpís, fillojnë mësimet, të cilat zgjasin deri më dy e kjo më duket aq gjatë sa s'ka. Mësuesi i shtëpis ndonjiherë e afron librin aq afër syve, thuese atypëraty u bâ dritëshkurtë. Mirëpo, ai vepron kështu vetëm e vetëm pse mbrapa librit gogsit. Kurse zojusha Rotenmajer herë mbas here nxjerr shamin e vet të madhe dhe e mban para fytyrës thuese âsht fort e shqetsueme prej asaj që lexojmë na. Por unë e dij fare mirë që edhe ajo gogsit mbrapa shamis. Atëherë edhe unë po due me gogsitë, mirëpo jam e detyrueme me e përpi këtê, pse sikur vetëm njiherë të gogësis, zojusha Rotenmajer më sjell menjiherë vojpeshku dhe thotë se prap jam e sëmunë, âsht gjâ e tmershme me pi vojpeshku, prandej e kam mâ lehtë me e përpî të gogsitunit. Por tash do të jetë shum mâ interesant, sepse do të kem mundësi me ndëgjue se si do të mësosh ti me lexue."

Hajdi luejti kryet plot kujdes kur ndjeu punën e leximit.

„Po, po, Hajdi, patjetër duhet të mësosh me lexue. Të gjithë njerzit janë të detyruem me nxanë këtê, e mësuesi i shtëpis âsht shum i mirë. Ai kurr nuk zemrohet dhe gjithçka spjegon. Mirëpo, shiqo, kur ai spjegon diçka, s'mirret vesh gjâ. Atëherë je e detyrueme me pritë dhe s'guxon me thanë gjâ, sepse ka me spjegue edhe mâ e ti do të kuptosh edhe mâ pak. Por mâ vonë, mbasi të kesh mësue diçka dhe kur e din, vetëm atëherë mund të kuptosh se çka ka mendue me thanë ai."

Zojusha Rotenmajer tash u këthye përsëri në dhomë. S'ka mundë me e thirrë Detën së largu, prandej dukej haptas se ishte shqetsue, sepse s'i shkoi për dore me e bindë se puna nuk shkonte pikë për pikë simbas marrëveshjes dhe se ajo s'dinte tash çka me bâ dhe si me kthye këtë fëmi. Ishte shqetsue edhe mâ fort, pse vetvehtes i kishte nxjerrë telashe. Vrapoi prej bibliotekës në trapezeri, prej këndej prap në bibliotekë dhe u kthye përsëri, mandej i bërtiti Sebastianit, i cili me syt e vet të rrumbullakët e mendueshëm shiqonte tryezën e shtrueme, me

qëllim që të shofi pale mos ka harrue gjâ. Mendonje nesër atê që keni nisë me mendue tash, kurse sonte shiqoni vetëm punën e darkës."

Zojusha Rotenmajer ia përflaku këto fjalë Sebastianit me ashpërsi, mandej e thirri Tinetën me zâ jo gjithaq t'ambël, prandej edhe Tineta erdhi me hapa edhe mâ të shkurta se rëndom dhe u ndal me fytyrë aq qesharake sa as zojusha Rotenmajer nuk guxoi me e qortue. Për këtë arsye shtohej edhe mâ fort shqetsimi i saj i mbrendshëm.

„Duhet të rregullohet dhoma e mysafires sonë, Tinetë", tha zojusha Rotenmajer tue përmbajtë vehten me mundim. „Atje çdo gjâ âsht në rregull, duhet me e fshi vetëm pluhnin."

„Do ta fshij ", tha Tineta me përbuzje dhe shkoi.

Gjatë kësaj kohe Sebastiani hapi me rrëmbim derën dykrahshe të bibliotekës. Ishte shum i zemruem, por nuk guxonte me shprehë vnerin e vet me fjalë para zojushës Rotenmajer. Hyni me neveri në bibliotekë për me e shty karrikën e të sëmunit në trapezeri. Kur deshti me e nisë karrikën, Hajdi duel para tij dhe e shiqoi me aq habí sa ky e diktoi këtê menjiherë. Epërmblodhi vehten dhe tha aq me ashpërsi qysh me siguri s'kishte me thanë sikur të kishte pá që mu n'at moment në prag qëndronte zojusha Rotenmajer:

„Çka po shef të çuditshme te unë, a?"

„Po i gjason Pjetrit, bariut të vogël!" u përgjegj Hajdi.

Zojusha Rotenmajer lidhi duert me dëshprim.

„A âsht e mundun kjo!" klithi me gjysëm zani. „Ajo po u drejtohet shërbëtorëve me ti! S'ka idén e mirësjelljes!"

Sebastiani shtyni qerren, e çoi Klarën dhe e vendosi në karrikë pranë tryezës.

Zojusha Rotenmajer u ul pranë saj dhe i dha shenjë Hajdit të zâjë vend përballë. Përveç tyne askush s'u ul pranë tryezës, prandej kishte mjaft vend. Këto të trija u ulën larg njana tjetrës, kështu që Sebastiani kishte mjaft vend të gjanë për të shërbye. Pranë pjatës së Hajdit ishte nji pogaçe e bukur dhe e bardhë. Fëmija e shiqonte këtê me gëzim. Duket se ngjajshmenija, që zbuloi Hajdi,

zgjoi besimin e saj të plotë ndaj Sebastianit, sepse rrinte urtë si qingji dhe nuk lëvizte derisa erdhi ky afër saj me nji pjatë të madhe dhe i ofroi nji peshk të fërguem. Atëherë tregoi me gisht pogaçen dhe pyeti:

„A guxoj me e marrë këtê?"

Sebastiani luejti kryet dhe këqyri me bisht të synit zojushën Rotenmajer, sepse donte me pá se ç'përshtypje do t'i bâjë kjo pyetje. Po n'at moment Hajdi rrëmbeu pogaçen e vet dhe e futi në xhep. Sebastiani u përmbajt së qeshuni mezi, sepse e dinte se e ka të ndaluem gazin kur âsht tue shërbye pranë tryezës. Pa bâ zâ dhe pa lëvizë qëndronte edhe para Hajdit, sepse nuk guxonte me folë, e s'guxonte as me shkue derisa mos t'u shërbejë të gjithëve rreth e përqark tryezës. Hajdi e shiqoi për nji kohë me habi, e mandej pyeti:

„A këtê duhet të hajë?"

Sebastiani luejti kryet përsëri.

„Ma jep atëherë", tha dhe shiqoi qetas pjatën e vet. Fytyra e Sebastianit dukej shum e çuditshme, kurse pjata në duert e tij nisi me u dridhë.

„Pjatën mundeni me e lanë mbi tryezë, e kthehuni mandej", tha zojusha Rotenmajer me nji shprehje të rrebtë në fytyrë, kurse Sebastiani u zhduk menjiherë. „Ty, Adelhaidë, duhet të të derdhi në trû edhe idét mâ elementare, këtê po e shof", vijoi zojusha Rotenmajer tue marrë frymë thellë. „Para së gjithash kam me ta tregue si mirret ushqimi në tryezë", dhe tregoi krejt çka duhet të bâjë Hajdi. „E mandej", vijoi, „po detyrohem me të thanë se në tryezë s'ke se çka flet me Sebastianin, vetëm atëherë kur ke me i urdhnue gjâ ose me i bâ farë pyetje të nevojshme. Por edhe atëherë do t'i drejtohesh me ju, e jo me ti. A more vesh? Edhe Tinetës do t'i drejtohesh me ju. Mue do t'më thërrasish ashtu si më thërrasin të gjithë. Si do t'i thuesh Klarës, le të vendosi ajo vetë."

„Do t'më thërrasi, natyrisht, Klarë", tha vashëza.

Mbas kësaj Hajdi qe e detyrueme me ndëgjue edhe nji varg këshillash në lidhje me atê se si duhet me u çue prej shtratit, si duhet me ra në shtrat si lypset me hŷ në dhomë e si me dalë prej saj, mbi mbajtjen e rregullit, mbi mbylljen e derës, por gjatë kësaj kohe vashëzës i mbylleshin syt e vegjël, sepse ishte çue n'orën pesë të

mëngjesit, e mbas kësaj kishte bâ nji udhtim të gjatë. U mbështet për karrikë dhe fjeti. Kur zojusha Rotenmajer kreu fjalimin e vet mbas nji kohe të gjatë, tha:

„Mbaje në mend çka të thash tash, Adelhaidë! A i more vesh të gjitha?"

„Tashmâ Hajdi po flen", tha Klara me fytyrë të gëzueshme, sepse qysh moti s'i kishte kalue darka kështu me gëzim si sonte.

„Po kjo âsht çudi e madhe! Çka s'do të mbërrij me përjetue me këto fëmi!" — klithi zojusha Rotenmajer me zemrim të madh dhe i ra ziles aq fort sa Tineta dhe Sebastiani me vrap hynë në dhomë. Por, me gjithë këto britmë, Hajdi nuk u zgjue prej gjumit dhe vetëm mbas shum mundimesh mbërrijtën me e zgjue të paktën aq sa mundën me e çue në dhomën e saj, njiherë nëpër bibliotekë, mandej nëpër dhomën e Klarës dhe nëpër dhomën e zojushës Rotenmajer. Dhoma e rregullueme për Hajdin ndodhej në kand.

KREU I VII

NJI DITË JO E RËNDOMTË E ZOJUSHËS ROTENMAJER

Kur u zgjue Hajdi ditën e parë në Frankfurt, gati nuk dinte se ku ndodhej. I fërkoi mirë e mirë syt, shiqoi edhe njiherë me habi rreth e përqark vehtes, por përsëri pá po at pamje. U çue me të shpejtë dhe tue ndejtë në shtrat shiqoi rreth e përqark vehtes. Shtrati ishte i naltë, i bardhë. Dhoma e madhe, e gjanë. E andej kah vinte drita, mvareshin perdet e bardha të gjata... Nga të dy anët dy rafte e mbi secilën plot lule. Pranë murit nji divan i madh e mbi të lule të njajta, kurse para tij nji tryezë e rrumbullaktë! Në kandin, përballë shtratit, lavaboja me aso sendesh që Hajdi s'i kishte pá ende.

Menjiherë i ra ndërmend se ndodhej në Frankfurt. Parafytyroi tanë ditën e djeshme, iu kujtuen deri edhe këshillat e zojushës plakë, aq sa i kishte mbajtë në mend. Mandej u çue prej shtratit dhe filloi me u veshë me të shpejtë. Mâ së pari vrapoi në nji dritare, mandej në tjetrën. Donte me e pá qiellin e dheun, sepse e ndjente vehten si t'ishte e mbyllun nëkuvlí. Nuk mundi me i hapë perdet. Nuk dinte si. Për këtë arsye hyni mbas tyne për me mbërrijtë në dritare. Dritarja ishte aq e naltë sa Hajdi mezi mundi me shique nëpër të... por Hajdi s'pá atê çka dëshironte. Përsëri vrapoi prej dritares së parë në tjetrën, mandej prap u kthye në të parën. Por kurdoherë para syve të saj çfaqeshin vetëm muret e dritaret dhe përsëri vetëm muret e dritaret. Hajdi u frigue.

Kjo ngjau heret në mëngjes. Hajdi u zgjue pse ishte mësue me u çue heret në mal dhe me vrapue menjiherë jashtë për të pá si ishte moti. A âsht i kaltërt qielli, a po nxen dielli, a po shushurisin pishat dhe a i kanë hapë lulet syt e tyne të vegjël. Hajdi ishte si zogu i vogël që e ka gjetë vehtën për herë të parë në nji kuvlí të bukur, të shkëlqyeshme, prandej vraponte andej këndej, tue u përpjekë me i thye shufrat e randa me sqepin e vet të vogël dhe me ikë në liri. Ajo vraponte prej nji dritarje në tjetrën me kambëngulje dhe mundohej më kot me i hapë. Besonte se do të mundte me pá edhe diçka tjetër përveç murevet dhe dritarevet. Poshtë patjetër duhet të ketë dhé e mbi të bar të blertë. Mandej borë, e cila âsht tue u shkri në shpat! Bota për të cilën ushqente nji dëshirë të flaktë. Mirëpo, dritaret ngelën të mbylluna se të mbylluna, sado që i tërhiqte fëmija, i prekte nga të gjitha anët, aq sa mundte me mbërrijtë, e me forcë përpiqej me rrasë përfundi rrethit të dritares gishtat e vet të vegjël. Asgjâ nuk luente vendit, si t'ishte prej hekuri. Kur Hajdi diktoi se të gjitha përpjekjet e saj janë të kota, hoqi dorë nga kjo punë e randë. Tash mendonte a thue si do t'ishte sikur të dali prej shtëpis e të zbresi poshtë mbi bar. Por i ra ndërmend se mbramë para shtëpis kishte pá vetëm gurë. N'at moment dikush trokiti derën dhe Tineta zgjati kryet nëpër derë dhe tha shkurt:

„Kafjalli âsht gati!"

Hajdi nuk kuptoi se me këto fjalë e ftojshin në kafjall. Në fytyrën qesharake të Tinetës ajo pa mâ tepër qortimin të mos i qaset se sa ndonji grishje miqsore. Këtë gjâ Hajdi lexoi qartas në fytyrën e saj, prandej në bazë të saj edhe orientohej. Nxuerr nji bankë të vogël, e cila ndodhej nën tryezë, e vendosi në nji kand, u ul mbi të dhe priti se çka do të ngjajë mâ vonë.

Mbas nji kohe të shkurtë u ndëgjuen disa hapa energjike. Ishte zojusha Rotenmajer, e cila hyni në dhomën e Hajdit përsëri e shqetsueme tue bërtitë:

„Çka po ban kështu, Adelhaidë, a s'po din se âsht koha e kafjallit?! Eja këtu!"

Hajdi kuptoi menjiherë përse ishte fjala dhe u nis. Në trapezeri tashmâ ishte tue ndejtë Klara në vendin e vet. Ajo e përshëndeti Hajdin me njerzí. Fytyra e saj

ishte shum mâ e gëzueshme se deri atëherë, sepse qysh tash parashifte që edhe sot do të ketë argtime të çdo lloji. Kafjalli u hangër në qetsi. Hajdi kafshonte bukën e vet me buter ashtu si i ka hije. Mbas kafjallit, simbas dëshirës së zojushës Rotenmajer, Hajdi shkoi në bibliotekë me Klarën për me pritë mësuesin e shtëpis..

Kur të dy fëmijt ngelën vetëm, Hajdi pyeti:

„Klarë, më thuej si kisha mundë me pá prej këndej, prej kësâj shtëpije, dheun e barin?"

„E hap dritaren dhe shiqon", u përgjegj Klara me gëzim.

„Por dritarja s'po hapet", u përgjegj Hajdi me piklim.

„Hapet, hapet", e bindte Klara. „Vetëm ti s'mundesh me e hapë, por çka të bâj kur as unë s'mundem me të ndihmue gjâ në këtë punë! Po, a din çka? Nëqoftëse i thue Sebastianit, ai ka me të ndihmue dhe do ta hapish dritaren."

Tash u qetsue pak Hajdi sepse mësoi që dritarja mund të hapet dhe mund të shiqojë poshtë, megjithse e ndjente vehten ende si t'ishte e mbyllun në burg. Klara nisi me e pyetë Hajdin si âsht jetesa në kasollen e saj në mal dhe Hajdi tregonte me gëzim mbi lisat, dhit dhe kullosën, mbi çdo gjâ që donte ajo vetë.

N'at moment mbërrijti mësuesi i shtëpis. Mirëpo, zojusha Rotenmajer nuk e çoi menjiherë në bibliotekë, sepse nuk mundte me u përmbajtë për pa i tregue çdo gjâ që ndjente në zemër. Prandej e çoi në sallë të bukës dhe fort e shqetsueme u ul përballë tij. I spjegoi gjendjen e vet të vështirë dhe si kishte ngja gjithë kjo punë.

I pat shkrue-i tha-para do kohe zotni Sezemanit në Paris. I shkroi se si e bija e saj qysh moti dëshiron të ketë nji shoqe, e cila do të qëndrojë gjithmonë pranë saj, n'anë tjetër edhe vetë zojusha Rotenmajer âsht e bindun që nji vashëz e këtillë do ta nxisi Klarën të mësojë mâ mirë, kurse n'orët e lira do të jetë pranë saj. Për mâ tepër edhe vetë zojusha Rotenmajer kishte dëshirë të flakët për nji gjâ të këtillë. Mendonte se do të jetë mirë nëqoftëse do të mundet me gjetë dikë që do t'argëtojë Klarën e sëmunë kur po mërzitet, çka ngjante shpesh herë. Zotni Sezemani u përgjegj se âsht gati me plotsue dëshirën e vajzës së

vet, por me kusht që me at shoqe të sillen si me fëmin e tij, sepse nuk dëshiron që në shtëpin e tij të mundohet dikush. Kjo vërejtje e zotnís ka qenë, mirret vesh vetiu, krejt e panevojshme", shtoi zojusha Rotenmajer, „sepse kush do ta mundonte fëmin!" Mandej i tregoi se si ishte mashtrue keq me këtë fëmi. I tregonte shembujt e marríve që kishte bâ deri atëherë, për të cilën gjâ mësuesi duhet të fillonte" jo vetëm prej abetares, por edhe prej rregullave mâ elementare të mirësjelljes". Prej kësaj fatkeqsije do të mundte me e shpëtue vetëm zotni mësuesi. Sikur zotni mësuesi të deklarojë vetëm — atê, nënkuptohet, për shkak të zotit të shtëpís, zotni Sezemanit — që âsht nji gjâ e pamundun me u dhanë mësim njikohësisht dy naxanësve kaq të ndryshëm. Nxansin mâtë rritun e mâ të mirë-voglushen Klarë — nji gjâ e këtillë do ta damtojë shum. Kjo do t'ishte nji arsye e fortë për zotni Sezemanin të vendosi aty për aty që ta kthejmë Hajdin në shtëpi të vet. Tash për tash, nënkuptohet, pa pëlqimin e zotit të shtëpís s'mund të ndërmirret kurrfarë mase, sepse ai ka dijeni që tashmâ fëmija ndodhet këtu.

Mirëpo, mësuesi i shtëpis ishte njeri i kujdesshëm, prandej kurr nuk i gjykonte çashtjet në mënyrë të njianshme. Ai me shum mund e bindi zojushën Rotenmajer se s'do me thanë gjâ që vashëza âsht e mbrapambetun dhe se do të mundet me e mbërrijtë Klarën shpejt poqese do të mësojë rregullisht.

Kur zojusha Rotenmajer ndëgjoi mendimin e mësuesit të shtëpis, aspak nuk i erdh mirë. Prandej, porsa mbas tij u mbyll dera e bibliotekës, ajo nisi me u endë nëpër dhomë poshtë e përpjetë me shqetsim. Tash e kishte të qartë që fëmija do të qëndrojë këtu patjetër. Me këtë gjâ u pajtue mjaft vështirë, prandej tash ishte nevoja me trillue si duhet t'i drejtohen shërbëtorët Adelhaidës, mbasi zotni Sezemani dëshiron që ndaj kësaj fëmije të sillen si ndaj vajzës së tij. Prej këtyne mendimeve e shkëputi nji britmë e tmershme, e cila vinte prej bibliotekës. Dukej sikur ishte tue u shembë e tue ra diçka, kurse Sebastiani lypte ndihmë. Ajo, e frigsueme, vrapoi në dhomë. Kur hyni mbrenda çka me pá — gjithçka ndodhej në shtrojë, edhe librat, edhe

fletoret, edhe vizorja, edhe lapsi, kurse prej ngjyranës kishin dikue prroje ngjyre — Hajdi ishte zhdukë!

„Mrekullí!" Klithi zojusha Rotenmajer; tue i kryqzue duert. Mbulesa e tryezës, libratt, shporta, të gjitha ishin mbytë prej ngjyrës! „S'kam pá nji gjâ të këtillë! Kjo âsht vepra e asaj fatzeze, padyshim!"

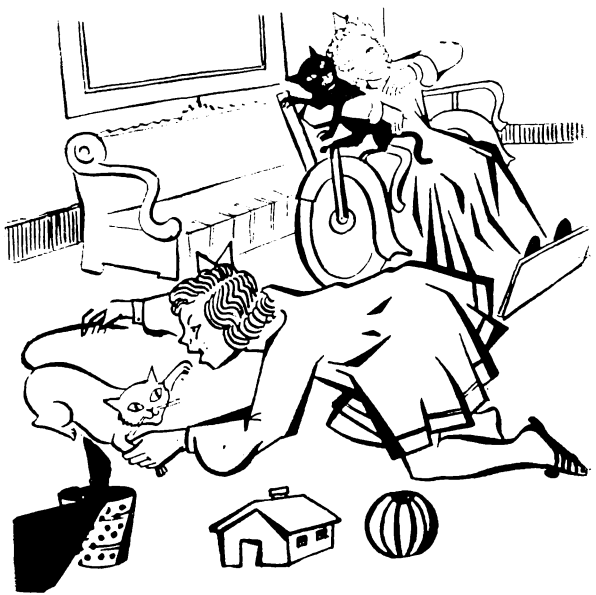

Mësuesi i shtëpis, i habitun, me tërbim shiqonte këtë lamsh. Po Klara! Gati shend e verë nisi me dhanë spjegimet e duhuna:

„Po, të gjitha këto i ka bâ Hajdi, por pa dashje; prandej s'guxoni me e ndëshkue. Kaloi me vrull, qe, e përfshiu mbulesën e tryezës dhe kështu u rrëxuen të gjitha sendet. Ndëgjoi se si po kalon rrugës qerrja, prandej vrapoi

me e pá. Sigurisht asnjiherë nuk do të ketë pa qerren qytetare, prandej . . ."

A po shifni, zotni mësues, se puna qëndron ashtu si thashë unë! Po ajo krijesë s'ka haber për kurrgjâ! A kujtoni që ajo din se ç'âsht ora e që duhet të ndëgjojë e të ketë vemendje! Por, mbrapshtí, a thue ku u zhduk tash se! Mos ka ikë prej shtëpís? E mjera unë, çka ka me thanë tash zotni Sezemani!"

Zojusha Rotenmajer duel prej dhomës me nxitim dhe vrapoi teposhtë shkallëve. Nëpër derën e hapun shiqonte Hajdi majtas e djathtas për të gjatë rrugës.

„Çka të gjeti, a je në vehte! Çka të ra në mend? Si ke guxue me ikë ashtu!" — klithte me shqetsim zojusha Rotenmajer.

„Ndjeva se si po shushurisin pishat, por s'po dij ku janë, sepse nuk po i ndëgjoj mâ", u përgjegj Hajdi, mandej shiqoi me dëshprim n'at drejtim kah ishte tue u zhdukë zhurma e qerres, e cila iu duk Hajdit si shushurima e erës nëpër degët e pishës. Mu për këtë arsye edhe duel jashtë me vrap, gati si t'ishte e çmendun.

„Pishat! A jemi na në pyll? Çka po të bie ndërmend? Hyp nalt dhe shiqo se çka ke bâ!"

Zojusha Rotenmajer u ngjit nëpër shkallë, kurse mbas saj edhe Hajdi, e cila plot habi u ndal kur pá në dhomë gjithë at lamësh që kishte bâ.

„Kjo le të jetë hera e parë dhe e fundit!" — tha zojusha Rotenmajer tue tregue me gisht shtresën. „Kur âsht koha e mësimit, duhet me ndejtë urtë në karrikë dhe me vërejtë. Nëqoftëse vetë s'do të mundesh me u përmbajtë, do të detyrohem me të lidhë për karrike. A more vesh?"

„Siurdhno", u përgjegj Hajdi, „por tash e mbas unë vetë do të rrij urtë, prandej s'âsht nevoja t'më lidhni". Tash vashëza kuptoi se duhet me ndejtë urtë.

Ndërkaq hynë Sebastiani dhe Tineta për me rregullue dhomën. Mësuesi i shtëpis shkoi, mbasi për shkak të gjithë këtyne ndodhive qe i detyruem me e ndërpre mësimin. Për të gogsitë s'mbeti kohë.

Për çdo ditë mbasdite Klara ishte e detyrueme të pushojë për nji kohë të caktueme, ndërkaq Hajdi kishte liri me u argëtue me çka të dojë. Këtë gjâ ia kumtoi zojusha

Rotenmajer qysh në mëngjes. Dhe kur mbasdreke Klarën e zû gjumi, dhe zojusha Rotenmajer shkoi në dhomë të vet, Hajdi tash mundte me zgjedhë për vehte nji argëtim që ia donte zemra. Kjo gjâ e gëzonte fort, sepse planin e kishte gati, por nuk mundte me e realizue vetëm. Ishte nevoja me pyetë dikê prej shërbëtorëve për këshillë. Prandej qëndronte para sallës së bukës, midis koridorit, në mënyrë që të mos i shpëtojë personi të cilin e pritte. Dhe me të vërtetë, mbas do kohe u ngjit nëpër shkallët Sebastiani, tue bartë prej kuzhinës servisin me mjetet e haes prej argjenti për ta vendosë në sallën e bukës. Kur mbërrijti te shkalla e fundit, Hajdi duel para tij dhe nisi me i folë me zâ të qartë:

„Ore, ju!"

Sebastiani i zgurdulloi syt aq sa mundi dhe ia ktheu me rreptësi:

„Ç'do me thanë kjo, zojushë?"

„Dëshiroj me pyetë diçka. Por, para së gjithash, mos u zemroni për shkak t'atyne gjanave që ndodhën sot në mëngjes", shtoi Hajdi qetas, tue mendue se Sebastiani po zemrohej për shkak të lamshit të mëngjesit në dhomë dhe ngjyrës së derdhun.

„Të gjitha këto po t'i pëlqej pse janë të bukura e të mrekullueshme. Por, pse ju po më thoni: ore, ju!" tha Sebastiani me zâ ende të zemruem.

„Po ashtu jam e detyrueme t'ju thërras gjithmonë, sepse kështu ka urdhnue zojusha Rotenmajer", e bindte Hajdi.

Tash Sebastiani qeshi ambëlsisht, aq me ambëlsi sa Hajdi u habit, sepse në të gjitha këto nuk shifte asgjâ qesharake. Sebastiani kuptoi për se âsht fjala, prandej tha me gëzim:

„Atëherë, pra, bukuri, çka deshtët me më pyetë, zojushë?"

„Unë nuk quhem zojushë", tha Hajdi poashtu me zemrim si Sebastiani pak mâ parë. „Unë quhem Hajdi".

„Puna qëndron kështu kur thoni ju, por zojusha Rotenmajer dëshiron t'ju quej zojushë", deklaroi Sebastiani.

„Ajo të paska thanë kështu? Pra, atëherë jam e detyrueme me u quejtë ashtu", tha Hajdi me nji zâ paq-

tues, sepse pá që çdo gjâ duhet të bâhet ashtu si urdhnon zojusha Rotenmajer.

„Tashmâ kam tre emna", shtoi tue fshâ.

Ju lutem, çka deshti me pyetë zojusha? e pyeti Sebastiani, i cili tashmâ kishte hy në sallën e bukës dhe kishte nisë me i vendosë thikat e pirujt në syzë.

„Si hapet dritarja, Sebastian?"

„Kështu", hapi njanën krah të dritares.

Hajdi iu afrue dritares, por ishte tepër e vogël për të pá si duhet. Mezi mbërrinte deri te dërrasa e dritares.

„Qe, kështu, zojushë, mund të shiqohet nëpër dritare për të pá çka ka përjashta", i spjegoi Sebastiani, tue afrue pranë dritares nji bankë të vogël prej dërrase.

Shend e verë, Hajdi këceu mbi bankën e vogël dhe mâ në fund shiqoi nëpër dritare, për çka ish përmallue kaherë. Mirëpo, me shprehjen e dëshprimit mâ të thellë ajo u tërhoq menjiherë.

„Prej këndej po duket vetëm rruga prej guri e kurrgjâ tjetër", tha fëmija i brengosun. „Por sikur t'i bij rreth e përqark shtëpis, çka mund të shof n'anën tjetër, Sebastian?"

„Të njajtën gjâ", u përgjegj ai.

„Po ku atëherë duhet me shkue për me pá larg, larg, deri luginën e blertë?"

„Duhet me hypë mbi pyrgun e naltë, mbi pyrgun e kishës, mbi atê që po e shifni atje me nji top t'artë në maje. Së nalti mund të shof sh larg".

Tash Hajdi zbriti me të shpejtë prej bankës së vogël, vrapoi kah dera, ra teposhtë shkallëve dhe duelë në rrugë. Por puna nuk i duel ashtu si pat mendue Hajdi. Kur e pá pyrgun nëpër dritare, asaj iu duk sikur duhej me kalue vetëm përtej rrugës për t'u ndodhë përballë tij. Ndërkaq, Hajdi kaloi tanë rrugën e nuk mbërrijti dot te pyrgu as që e pá kund. Kaloi edhe nëpër rrugën e dytë, mandej larg, edhe mâ larg, por pyrgu s'ishte kurrkund. Ajo s'deshti me pyetë askend, sepse gjithë njerëzit nxitojshin dikah. „Sigurisht s'kanë kohë me m'u përgjegjë", mendoi Hajdi. Por, n'at moment pá në kandin e parë nji djalë se si qëndronte tue bartë në shpinë nji vergulë të vogël dhe nji

shtâzë të çuditshme në dorë. Hajdi iu afrue me vrap dhe e pyeti:

„Ku ndodhet pyrgu me top t'artë në maje?"

„Nuk dij", u përgjegj djali.

„Po kend mund të pyes se ku ndodhet?" pyeti prap Hajdi.

„S'di."

„Po ti a nuk din ndonji kishë që ka pyrg të naltë?"

„Si nuk e dij!"

„Atëherë eja tregoma!"

„Mâ parë tregomë çka do të më dhurojsh për këtë nder".

Djali ia zgjati dorën. Hajdi nisi me kërkue diçka nëpër xhepa. Mâ së pari nxuerr nji fotografi të vogël që përmbante vizatimin e nji kunorze me trandofile të kuqe. E shiqoi për nji kohë, mandej u pendue. Këtë sa ia kishte falë sot në mëngjes Klara. Por. megjithatë donte me shique prej pyrgut luginën dhe me pá shpatet e blerta të malit.

„Qe!" vendosi Hajdi dhe i ofroi djaloshit fotografin e vogël. A don këtë?"

Djaloshi tërhoqi dorën dhe tundi kryet në shenjë mospajtimi.

„Po çka don?" e pyeti Hajdi dhe me kënaqsi ktheu në xhep të vet fotografin. „Unë s'kam të holla, por Klara ka. Ajo ka me m'i dhanë së shpejti. Sa po kërkon?"

„Njizet pfenigë".

„Eja, pra!"

Tash u nisën të dyt nëpër nji rrugë të gjatë, kurse rrygës Hajdi nisi me pyetë përcjellsin e vet si quhet ajo që bante në shpinë. Ai i spjegoi se përfundi shamis kishte nji vergulë të bukur, e cila nxjerr nji melodi të mrekullueshme kur ia luen dorzën. Menjiherë u gjindën para nji kishe të vjetër me pyrg të naltë. Djaloshi u ndal dhe tha.

„Mbërrijtëm!"

„Po qysh kam me hy mbrenda?" e pyeti Hajdi kur pá se dera ishte e mbyllun.

„S'di", u përgjegj djali.

„A ta merr mendja se mundem me i ra kumbonës ashtu si po i mëshoj kur po thërras Sebastianin?"

„S'di", u përgjegj djali.

Në mur Hajdi diktoi nji kumbonë, prandej tërhoqi litarin e saj me gjithë fuqi.

„Sa të jem unë nalt, ti duhet t'më presish patjetër, sepse unë s'di si me u kthye. Ti duhet t'ma tregojsh rrugën përsëri medoemos".

„E çka do të më japish përsëri?"

„Po çka dëshiron të të jap?"

„Përsëri njizet pfenigë."

Dryni i vjetër u hap nga mbrenda dhe dera u çel me krikllimë. Nji plak duel në rrugë dhe i këqyri njiherë me habí e mandej me zemrim të dy fëmijt dhe u bërtiti:

„Si guxoni me i ra kumbonës? A s'mundët me lexue çka shkruen përmbi kumbonën: „Për ata që duen me u ngjitë në pyrg."

„Djali me gishtin dëftues tregoi Hajdin dhe nuk bëzani.

„Po unë deshta me u ngjitë në pyrg!"

„Ç'kërkon nalt?" e pyeti shërbëtori i kishës. „A të ka çue kush?"

„Jo!" u përgjegj Hajdi. „Kisha dashtë me u ngjitë dhe me pá si duket prej së nalti."

„Këputni qafën në shtëpi dhe mos gaboni me i ra mâ kumbonës, sepse herën tjetër do t'ju gjejë e zeza!"... Tue folë kështu shërbëtori u kthye dhe deshti me mbyllë derën, por Hajdi e zû për mangë dhe i tha me nji zâ plot lutje:

„Vetëm njiherë!"

„Shërbëtori e shiqoi, por syt e Hajdit e shiqojshin me aq dashuni dhe i luteshin aq shum, sa ndërroi mendim. E muer fëmin për dore dhe i tha me ambëlsi:

„Kur po ngul kambë kaq shum, atëherë eja mbas meje!"

Djali u ul mbi shkallët prej guri para derës, sepse nuk donte me u ngjitë nalt.

Hajdi u ngjit nëpër shum shkallë tue e mbajtë për dore shërbëtorin. Shkallët vijshin tue u ngushtue gjithnji e mâ tepër, derisa mâ në fund u ngushtuen fare. Atëherë duelën nalt. Shërbëtori e hapi dritaren.

„Qe, shiqo tash!"

Hajdi pá shum e shum pullaze, pyrgje dhe tymtarë. Por shpejt u tërhoq dhe tha e brengosun:

„S'kam kujtue se do të jetë kështu."

„A pe?... Po si mund të kuptojë fëmija se ç'do me thanë pamja e bukur!... Tash zbrit e mos gabo mâ me i ra kumbonës!"

Shërbëtori e lëshoi Hajdin përpara vehtes dhe nisën me ra teposhtë nëpër shkallët e ngushta. Në nji vend ku shkallët ishin mâ të gjana, n'anën e majtë ndodhej dera e dhomës së vogël të shërbëtorit, kurse brî saj tavani përfundi nji pullazi të pjertë. Aty në fund ishte nji shportë e madhe, kurse para saj qëndronte ulun nji macë e trashë, e murrme dhe gërhitte. Në shportë ishin klyshët e saj dhe ajo u bante me dije mos të prekin familjen e saj. Hajdi u ndal dhe shiqoi me habí. Nji macë aq të madhe s'i kishte ra puna me e pá asnjiherë. Por në pyrgun e vjetër jetojshin llava të tana mîjsh, prandej maca përditë pa ndonji mundim kishte të paktën nji gjysëm duzine mishi të pjekun mîjsh. Shërbëtori dikutoi se si u habit Hajdi dhe tha:

„Eja, s'ka me të gjetë gjâ kur më ke pranë! Mundesh me i shique edhe macat e vogla."

Hajdi iu afrue shportës dhe nisi me klithë me entuziazëm:

„Oh, sa të bukura janë! Oh sa të bukura janë micat e vogla!" bërtitte pa ia nda dhe këcente rreth e përqark shportës, tue dashtë me pá sa mâ mirë se si po luejnë në mënyrë qesharake shtatë a tetë mica të vogla, të cilat pa ndërpremje valviteshin njana mbi tjetrën, kërcejshin shoqja shoqen dhe rrëxoheshin.

„A don nji micë të vogël?" e pyeti shërbëtori, i cili shiqonte me kënaqsi sa fort po gëzohet Hajdi.

„Mue po më thoni? A përgjithmonë?" e pyeti Hajdi shend e verë aq sa nuk mundte me zanë besë se kishte nji fat kaq të madh.

„Ta merr mendja, mund të marrish edhe mâ tepër, mundesh me i marrë krejt, vetëm në qoftë se ke vend të mjaftueshëm për to", tha burri që pritte mezi me i heqë qafet gjithë ato maca e mos t'u shkaktojë kurrfarë dami.

Hajdi ishte jashtëzakonisht e lumtun. N'at shtëpi të madhe macat e vogla do të kenë vend deri në terpí,

mandej kush e di sa do të gëzohet dhe habitet Klara kur ka me i pá sa të dashtuna që janë!

„Por' si me i marrë se?" pyeti Hajdi tue marrë në dorë nji macë, por maca e trash këceu dhe gërhati me aq zemrim sa që Hajdi u frigue dhe këceu prej vendit.

„Unë kam me t'i pru, vetëm më thuej ku", tha shërbëtori tue e përgëdhelë macën e vjetër me qëllim që ta qetsojë, sepse ajo ishte mikesha e tij e vërtetë dhe kishte kalue sa e sa vjet bashkë me të në pyrg.

„Te zotni Sezemani, në shtëpin e tij të madhe, fort të madhe, e cila mban mbi portë kryet e artë të qenit me nji unazë të trashë në turi", i spjegoi Hajdi.

S'ishte nevoja t'i tregonte as kaq shërbëtorit, i cili tash sa e sa vjet banonte në pyrg dhe njifte çdo shtëpi prej së largu, përveç kësaj, Sebastiani ishte shoku i tij i vjetër.

„E di", tha ai. „Por, kujt me ia çue macat e vogla? Cilin të kërkoj? Ti s'je më duket e bija e zotni Sezemanit?"

„Unë s'jam, po Klara âsht e bija e tij. Ajo do të gëzohet shum kur kanë me mbërrijtë micat!"

Shërbëtori deshti me vijue rrugën, por Hajdi nuk mundte me u nda prej kësaj pamje argëtuese.

„Ah, sikur të kisha mundësi me i çue nji ose dy mica menjiherë! Nji për mue e nji për Klarën. A mundem?"

„Prit pak", u përgjegj shërbëtori. E çoi me kujdes macën e vjetër në dhomzën e saj dhe i dha me hangër, mbylli derën mbas saj dhe u kthye. Atëherë iu drejtue Hajdit dhe tha:

„Qe, tash mundesh me marrë dy mica!"

Syt e Hajdit shëndritën prej gëzimit. Zgjodhi nji micë të bardhë dhe nji të larme me vija, mandej njanën micë e vendosi në xhepin e djathtë, tjetrën n'atë të majtë. E lumtun, u nis shkallëve teposhtë.

Djaloshi qëndronte ende mbi pragun prej guri dhe kur shërbëtori e mbylli derën mbas saj, Hajdi e pyeti:

„Cila rrugë na çon në shtëpin e zotni Sezemanit?"

„S'di", u përgjegj djali.

Atëherë Hajdi nisi me përshkrue edhe portën e shtëpts, dritaret, dhe shkallët, por djali tundte kryet gjithnji, sepse nuk e dinte shtëpin.

„Shiqo", vijoi me spjegue Hajdi, „nëpër nji dritare duket nji shtëpi e madhe, e madhe dhe e murrme, kurse pullazi i shkon gjithnji kështu . . ." — dhe Hajdi me gishtin dëftues filloi me vizatue nëpër ajr thepa të mëdhej.

Tash këceu djali, sepse e gjeti cila ishte ajo shtëpi. Vraponte gjithnji, edhe Hajdi mbas tij dhe për nji kohë të shkurtë u gjindën para portës, mbi të cilën ishte kryet e qenit prej mesingu. Hajdi tërhoqi kumbonën. Me të shpejtë u duk Sebastiani dhe porsa e diktoi Hajdin klithi me nxitim:

„Shpejt, shpejt!"

Hajdi vrapoi mbas tij sa mundte, kurse Sebastiani e përplasi derën. Djaloshin, i cili ngeli jashtë i habitun, as nuk e vû re.

„Shpejt zojushë", e nxitte Sebastiani edhe mâ. „Menjiherë shkoni në sallë të bukës, sepse ata mâ janë ulë rreth tryezës. Zojusha Rotenmajer âsht tërbue prej zemrimit. Por, si i ka ra ndërmend zojushës së vogël me ikë prej shtëpije?"

Hajdi hyni në dhomë. Zojusha Rotenmajer nuk e çoi kryet. As Klara nuk foli gjâ. Mbretnonte nji qetsi e pakandshme. Mâ në fund, kur u ul Hajdi mbi karrikën e vet, ia nisi me folë zojusha Rotenmajer, me fytyrë të rrebtë, me nji zâ madhështuer e serioz:

„Adelhaidë, me ty kam me bisedue mbasandej, kurse tash dëshiroj me të thanë vetëm kaq: je tregue shum e paedukueme dhe e ke meritue denimin që je largue prej shtëpije pa leje dhe për pa i thanë kujt gjâ. Je endë nëpër qytet deri vonë në mbraje. Kjo âsht me të vërtetë nji paturpësí e pashembullt!"

„Mjau!" u ndie në vend të përgjegjes.

Por tash zojusha Rotenmajer u zemrue edhe mâ fort.

„Çka, Adelhaiidë", bërtiti ajo me nji zâ fishkllues, „ti po ke guxim mbas gjithë këtyne poshtërsive me bâ edhe mahina të pagjashme?! Rueju mirë, po të thom!"

„Unë kam bâ vetëm . . ." ia nisi Hajdi.

„Mjau", shtoi mica.

Sebastiani i la pjatat e veta mbi tryezë dhe iku prej dhome.

„Mjaft mâ!" deshti me bërtitë zojusha Rotenmajer. por prej shqetsimit të madh e tradhtoi zani. „Çohu dhe dil jashtë prej dhome."

Hajdi u çue prej karrike me frigë dhe deshti me i spjegue edhe njiherë.

„Unë kam bâ vetëm . . ."

„Mjau, mjau, mjau!"

„Po, Hajdi", tha tash edhe Klara, „kur po shef se sa po zemrohet zojusha Rotenmajer, pse po mjaulit ashtu?"

„S'po mjaulis unë, po micat po mjaulisin", mëzi mbërrijti me i dhanë sqarimet e duhuna Hajdi.

„Si, si! Macat? Micat?!" briti zojusha Rotenmajer. „Sebastian! Tinetë! I gjeni shpejt ato kafshë të tmershme! Largojeni sa mâ larg!"

Dhe tue bërtitë kështu, zojusha Rotenmajer vrapoi në bibliotekë, e lëshoi rezen e derës tue dashtë me shpëtue prej rrezikut, sepse macat e vogla ishin gjâja mâ e tmershme në botë për zojushën Rotenmajer. Sebastiani qëndro nte jashtë, para derës, qe i detyruem me e fashijtë gazin para se të hyjë në dhomë. Ai, derisa i shërbente Hajdit, vû re se si prej nji xhepi të saj po qet kryet nji kokë e vogël mace, prandej tashmâ parandjente se çfarë mrekullije do të ndodhi, e kur u bâ ai lamsh nuk mundi me përmbajtë vehten për pa qeshë dhe mezi mbërrijti me i lanë pjatat e veta mbi tryezë. Tash, kur kishte pushue mâ thirrja për ndihmë e damës së frigueme, hyni në dhomë me mendje të mbledhun. Çdo gjâ në të duke je bukur dhe e qetë. Klara i mbante micat në prehën. Hajdi ishte gjûjzue para saj dhe të dyja luejshin me kënaqsi me ato dy maca të vogla të dashtuna.

„Sebastian", tha Klara, „medoemos duhet të na ndihmoni! Gjeni ndonji vend të mësheftë për micat, në mënyrë që zojusha Rotenmajer të mos mundet me i pá, sepse ajo frigohet shum prej tyne, prandej ka me i përzanë. Por, na dëshirojmë me i mbajtë micat dhe me i sjellë gjithmonë në dhomën tonë kur të jemi vetëm. Ku kishim mundë me i mëshefë?"

„Do të kujdesohem për këtë gjâ tashmâ, zojushë Klarë", u përgjegj Sebastiani i gatshëm për me bâ nderë. „Kam me u mbarue nji shtrat të bukur në nji shportë

dhe do ta vendosi atje ku zojusha Rotenmajer nuk hyn kurr. Mundeni me u mbështetë krejtësisht në ndihmën time."

Sebastiani iu përvesh punës menjiherë, tue mendue dhe tue qeshë me vehte gjithnji: „Do të ngjasin edhe mrekullí tjera!"

Sebastiani donte që zojusha Rotenmajer të shqetsohet ndonji herë.

Vetëm mbas nji kohe të gjatë, kur afroi momenti i shkuemjes në pushim, zojusha Rotenmajer kriklloi derën dhe pyeti:

„A i keni largue ato kafshë antipatike?"

„Po, po", u përgjegj Sebastiani, i cili punonte në dhomë me qëllim, tue pritë këtë pyetje.

Shpejt e qetas i rrëmbeu të dy macet e vogla prej prehnit të Klarës dhe u zhdukë me to.

Zojusha Rotenmajer e la për nesër këshillën që mendonte me ia thanë voglushes Hajdi, sepse sot e ndjente vehten tepër të lodhun mbas vnerit, zemrimit dhe tmerit, gjithë këtyne ndjenjave të pakandshme, të cilat i zgjonte Hajdi papritmas nji mbas nji në zemrën e saj. U tërhoq në heshtje. Kurse Klara dhe Hajdi shkuen të këndquna për me ra me fjetë, sepse dijshin që edhe macat e tyne po flejnë në shtrat të mirë.

KREU I VIII

NDODHIT SHQETSUESE NË SHTËPIN E ZOTNI SEZEMANIT

Kur të nesërmen Sebastiani i hapi dyert e portës së shtëpis mësuesit familjar dhe e çoi në bibliotekë, nji tjetër e tërhoqi kumbonën, por aq me fuqi sa Sebastiani gati fluturoi teposhtë shkallëve, sepse mendoi:

Kështu i bie kumbonës vetëm zotni Sezemani. Duket se ka mbërrijtë në shtëpi pa prit e pa u kujtue."

E hapi portën krah më krah. Para tij qëndronte nji djalosh që mbante në shpinë nji vergël, krejt i shkyem.

„Ç'do me thanë kjo?" bërtiti Sebastiani. „Kam me të tregue unë ty si i bihet kumbonës! Ç'kërkon këtu!"

„Duhet të flas me Klarën patjetër!"

„Rrugaç i ndytë, a s'po mundesh me thanë: me zojushën Klarë? Çka ke me kuvendue ti me zojushën Klarë?" e pyeti Sebastiani me ashpërsi.

„M'i ka borxh katërdhetë pfenigë", i spjegoi djaloshi.

„Ti paske luejtë mendsh! Ku e di ti se këtu jeton zojusha Klarë?"

„Dje i kam tregue rrugën deri te pyrgu dhe mbrapa. Andej e këndej nga njizet pfenigë, bâjnë katërdhetë. Do me thanë m'i ka borxh, gjithsejt katërdhetë."

„Qe se çfarë marrinash po flet! Zojusha Klarë nuk del kurr, as nuk mundet me dalë. Këpute qafën derisa nuk ta kam krisë ndonji shuplakë!"

Por djaloshi nuk u frigue. Qëndroi edhe mâ pa lëvizë dhe tha me gjakftoftësi:

„Unë e kam pá atê në rrugë dhe mundem me jua përshkrue si duket. Flokët i ka kaçurrel, të shkurtë, të zi, edhe syt i ka të zi, fustanin e ka të murmë dhe nuk flet si na këtu."

„Aha", mendoi Sebastiani dhe qeshi me vehte. Ajo do të jetë zojusha jonë e vogël. Sigurisht do të ketë bâ përsëri diçka."

Mandej tha, tue kapë për dore djaloshin:

„Mirë, eja mbas meje dhe prit para derës derisa të dal përsëri. Kur kam me të lëshue në dhomë, mundesh edhe me i ra pak verglës. Zojusha jonë do të ketë andje me ndëgjue diçka të këtillë."

Kur mbërrijti nalt, trokiti në derën e bibliotekës dhe priti derisa nuk i thanë: hyn.

„Ka ardhë nji djalosh që me çdo kusht dëshiron me bisedue me zojushen Klarë", kumtoi Sebastiani.

Klarën e gëzoi për së tepërmi kjo ngjarje e papritun.

„Le të hyjë menjiherë", tha ajo. „Apo jo, zotni", e pyeti mësuesin e shtëpis, „kur po kërkuekа me bisedue me mue me çdo kusht?"

Djaloshi hyni dhe, si qe i porositun, menjiherë nisi me i ra verglës së vet. Zojusha Rotenmajer, për t'iu shmangë leximit t'abetares rrokje për rrokje, pat shkue me punue diçka në sallën e bukës. Menjiherë i ra në vesh. A thue këta tinguj po vijnë prej rruge? Por, janë aq të qartë! Kah erdhi në bibliotekë vergla?! Megjithatê, s'pat dyshime! Ajo vrapoi nëpër sallën e gjatë të bukës dhe hapi derën. E aty çka me pá — pamje e pabesueshme! Midis bibliotekës qëndronte vergëltari i vogël i grisun dhe i binte instrumentit të vet sa mundte mâ mirë. Mësuesi i shtëpis e hapte gojën gjithnji thuese dëshironte me thanë diçka, por kurrsesi nuk kishte sukses. Klara dhe Hajdi e ndëgjojshin muzikën me gëzim të madh.

„Mjaft! Mjaft po të thom!" bërtit zojusha Rotenmajer.

Muzika e mundte zanin e saj. Atëherë ajo vrapoi drejt djalit, por menjiherë u gjind diçka midis kambëve të saj dhe ajo e tmerueme shiqoi drejt shtresës. Midis kambëve të saj ecte rrëshqanas njifarë kafshe e ndytë dhe e tmer-

shme: breshka. Zojusha Rotenmajer këceu ashtu si nuk kishte këcye moti, mandej me gjithë fuqi klithi:

„Sebastian! Sebastian!"

Vergëltari i vogël u ndal menjiherë, sepse tash zani e mundi muzikën. Sebastiani qëndronte jashtë para derës së hapun përgjymës dhe shkyhej së qeshuni, sepse pá se si këceu zojusha Rotenmajer në mënyrë qesharake. Mâ në fund hyni në dhomë. Zojusha Rotenmajer ishte ulë mbi nji ndejse, krejt e lodhun.

„Të gjithë jashtë, edhe ai djalë edhe ajo kafshë! Qiteni jashtë, Sebastian në këtë moment!" britte ajo.

Sebastiani ndëgjoi dhe nxuer prej dhomës djalin, i cili rrëmebu me të shpejtë breshkën e vet. Para derës i lëshoi në shuplakën e tij të hollat dhe i tha:

„Katërdhetë për zojushën Klarë e katërdhetë për muzikë. E luejte fare mirë lojën!"

Mandej Sebastiani e mbylli portën mbas tij.

Në bibliotekë mbretnoi përsëri qetsija. Mësimi vijoi, kurse zojusha Rotenmajer ngeli në dhomë, në mënyrë që me pranin e vet t'i pengojë tmeret e këtilla. Kishte ndërmend që mbas mësimit ta shqyrtojë krejt çashtjen dhe fajtorin ta ndëshkojë aq randë sa këtë ta mbajë mend për nji kohë të gjatë.

Përsëri trokiti dikush në derë dhe në dhomë hyni përsëri Sebastiani, i cili suell lajmin se kishte mbërritjë nji shportë e madhe, të cilën duhet me ia dorzue menjiherë zojushës Klarë. Ai suell menjiherë shportën e mbulueme dhe po n'at moment u largue me nxitim.

Mendoj se do të jetë mâ mirë që njiherë të mbarojë ora e mësimit, e mandej të hapet shporta", shtoi zojusha Rotenmajer, tue iu drejtue Klarës. Klara nuk mundi me qëllue se çka i kishin sjellë, prandej gjithnji shiqonte me padurim shportën.

„Zotni", tha ajo tue ndërpre mësuesin në lakim e sipër„ a mundem me shique shpejt çka ka mbrenda, e mandej e vijojmë mësimin?"

„Në nji pikëpamje mundem me u pajtue me propozimin tuej, kurse në tjetrën jo", u përgjegj mësuesi i shtëpis. „Në dobi t'arsyes së parë flet fakti se gjithë vemendja juej âsht përqëndrue në këtë send . . ."

Fjalën nuk mundi me e sosë. Mbulesa e shportës nuk ishte kapë si duhet dhe menjiherë duel jashtë nji macë e vogël, mandej nji tjetër, nji tjetër, plot maca të vogla, të cilat, me nji shpejtësi që s'ta merr mendja, vrapuen nëpër dhomë, kështu që krejt dhoma u mbush me maca të vogla. Këcejshin mbi këpucët e mësuesit të shtëpis, brejshin pantallonat e tij, hypshin mbi fustanin e zojushës Rotenmajer, gërvishtëshin kambët e saj, këcejshin mbi karrikën e Klarës, valviteshin, bâjshin lajka dhe mjaulitshin. Kjo ishte nji pamje e jashtëzakonshme. Klara bërtitte gjithnji:

„Oh, sa të dashtuna janë macat e vogla, po këcejnë si dreqi, shiqo, shiqo, Hajdi, qe ajo, qe tjetra, po ajo se!"

Hajdi vraponte mbas tyne me gëzim prej nji kandi në tjetrin. Mësuesi i shtëpis qëndronte pranë tryezës i hutuem dhe çonte herë njanën e herë tjetrën kambë, sepse macat e ciglojshin. Zojuja Rotenmajer rrinte pa bâ zâ në ndejsen e vet prej tmerit, mandej nisi me bërtitë me gjithë fuqin e gërmazit:

„Tinetë! Tinetë! Sebastian! Sebastian!"

Nuk guxonte me u çue prej ndejses, sepse kishte frigë se mos po këcejnë mbi të të gjitha këto krijesa të vogla të shëmtueta.

Mâ në fund, kur ndëgjuen thirrjen për ndihmë, ia mbërrijti Sebastiani dhe Tineta. Sebastiani i zû nji mbas nji të gjitha macat e vogla, mandej i vendosi në shportë dhe i çoi në tavan, n'at kand që dje e caktoi si fjetore për macat.

Kështu as sot gjatë mësimit s'pat gogsitje.

Në mbramje vonë, kur zojusha Rotenmajer erdhi pak më vehte prej shqetsimeve të paraditës, thirri Sebastianin dhe Tinetën në bibliotekë dhe aty nisi hetimet e imta në lidhje me këto ndodhi ndëshkuese. Kështu u muer vesh se Hajdi i kishte përgatitë të gjitha këto gjatë pikniku të saj të djeshëm Zojusha Rotenmajer dukej krejt e zverdhun prej vnerit dhe me mundim kërkonte me gjetë fjalë, me anën e së cilave do të mundte me shprehë ndjenjat e veta. Dha shejë me dorë që Sebastiani dhe Tineta të largohen. Atëherë iu drejtue voglushes Hajdi e cila qëndronte pranë karrikës së Klarës dhe s'kuptonte pse ishte fajtore.

„Adelhaidë", ia nisi me zâ të rreptë, „dij vetëm nji dënim që kishte me të prekë ty, pse je nji barbare e vërtetë. Por do të shofim a do t'i mbledhish mendtë poshtë në podrum, ku jetojnë hardhucat dhe mîjt, kështu besoj se s'kanë me të ra ndëmrend mâ kurr gjana të këtilla."

Hajdi ndëgjoi qetas dhe me habi aktgjykimin. Ajo dinte se pranë bylmetores së gjyshit ndodhej nji kthinë, të cilën gjyshi e quente podrum dhe aty mbante djathin e gatshëm dhe qumështin e freskët; mirëpo, iky ishte nji vend shum i kandshëm dhe i bukur, n'anë tjetër ajo deri më tash s'kishte pá kurr hardhuca dhe mîj.

Mirëpo, Klara ia plasi vajit:

„Jo, jo, zojushë Rotenmajer, duhet të pritni derisa të kthehet baba. Ka shkrue se ka me ardhë së shpejti, prandej unë kam me i tregue krejt çka ka ndodhë dhe ai ka me vendosë se çka duhet t'i bâjmë Hajdit."

Kundër këtij gjykatsi të naltë zojusha Rotenmajer nuk guxoi me bâ kurrfarë verejtjeje, aq mâ tepër kur pritej kthimi i zotni Sezemanit në shtëpi n'ato ditë. U çue dhe tha me neveri:

„Mirë, Klarë, mirë, por edhe unë kam me folë me zotni Sezemanin!

Mbasi tha këtê, duel.

Kaluen disa ditë të qeta, por zonjusha Rotenmajer shqetsohej edhe mâ, sepse mendonte gjithnji se si u mashtrue me Hajdin, aq sa i dukej se në shtëpin e zotni Sezemanit u përmbys çdo gjâ qyshkur erdhi kjo vashëz këtu dhe se nuk do të rregullohet mâ kurr. Klara ishte tepër e kënaqun. Tashmâ nuk mërzitej, se pse gjatë mësimit Hajdi e zbavitte me diçka kurdoherë. Hajdi gjithnji i ngatrronte germat dhe nuk mundte me i nxanë. kështu që kur mësuesi i shtëpis bâhej krejt shkumbë tue spjegue dhe përshkrue trajtën e germave, tue dashtë me i paraqitë të gjitha këto në mënyrë sa mâ konkrete dhe krahasonte ndonji shkrojë me brinin ose sqepin, ajo bërtitte menjiherë me gëzim:

„E di ç'âsht kjo! Kësaj i thonë dhî!"

Ose:

„E di! Ai âsht shpend rrëmbyes!"

Sepse këto përshkirme zgjojshin në trunin e saj gjana krejt tjera, vetëm kurrsesi jo parafytyrimin e shkrojave.

Kah mbramja Hajdi përsëri rrimte pranë Klarës dhe i tegonte për bjeshkën dhe jetesën në mal aq gjansisht sa i zgjohej malli ndaj shtëpis, kështu që në fund thonte kurdoherë:

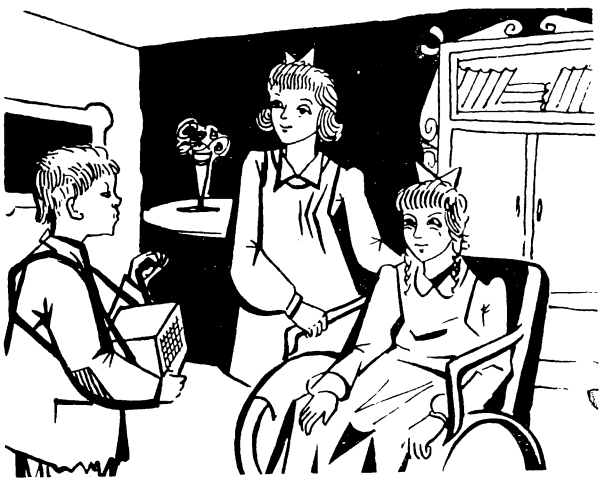

„Tashmâ duhet të kthehem patjetër! Do të nisem nesër!"

Mirëpo, Klara kurdoherë e qetsonte dhe ia mbushte mendjen se si duhet të rinte derisa të kthehet i ati. E mandej do të shofi se çka do të ngjasi. Atëherë Hajdi lëshonte pê dhe qetsohej, n'anë tjetër i ndihmonte edhe puna se përditë vinte tue u shtue grumbulli i pogaçeve kushtue gjyshes, sepse për çdo mbasdite dhe për çdo mbramje pranë pjatës së saj qëndronte nga nji pogaçe e bukur. Hajdi e futte në xhep me të shpejtë. sepse nuk mundte me i hangër pogaçet kur dinte se gjyshja s'kishte

bukë të bardhë, ndërsa buka e fortë dhe e zezë nuk ishte mâ për tê.

Mbasdreke Hajdi rinte përditë nga disa orë krejt vetëm në dhomën e vet dhe nuk lëvizte fare, sepse kuptoi që në Frankfurt âsht e ndalueme e dalmja prej shtëpis, si bante kur ishte në bjeshkë; prandej nuk dilte mâ. As me Sebastianin nuk guxonte me bisedue në sallën e bukës, sepse edhe këtê e kishte ndalue zojusha Rotenmajer, ndërkaq as nuk i shkonte ndërmend të nisi biseden me Tinetën. Para saj kurdoherë hiqej më nji anë me kujdes, ia lëshonte rrugën, sepse ajo flitte vetëm në mënyrë qesharake dhe e përbuzte gjithnji, kurse Hajdi e kuptonte këtê dhe nuk donte ta përqeshi dikush.

Prandej Hajdi rrinte përditë dhe kishte mjaft kohë me mendue për atê se si mali ka blerue përsëri dhe se si lulet e verdha të vogla shkëlqejnë nën dritën e diellit. Çdo gjâ shëndrit: edhe bora, edhe mali, edhe lugina e gjanë, aq sa Hajdi shpesh herë nuk mundte me u përmbajtë prej pikllimit pse nuk ndodhej atje. Tezja, vërtet, i pat thanë se mundet me u kthye kur të dojë.

Nji ditë prej ditësh ndodhi që Hajdi nuk mundi mâ me përmbajtë vehten, por të gjitha pogaçet e veta i mbështolli me të shpejtë në nji shami të madhe e të kuqe, qiti kapelën e vogël prej kashte me i krye dhe u nis. Por, mû para portës së shtëpis u duk nji pengesë — vetë zojusha Rotenmajer me kambë e me krye, e cila mû atëherë kthehej prej qytetit. Zojusha Rotenmajer u ndal dhe e habitun e mati Hajdin me sŷ fund e maje dhe shiqimi iu ngul sidomos mbi shamin e kuqe të mbushun cep më cep. Mandej bërtiti:

„Kah je nisë? Ç'do me thanë kjo? A nuk të kam ndalue rreptësisht t'endesh andej këndej? Megjithatê ke provue me dalë! Më dukesh si endacake e vërtetë!"

„Nuk deshta me u endë andej këndej. Deshta vetëm me shkue në shtëpi", u përgjegj Hajdi me frigë.

„Si? Si? Të shkosh në shtëpi? Ke dashtë me shkue në shtëpi. Zojusha Rotenmajer i përplasi duert prej habis. „Sikur të ndëgjojë për këtê zotni Sezemani! T'ikish prej shtëpis së tij! Rueju mos ta ndëgjojë ai këtë kurr! Po çka po të mungon në shtëpin e tij? A s'po sillemi me ty mâ

mirë se sa e meriton! Apo s'po të mjafton diçka? A ke pasë ndonjiherë gjatë jetës banesë të këtillë, ushqim të këtillë, shërbime të këtilla si këtu? Fol!"

„Jo", u përgjegj Hajdi.

„E dij!" u përgjegj zojusha Rotenmajer tue u egërsue. „I ke tana të mirat, çdo gjâ, porse ti je nji krijesë krejt pamirënjohse, e cila s'po dìn kah me ia mbajtë prej tërbimit!"

Por tash edhe Hajdi s'mund me durue mâ, po zbrazi krejt çka ishte grumbullue deri atëherë në zemrën e saj dhe bërtiti:

„Due me shkue në shtëpi! Sepse po të mos shkoj, do të dëshprohet Bardhoshja, mandej edhe gjyshja më pret. pastaj edhe Ferraku ka me hangër dajak në qoftë se nuk i jap Pjetrit djathë, këtu as nuk po duket se si dielli po ndahet me bjeshkët dhe u thotë natën e mirë; sikur shpendi rrëmbyes të fluturojë përmbi Frankfurtin, kishte me kërkllue edhe mâ fort kur do të shifte se si janë grumbullue këtu gjithë këta njerëz, tue ia dëshirue të keqen njani tjetrit e nuk shkojnë nalt në bjeshkë ku mund të jetohet shum mâ mirë."

„Mendja e kësaj fëmije nuk âsht krejt në regull!" bërtiti zojusha Rotenmajer dhe e tmerueme vrapoi drejt shkallëve, ku e sulmoi Sebastianin, i cili mû atëherë ishte tue zbritë. „Çonje nalt menjiherë këtë krijesë fatzeze!" i foli tue fërkue ballin, sepse u përplas me të.

„Siurdhnoni, siurdhnoni, tash menjiherë, ju falem nderës", përgigjej Sebastiani tue fërkue edhe vetë ballin, sepse grushti që kishte marrë ai ishte edhe mâ i fortë.

Hajdi me sŷ të zjarrtë qëndronte ende po n'at vend dhe i dridhej gjithë trupi prej shqetsimit.

„Përsëri paska ngja diçka?" pyeti Sebastiani me gëzim, por kur pá se Hajdi s'po luen as prej vendit, ia ledhatoi miqsisht supin dhe i tha me ngushllim: „Punë e madhe! Zojusha s'duhet t'i fusi këto në zemër. Mjafton që jemi të gëzueshëm! Për pak me ma thye kryet. Por unë nuk dorzohem lehtë. Si? Ende po n'at vend? Duhet të ngjitemi nalt patjetër! Kështu ka urdhnue ajo."

Hajdi u nis drejt shkallëve, nisi me u ngjitë, por ngadalë dhe qetas, jo si zakonisht. Sebastianit i erdhi keq. Shkonte mbas vashëzës dhe i jepte zemër me fjalët:

„Mos u ligështoni, Hajdi! Mos u pikulloni! Vetëm trimnisht! Po ju jeni vashëza e jonë e mençme, e cila deri më tash s'ka qa asnjiherë qyshse ndodhet te na. Ndërkaq, fëmijt e kësaj moshe qajnë dymbëdhetë herë në ditë. Edhe macat e vogla janë të gëzueshme nalt, po vrapojnë nëpër tavan dhe po valviten si njerzit. Do të shkojmë mandej me i pá, porsa të shkojë zojusha Rotenmajer. Apo jo?

Hajdi tundi pak kryet, por aq me dëshprim sa zemra e Sebastianit pikoi gjak, prandej e shiqonte me pikllim përmbas derisa ajo dalngadalë shkonte në dhomë të vet.

Gjatë kohës së darkës zojusha Rotenmajer nuk foli asnji fjalë, por gjithnji e shiqonte në mënyrë të habitshme Hajdin, thuese pritte që ajo papritmas do të bante diçka të papëlqyeshme. Mirëpo, Hajdi rrinte urët si qingji pranë truezës, aq sa nuk luente as prej vendit, as nuk hante, as nuk pinte. Vetëm pogaçen e vet e futi shpejt në xhep.

Të nesërmen në mëngjes, kur mësuesi i shtëpis u ngjit përpjetë shkallëve, zojushja Rotenmajer e thirri tinëz në sallën e bukës dhe tue qenë fort e shqetsueme i kumtoi frigën e vet që ndërrimi i ajrit, mënyra e re e jetesës dhe mbresat e ndryshme kanë turbullue trunin e fëmis. I tregoi përpjekjen e Hajdit për me ikë dhe përsëriti çka i pat thanë Hajdi, aq sa i kujtoheshin ato fjalë. Mirëpo, mësuesi i shtëpis e qetsoi zojushën Rotenmajer, tue e bindë se si Adelhaida, ndonse pak ekscentrike, âsht megjithatê shum e mençme, kështu që pak nga pak do të fitohet drejtpeshimi i duhun, për çka po brengosat ajo. Për tê âsht shum mâ me randësi fakti se ajo kurrsesi s'ka mundet me e përvehtësue abecen, sepse ajo s'âsht në gjendje me i nxanë germat.

Tash zojusha Rotenmajer ishte mâ e qetë dhe liroi mësuesin e shtëpis të shkojë në punë të vet. Mbas d te vonë iu kujtuen fustanet e Hajdit me të cilat pat ardhë, prandej vendosi me e plotsue dhe përmirsue toaletën e kësaj fëmije me fustanet e ndryshme të Klarës para se të duket zotni Sezemani. Këtë gjâ ia kumtoi edhe Klarës e mbasi kjo u pajtue me këtê dhe dëshironte me i falë voglushës Hajdi shum fustane, edhe shamija, edhe kapelë, zojusha Rotenmajer shkoi në dhomën e Hajdit për me pá

dollapin e saj dhe me shqyrtue se çka duhet të mbetet në të e çka duhet të hiqet s'andejmi. Por, mbas disa minutash u kthye e tmerueme.

„Çka kam zbulue, Adelhaidë?" bërtiti ajo. „Po kjo âsht çudi e madhe! Çka kam gjetë në dollapin tand të fustaneve, Adelhaidë, në fund të dollapit tand?! Nji grumbull pogaçesh. Pogaçesh, besomë, Klarë, në dollapin e fustaneve! Madje nji grumbull të tanë pogaçesh!... Tinetë", bërtiti tash tue iu drejtue sallës së bukës, „i hiqni ato pogaçe të vjetra prej dollapit të Adelhaidës dhe çojeni at kapelë të shkyeme prej tryeze."

„Jo, jo!" bërtiti Hajdi. „Lenmani kapelën, kurse pogaçet janë të gjyshes!"

Hajdi deshti me vrapue mbas Tinetës, por zojusha Rotenmajer e ndali.

„Ke me ngelë këtu, kurse ato vjetërsi dhe ato pogaçe të forta e kanë vendin në pleh! „Tha me zâ të vendosun dhe e mbajti fëmin.

Por, atëherë Hajdi u hodh mbi ndejsen e Klarës dhe ia plasi vajit tmersisht, gjithnji mâ me zâ e dhimbsuni dhe menjiherë prej pikllimit të madh nisi me vajtue:

„Tash gjyshja ngeli pa pogaçe! Ato i kam përgatitë për gjyshen e krejt m'i keni marrë, kurse gjyshes s'i mbeti kurrgjâ!"

Hajdi qante thuese donte me i pëlcit zemra. Zojusha Rotenmajer vrapoi jashtë. Klara u tremb dhe i erdhi keq për gjithë at dhimbje.

„Hajdi, Hajdi, mos qaj ashtu", tha me zâ lutës. „Ndëgjo! Mos vajto ashtu, shiqo, unë po të premtoj se kam me dhanë për gjyshen tande po aq pogaçe edhe mâ tepër se aq, kur të nisesh për në shtëpi, madje krejt të freskta e të buta, kurse të tuat janë bâ të forta. Eja, Hajdi, mos qaj!"

Hajdi nuk mundi kurrsesi me i ndalë lotët dhe mezi u qetsue. Pranoi ngushllimet e Klarës dhe i zû besë, përndryshe s'kishte me prâ. Por, me gjithatë iu desht të sigurohet, prandej dënesjen e fundit e ndërpreu me pyetjen:

„A ke me m'i dhanë aq pogaçe sa kisha, t'i çoj gjyshes?"

Kurse Klara e siguronte gjithnji:

„Ta merr mendja, kur po të thom, edhe mâ shum, vetëm mos qaj!"

Për darkë Hajdi erdhi me sŷ të skuqun prej vajit dhe kur diktoi pogaçen e vet, qau edhe njiherë. Por e mbajti vehten me përdhunë, sepse dinte që pranë tryezës duhet me ndejtë urtë. Sonte Sebastiani bânte lëvizje të jashtëzakonshme për me iu afrue Hajdit. I tregonte herë kryet e vet, herë kokën e Hajdit, mandej luente kryet dhe i shkilte synin sikur të donte me i thanë:

„Mos u mërzit aspak! Çdo gjâ kam rregullue si duhet!"

Kur mâ vonë Hajdi u kthye në dhomën e vet dhe deshti me hypë mbi shtrat, kapela e saj e ndrydhun prej kashte qëndronte e mëshefun nën mbulesën. Krejt e entuziazmueme e muer kapelën e vet të vjetër, prej gëzimit të madh e ndrydhi edhe mâ tepër, mandej e mbështolli me shami dhe e mëshefi në kandin mâ të thellë të dollapit. Kapelën Sebastiani e kishte mëshefë përfundi mbulesës. Ai ishte në sallën e bukës në kohën kur zojusha Rotenmajer e thirri Tinetën dhe ndjeu se si qante Hajdi. Shkoi mbas Tinetës kur kjo u nis prej dhomës së Hajdit me pogaçet dhe kapelzën përsipri, prandej ia rrëmbeu me të shpejtë kapelën tue i thanë:

„Këtê kam me gjuejtë unë."

Kështu, shend e verë, e shpëtoi për hir të Hajdit. Këtë gjâ donte me ia kumtue qysh gjatë kohës së darkës, tue dashtë me e gëzue.

KREU I IX

ZOTNI SEZEMANI NJIFET ME LAJME TË REJA

Disa ditë mbas këtyne ngjarjeve nisi me mbretnue në shtëpi nji gjallni e madhe. Njerzit vrapojshin poshtë e përpjetë, sepse i zoti i shtëpis ishte kthye prej udhtimit. Sebastiani dhe Tineta bajshin me nxitim valixhet me tesha, sepse zotni Sezemani sillte në shtëpi kurdoherë sende të bukura.

Zotni Sezemani hyni mâ së pari në dhomën e vajzës së vet me u përshëndet me tê. Hajdi ishte ulë pranë saj, sepse ishte vonë mbasdite, kohë kur ato të dy ishin kurdoherë bashkë. Klara shiqone t'jatin me ambëlsi, të cilin e donte fort, por edhe ati i mirë e përshëndeti Klarën e vet me dashuni të thellë. Mandej ia zgjati dorën Hajdit, e cila mbas kësaj u tërhoq qetas në nji kand. Tue ju drejtue Hajdit zotni Sezemani tha me ambëlsi:

„Aha, kjo âsht Zviceranja jonë e vogël! Eja këtu dhe ma jep dorën! Ashtu. Më thuej tash, a jeni shoqe të mira Klara dhe ti? A po zemroheni kundër njana tjetrës? Ndoshta nuk përlaheni dhe nuk pajtoheni orë e ças?"

„Jo, Klara po sillet kurdoherë mirë ndaj meje", u përgjegj Hajdi.

„Kurse Hajdi ende as nuk ka provue me u zanë, babë", shtoi Klara me të shpejtë.

„Ashtu duhet, këso sendesh dëshiroj me ndëgjue", tha i ati tue u çue. „Tash më jep leje, Klarë, të shkoj me ngranë diçka. Sot s'kam shti gjâ në gojë. Mandej kam me ardhë te ti dhe do të shofish krejt çka të kam pru!"

Zotni Sezemani hyni në sallën e bukës, ku zojusha Rotenmajer kontrolloi tryezën e përgatitur për të zotin e shtëpis. Mbasi u ul, zojusha Rotenmajer zû vend përballë tij dhe rinte si personifikimi i fatkeqsis, ai iu drejtue:

„Por, zojushë Rotenmajer, ç'do me thanë kjo? Më keni pritë me nji fytyrë që po më frigson! Çka ka ndodhë? Klara, si po e shof, âsht fare mirë."

„Zotni Sezeman", ia nisi zojusha Rotenmajer me shum seriozitet, „edhe Klara ka pësue prej kësaj gjâje. Të gjithë na jemi të gënjuem tmersisht."

„Si?" e pyeti zotni Sezemani dhe piu qetas nji surb venë.

„Na kemi vendosë, si e dini, me sjellë në shtëpi nji shoqe për Klarën dhe tue qenë se e di fare mirë që ju dëshironi ta rrethojë vajzën tuej çdo gjâ që âsht e mirë dhe fisnike, zgjodha nji vashës prej Zvicre. Shpresojsha se në personin e saj do të ndeshi nji krijesë, për të cilën m'ka ra me lexue shpesh herë, nji krijesë që âsht lindë n'ajrin e pastër të malit, e cila hyn në jetë të thuesh tue mos e shkelë dheun fare."

„Unë mendoj", shtoi zotni Sezemani, „se fëmijt e Zvicrës shkelin mbi dhé kur ecin. Përndryshe kishin me u dalë krahët në vend të kambëve."

„Ah, zotni Sezeman, ju më kuptoni fare mirë", vijoi zojusha. „Kam mendue ndonji krijesë të butë e hyjnore, që gjallnon nëpër regjionet e dlirta malore, e që kalon pranë nesh si nji puhî."

„Po çka kishte me bâ klara ime me at puhî, zojusha Rotenmajer?"

„Jo zotni, unë s'po mahitem. Puna âsht shum mâ serioze se sa mendoni ju. Unë jam gënjye tmersisht, me të vërtetë tmersisht."

„Po ku qëndron ai tmer? Fëmija s'po më duket i tmershëm", shtoi zotni Sezemani qetsisht.

„Vetëm nji gjâ duhet të dini, zotni vetëm nji gjâ, vetëm të kishit me dijtë se çfarë njerzish e çfarë kafshësh kanë hŷ në shtëpin tuej. Këto ka me t'i tregue mësuesi i shtëpis."

„Kafshët? S'po të kuptoj."

„As nuk mund të kuptohet. E gjithë sjellja e asaj kirjese s'mund të kuptohet, vetëm në qoftëse nuk spjegohet me anë t'errsimit të mendjes."

Deri më tash gjith këtë punë zotni Sezemani nuk e shifte si diçka serioze. Por errsimi i mendjes!? Nji shoqe e çmendun, sigurisht, s'kishte me qenë nji shoqni e mirë për të bijën e saj. Zotni Sezemani e shiqoi me kujdes zojushën Rotenmajer, thuese donte me u bindë që mos ka në të farë errsimi t'atillë. N'at moment u hap dera dhe Sebastiani lajmoi se kishte ardhë mësuesi i shtëpis.

„Uh, qe po vjen mësuesi i ynë me më njoftue për të gjitha këto", briti zotni Sezemani. „Ejani, ejani dhe uluni pranë meje!" Zotni Sezemani ia zgjati dorën të riut. Zotnija ka me pi nji kafe me mue, zojushe Rotenmajer! Uluni, uluni! E tash më thoni, lum zotnija, si qëndron puna e kësaj fëmije, e cila duhet të bâhet shoqja e vajzës sime? Si qëndron puna me kafshët, të cilat i paska sjellë ajo në shtëpi dhe si qëndron puna me mendjen e saj?"

Mësuesi i shtëpis qe i detyruem të shprehi mâ parë gëzimin e vet për shkak t'ardhjes së lumtun të zotni Sezemanit dhe t'i dëshirojë mirëseardhjen, për të cilën arsye edhe kishte ardhë për vizitë. Por, zotni Sezemani iu lëshue mbi krye që t'u përgjigjet sa mâ parë pyetjeve të tij. Prandej mësuesi i shtëpis ia nisi:

„Kur po më detyroni të shprehem për krijesën e kësaj vajze të njomë, zotni Sezeman, dëshiroj që para së gjithash t'ua tërheq vemendjen n'atë se, nëqoftëse nga nji anë egziston nji zhvillim i pamjaftueshëm, i cili âsht si rrjedhim i edukatës së pamjaftueshme ose, mâ mirë me thanë, mësimin e vonë dhe pak a shum me jetën e ndame në bjeshkë, i cili nga nji anë duhet të gjykohet, kurse, nga na tjerët duhet të lavdohet pësrëri për shkak të vetive të mira . . .'

„Lum zotnija", e ndërpreu këtu zotni Sezemani, „ju me të vërtetë po përpiqeni për së tepërmi. Më thoni a jeni frigue edhe ju prej atyne kafshëve, të cilat i ka sjellë kjo voglushe dhe çka mendoni për shoqnin e saj me vajzën time?"

„Nuk dëshiroj me folë gjâ të keqe për at vashëz", ia nisi përsëri mësuesi i ri i shtëpis, „dhe — nëqoftëse nga

nji anë mungesa e përvojës së saj shoqnore, e cila âsht pak a shum si rrjedhim i jetës së pakultivueme, si ka jetue vashëza derisa ka kalue në Frankfurt, kthesë kjo që gjithsesi ka ndërrue zhvillimin e saj, kisha me thanë, të nji krijese ende të pazhvillueme krejtësisht ose pjesërisht, të pajisun megjithatê me vetî, të cilat nuk janë për t'u urrejtë . . ."

„Më falni zotni, ju lutem mos ma shifni për të madhe që jam i detyruem me e pá njiherë vajzën time."

Mbasi foli kështu zotni Sezemani duel dhe nuk u kthye mâ. Atje, në bibliotekë, Hajdi rrinte pranë vajzës së saj. Hajdi u çue. Zotni Sezemani iu drejtue fëmis dhe tha:

„Ndëgjo, voglushe, bjerëm shpejt . . . prit, të lutem, bjerëm . . ." Zotni Sezemani nuk dinte as çka me kërkue, sepse qëllimi i tij ishte me e largue Hajdin, „bjerëm nji gotë ujë."

„Ujë të freskët?" e pyeti Hajdi.

„Po, po, të freskët."

„Pra, Klara ime e dashtun", i tha i ati, tue u ulë pranë saj dhe tue marrë dorën e saj, „më thuej shkurt e qartë: çfarë kafshësh ka sjellë në shtëpi shoqa jote dhe pse zojusha Rotenmajer mendon që ajo nga ndonji herë âsht e marrë? A mund t'ma spjegosh këtê?"

Klara mundi me i spjegue të gjitha, sepse zojusha Rotenmajer i kishte tregue edhe kësaj për të folunit e turbullt të Hajdit, i cili simbas mendimit të Klarës kishte kuptimin e vet. I tregoi t'jatit mâ së pari tregimin për breshkën dhe macat e vogla dhe i spjegoi fjalët e Hajdit, të cilat e kanë frigsue aq fort zojushen. Tash zotni Sezemani ia plasi gazit me gjithë zemër.

„Pra, ti nuk dëshiron që Hajdin ta kthejmë në shtëpi të vet, Klarë? Ajo nuk të ka mërzitë, apo jo?" e pyeti i ati.

„Jo, jo babë, lene këtu!" briti Klara. „Qyshkur âsht Hajdi pranë meje, gjithnji po ngjet diçka, përditë, këto janë aq interesante, krejt të tjera se pëprara, kur nuk ndodhte kurrgjâ. Hajdi po din me rrëfye tregime interesante sa të duesh."

„Mirë, mirë Klarë. Qe edhe shoqja jote. Pra, a më prune ujë të freskët? pyeti zotni Sezemani ndërsa ia zgjatte gotën Hajdi.

„Po, të freskët prej kronit në rrugë", u përgjegj Hajdi.

„Sigurisht s'ka vrapue vetë në krue, Hajdi?" pyeti Klara.

„Po, uji âsht krejt i freskët, por u detyrova me shkue larg, sepse në kronin e parë kishte shum njerëz. Kam shkue mâ larg, por edhe në kronin e dytë kishte

shum njerëz. Atëherë shkova në nji rrugë tjetër e aty gjeta ujë, kurse nji zotni me flokë të thime i bani të fala zotni Sezemanit."

„Po ky âsht nji ekspedicion i tanë!" qeshi zotni Sezemani. „Po kush ishte ai zotni?"

„Ishte tue kalue pranë kronit, mandej u ndal dhe tha: „Mbasi paske gotë, ma falë të pi. Kujt po ia çon at gotë ujë?" Unë i thashë: „Zotni Sezemanit." Atëherë ai qeshi me ambëlsi dhe tha ta përshëndes zotni Sezemanin dhe t'i thom i baftë mirë."

„Ashtu? Po kush më ka përshëndetë? Si dukej ai zotni?" pyeti zotni Sezemani.

„Qesh me ambëlsi dhe kishte nji vargue të trashë prej ari nga e cila mvarej diçka e artë me nji gur të madh e të kuq, kurse në shkopin e tij kishte kryet e kalit."

„Ai âsht zotni doktori!" — „Doktori im i vjetër!" thanë Klara dhe i ati i saj njizanit, ndërsa zotni Sezemani edhe qeshi më vehte, pse i shkoi mendja te miku i vet dhe në habin e tij që ky n'at mënyrë po e shuen etjen e vet.

Po at natë zotni Sezemani, tue ndejtë në sallën e bukës me zojushën Rotenmajer me qëllim që të mirret vesh me të në lidhje me sa e sa punë shtëpijake, shprehi dëshirën e vet që shoqja e vajzës së tij të qëndrojë edhe tash e mbas në shtëpi. Ai âsht i mendjes se vashëza âsht normale dhe se shoqnija e saj i pëlqen vajzës së tij, e cila e don mâ fort se cilëndo tjetër.

„Për këtë arsye dëshiroj", shtoi zotni Sezemani me vendosshmeni, „që ndaj kësaj fëmije të silleni me shum njerzi dhe që vetít e saj të mos mbahen si gabime. Për mâ tepër, nëqoftëse, ju zojusha Rotermajer, nuk mundeni me i dalë në krye kësaj fëmije, së shpejti do të keni nji ndihmë të mirë, mbasi mrbenda pak javëve ka me ardhë nana ime për nji kohë të gjatë, nana ime din me u sjellë me çdo njeri, çka e dini fare mirë edhe ju, apo jo, zojushe Rotenmajer?"

„Po, e di, zotni Sezeman", pohoi zojusha, por duket edhe mbas ndihmës së premtueme s'e ndjente vehten të lehtësueme aspak.

Zotni Sezamani ndejti në shtëpi vetëm për nji kohë të shkurtë, sepse fill mbas katërmbëdhetë ditësh punët e tij e detyruen të kthehet përsëri në Paris. Vajzën e vet, së cilës i vinte keq pse po largohet kaq shpejt, e ngushëllonte me premtimin se për së shpejti do të vinte gjyshja e saj.

Edhe me të vërtetë, sapo u nis zotni Sezemani, mbërrijti nji letër, e cila njoftonte se zoja Sezeman do të niset prej Holshtajnit, ku jetonte në çiflikun e vjetër, e do të mbërrinte nesër, prandej kërkonte të dali dikush në stacion me e pritë.

Klara u bâ shend e verë për shkak të këtij lajmi dhe po at natë i tregoi Hajlit të vet aq shum sende e për

nji kohë të gjatë, sa edhe Hajdi nisi me folë për tê tue e quejtë „gjyshe". Zojusha Rotenmajer atëherë e shiqoi Hajdin me sy të keq, por kësaj gjâje Hajdi nuk ia vari veshin, sepse ndjente që kjo damë ishte gjithnji kundër saj. Mirëpo, kur Hajdi mâ vonë shkoi në fjetoren e vet, e thirri pranë vehtes zonjusha Rotenmajer dhe e porositi që rastësisht mos të mashtrohet me e quejtë zojën Sezeman gjyshe, por kurdoherë t'i drejtohet me fjalët „zojë e mëshirshme".

„A more vesh?" e pyeti zojusha Rotenmajer, kurse Hajdi mbas gjithë këtyne sendeve e shiqoi tue mos dijtë kah me ia mbajtë.

Zojusha Rotenmajer shiqonte aq me rrebtësi, sa Hajdi nuk lypi kurrfarë sqarimesh tjera, ndonse nuk e kuptonte fare këtë titull.

KREU I X

GJYSHJA

Natën e dytë në shtëpín e zotni Sezemanit mbretnonte nji shqetsim i madh. Ç'prej orëve të para të mëngjesit krejt shërbëtorët ishin çue në kambë, kështu që deri në mbramje krejt shtëpija muer nji pamje madhshtore. Nga të gjitha këto dukej se njerzit e shtëpis po presin ardhjen e nji mysafiri të randësishëm. Ky mysafir ishte e ama plakë e zotni Sezemanit. Tineta kishte qitë mbi krye nji kapelzë krejt të re të bardhë, kurse Sebastiani kudo i kishte radhitë bankat, në mënyrë që zonja plakë kudo që t'ulet ta ketë bankën pranë. Zojusha Rotenmajer kalonte krejt e shtangueme prej nji dhome në tjetrën dhe kontrollonte a janë të gjitha sendet në rregull. Me këtë donte me thanë se roli i saj si amvise në shtëpi nuk kishte marrë fund edhepse vinte amvisja kryesore.

Kur mâ në fund u ndëgjue rrapllima e qerres para shtëpis, Sebastiani dhe Tineta vrapuen pa frymë teposhtë shkallëve. Qetas e me madhni shkonte mbas tyne zojusha Rotenmajer, sepse e dinte që edhe ajo duhet të duket gjatë pritjes së zojës Sezeman. Voglushja Hajdi kishte marrë urdhnin të tërhiqet në dhomën e vet dhe të presi aty derisa ta thërrasin, sepse gjyshja ka me shkue mâ së pari te mbesa e vet, Klara, të cilën mezi pritte me e pá. Hajdi u ul në nji kamd dhe i pështpëritte vetëvehtes si me e përshëndetë zojën Sezeman. Nuk kaluen shum kohë, e Tineta zgjati kryet nëpër derën e Hajdit dhe i tha shkurt si kurdoherë.

„Tash drejt në bibliotekë!"

Para kësaj Hajdi nuk guxonte kurr me e pyetë zojushën Rotenmajer si e ka emnin zoja Sezeman. E hutonte shprehja „zojë e përmëshirshme". Tue u mundue rreth kësaj dhe tue e spjegue me çdo farë mënyre, ajo e gjeti zgjidhjen. Mû atëherë u hap dera. U duk gjyshja e Klarës, e cila iu drejtue Hajdit me nji zâ plot ambëlsi: „Aha, kjo qenka ajo voglushe! Eja këtu të të shof."

Ndërkaq përshëndetja e Hajdit e përgatitun për nji kohë aq të gjatë u duk kështu:

„Mirë dita, e mëshirshme zojë."

„Këqyre, këqyre", qeshi gjyshja. „A kështu thohet te ju, a ke ndëgjue këtê te shpija në mal?"

„Jo, te na askush nuk quhet ashtu", u përgjegj Hajdi seriozisht.

„As te na", qeshi gjyshja përsëri dhe prap e ledhatoi për faqe Hajdin. „Kjo s'ka kuptim. Për fëmijt unë jam kurdoherë vetëm gjyshe. Kështu duhet të më drejtohesh. A e mbajte në mend? A po mundesh?"

„Po si", u përgjegj Hajdi. „Ashtu thohet edhe te na."

„Asht e dijtun", tha gjyshja dhe tundi kryet me gëzim.

Çdo shiqim i gjyshes ishte i butë dhe i ambël, deri edhe e tundmja e krés e dashtun. Ndërkaq Hajdi ia kthente këto tue shique me syt e vet të zi e të pastër ,të cilët shprehshin gati nji seriozet kremteje. Krejt qenja e gjyshes i pëlqeu Hajdit shum, prandej vërente për pa i mbyllë syt fare. Gjyshja kishte flokë të bukura të thime, kurse mbi kre mbante nji kapelë të mrekullueshme prej dantelle me dy shiritë të gjanë, të cilët vareshin për anash dhe valojshin gjithnji, thuese ndonji erë frynte gjithnji rreth kokës së gjyshes. Kjo gjâ i dukej Hajdit shum e çuditshme dhe e mrekullueshme.

„Po si të quejnë ty, vajzë?" pyeti tash gjyshja.

„Mue më quejnë vetëm Hajdi, por, mbasi duhet të quhem patjetër Adelhaidë, duhet të kem kujdes . . ."

Këtu Hajdi u pengue, sepse n'at moment e përshkoi nji mendim i pakandshëm: qysh s'u mësue ende me u përgjegjë kur po e thërret befas zojusha Rotenmajer: „Adelhaida!" E qortonte vehten se si deri më tash s'mundi me e ngulë në mendje se ky âsht me të vërtetë emni i saj.

Për fat të keq zojusha Rotenmajer e hapi derën mû n'at moment.

„Zoja, padyshim, do të pajtohet", ndërhyni ajo menjiherë në bisedë," me atê që jam detyrue me i zgjedhë voglushes nji emën, i cili mund të shqiptohet e me gjithatê njeriu mos të ngurohet as para shërbëtorëve."

„E dashtuna e ime Rotenmajer", iu përgjegj zoja Sezaman, „kur tashmâ dikush quhet Hajdi dhe kur âsht mësue me këtë emën, le ta thërrasi matëherë ashtu, le t'i mbetet ky emën."

Zojushës Rotenmajer i vinte shum keq pse dama plakë i drejtohej gjithmonë vetëm me anë të mbiemnit pa kurrfarë titulli. Mirëpo, kundër kësaj nuk munte me bâ kurrgjâ. Plaka bante atê çka ia donte zemra dhe patjetër lypsej me e ndëgjue, sepse porsa dukej në shtëpi plaka, kurrgjâ nuk mundte me i shpëtue synit të saj të mpreftë.

Kur të nesërmen mbasdreke Klarën e zû gjumi si zakonisht, pranë saj u ul gjyshja në ndejse për me u kotë disa minuta, mandej u çue përsëri e zhdërvjelltë si gjithmonë dhe duel në sallën e bukës. Aty s'ishte kurrkush.

„Duket se âsht tue fjetë", tha me vehte, mandej iu drejtue dhomës së zojushës Rotenmajer dhe trokiti në derë të saj.

Pak mâ vonë u duk kjo dhe e habitun mblodhi vehten për shkak të kësaj vizite të papritun.

„Ku ndodhet tash fëmija dhe ç'âsht tue bâ? Po due me dijtë", e pyeti zoja Sezeman.

„Asht tue ndejtë në dhomën e vet, ku do të mundet me u argëtue me ndonji punë të dobishme sikur të kishte edhe sado pak vullnet për punë. Por, zoja Sezeman duhet të dijë se kjo krijesë trillon dhe ban gjithfarë sendesh, të cilat në nji shoqni të zgjedhun mezi mund të mirren nëpër gojë."

„Edhe unë kisha me e bâ atê sikur t'isha e detyrueme me ndejtë ashtu në dhomë, më zini besë, prandej edhe ju kishit me heqë namin e zi si me folë për ato që kisha me i bâ unë në nji shoqni të zgjedhun! Nxirreni tash fëmin dhe sillmani në dhomën time. Due me i dhanë librat që i kam prue."

„Po aty qëndron edhe e keqja", briti zojusha Rotenmajer dhe i përplasi duert. „Çka ka me bâ fëmija me ata libra? Gjatë gjithë kësaj kohe ajo voglushe nuk e ka nxanë as abecén. Kjo krijesë s'po kupton gjâ prej mësimeve të mësuesit të shtëpis. Sikur ai njeri i mrekullueshëm të mos kishte gjithë at durim, kishte me i ndërpre mësimet qysh moti!"

„Ashtu? Çudi e madhe! Fëmija s'po duket aq kokëtrashë sa mos me qenë në gjendje me e nxanë abecén", tha zoja Sezeman. „Bjermani këtu. Tash për tash le të shiqojë fotografit e librave."

Zojusha Rotenmajer deshti me bâ edhe disa vërejtje tjera, mirëpo zoja Sezeman tashmâ ishte kthye dhe shkoi shpejt në dhomë të vet. U habit prej pohimit se Hajdi âsht e kufizueme, prandej vendosi me e shqyrtue çâshtjen, por jo me mësuesin e shtëpis, të cilin, patjetër, e çmonte për shkak të karakterit të tij të mirë. Zoja Sezeman e përshëndette kurdoherë përzemërsisht sa herë që takohej me të, por prap se prap dëshironte me iu shmangë bisedës me të, mbasi ishte vështirë me përdorë stilin e tij në të shprehun.

Kur Hajdi hyni në dhomën e gjyshes, mbeti pa folë prej mallëngjimit. Gjithë ato fotografi laramane në librin që e kishte sjellë gjyshja! Bukuri e mrekullueshme! Hajdi klithi prej gëzimit kur gjyshja shfletoi faqen e parë, mandej nguli syt me ngashërim mbi fotografin e parë. Por menjiherë ia plasi vajit dhe nisi me vajtue me idhtësi. Tash edhe gjyshja shiqoi fotografin. Fotografija paraqitte nji kullosë të blertë, në të cilën shum kafshë ishin tue kullotë bár e tue brejtë gjethet e gjelbërta. Në midis ishte bariu, i mbështetun mbi nji shkop të madh, i cili vërente tufën e vet. Gjithçka ishte e prarueme prej rrezeve të diellit në perëndim e sipër.

Gjyshja e muer Hajdin për dore.

„Eja, eja, vajza ime", tha ajo me shum dashuni. „Mos qaj! Mos qaj! Sigurisht t'âsht kujtue diçka. Shiqo, këtu ndodhet nji tregim i bukur, të cilin kam me ta tregue sonte. Ka edhe shum tregime tjera në këtë libër dhe të gjitha këto mund të lexohen e tregohen. Eja, shpirt, duhet të kuvendojmë patjetër. Fshij lotët, qe kështu, qëndro

para meje të të shof mirë. Ashtu, tash jemi përsëri të gëzueshëm."

Por u deshtën edhe shum kohë derisa Hajdi pushoi së qami. Gjyshja e la pak në qetsi, të kthjellohet pak, tue i dhanë zemër herë mbas here.

„Qe, tash âsht mirë, tash jemi përsëri të gëzueshëm!"

Kur pá se fëmija ishte qetsue krejtësisht, tha:

„E, tash patjetër duhet t'më tregojsh diçka, vajza e ime! Si po të shkon mësimi? A po mëson mirë dhe a ke nxanë tashmâ diçka?"

„S'di kurrgjâ", u përgjegj Hajdi tue dënesë, „por çka të bâj, kur ajo s'mund të mësohet kurrsesi."

„Ç'âsht ajo që s'mund të mësohet kurrsesi, Hajdi? Çka mendon me thanë me këtê?"

„Leximi nuk mund të mësohet, âsht tepër i randë."

„Mos ashtu, të lutem! Prej kujt e ke ndëgjue këtë gja?"

„Këtê ma ka thanë Pjetri, ai e di këtê fare mirë sepse âsht mundue aq shum, e megjithatê s'ka mundë me nxanë kurrgjâ. Sepse âsht vështirë."

„Si qenka ai Pjetri! Shiqo, Hajdi, s'duhet t'i besojsh të gjitha çka thotë Pjetri, por duhet të provojsh edhe vetë. Sigurisht s'i ke vû mendjen si duhet kur ka folë mësuesi i shtëpis ose s'ke shique kur t'i ka tregue shkrojat."

„S'ka dobi", e bindte Hajdi gjyshen, me nji zâ që tregonte të pajtuem me atê që s'mund të përmirsohet.

„Hajdi", tha gjyshja, „po të thom diçka. Ti s'ke nxanë me lexue vetëm e vetëm pse i ke zanë besë Pjetrit tand. Por, tash duhet t'më besojsh mue e unë po të thom shkurt e qartë se për nji kohë fare të shkurtë mundesh me e nxanë leximin, sikurse edhe gjithë ata fëmij që janë si ti dhe Pjetri. Eh, sikur të dijsh se çka do të ngjasi kur të mësosh me lexue! A e ke pá bariun në kullosën e blertë? Eh, porsa të mësojsh me lexue, kam me ta dhurue nji libër, kështu do të marrish vesh krejt çka përmban ai libër. Do të shofish se çka po ban bariu me dhent e dhít dhe çfarë gjanash të çuditshme ka përjetue. A kishe dashtë me i marrë vesh këto, Hajdi?"

Hajdi ndëgjoi me vemendje, mandej tha me sy të shëndritshëm tue marrë frymë thellë:

„Ah, që s'po di mâ me lexue!"

„Ke me nxanë, madje për nji kohë të shkurtë, besomë, Hajdi. Tash le ta shofim Klarën. Eja, kurse këta libra të bukur po i marrim me vehte."

Tue folë këtê, gjyshja e muer Hajdin për dore dhe shkoi me tê në bibliotekë.

Qysh prej asaj dite kur Hajdi provoi me ikë në shtëpi e zojusha Rotenmajer e ktheu tue e quejtë pamirënjoftse dhe e pasjellshme, fëmija ndryshoi shum. Ajo pá me pikllim të madh se bindjet e tezës Detë që mundet me u kthye në shtëpi kur të dojë, ishin vetëm premtime. Me pikllim të madh pá se në Frankfurt do të qëndrojë për nji kohë të gjatë, të gjatë, ndoshta edhe prgjithmonë... Kurse tash as nuk mundte me mendue për dëshirën e vet të flaktë, sepse të gjithë, edhe Klara, edhe gjyshja, edhe

zotni Sezemani, të gjithë kishin me e konsiderue si vajzë të keqe. Prandej ka vajtue shum, sepse nuk guxonte me i thanë kujt sa ishte përmallue për shtëpin e vet. Sidomos Hajdi kishte frigë se mos po zemrohet me tê edhe gjyshja si zojusha Rotenmajer atëherë, gjyshja që ishte aq e dashtun dhe e mirë ndaj saj. Mirëpo, pesha që mbante në zemër vinte tue u randue gjithnji. Tashmâ s'mundte as me hangër dhe për çdo ditë vinte tue u zverdhë mâ tepër. Në mbramje për nji kohë të gjatë, të gjatë nuk e zinte gjumi, sepse porsa binte me fjetë dhe çdo gjâ rreth saj qetsohej, çfaqeshin para syve të saj të gjitha aq qartë, edhe malet, edhe dielli mbi tê, edhe lulet. Kur mâ në fund e zinte gjumi, n'andërr i shifte majet e kuqe të shkambijve të Falknisit dhe fushat e zjarrta të borës mbi Shezaplan... Zgjimet ishin shum të pikllueshme për Hajdin. Porsa i hapte syt dhe donte plot gëzim me dalë prej kasollës, menjiherë e gjente vehten në nji realitet të zymtë, në nji shtrat të madh në Frankfurt, larg, larg prej shtëpis për të cilën vyshkej pa shpresë kthimi. Atëherë ndodhte ta zhysi kryet në jastëk dhe të qajë për nji kohë të gjatë, krejt lehtë të mos e ndëgjoi askush.

Gjyshja diktoi se Hajdi âsht kurdoherë e dëshprueme. Priti të kalojnë disa ditë, tue shpresue se mos po përmirsohet gjendja, se mos po i kthehet gëzimi fëmis përsëri. Mirëpo, çdo gjâ ngeli ashtu si ishte dhe gjyshja ndonjiherë qysh heret në mëngjes dallonte se syt e fëmis ishin të përlotuem. Prandej nji ditë e thirri Hajdin përsëri në dhomë të vet, e vendosi para vehtes dhe i tha me shum dashuni:

„Më thuej tash çka ke, Hajdi! Çka po të mundon?"

Por, mû ndaj kësaj gjyshje kaq të dashtun Hajdi s'deshti me u tregue pamirënjoftse, tue drashtë se mandej plaka s'do të jetë aq e dashtun si deri tash. Prandej Hajdi tha me pikllim:

„Këtê s'mundem me ia tregue kurrkujt!"

„S'mundesh? A thue kishe mundë me ia tregue ndoshta Klarës? e pyeti atëherë gjyshja.

„Jo, kurrkujt gjallë", tha Hajdi dhe atëherë dukej aq e pikllueme sa plakës i erdhi keq.

„Eja, vajza ime". tha, „eja me ndëgjue se çka kam me të thanë."

„S'âsht mirë kur njeriu mëshef në vehte ndonji dhimbje, të cilën s'mundet me ia besue askujt. Pse të mos e thomi atê çka na âsht e idhtë, kur rreth e përqark nesh ndodhen po t'atillë njerëz si jemi edhe na vetë. Të gjithë jemi të njajtë dhe secili prej nesh ka brengat e veta. Të ndryshme, por në thelb janë të njajta. A nuk i je ankue ti kujt, kur ke pasë ndonji vuejtje të madhe prej ndonji sendi?"

„Po, po... tezes Detë, por kjo ka ngja moti, ma s'guxoj. S'mundem, s'po kam besim. Askush s'ka me ma plotsue dëshirën ose ka me më premtue e mandej ka me më gënjye. Ose po të thom se çka po më dhemb, çka dëshiroj, ndoshta do të mendojnë se jam vajzë e keqe e kanë me më urrejtë, e nji gjâ e këtillë kishte me m'ardhë keq."

„Ndëgjomë, voglushja e ime, Hajdi", tha gjyshja ambëlsisht, tue ia ledhatue kryet. „Mue mundesh me m'u ankue kurdoherë. A dëshiron që unë edhe ti të bâhemi miq të mirë? Mos u frigo prej meje. Unë s'kam me të mashtrue kurr, as ti mue, apo jo? Sa herë që kam me të premtue diçka, do ta plotsoj. S'kam me veprue si Deta jote. A po më beson, thuej? A po më zen besë? A po don, shpirt? Dhe kurdoherë të më besosh. Qe, tash kisha dashtë të mendojsh në lidhje me këtë."

Në syt e Hajdit shpërtheu gazmendi.

„A mundem me ju tregue juve çdo gjâ gjithmonë? Do me thanë, të gjitha, të gjitha?"

„Të gjitha, Hajdi, të gjitha."

Fëmija tërhoqi dorën e vet prej dorës së gjyshes dhe tha shpejt:

„A mundem me shkue tash?"

„Mundesh, mundesh", u përgjegj gjyshja.

Hajdi vrapoi në dhomën e vet dhe u ul mbi bankë. Të gjitha sendet filluen me iu dukë ndryshe... Tashmâ shtëpija e zotni Sezemanit nuk i dukej aq e huej si mâ parë. Mâ pak i vinte keq që ndodhej larg prej njerëzve të vet. Fytyra e gjyshes qëndronte pezull para syve të saj e qeshun aq ambëlsisht. Edhe fjalët e saj të buta kumbojshin nëpër veshët e tij si nji kangë e mrekullueshme. Në zem-

rën e saj të vogël u lind një gazmend i ri, sepse tash dinte që mundet me i tregue gjyshes, çdo gjâ. Çdo gjâ, deri edhe dëshirën e vet me shkue në shtëpi. Mandej se kjo dëshirë do të realizohet me të vërtetë, pse gjyshja nuk do të zemrohet. Gjyshja s'âsht si zojusha Rotenmajer, as si tezja Detë. Ato janë ndryshe. Atyne s'mundesh me u zanë besë. Por tash u ndërrue çdo gjâ. U duk gjyshja, miku i vërtetë... Pikllimi i Hajdit tash âsht shum mâ i vogël, shum mâ i vogël. Por nuk mundi me u zhdukë krejt...

Kishte kalue pak mâ shum se një javë qyshkur mësuesi i shtëpis dëshironte me e vizitue zojën Sezeman, me të cilën donte me kuvendue për një çashtje të jashtëzakonshme. Ajo e ftoi në dhomën e vet dhe aty, porsa e kaloi pragun, iu drejtue tue ia zgjatë dorën me njerzi.

„Zotnija im i dashtun, mirë se keni ardhë. Uluni këtu pranë meje", dhe ajo i afroi karrikën." Ashtu, e tash më thoni çfarë të mire ju ka pru deri te unë. Besoj se nuk âsht ndonji punë e keqe? Ma merr mendja se nuk do të keni farë ankese?"

„Përkundrazi, zojë", ia nisi mësuesi i shtëpis, „ka ndodhë diçka që s'e kam pritë as unë, sikurse nuk ka mundë me pritë askush që të ketë hedhë mâ parë një shiqim mbi atê çka ka ngja mâ parë, sepse në bazë të të gjitha hipotezave, patjetër kujtohej se âsht një pamundësi, mirëpo kjo u realizue me gjithatê, madje në një mënyrë krejt të habitshme, ndonse në kundërshtim të plotë me atê çka mund të pritej..."

„A mos ka nxanë ndoshta me lexue Hajdi, zotni?" e ndërpreu zoja Sezeman.

Zotnija heshti i habitun dhe e shiqoi zojën plakë.

„Me të vërtetë âsht çudi e madhe", tha mâ në fund. „Edhe jo vetëm për at arsye që kjo vashëz mbas gjithë spjegimeve të mija të shëndosha dhe përpjekjeve jo të rëndomta s'e ka nxanë abecén, por gjithashtu âsht gjâ e çuditshme që për një kohë fare të shkurtë, kur pata vendosë mâ me heqë dorë prej përpjekjeve të mëdha, kështu që pa spjegime të gjana t'i tregoj të thuesh shkrojat e thata, ajo gati aty për aty e mësoi leximin dhe tash po lexon në mënyrë aq të rrjedhshme, çka mund të ndeshet rrallë te fillestarët. Por ,mue më vjen çudi edhe një gjâ,

e kjo âsht se zoja e përmëshirshme e ka parandi mundësín e këtij fakti të pabesueshëm."

„Në jetën e njerëzve ndodhin shum gjana të çuditshme", tha zoja Sezeman dhe qeshi me kënaqsi. „Ndoshta janë përputhë edhe dy gjana fatbardhsisht: vullneti i ri për mësim dhe metoda e re mësimore, kështu që as njani as tjetri s'kanë qenë të damshëm, zotni i ri. Po gëzohem që po përparon fëmija dhe që mund të shpresojmë edhe diçka mâ të mirë."

Me këto fjalë përcolli mësuesin e shtëpis deri te dera e mandej shpejt kaloi në bibliotekë për me u bindë edhe vetë sa i përket njimendësis së këtij lajmi të gëzueshëm. Edhe me të vërtetë, aty rrinte Hajdi pranë Klarës dhe lexonte nji tregim me kënaqsi të madhe dhe me zell gjithnji mâ të madh depërtonte në nji botë të re, e cila hapej para saj, sepse papritmas prej shkrojave të zeza ngjalleshin njerëzit dhe sendet shëndrroheshin në tregime interesante. Po at natë, kur u ulën pranë tryezës, Hajdi gjeti në pjatën e vet nji libër të madh me fotografi të bukura dhe kur e shiqoi gjyshen në mënyrë pyetse, kjo i tha tue luejtë kryet me dashuni:

„Po, po, tash libri âsht i yti!"

„Përgjithmonë? Edhe kur të shkoj në shtëpi? „pyeti Hajdi krejt e skuqun prej gëzimit.

„Nënkuptohet, përgjithmonë", e bindte gjyshja. „Qysh nesër do të fillojmë me e lexue."

„Por ti s'ke me shkue në shtëpi, Hajdi", i tha menjiherë Klara. „Sidomos mbasi të shkojë gjyshja prej nesh, duhet të qëndrosh pranë meje patjetër."

Para se ta merrte gjumi, Hajdi e shiqoi përsëri librin në dhomën e vet dhe qysh at ditë mâ së shumti donte me ndejt me librin e vet dhe me i lexue tregimet, të cilat kanë qenë të zbukuruame me fotografi të bukura laramane. Dhe kur i thonte gjyshja në mbramje: „Lexona diçka Hajdi", voglushja bâhej shend e verë, sepse aq bukur përparonte në lexim sa tregimet, kur i lexonte me zâ, dukeshin edhe mâ të bukura dhe mâ të kuptueshme.

KREU I XI

GËZIMET DHE PIKLLIMET

Gjatë gjithë kohës së qëndrimit të vet gjyshja përherë mbas dite, kur Klara flinte, kurse zojusha Rotenmajer, e cila gjithashtu kishte nevojë për pushim, zhdukej mësheftazi, ulej për nji moment pranë Klarës dhe kotej. Por fill mbas pesë minutash ajo ishte përsëri në kambë, fytyrëçelë dhe e zhdërvjelltë si kurdoherë. Mbas nji pushimi të këtillë ajo e thirri Hajdin në dhomën e vet për me bisedue dhe me u argëtue me tê. Gjyshja kishte shum sende të bukura, deri edhe kuklla të vogla. I tregonte Hajdit se si qepen fustane dhe përparse për to, kështu që Hajdi, si tue u tallë, mësoi me pre dhe me qepë, kështu që u qepte krejt kuklave fustane shum të bukura sepse plaka kishte lecka të mrekullueshme lara-lara. Mbasi tash Hajdi dinte me lexue, i lexonte gjyshes lloj-lloj tregimesh. Kjo gjâ e gëzonte fort, sepse sa mâ tepër tregime që lexonte, aq mâ shum i donte. Ndjente të gjitha ato që i përjetojshin ata njerëz dhe të thuesh i njifte si mâ t'afërmit e vet, prandej dëshironte me qenë me ta. Por Hajdi kurr s'ishte krejt i gëzueshëm dhe syt nuk i shëndritshin me gëzim.

Ishte java e fundit e qëndrimit të gjyshes në Frankfurt dhe nji mbasdite e thirri ajo Hajdin në dhomën e vet. Kjo âsht koha kur Klara ishte në gjum dhe kur zonjusha Rotenmajer rrinte në dhomën e vet. Kur Hajdi hyni në dhomën e gjyshes me librin e vet të madh në sjetull, gjyshja i tha ta heqi librin dhe t'i afrohet.

„Eja, vajza ime, pa më thuej pse je e pikllueme përsëri. A ende po e ndjen në zemër at dhimbje?

„Po, ende", tundi Hajdi kokën.

„Po a i je ankue ndokujt?"

„Jo, s'ka dobí."

„Çka po thue, Hajdi? Po pse? Pse s'po mundesh?"

„Për arsye pse kurrgjâ s'do t'ishte e dobishme. Në Frankfurt ka shum njerëz. Qe, ju jeni të mirë, por, megjithatë, ndoshta s'kishit me më ndihmue as ju . . ."

„Po ku e din këtê, Hajdi?"

„Po qe, unë ashtu i zuna besë tezes Detë e ajo më tradhtoi."

„Nuk âsht mirë ashtu, Hajdi, s'duhet të mendosh ashtu. Duhet të kesh besim te njerzit. Duhet t'i ndihmojmë njani tjetrit dhe t'u mbështetemi atyne që na duen të mirën. Po, vajza ime, duhet t'më besosh dhe të dish se unë mendoj për ty dhe se gjithmonë, gjithmonë ta due të mirën."

Hajdi ndëgjoi me vemendje. Secila fjalë e gjyshes i ngulitej në zemër, sepse në tê tash kishte besim të pakufishëm.

„Tash i mora vesh të gjitha dhe ju zâ besë për çdo gjâ", tha Hajdi.

Erdhi edhe dita e largimit të gjyshes. Kjo ishte nji ditë e pikllueshme si për Klarën ashtu edhe Hajdin. Mirëpo, gjyshja dinte me u gjindë aq mirë sa ato nuk mundën me ndie shum. Ditën e plotsoi me lloj-lloj argëtimesh sa i gjasonte së kremtes, derisa plaka u largue me qerre. Vetëm atëherë nisi me mbretnue zbraztija dhe qetsija në shtëpi. Deri në muzg Klara dhe Hajdi ndejtën si të humbuna, tue mos dijtë se çka me bâ.

Ne e nesre kur muerën fund mësimet dhe erdhi koha kur fëmijt mbeteshin vetëm, hyni Hajdi me librin e vet nën sjetull dhe tha:

„Tash gjithnji kam me të lexue, a dëshiron, Klarë?

Klara u pajtue dhe Hajdi nisi me lexue. Por, nuk zgjati shum kohë e leximi u ndërpre. Porsa Hajdi nisi me lexue tregimin mbi njifarë plake n'agoni, ajo menjiherë briti:

„Ah, gjyshja tash ka vdekë!"

Dhe filloi me qa dhimbshëm, sepse çdo gjâ që lexonte ishte për tê sikur po ngjet tash me të vërtetë, prandej

mendonte se gjyshja do të ketë vdekë në mal, prandej vajtonte tue dënesë:
„Ah, tash ka vdekë gjyshja ime! E unë s'mundem me shkue te ajo! S'i kam çue asnji pogaçe!"

Klara më kot përpiqej me i spjegue Hajdit se ajo s'âsht gjyshja e malit, po nji gjyshe krejt tjetër, për të cilën flitej në tregim. Por, edhe atëherë kur Klara mendonte se spjegimi i saj ka korrë sukses, Hajdi ende s'mundte me u qetsue, por qante edhe mâ pa ngushllim. Në zemër iu ngjall mendimi se gjyshja mund të ketë vdekë derisa ajo ndodhej aq larg, madje jo vetëm gjyshja po edhe gjyshi. Vajtonte që ndoshta, kur mbas nji kohe të gjatë të kthehet në shtëpi, çdo gjâ do të jetë e vdekun dhe e shkretë në bjeshkë, se do të ngeli vetëm dhe se kurr mâ nuk do të shofi njerín prej atyne që i donte aq shum.

Gjatë asaj kohe kishte hŷ mbrenda në dhomë zojusha Rotenmajer dhe ndëgjonte se si Klara përpiqej me i spjegue Hajdit marrín. Mbasi fëmija vijoi edhe mâ me vajtue, iu afrue fëmijve me sheja të dukshme padurimi dhe tha me zâ të rreptë:

„Adelhaidë, mjaft qave mâ pa arsye. Nëqoftëse edhe njiherë do të nisish me qa tue lexue ato tregime, kam me ta marrë librin përgjithmonë."

Kjo veproi mbi Hajdin aq shum sa u zverdh krejt prej frige, sepse libri ishte për tê thesari mâ i çmueshëm. Shpejt fshiu lotët dhe me mundim e përbiu vajin. Kërcnimi i tmershëm pati sukses. Hajdi nuk qau mâ kurr, çkado që lexoi. Mirëpo, shpeshherë i duhej me e përmbajtë vehten me aq mundim, sa që herë-herë Klara i thonte:

„Hajdi, pse po e shtrembnon ashtu fytyrën?"

Mirëpo, shtrembnimi i fytyrës nuk bante kurrfarë buje, kështu që zojusha Rotenmajer s'kishte arsye me ia tërheqë vërejtjen dhe kur Hajdi mbërrinte me përmbajtë çfaqjen e mallit dhe të dëshprimit, që të gjitha, sa për dukë, kthehesḧin për disa kohë në gjendjen e mâ parshme. Mirëpo, fëmija e humbi oreksin n'at masë sa u dobsue dhe u zvedh fort. Prej dhimbsunís Sebastiani as nuk mundte me e shique dhe me u bâ dëshmitari se si Hajdi pranë tryezës s'po i prek as me dorë deri edhe gjellët mâ të mira. Shpeshherë i pështëritte tue ia zgjatë pjatën.

„Merreni këtê, zojushë, âsht e mrekullueshme. Mosni ashtu, mbusheni lugën, edhe nji herë!"

Mirëpo, këto këshilla atnore ishin të padobishme. Hajdi nuk hante gati kurrgjâ dhe në mbramje, kur strukej në shtratin e vet, i çfaqej para syve krejt shtëpija e saj në bjeshkë, prandej qante qetas në jastëkun e vet, sa nuk mundte me e ndëgjue askush.

Kështu kaloi njifarë kohe. Hajdi nuk dinte a ishte verë apo dimën, sepse muret dhe dritaret, të cilat mundte me i pá nëpër dritare i dukeshin gjithmonë njilloj, kurse jashtë dilshin vetëm atëherë kur Klara e ndjente vehten aq mirë sa kërkonte të shetisin me qerre. Mirëpo, këto udhtime ishin shum të shkurta, sepse Klara nuk mundte me i përballue udhtimet e gjata. Nuk udhtojshin jashtë rrugëve të shtrume me gurë. Udhtojshin gjithmonë vetëm nëpër rrugë të gjana dhe të bukura, ku ndodhen plot banesa e njerëz, por s'ka as bar as lule, as pisha as brigje. Kurse Hajdi përditë e mâ tepër përmallohej dhe donte me e pá atê çka dashunonte aq shum, aq sa mjaftonte të lexojë vetëm emnin e ndonji lulje ose bregu e t'i bijnë në mend kujtimet. N'ato momente ndjente se si e pushtonte nji dhimbje e madhe dhe me mundim ishte e detyrueme të luftojë kundër lotëve që i derdheshin.

Kështu kaloi vjeshta e dimni dhe tashmâ dielli ndriçonte muret e shtëpijave përballë rrugës, prandej Hajdi kuptoi se po afrohet koha kur Pjetri niset në bjeshkë me dhít dhe se atje shkëlqejnë trandofilet e arta në diell dhe për çdo natë të gjitha brigjet rreth e përqark digjen flakë. Atëherë Hajdi rrinte në nji kand të dhomës së vet të vetmueme dhe me të dy duert i mbyllte syt për mos me e pá reflektimin e bardhë nëpër muret mbatanë rrugës. Dhe âshtu rrinte pa lëvizë, tue shue mallin e vet ndaj shtëpis, derisa e ftonte Klara pranë vehtes.

KREU I XII

LUGETËT NË SHTËPIN E SEZEMANIT

Tash ca kohë zojusha Rotenmajer shkon nëpër shtëpi të shumtën në heshtje dhe âsht disi e tërhequn në vehte. Kur kah muzgu shkonte prej nji dhome në tjetrën ose kalonte nëpër koridorin e gjatë, shpeshherë kthente kryet andej e këndej dhe i përgjonte shpejt kandet, thuese frigohej se mos po i afrohet kush në mënyrë të pandieshme përmbas për me e kapë papritmas prej fustanit. Hynte vetëm n'ato dhoma ku rrnojshin njerzit e shtëpis. Por, kur kishte ndonji punë në katin e epërm, ku ndodhen dhomat e mysafirëve ose në pjesën përdhese, ku ndodhet salla e madhe, afër së cilës jehojnë hapat, kurse prej mureve shiqojnë këshilltarët e vjetër të qytetit me qafore të mëdha të bardha, aq seriozisht dhe të shtanguem, merrte me vehte kurdoherë Tinetën dhe ia mbushte mendjen që edhe ajo të shkojë mbas saj sa herë që ishte nevoja me sjellë diçka prej së nalti ose së poshtmi. Edhe Tineta nga ana e vet vepronte po kështu. Kur kishte nalt ose poshtë farë pune, e ftonte Sebastianin, kinse t'i ndihmojë me bartë diçka çka s'ishte në gjendje me e çue vetëm. As Sebastiani nuk dallohej fort prej tyne. Kur e dërgojshin në ndonji dhomë mâ të largët, e ftonte karrocierin Johan ta shoqnojë, sepse vetëm s'po mundet me e krye punën që ia kishin besue. Kështu i drejtoheshin njani tjetrit, me gjithse s'ishte nevoja. Derisa ngjajshin të gjitha këto nalt, gjellëbâsja shumvjeçare qëndronte mendueshëm para kusis së vet, luente kryet dhe merrte frymë thellë:

„A thue edhe këtê mbërrijta me e pá!"

Në shtëpin e Sezemanit tash sa kohë kanë fillue me ngja disa sende të çuditshme dhe të pakandshme. Çdo mëngjes, kur zbritshin shërbëtorët poshtë e gjejshin portën të hapun krahë më krahë. Mirëpo, askund nuk dukej gjurma e atij që kishte mundë me e bâ këtë punë. Në ditët e para kur ngjau kjo, me frigë u kontrolluen të gjitha dhomat dhe kthinat e shtëpis, për me vërtetue se mos ishte vjedhë diçka. Të gjithë ishin të mendimit se në shtëpi do të jetë mëshefë ndonji vjedhës, i cili vjedh natën dhe ikën bashkë me plaçkat e veta. Por gjithçka ishte në vendin e vet, kurrgjâ nuk munguonte prej shtëpis. At natë ajo portë jo vetëm që ishte mbyllë dy herë me çelës, por mbas saj patën vû edhe nji trâ. As kjo nuk suell kurrfarë dobije. Ne e nesre porta përsëri ishte e hapun krahë më krahë. Sado që shërbëtorët çoheshin heret në mëngjes të shqetsuem, prap se prap porta ishte e hapun, megjithse çdo gjâ rreth e përqark ishte në gjum të randë, kurse dritaret dhe dyert e shtëpijave tjera ishin të mbylluna.

Mâ në fund Johani dhe Sebastiani i mblodhën të gjitha fuqit e veta dhe pranuen, mbas bindjeve energjike të zojushës Rotenmajer, që gjithënatën e lume të rrijnë roje poshtë në dhomën pranë sallës së madhe dhe aty t'i presin ngjarjet misterioze. Zojusha Rotenmajer kërkoi dhe gjeti nji farë arme të zotni Sezemanit, i dha Sebastianit edhe nji shishe të madhe me liker, që të kenë fuqi dhe mundësi me u mbrojtë në rasë nevoje. Të dy at natë seriozisht filluen me pi liker për të marrë zemër çka në fillim nxiti kuvendin e tyne fort, por mâ vonë i vû në gjum aq sa të dyt u shtrinë mbi karrikat dhe heshtën. Kur ora e vjetër e pyrgut kumboi dymbdhetë herë, Sebastiani u zgjue dhe thirri shokun e vet. Por ky nuk u zgjue lehtë. Sado që Sebastiani e lëkundte dhe i bante zâ, ai lëshonte kryet herë në nji anë e herë në tjetrën dhe vazhdonte me fjetë. Ndërkaq, Sebastiani nisi me përgjue me shum kujdes, sepse i duel gjumi krejt. Kudo mbretnonte qetsija, për mâ tepër as prej rruge nuk mbërrinte kurrfarë zhurme. Sebastiani nuk fjeti mâ, sepse kishte frigë prej gjithë asaj qetsije dinake, prandej me gjysëm zani thirri Johanin tue e lëkundë herë mbas here. Mâ në fund, kur tinglloi ora nji mbas mesnate, u zgjue edhe Johani, por mezi erdh në vehte dhe

kuptoi pse rrinte mbi karrikë e nuk flente në shtratin e vet. U çue me hov dhe trimnisht e tha:

„Sebastian, tash duhet të dalim jashtë për me pá si qëndron puna. Besoj se ti nuk frigohesh? Vetëm trimnisht, mbas meje!"

Johani hapi derën e çelun pak krahë më krahë dhe duel në koridor. Po n'at moment depërtoi rryma e ajrit nëpër derën e hapun të shtëpis dhe e fiku qiriun, që mbante në dorë Johani. Ky u zmbrap dhe shtyni në dhomë Sebastianin, i cili qëndronte mbas tij, përplasi derën dhe me nji shpejtësi të tmershme i dha me çelës derës dy herë. Gjithë tue u dridhë mezi e gjeti shkrepsën dhe e ndezi përsëri qiriun. Sebastiani as nuk mori vesh se çka ngjau, sepse tue qenë mbas Johanit të trashë as nuk e ka ndi gjithaq at rrymë ajri. Por, kur e pá nëpër dritë Johanin bërtiti prej tmerit, sepse fytyra e Johanit ishte zverdhë si limoni, ndërsa gjithë trupi i tij vigâ dridhej si thupra.

„Ç'âsht, çka ke pá përjashta?" e pyeti Sebastiani i habitun.

„Porta âsht e hapun krahë më krahë", murmuriti Johani, „kurse në shkallët nji gjâ e bardhë, ore Sebastian, e cila vrapoi nalt dhe u zhduk."

Sebastianit iu ngjeth shtati. U strukën afër njani tjetrit dhe nuk luejtën vendit derisa agoi dhe u ngjall rruga.

Mandej duelën së bashku, e mbyllën derën e hapun krahë më krahë dhe u ngjitën nalt për me e njoftue zojushën Rotenmajer mbi ato që përjetuen. Me zojushën mundën me kuvendue menjiherë, mbasi ajo, tue pritë lajmin e tyne, ishte zgjue heret. Porsa kuptoi si qëndron çâshtja, ul dhe i shkroi zotni Sezemanit nji letër t'atillë çfarë ai s'kishte marrë kurr deri atëherë. I shkroi se duert po i dridhen prej tmerit. Zotni Sezemani duhet të niset në rrugë menjiherë, pa bâ as nji as dy, e të kthehet në shtëpi, sepse këtu po ngjasin gjana të paparapame. Mandej e njoftoi se çka kishte ngja, si edhe atê se për çdo mëngjes po e gjejnë derën çelë, kështu që gjithë pjestarët e shtëpis po jetojnë me frigë të madhe, për shkak të kësaj dere të shtëpis, e cila po hapet përnatë, aq sa nuk mund të mirret as me mend se çfarë rrjedhimesh të këqija mund të sjellin këto ngjarje misterioze.

Zotni Sezemani, me postën që u kthye u përgjegj se âsht e pamundun të niset ashtu befas e me i lanë punët e veta. Ato tregime në lidhje me lugetët janë shum të çuditshme dhe ai shpreson se të gjitha këto do të kalojnë pa të keq. Ndërkaq, po të mos ndodhi kështu, zojusha Rotenmajer le t'i shkruejë zojës Sezeman dhe le ta pyesi a kishte dashtë me ardhë ajo në Franfurt për me iu gjindë në ngushticë. Asht i bindun se e ama e tij mbrenda nji kohe tepër të shkurtë do t'i dalë në krye punës me lugetët dhe ata nuk do të guxojnë për nji kohë të shpejtë me shqetsue shtëpin e tij.

Zojusha Rotenmajer nuk ishte e kënaqun me tonin e kësaj letre. I dukej se zotni Sezemani s'e kishte kuptue mjaft seriozisht këtë çâshtje. Për pa humbë kohë i shkroi zojës Sezeman, por as prej kësaj ane nuk mori përgjigje mâ të mirë. Zoja e njoftonte se s'ka ndërmend me udhtue prej Holshtajnit në Frankfurt për shkak se Rotenmajeresha po i shef lugetët. Për mâ tepër, asnjiherë deri më tash s'âsht diktue kurrfarë lugati në shtëpin e familjes Sezeman, madje sikur edhe të çfaqet tash diçka në të, ajo do të jetë me siguri ndonji krijesë e gjallë e me të edhe vetë Rotemajeresha mund të dalë në krye. Nëqoftëse nuk mundte, le ta thërrasi patrollën në ndihmë.

Mirëpo, zojusha Rotenmajer vendosi që tashmâ mos me i kalue ditët me frigë. Dijti me u gjindë. Deri atëherë fëmijve nuk u tregonte kurrgjâ në lidhje me çfaqjen e lugetëve, sepse kishte frigë që fëmijt, prej frige, nuk do të rrijnë vetë masnji moment as ditën as natën, kurse nji gjâ e këtillë do t'i sillte asaj rrjedhime të pakandshme. Tash shkoi drejt në bibliotekë, ku rrijshin të dy vashëzat dhe me gjysëm zani u tregoi se si po çfaqet natën në shtëpi nji krijesë e panjoftun. Klara nisi menjiherë me bërtitë tue thanë se asnji moment nuk do të qëndrojë vetëm, se i ati duhet të kthehet në shtëpi menjiherë, patjetër, kurse zojusha Rotenmajer duhet të kalojë me fjetë në dhomën e saj. As Hajdi nuk guxon me ndejtë vetëm, sepse lugati mundet me shkue te ajo dhe me i shkaktue ndonji fatkeqsi. Të gjithë do të qëndrojnë në nji dhomë dhe gjithë natën e lume drita do të mbahet ndezë, deri edhe Tineta do të jetë e detyrueme me fjetë pranë saj, Sebastiani dhe Johani

duhet të vijnë poshtë dhe të flejnë në koridor, kështu që të munden me bërtitë menjiherë dhe me e trembë lugatin kur ky të niset drejt shkallëve. Klara ishte shum e shqetsueme dhe zojusha Rotenmajer hoqi shum derisa mbërrijti me e qetsue të paktën pakëz. I premtoi se do t'i shkruejë

t'jatit menjiherë, se do ta bâjë shtratin e vet në dhomën e Klarës dhe se kurr mâ s'ka me e lanë vetëm. Mirëpo, âsht e pamundun që të flejnë të gjithë në të njajtën dhomë; nëqoftëse Adelhaida frigohet, me tê ka me fjetë Tineta. Mirëpo, Hajdi frigohej mâ shum prej Tinetës se sa prej lugatit, për të cilin deri më tash as nuk kishte ndëgjue gjâ,

prandej deklaroi menjiherë se ajo nuk i frigohet lugatit dhe se do të qëndrojë vetëm në dhomën e saj. Tash zojusha Rotenmajer vrapoi në tryezën e vet të shkrimit dhe i shkroi zotni Sezemanit që ngjarjet e pakandshme, të cilat po ngjasin në shtëpi për natë e kanë tronditë aq shum përbamjen delikate të vajzës së saj, sa ajo po frigohet prej rrjedhimeve mâ të këqija. Ka rasa që gjana të këtilla shkaktojnë aty për aty çfaqjen e papritun t'epilepsís ose të halucinacionit e vajza e saj ndodhet përballë këtyne rreziqeve nëqoftëse ky tmer do të mbretnojë në shtëpi edhe tash e tutje.

Kjo gjâ pat sukses. Mbas dy ditësh zotni Sezemani qëndronte para portës së vet dhe aq fort i ra kumbonës sa që të gjithë u strukën dhe të shtanguem shiqojshin njani tjetrin, iu duk thuese lugati nisi me ardhë edhe ditën me aq brutalitet për me bâ çudë nëpër shtëpi. Sebastiani përgjonte nëpër nji dritare të vogël të hapun përgjymës. N'at moment kumbona kumboi edhe njiherë aq me vendosshmeni, sa të gjithë kuptuen se po e tërheq dora e njeriut. Sebastiani deri edhe njofti dorën, prandej vrapoi nëpër dhomë, ra teposhtë shkallëve kryezhyt dhe e hapi derën. Zotni Sezemani e përshëndeti shkurt dhe menjiherë u ngjit në dhomën e vajzës së vet. Klara e priti t'jatin me broboritje të gëzueshme dhe kur e pá ai ashtu të gëzueshme dhe që s'ishte ndërrue aspak, qeshi fytyra e tij deri atëherë e zymtë; gëzimi i tij u shtue edhe mâ tepër kur prej gojës së vajzës së vet ndjeu se ishte mirë si kurdoherë dhe se e ndjente vehten të gëzueshme që kishte ardhë. Gati i vinte mirë që po endet nëpër shtëpi lugati, sepse sikur mos t'ishte ky, i ati s'kishte me u kthye ende prej udhtimit.

„Po si po sillet zakonisht ai lugat, zojusha Rotenmajer?" pyeti zotni Sezemani me buzangaz.

„Jo, zotni Sezeman", iu përgjegj zojusha seriozisht, kjo s'âsht mahí. Ja me bindun që nesër as zotni Sezemani nuk do të qeshi mâ, sepse simbas asaj çka po ngjet në shtëpi, mund të mirret me mend se këtu kanë ndodhë qysh moti gjana të tmershme."

„Nuk m'ka ra me ndi për gjana të këtilla", shtoi zotni Sezemani, „por po detyrohem me ju lutë mos çfaqni dyshime ndaj të parëve të mij të ndershëm. Tash thirrmani

Sebastianin në sallën e bukës. Dëshiroj me kuvendue me të."

Zotni Sezemani shkoi në bibliotekë, ndërkaq u duk Sebastiani. Zotni Sezemani dinte që Sebastiani dhe zojusha Rotenmajer nuk shkojnë fort mirë. Prandej dyshoi diçka.

„Ejani këtu", u tha shërbëtorëve, „dhe më thoni të drejtën mos e keni luejtë ndoshta ju lojën e lugatit, tue dashtë me e frigue pak zojushën Rotenmajer?".

„Jo, për fjalë të nderit, nuk âsht ashtu si mendon zotnija jote. Edhe unë jam frigue mjaft prej kësaj gjâje", u përgjegj Sebastiani sinqerisht.

„E, mbasi puna qenka ashtu, nesër kam me ju treguc juve edhe trimit Johan si duken ata lugetë. A s'po keni turp, që kështu të rij dhe të fuqishëm, ore Sebastian, me ikë prej lugatit! Shkoni tash menjiherë te miku im i vjetër doktor Klaseni. I bani të fala dhe i thoni që sonte n'orën dhetë të vijë patjetër te unë. I thoni se kam ardhë prej Parisit me të vetmin qëllim për me u këshillue me të. Doktori do të jetë i detyruem me ndejtë zgjuet gjithë natën, prandej le të veprojë simbas kësaj porosije. A muerët vesh. Sebastian?"

„Siurdhnoni, siurdhnoni, dëshira e zotnis do të çohet në vend."

Mbasi tha këtê, Sebastiani u largue, kurse zotni Sezemani u kthye te vajza e vet për me ia largue krejt frigën e shkaktueme nga të çfaqunit e dukunis misterioze, të cilën mendonte me e ndriçue qysh sot.

Pikërisht n'orën nandë, kur fëmijt patën ra me fjetë, n'anë tjetër edhe zojusha Rotenmajer u tërhoq, u duk doktori, nën flokët e thime të të cilit dukej fytyra ende e njomë me dy sy të shkathtë e të mirë. Dukej pak i frigsuem, por fill mbas të përshëndetunit filloi me qeshë dhe, tue i mëshue supit të mikut të vet, tha:

„Jo, s'më dukesh si njeri pranë të cilit duhet të qëndrojë mjeku gjithë natën, lum miku i vjetër."

„Prit pak, doktor", ia priti zotni Sezemani, „ai për shkak të të cilit jemi të detruem me ngelë pa gjum do të duket mâ zi kur kemi me e zanë."

„Pra, megjithatê në shtëpi paske nji të sëmunë? Për mâ tepër jemi të detyruem edhe me e zanë?"

„Edhe mâ zi, ore doktor, edhe mâ zi. Në shtëpi ndodhet-lugati! Te unë po çfaqen lugetët."

Doktor qeshi me zâ.

„Kjo s'âsht mirë për ty, doktor", vijoi zotni Sezemani. „Dam që s'âsht këtu zojusha Rotenmajer, për me të ndie. Ajo âsht e bindun thellsisht që nëpër shtëpi po endet ndonji Sezeman i vjetër, tue la mëkatet e veprave të veta të përgjakshme."

„Po si qenka njoftë ajo me tê?" pyeti doktori me gëzim.

Tash zotni Sezemani i tregoi mikut të vet gjithçka ndodhte dhe se si përnatë po hapej porta, simbas pohimit të gjithë njerëzve të shtëpis, mandej shtoi që për çdo rast kishte përgatitë dy revole të mbushuna. Sepse në qoftë ky send, e gjithsesi kjo âsht nji shpotí e marrë, vepër e të njoftunve të shërbëtorëve të tij, s'kishte me qenë keq me zbrazë nji revolver n'ajr e me plot të drejtë me e frigue nji person t'atillë. Ndërkaq, qofshin ata vjedhsit që luejnë lojën e fantazmave për me vjedhë pa pengesë, armët do të jenë të mirëseardhuna.

Tue bisedue kështu, zotnijt zbritën teposhtë shkallëve dhe hynë po n'at dhomë ku patën ndejtë roje Johani dhe Sebastiani. Mbi tryezë ndodheshin tashmâ disa shishe me venë të mirë, sepse duhet me u përtri pak kur ke me ndejtë gjithë natën pa fjetë. Aty ndodheshin edhe dy revole dhe dy shandanë, që jepshin dritë të fortë, sepse zotni Sezemani nuk donte me e pritë lugatin në gjysëm errsinë.

Dera ka qenë përgjymës e hapun me qëllim që të mos binte shum dritë në koridor, në mënyrë që mos të frigohej lugati. Tash zotnijt u shtrinë rahatshëm në kollltuqe dhe nisën me kuvendue për çkamos tue pi nga pak, kështu që ra edhe ora dymbëdhetë para se të shpresojshin.

„Lugati na ka marrë erë dhe sonte s'ka me ardhë me siguri, tha doktori.

„Mos u ngut, po thonë se po vijka n'orën nji", shtoi miku i tij.

Ia nisën përsëri me kuvendue. Ra ora nji. Kudo mbretnonte qetsija, pushoi edhe zhurma e rrugës. Menjiherë doktori çoi gishtin.

„Shuj! Sezeman, a po ndëgjon?"

Ndëgjuen që të dy. Qetas, por në mënyrë krejt të qartë ndëgjuen se si dikush po e shtyn më nji anë traun, mandej se si dy herë po e rrotullon çelsin dhe mâ në fund po e hap derën. Zotni Sezemani rrëmbeu revolen e vet.

„Besoj se s'po frigohesh? tha doktori dhe u çue.

Asht mâ mirë të jesh i kujdesshëm", pëshpëriti zotni Sezemani, rrëmbeu me dorën e majtë shandanin me tre qirij, kurse me të djathtën revolen dhe u nis mbas doktorit, i cili ecte para tij gjithashtu me shandan dhe armë. Duelën në koridor.

Nëpër portën e hapun krahë më krahë hana lëshonte dritën e vet të zbetë dhe ndriçonte fantazmën e bardhë, e cila qëndronte mbi prag pa lëvizë.

„Kush âsht? gjëmoi tash doktori, sa zani ushtoi nëpër tanë koridorin dhe të dy zotnijt me qirij dhe armë iu afruen asaj fantazme.

Ajo u kthye dhe bërtiti me zâ të ngjirun. Me kambë të zbathuna, me nji këmishë të bardhë, qëndronte Hajdi dhe e hutueme shiqonte flakën e qartë dhe armët, tue u dridhë prej krés e deri në maje të gishtave si gjethet nëpër erë. Zotnijt shiquen njani tjetrin në habi e sipër.

„Po më duket, Sezeman, se kjo âsht po ajo vashëz që të pat mbush atëherë ujë në krue", tha doktori.

„Vajza ime, ç'do me thanë kjo?" e pyeti tash zotni Sezemani. „Çka deshte me bâ? Pse ke ardhë këtu?"

Krejt e zverdhun prej tmerit Hajdi qëndronte para tij dhe tha gati pa zâ:

„Nuk e dij".

Tash ndërhyni doktori:

„Sezeman, ky rast i përket kompetencës sime. Shko, ulu pak në kolltukun tand, kurse unë po e çoj fëmin atje ku duhet".

Me këto fjalë lëshoi revolen përdhé, e muer fëmin që dridhej atnisht për dore dhe shkoi me të përpjetë shkallëve.

„Mos kij frigë, mos kij frigë", flitte miqsisht, tue u ngjitë nalt. „Qetsohu krejtësisht. Kurrgjâ s'ka ndodhë. Jij e qetë".

Kur hynë në dhomën e Hajdit, doktori e la shandanin mbi tryezë, e muer në duert e veta Hajdin, e shtriu në

shtratin e tij dhe e mbuloi me kujdes. U ul në karrikë pranë shtratit dhe priti derisa të qetsohet pak Hajdi e të mos dridhet më. Mandej e muer fëmin për dore dhe i tha qetas:

„Ashtu, tash çdo gjâ âsht në rregull. Vetëm tash më thuej ku deshte me shkue".

„S'deshta me shkue kurrkund", u përgjegj Hajdi. „Unë vetë as nuk kam zbritë poshtë. Menjiherë e gjeta vehten aty."

„Ashtu, ashtu. Po a ke andrrue diçka, a e di ashtu qartë thuese me të vërtetë po shef dhe po ndëgjon?"

„Po, përnatë po andrroj, madje kurdoherë njilloj. Po më duket se jam te gjyshi e që po i ndëgjoj se si po shushurisin pishat jashtë dhe po mendoj: tash aq bukur shkël-qejnë hyjt në qiell! Atëherë po vrapoj shpejt dhe po e hapi derën e kasollës, e po kënaqem n'at farë bukurije! Por, kur po zgjohem gjithmonë po e gjej vehten në Frankfurt."

Hajdi nisi me u shtangue dhe me marrë frymë prej dhimbjes, e cila disi ia shtrëngonte fytin.

„Aha, po mos po të dhemb kund, kryet ose shpina?"

„Jo, vetëm thuese ka m nji gur të madh këtu në zemër."

„Aha, përafërsisht sikurse kur han shum?"

„Jo, jo ashtu, por shum randë, sikur po due me qa".

„Po pse atëherë s'po qan e s'po e qet jashtë?"

„Nuk e di, s'guxoj me qa, zojusha Rotenmajer ma ka ndalue."

„Atëherë ti po i përpin lotët, apo jo? Aha? Do me thanë nuk je e kënaqun që po ndodhesh në Frankfurt, apo jo?"

„Jam", ishte përgjegjja, por tinglloi në mënyrë jo-bindse.

„Aha, po ku ke jetue me gjyshin tand?"

„Gjithmonë në bjeshkë."

„Ashtu? Po atje s'âsht gjithaq interesant. Mâ përpara kisha me thanë se âsht mërzitshëm, apo jo?"

„Eh, jo, atje âsht tepër, tepër mirë!"

Hajdi s'mundi me folë mâ. Kujtimet, ky shqetsim që ngjau pak mâ parë dhe vaji i penguem qysh moti, e mundën. Lotët dikuen prej syve dhe Hajdi nisi me vajtue me zâ të naltë e me fuqi.

Doktori u çue. Lëshoi miqsisht kryet e Hajdit mbi jastuk dhe tha:

„Ashtu, tash qaj edhe pak, ai s'ka me të damtue e mandej flej, flej bukur."

E mandej duel.

Kur u kthye poshtë në dhomë, u ul në kolltuk përballë mikut të vet, i cili e pritte dhe nisi me i spjegue. Zotni Sezemani e ndëgjonte me vemendje.

„Sezeman, e mbrojtuna jote e vogël âsht, para së gjithash, përhanse. Në mënyrë krejt të pavetëdijshme ajo përnatë si lugat e ka hapë portën dhe gjithë njerëzve të shtëpis sate u ka shti tmerin në palc. E dyta, fëmija po përmallohet për shtëpi të vet, prandej âsht dobsue aq sa âsht bâ âsht e lëkurë. Dhe do të dobsohet edhe mâ tepër. Lypset ndihma e shpejtë. Për shqetsimin e nervave, i cili te ajo ka marrë përmasa të gjana, ka vetëm nji bar, e ky âsht, që fëmija të kthehet menjiherë në shtëpi të vet në bjeshkë. Dhe për sëmundjen e saj egziston vetëm nji ndihmë — po ai. Prandej fëmija duhet të niset qysh nesër. Qe, ky âsht recepti i im."

Zotni Sezemani u çue. Endej poshtë e përjetë nëpër dhomë fort i shqetsuem. Mâ në fund bërtiti:

„Përhanse, e sëmunë, po përmallohet për shtëpi, âsht dobsue! Të gjitha këto me ngja në shtëpin time! Dhe askush s'ka qenë në gjendje me e vû re këtë. Dhe ti po kujton, doktor, që unë do ta kthej fëmin që ka ardhë në shtëpin time shëndoshë e mirë gjyshit të vet kështu të sëmunë dhe të dobët? Jo, doktor, këtë gjâ s'mundesh me e kërkue prej meje, këtë s'mund ta bâj, këtë s'kam me e bâ kurr. Merre fëmin në dorë, shëroje, ban me të çka të duesh, por vetëm shëroje e vetëm atëherë kam me e çue në shtëpi, nëqoftëse do të dëshirojë me shkue. Ndihmoji mâ së pari."

„Sezeman", u përgjegj doktori seriozisht", mendo se çka je tue bâ. Kjo gjendje s'âsht sëmundje që mund të shërohet me pluhun dhe hape. Fëmija s'âsht e qëndrueshme,

por po ta dërgosh tash përsëri n'ajr të pastër në mal, ku âsht mësue ajo, mund të shërohet përsëri. Nëqoftëse nuk e dërgon... Por besoj se ti nuk dëshiron me ia kthye fëmin gjyshit si të sëmunë të pashërueshëm ose të mos ia kthejsh fare?"

Zotni Sezemani i frigsuem, u ndal.

„Mbasi po thue ti ashtu, doktor, atëherë shof vetëm nji zgjidhje. Kjo âsht me të ndëgjue menjiherë".

Zotni Sezemani muer mikun e vet për dore, dhe tue u endë nëpër dhomë poshtë e përpjetë, ata e muerën vesh për çdo gjâ. Mâ në fund doktori shkoi në shtëpi të vet, sepse nëpër portën e shtëpis, të cilën e hapi i zoti i shtëpis, tashmâ depërtonte drita e fortë e mëngjesit.

KREU I XIII

PËRSËRI NË MAL

Zotni Sezemani u ngjit përpjetë shkallëve shum i shqetsuem dhe me hapa energjikë mbrrijti në fjetoren e zojushës Rotenmajer. Aty, jashtë zakonit, trokiti fort në derë, kështu që zojusha, tue bërtitë frigueshëm, u zgjue prej gjumit. Së jashtmi ndëgjoi zanin e të zotit të shtëpis:

„Ju lutem, nxitoni dhe ejani në sallën e bukës. Duhet me u përgatitë shpejt për udhtim."

Zojusha Rotermajer shiqoi orën e vet. Ishte ora katër e gjysëm e mëngjesit. Në këtë kohë ajo kurr deri më sot, qyshkur e dinte vehten, s'ishte çue. Çka paska ngja kështu a thue? Për shkak të kureshtjes dhe frigës e spjegoi këtë krejt mbrapshtë, prandej rrëmbeu shpejt rrobet, por gjithnji gabimisht, kështu që të veshunit përparonte në mënyrë të ngathtë. Gjithnji kërkonte nëpër dhomë atë që tashma e kishte veshë.

Gjatë kësaj kohe zotni Sezemani endej nëpër koridor dhe me gjithë fuqi u mëshonte të gjitha kumbonave që ishin vû për shërbëtorët, kështu që në çdo dhomë këcente nga nji krijesë e frigueme prej shtratit dhe vishej shkel e shko, sepse të gjithë kujtojshin që lugati do ta ketë rrëmbye me siguri zotnin e tyne dhe që ky tash lypte ndihmë. Kështu të gjithë, njani mbas tjetrit, të habitun dukeshin para zotnis, i cili tashmâ sillej poshtë e përpjetë nëpër sallën e bukës, por aspak nuk i gjasonte njeriut, të cilin e ka frigue lugati. Përkundrazi. I zoti i shtëpis e urdhnoi Johanin t'i mbrejë kuajt dhe të vijë me qerre para shtëpis. Tinetën e urdhnoi ta zgjojë menjiherë Hajdin dhe ta përgatisi për udhtim.

Sebastianin të vrapojë deri n'at shtëpi ku banonte tezja e Hajdit dhe ta sjelli këtu menjiherë. Gjatë kësaj kohe zojusha Rotenmajer u përgatit dhe çdo gjâ mbi të ishte në rregull me përjashtim të kapelës, të cilën e kishte vû mbrapshtë, kështu që prej së largu dukej sikur ftyra e saj ishte kthye në shpinë. Këtë pamje jo të rëndomtë zotni Sezemani e quejti si rrejdhim të zgjimit të hershëm prej shtratit, prandej kaloi menjiherë në veprim. I spjegoi zojushës që duhet t'i sjelli menjiherë nji arkë udhtimi, në të cilën do të vendoset krejt prona e voglushes Zvicerane —kështu zakonisht i drejtohej zotni Sezemani Hajdit, emni i së cilës i kumbonte në nji mënyrë të çuditshm — e përveç kësaj edhe mjaft fustane dhe ndërresa të Klarës, në mënyrë që fëmija të çojë në shtëpi diçka të vyeshme. Tha se të gjitha këto duhet të shkojë shpejt, pa shtymje.

Zojusha Rotenmajer qëndronte si t'ishte e gozhdueme përdhé prej habís dhe vërente zotni Sezemanin. Pritte që ai do t'i kumtojë në besim ndonji tregim të tmershëm mbi lugetët, të cilët i ka ndeshë at natë, të cilën do të mundte me e ndëgjue fare mirë në dritë të ditës. Në vend të tij muer urdhnesa krejt prozaike, madjé edhe të pakandshme. Nuk mundi me e përbajtë vehten shpejt, sepse të gjitha këto erdhën papritmas. Qëndronte pa bâ zâ dhe pritte se çka do të ndodhi mandej. Mirëpo, zotni Sezemani s'kishte ndërmend me dhanë sqarime. E la zojushën në kambë aty ku ishte, kurse vetë kaloi në dhomën e vajzës së vet. Sikurse edhe ia merrte mendja, ajo ishte zgjue prej alarmit jo të rëndomët në shtëpi dhe përgjonte nga të gjitha anët, tue dashtë me marrë vesh pale çka po ngjet. Tash i ati u ul pranë shtratit të saj dhe i tregoi krejt çka kishte ndodhë me të çfaqunit e lugetëve. I tha se simbas mendimit të doktorit, Hajdi ndodhet në rezik të madh dhe se, po të vijojnë shetitjet e saj natën, mundte me hypë edhe mbi pullaz, kështu që mundet edhe me vdekë. Prandej ka vendosë që fëmín ta kthejë menjiherë në shtëpi, sepse nuk po mundet me marrë përsipër nji përgjegjsi këso dore. Klara duhet të pajtohet me këtë gjâ patjetër, sepse sigurisht edhe vetë po shef se nuk ka ndonji zgjidhje tjetër.

Ky kumtim e habiti Klarën dhe e piklloi, prandej qysh në fillim kërkoi me gjetë lloj-lloj zgjidhjesh tjera, por pa dobí. I ati qëndroi me vendosmeni në fjalën e vet,

por i premtoi se vjetin e ardhshëm do t'udhtojë bashkë me Klarën për Zvicër, vetëm nëqoftëse ajo do të jetë e mençme dhe nuk do të vatojë tash. Kështu u përkul Klara por si shpërblim kërkoi që arkën e Hajdit ta sjellin në dhomën e saj dhe aty ta mbushin, në mënyrë që ajo të ketë mundësi me hedhë në të çdo gja që kishte me e gëzue mikeshën e saj të vogël. Këtë gjâ i ati e pranoi me gëzim deri edhe ndikoi mbi Klarën që t'i fali fëmis dhurata sa mâ të bukura.

Gjatë kësaj kohe mbërrijti edhe tezja Detë dhe fort e shqetsueme qëndronte në paradhomë, sepse kujtonte se ka ngja diçka e tmershme, deri sa e kanë thirrë ashtu kohë pa kohë. Zotni Sezemani i spjegoi se çka i kishte ndodhë Hajdit. I tha edhe këtê se dëshiron me e çue fëmin menjiherë në shtëpi, qysh sod. Tezja dukej shum e dëshprueme; këtë lajm nuk e pritte. Ende i kujtoheshin fare mirë fjalët e Mixhës prej Mali kur e përcuell, mos me u dukë mâ kurr para syve të tij. Nuk i dukej nji punë e urtë aspak herë me e marrë, herë me ia kthye fëmin plakut. Prandej nuk u mendue fort gjatë, por në mënyrë të shkoqitun gjeti arsye që sot, mjerisht, n'asnji mënyrë nuk mund të nisej për rrugë, nesër edhe mâ pak, kurse mâ vonë për nji gjâ të këtillë as nuk mund të mendojë për shkak të punëve të reja, madje edhe mbas atyne punëve do të mundet edhe mâ pak. Zotni Sezemani kuptoi se çka mendonte ajo dhe pa folë shum i tha se mundet me shkue. Mandej e thirri Sebastianin dhe i tha të bâhet gati menjiherë për udhtim. Sot do t'udhtojë me fëmin deri në Bazel, kurse nesër prej andej do ta çojë voglushen në shtëpi. Mandej mund të kthehet menjiherë. S'do të ketë nevojë me folë kurrgjâ. Letra do t'i spjegojë çdo gjâ gjyshit.

„Tash edhe nji send me randësi, Sebastian", vijoi zotni Sezemani. Kini kujdes që çdo gjâ të kryhet ashtu si ju porosita. Hotelin e Bazelit e njof fare mirë, atê po e shënoj në kartëvizitën time. Ju do të tregoni kartëvizitën time, e ata kanë me ju dhanë nji dhomë të mirë për voglushen. Sa për juve do të kujdeseni vetë. Në dhomën e Zviceranes së vogël do të mbyllni çdo dritare, por n'at mënyrë që ato të mos munden me u hapë as me forcë. Kur të bjeri me fjetë fëmija, ju dilni dhe mbyllnje derën, sepse fëmija çohet natën dhe mund të ndodhet përballë

rrezikut të madh nëqoftëse del dhe hap derën e shtëpis. A muerët vesh?"

„Ahi! A kjo paska qenë? A kjo?" bërtiti Sebastiani tue qenë tepër i habitun, sepse vetëm tash iu çfaq para syve se çfarë lugetësh paskan pasë qenë ata.

„Po, kjo ka qenë, kjo! E ju jeni fis lepuri. Edhe Johanit mund t'i thoni që as ai s'âsht mâ i madh se ju. Të dyt ju jeni djelmosha të mirë!"

Dhe kur tha këtê, zotni Sezemani shkoi në dhomë të vet, dhe i shkroi nji letër Mixhës prej Mali.

Sebastiani i hutuem qëndronte midis dhomës dhe gjithnji përsëritte më vehte:

„Kam gabue që prita me më shty në dhomë ai qyqani Johan. Ka qenë dashtë të kisha shkue mbas asaj fantazme të bardhë. Po të mos ishte ai, kisha me veprue kështu!"

Mendonte kështu për arsye se tash dielli i ndritshëm ndriçonte fare bukur çdo skutë të dhomës.

Ndërkaq Hajdi qëndronte për pa dijtë gjâ, veshun me fustanin e së kremtes, dhe pritte se çka do të ndodhi, sepse Tineta vetëm e ka zgjue, i ka nxjerrë fustanet prej dollapit dhe i tha të vishet. Ajo kurr nuk flitte me Hajdin „e paarsimuem", sepse nuk e konsideronte të denjë për vehte.

Zotni Sezemani hyni në sallën e bukës me nji letër në dorë, ku tashmâ ishte shtrue kafjalli dhe bërtiti:

„Ç'u bâ Hajdi?"

E thirrën Hajdin. Kur iu afrue ajo zotni Sezemanit për me i thanë mirë mëngjes, e shiqoi drejt në sŷ, tue qenë ende në dyshim.

„Pra, si po të duken të gjitha këto, voglushe?"

Hajdi e shiqonte edhe mâ me habí.

„Po ti a ende s'po din kurrgjâ!" buzëqeshi zotni Sezemani, „Atëherë po të tregoj: sot ke me shkue në shtëpi, madje tash menjiherë."

„Në shtëpi! përsëriti Hajdi gati tue pështërë krejt e zbetë, gati pa frymë, aq iu shqetsue zemra.

„Ndoshta ti nuk don me shkue?" e pyeti zotni Sezemani tue vû buzën në gaz.

„Due, si mos me dashtë!" u përgjegj voglushja tue u skuqë si molla.

„Mirë, mirë", tha zotni Sezemani tue i dhanë zemër, mandej u ul dhe i dha shejë edhe Hajdit t'ulet edhe ajo.

„Tash ha kafjall mirë e mirë e mandej hypi qerres dhe të qoftë udha e mbarë!"

Mirëpo, Hajdi gati s'mundte me e përpi kafshatën, ndonse si fëmi e ndëgjueshme deshti me hangër, ashtu si i thanë. Ishte aq e shqetsueme sa s'dinte a âsht zhgandër apo andërr kjo, prandej mblodhi vehtën menjiherë dhe pá se rrinte e veshun me këmishën e fjetjes pranë portës.

Sebastiani duhet të marri mjaft ushqim! „i tha zotnija zojushës Rotenmajer, e cila hyni mû n'at kohë." Fëmija, nënkuptohet, tash nuk mundet me hangër... Shko tash te Klara se s'ka mbërrijtë qerrja", shtoi tue iu drejtue shoqnisht Hajdit.

Këtê e pritte edhe Hajdi. Menjiherë vrapoi atje. Midis dhomës së Klarës ishte nji arkë e madhe udhtimi. Kapakun e kishte ende të hapun.

„Eja, Hajdi, eja!" bërtiti Klara porsa pá shoqen e vet. „Shiqo çka kam thanë të përgatisin për ty. Më thuej a po gëzohesh?"

Dhe kjo nisi me i numrue plot sende: edhe fustane, edhe përparse, edhe shamija edhe mjete për qepje.

„Pa shiqo këtê, Hajdi!" dhe Klara ngadhnjimtarisht çoi nji shportë.

Hajdi i nguli syt në tê e mandej këceu prej gëzimit, sepse në shportë kishte nja dhetë pogaçe të mira të bardha e të rrumbullakta, për gjyshen.

Prej gëzimit fëmijt harruen krejt momentin e ndamjes, kështu që kur u ndëgjue e thirrmja: „Qerrja ndodhet para derës!" s'kishte mâ kohë për të vajtue.

Hajdi vrapoi në dhomën e vet, ku ende ishte libri i bukur i gjyshes, mbasi askush s'e kishte pasë palue, sepse ndodhej përfundi jastykut. Hajdi nuk ndahej prej tij ditë e natë. E lëshoi librin mbi pogaçet dhe hapi mandej dollapin e vetë dhe shiqoi se mos kishte harrue diçka. Edhe me të vërtetë, shamija e vjetër e kuqe ishte ende aty, sepse zojusha Rotenmajer e mbante si nji gjâ aq të paçmueshme sa nuk e mirrte parasysh aspak. Hajdi mbështolli diçka n'at shami, mandej e vendosi këtê përsipri në shportë, kështuqë që kjo bohçe e kuqe dukej bukur. Mandej vendosi në krye kapelzën e vet të mrekullueshme dhe duel prej dhome.

Të dy fëmijt qenë të detyruem t'i thonë njana tjetrës lamtumirë, sepse zoni Sezemani tashmâ kishte ardhë me e çue Hajdin në qerre. Zojusha Rotenmajer ishte nalt te shkallët, ku pritte me u përshëndetë me Hajdin. Por, kur pá at bohçe të kuqe të çuditshme, e rrëmbeu me të shpejtë prej shporte dhe e hodhi mbi shtresë.

„Jo Adelhaidë", tha tue e qortue, „nuk mundesh me dalë ashtu prej kësaj shtëpije! S'do të mundesh me tërheqë mbas vehtes sende të këtilla! E tash lamtumirë!"

Kur ndëgjoi këtë ndalesë, Hajdi nuk guxoi me e çue bohçen e vet, por me nji shiqim lutës iu drejtue të zotit të shtëpis, thuese i kishin rrëmbye thesarin mâ të çmueshëm.

„Jo, jo", tha zotni Sezemani me zâ të vendosun, „fëmija mund të çojë në shtëpi çdo gjâ që e gëzon, sikur edhe të çojë micat e breshkat, s'do me thanë gjâ. Për shkak të kësaj na nuk do të shqetsohemi, zojushë Rotenmajer."

Hajdi e çoi shpejt përsëri bohçen e vet prej toke, ndërsa në syt e saj shkëlqeu mirënjohja dhe gëzimi. Poshtë pranë qerres zotni Sezemani ia zgjati dorën vashëzës dhe i tha se po shpreson që ajo do ta kujtojë atë dhe Klarën. Mandej i uroi udhë të mbarë, kurse Hajdi iu falnderue për të gjitha këto dhe shtoi:

„Kurse zotni doktorit i bani të fala njimijë herë dhe i thoni se i falnderohem shum."

Ajo mbajti në mend fare mirë se si mbramë i pat thanë: „Nesër çdo gjâ do të jetë në rregull." Hajdi besonte se të gjitha këto ndodhën në saje të meritës së saj.

Atëherë e qitën fëmin mbi qerre, kurse shporta e strajca me ushqim dhe Sebastiani, të gjitha këto hynë mbas saj. Zotni Sezemani bërtiti edhe njiherë: „Udha e mbarë!" dhe qerrja u nis.

Mbas pak kohe Hajdi u ul në tren, tue mbajtë me kujdes mbi gjujt shportën e vet, sepse në të ndodheshin ato pogaçe të çmueshme të gjyshes. I shiqonte orë e ças dhe ishte shum e kënaqun dhe e gëzueshme. Ndejti urtë si qingji për nji kohë të gjatë, sepse vetëm tash kuptoi se me të vërtetë ishte tue shkue në shtëpi, te gjyshi në mal, te gjyshja, te bariu Pjetër. Të gjitha këto i çfaqeshin para syve njana mbas tjetrës...

Merrte me mend se si do të duket kur do të mbërrijë, prandej i lindshin gjithnji mendime të reja. Papritmas tha tue u frigue:

„A me të vërtetë nuk ka vdekë gjyshja, Sebastian?"

„Jo, jo", e qetsonte ky. „Sigurisht âsht shëndoshë e mirë."

Hajdi u zhyt në mendime përsëri. Herë mbas here shiqonte tinëz shportën, sepse mendimi i saj kryesuer ishte se si do t'i rreshtojë të gjitha pogaçet para gjyshes. Mbasi kaloi nji kohë e gjatë tha përsëri:

Sebastian, sikur t'ishim të sigurtë se gjyshja âsht gjallë.

„Po, po", u përgjegj përcjellsi i saj tue u kotë. „Asht gjallë. S'ka pasë pse me vdekë."

Mbas njifarë kohe gjumi randoi edhe mbi kapakët e syve të Hajdit, sepse mbas natës së kalueme nëpër trazime dhe çuemjes heret, kishte nevojë të madhe për gjum. I duel gjumi vetëm atëherë kur Sebastiani nisi me e lëkundë tmersisht prej supit:

„Çohuni, çohuni! Duhet të dalim. Kemi mbërrijtë në Bazel!"

Të nesërmen në mëngjes vijuen udhtimin. Duhej me udhtue gjatë. Hajdi prap rrinte me shportën e vet në prehën, sepse këtë n'asnji mënyrë s'donte me ia dorzue Sebastianit. Por tash nuk flitte kurrgjâ, sepse gjithnji e mâ tepër bâhej mâ e padurueshme. Në kohën kur asaj as nuk i shkonte ndërmend, briti me zâ të naltë:

„Majenfeld!" Ajo këceu prej vendit të vet, po kështu veproi edhe Sebastiani, i cili gjithashtu u habit. Tash pritshin jashtë me arkën e udhtimit para vehtes, kurse treni tue fishkllue hyni edhe mâ thellë në luginë. Sebastiani shiqonte mbas tij me pakënaqsi, sepse mâ tepër kishte andje që kështu t'udhtojë pa rreziqe e mundime se sa t'eci në kambë, mandej edhe me iu ngjitë malit përpjetë, çka, simbas mendimit të tij, ishte shum vështirë e rrezik në këtë vend ku çdo gjâ ishte ende gjysëm e egër. Prandej vështronte me kujdes se mos po i tregon kush rrugën mâ të përshtatshme për në Selc. Jo larg stacionit të hekurudhës qëndronte njifarë qerrje, në të cilën ishte mbrejtë nji kalë i vjetër. Nji burrë me shpatulla të gjana ngarkonte mbi qerren do thasë, të cilët kishin mbërrijtë me tren. Seba-

stiani iu afrue dhe e pyeti se cila ishte rruga mâ e sigurtë për Selc.

„Këtu janë të sigurta të gjitha rrugët, qe përgjegjja e shkurtë.

Tash Sebastiani e ndërroi pllakën: „Po të pyes me cilën rrugë shkohet mâ së miri e që njeriu nuk bie në greminë dhe si mund të çohen teshat deri n'at farë Selci." Burri i shiqoi teshat dhe i mati pak me sy. Mandej tha se teshat do t'i merrte ai në qerre të vet, nëqoftëse nuk janë shum të randa, mbasi edhe vetë shkonte për Selc. Fjalë mbas fjale e mâ në fund u muerën vesh që ky burrë të marri edhe fëmin edhe teshat mbi qerre e që mandej qysh sonte ta çojë me ndonji tjetër për bjeshkë.

„Mundem me shkue edhe vetë, unë e di rrugën prej Selcit deri në bjeshkë," tha Hajdi, e cila përcillte me kujdes bisedën e tyne.

Sebastianit iu lehtësue zemra kur mâ në fund pá që s'do të jetë i detyruem me iu ngjitë malit përpjetë. Ai mësheftas i dha shejë vashëzës t'i afrohet e të shkojë me të pak anash, mandej i dorzoi mësheftas nji paketë të randë dhe nji letër kushtue gjyshit. „Spjegoi që kjo paketë âsht dhurata e zotni Sezemanit", i tha. Vetëm Hajdi le ta vendosi në fund të shportës, deri përfundi pogaçeve dhe le t'i hapi syt se mos po e humb, sepse përndryshe zotni Sezemani ka me u idhnue fort dhe s'ka me i falë sa të jetë gjallë. Le ta mbajë në mend mirë këtë zojusha.

„S'ka me humbë kurrgjâ", tha Hajdi me siguri dhe e zhyti paketën bashkë me letrën në fund të shportës.

Mandej e ngarkuen arkën e udhtimit mbi qerre dhe mbasi Sebastiani e çoi Hajdin bashkë me shportën e saj deri në ndejsen e naltë, ia zgjati dorën me u përshëndetë, mandej edhe njiherë e porositi me anë të shejave të ndryshme ta ruejë mirë shportën. Sebastiani qe shum i kujdesshëm, mbasi e dinte që detyra e tij ishte që ai vetë ta çojë fëmin deri në shtëpi të gjyshit. Karrocieri hypi mbi qerre pranë Hajdit dhe qerrja u nis drejt malit, ndërsa Sebastioni, tepër i lumtun që shpëtoi prej rrugës së rrezikshme, dalngadalë u nis drejt stacionit të vogël hekurudhuer, t'ulet për me e pritë trenin me të cilin do të kthehej.

Burri që i grahte qerres ishte bukëpjekës prej Selci dhe çonte në shtëpi miell. Ai nuk e kishte pá asnjiherë Hajdin, me gjithë se krejt banorët e Selcit dijshin punën e kësaj fëmije që ia kishin sjellë Mixhës prej Mali. Ai i njifte edhe prindët e Hajdit, prandej e muer me mend se kjo do të jetë me siguri fëmija për të cilën po flitet aq shum. Pak a shum i vinte çudi pse me u kthye fëmija aq shpejt në shtëpi, prandej gjatë udhtimit ia filloi bisedës me voglushen.

„Po më duket se ti je fëmija që pat qenë nalt te Mixha prej Mali, te gjyshi?"

„Siurdhmoni."

„Atëherë, pra, nuk paske kalue mirë, si duket, mbasi po kthehesh kaq shpejt?"

„Përkundrazi. Atje âsht mrekullija e zotit."

„Po pse po kthehesh atëherë në shtëpi?"

„Pse m'ka dhanë leje zotni Sezemani. Përndryshe s'kisha me u kthye."

„Çudí e madhe! Po pse atëherë s'ke ngelë atje. Pse ke lypë me ardhë në shtëpi?"

„Për arsye se njimijë herë due mâ tepër të jem në shtëpi, te gjyshi në mal, se sa kudo tjetër në botë."

„Ndoshta ke me ndërrue mendimin mbasi të hypish nalt", murmuroi bukëpjeksi. „Prap po më duket çudí", tha mâ shum me vehte. „Sigurisht ajo e din mâ së miri se ç'njeri âsht ai."

Mandej nisi me fishkllue dhe nuk foli mâ fare. Hajdi shiqonte rreth e përqark dhe i gjithë trupi i saj dridhej, sepse i njifte lisat që ndodheshin rrugës, kurse nalt majet e nalta të Falknisit, miqt e vet të vjetër, të cilët sikur ishin tue e këqyrë dhe përshëndetë. Edhe Hajdi i përshëndette ato dhe për çdo hap shqetsimi i saj vinte tue u shtue, aq sa i dukej se do të jetë e detyrueme me këcye prej qerres dhe me vrapue, me vrapue me gjithë fuqi vetëm e vetëm që të mbërrijë sa mâ parë nalt. Por, megjithatê ndejti edhe mâ për pa lëvizë, edhe pse krejt trupi i saj dridhej.

Kur hynë në Selc, në kishë ra ora pesë. Menjiherë u mblodh rreth qerres nji grumbull grash dhe fëmijsh, kurse disa fqij u avitën mâ afër. Fëmija me tesha mbi qerren e bukëpjeksit tërhoqi vemendjen e të gjithëve,

prandej gjithkush dëshironte me marrë vesh diçka për fëmin dhe kujt i përkasin ato tesha.

Kur bukëpjeksi zbriti Hajdin prej qerres, ajo i tha shpejt: „Ju falem nderës, gjysh im tashmâ do të vijë me i marrë teshat", dhe deshti aty për aty me vrapue, por e penguen dhe nga të gjitha anët ra nji breshën pyetjesh. Të gjithë dojshin me marrë vesh diçka. Hajdi shtyhej midis atij rrëmeti me shprehjen e nji frige aq të madhe në fytyrë, sa të gjithë padashtas i hapën rrugën dhe e lanë të shkojë. I thojshin njani tjetrit:

„A po shef si po frigohet, edhe kjo e ka arsyen e vet."

Mandej filluen me tregue se si Mixha prej Mali tash nji vit âsht bâ edhe mâ i keq se sa ishte mâ parë dhe âsht aq i vranët sa duket sikur don mâ së shumti me i mbytë të gjithë ata me të cilët ndeshet rrugës. Fëmija sigurisht s'ka mundë me egzistue kurrkund tjetër në mërgim, mbasi po kthehet në shpellën e atij drangoni të vjetër. Mirëpo, tash ndërhyni bukëpjeksi në bisedë dhe u tha se ai dinte diçka mâ tepër se ata. Atëherë ua tregoi fort mësheftas se si nji zotni e ka pru fëmin deri në Majenfeld dhe âsht ndla me shum dashuni prej saj. Për pa u shty fare i ka pague për bajtjen sa ka lypë madje i dha edhe dhuratë. Në përgjithsi, vijoi bukëpjeksi, ai mundte me thanë me siguri se fëmija ka qenë fare mirë atje ku ka jetue deri më tash. Ka dashtë me u kthye te gjyshi i vet — qe këto janë të gjitha. Ky lajm bani bujë të madhe dhe u përhap nëpër tanë Selcin dhe at natë në çdo shtëpi flitej se Hajdi ishte kthye te i gjyshi prej gjithë asaj kamjes vetëm e vetëm pse ka dashtë vetë.

Hajdi vraponte prej Selcit përpjetë sa mundte mâ shpejt. Herë mbas here ndalej, vetëm sa me merrë frymë. Shporta, që ishte tue e bajtë, ishte mjaft e randë, kurse rruga vinte tue u bâ gjithnji mâ e rrëpishme sa mâ tepër që ngjitej përpjetë. Tash Hajdi mendonte vetëm për atê a thue gjyshja ndodhet ende në vendin e vet të vjetër në kand dhe mos ka vdekë deri më tash. Mâ në fund vû re kasollen në luginën e malit, ndërsa zemra nisi me i rrahë mâ shpejt. Mâ në fund mbërrijti naltë. Prej te dridhunit mezi i shkoi përdore me e hapë derën, mandej hyni me të shpejtë në nji dhomë të vogël dhe u ndal pa frymë, tue mos mundë me lëshue asnji fjalë prej goje.

Oh, u ndi prej kandit, „ashtu hynte dikur Hajdi i ynë. Oh, sikur të vitë edhe njiherë këtu derisa jam ende gjallë! ... Kush âsht?"

„Unë Jam, gjyshe, unë jam!" u përgjegj tash Hajdi, mandej vrapoi n'at kand dhe ra në gjuj para gjyshes, e kapi për duersh, zhyti kryet në prehnin e saj dhe prej gëzimit të madh nuk mundi me thanë kurrgjâ .

Tash gjyshja u habit edhe mâ tepër, prandej edhe ajo heshti. Mandej e shqetsueme thellsisht nisi me duert e dridhuna, me i ledhatue ngadalë flokët kaçurel të Hajdit tue përsëritë:

„Po, po, këto janë flokët e saj, ky âsht zani i saj, oh, sa e lumtun jam, sa e lumtun jam që mbrrijta me përjetue këtë!"

Prej syve të saj të verbët pikuen disa pika të mëdha logëzimi mbi dorën e vogël të Hajdit.

„A ti je, Hajdi, a me të vërtetë ke ardhë ti këtu?"

„Po, po, kam ardhë, gjyshe"u përgjegj Hajdi tue e bindë. „Mos qaj, tash unë jam këtu, prandej përditë kam me ardhë dhe s'kam me shkue mâ kurrkund, kurse ti s'ke me hangër mâ bukë të fortë. A po shef, gjyshe?"

Hajdi nisi me i nxjerrë prej shportës së vet pogaçet njanën mbas tjetrës, derisa i rreshtoi të gjitha në prehnin e gjyshes.

„Oh, vajza ime, vajza ime, po çfarë gëzimi po ma sjellë se! „gëzohej gjyshja deri sa Hajdi i rreshtonte pogaçet. „Por, gëzimi mâ i madh për mue, je ti vetë, vajza ime!"

Prap nisi me e ledhatue Hajdin nëpër flokë dhe faqet e ngrohta tue thanë: „Tregomë edhe diçka, vajza ime, tregomë. Due me të ndëgjue."

Tash Hajdi nisi me i tregue gjyshes se sa frigohej tue mendue se mos ka vdekë para se me i marrë pogaçet e bardha, sepse atëherë Hajdi s'do të mundte me i sjellë mâ kurr, kurr.

Në dhomë hyni Brigita, e ama e Pjetrit, dhe e habitun bërtiti:

„Po pra, kjo âsht Hajdi, me të vërtetë Hajdi! Si âsht e mundun kjo?"

Hajdi këceu, u përshëndet me të, kurse Brigita u bind e u mrekullue sa s'ka. Tue e shiqué nga të gjitha anët, thonte:

„Gjyshe, vetëm sikur të mundshe me pá se ç'fustan të bukur ka Hajdi e si po duket! Gati mos me qenë në gjendje me e njoftë njeriu. Po kjo kapelë me pendël përmbi tryezë, a âsht e jotja? Vene pak në krye të shof a po të ka hije."

„Jo, s'po e vej", kundërshtoi Hajdi. „Merre po të duesh, mue s'më nevojitet, unë kam kapelën time."

Hajdi zgjidhi bohçen e kuqe, muer kapelëzën e vjetër, e cila rrugës ishte ndrydhë edhe mâ tepër. Mirëpo, Hajdi nuk jepte pesë për këtê. Ajo kishte mbajtë në mend mirë se qysh pat bërtitë gjyshi në të ndamë që nuk dëshiron me e pá me kapelë me pendël. Qe për ç'arsye e ruente kapelën e vet aq me kujdes, sepse kurdoherë mendonte që do të vijë dita kur do të kthehet te i gjyshi. Brigita nuk pranonte me e marrë kapelën, megjithse i pëlqente fort. I propozonte t'ia shesi kapelzën vajzës së mësuesit të Selcit dhe të fitojë mjaft të holle me të, mbasi nuk donte mâ me e bajtë. Mirëpo, Hajdi e mbajti fjalën e vet dhe kapelën e la në nji skutë, në mënyrë të padukshme, mbas shpinës së gjyshes. Mandej hoqi fustanin e vet të bukur e të ri të Frankfurtit, qëndroi vetëm me fustanin e poshtme me duer të zbulueta, hodhi krahëve shamin e kuqe, ia zgjati dorën gjyshes dhe i tha:

„Tash duhet të shkoj patjetër në shtëpi, te gjyshi, por nesër kam me ardhë përsëri. Natën e mirë, gjyshe!"

„Po, eja prap nesër, Hajdi, eja prap", i lutej gjyshja tue shtrëngue dorën e saj me duert e veta aq sa nuk mundte me e lëshue.

„Po pse e hoqe fustanin tand të bukur?" e pyeti Brigita.

„Për arsye se kështu dëshiroj mâ tepër me shkue te gjyshi. Përndryshe mundet me ndodhë që të mos më njofti. Por edhe ti mezi më njofte."

Brigita duel me vashëzën para derës, mandej i tha në besim:

„Fustanin ke mundë mos me heqë fare, kishte me të njoftë gjyshi. Por, kisha me të thanë të ruhesh pak, sepse

Pjetri po thotë që Mixha prej Mali tash âsht gjithnji i zemruem. S'po flet mâ asnji fjalë."

„Hajdi i tha natën e mirë, mandej u nis për në mal, tue bajtë shportën në dorë. Dielli i mbramjes e ndriçonte malin e blertë. Qe, tashmâ po shkëlqen edhe fusha e madhe prej bore mbi Shezaplan. Hajdi ishte e detyrueme me u ndalë në çdo hap, me u kthye, sepse me të ngjitun përpjetë, malet mâ të nalta i mbeteshin mbrapa shpine. Tash mbi bar u derdh para saj shkëlqimi i kuq: ajo u kthye, e atëherë—asaj nuk i kujtohet mâ që kjo kohë mund të jetë kaq e bukur, as që kishte pá n'andërr ndonji gjâ kësodore majet shkambore të Falknisit flakruen deri në qiell, fusha e gjanë prej bore u ndez, kurse ret e kuqe si gjaku, u krrusën mbi majet e maleve. Bari rreth e përqark malit ishte i praruem, të gjithë shkambijt ndriçojshin dhe shkëlqejshin, ndërkaq krejt lugine notonte nëpër ar dhe erë. Hajdi u ndal midis kësaj bukurije, aq sa prej lumtunis e gëzimit i rodhën lotët e voktë nëpër faqe. Ishte e lumtun që kishte kthye përsëri në shtëpi dhe që çdo gjâ, ishte ashtu e bukur, madje edhe shum mâ e bukur se sa mbante në mend ajo dhe pse çdo gjâ ishte. përsëri e saj.

Vetëm mbasi nisi me ra muzgu, Hajdi mundi me lëvizë prej vendit. Nxitoi me u ngjitë përpjetë dhe nuk zgjati shum e ajo tashmâ i shifte kunorat e pishave mbi pullazin, mandej edhe pullazin, edhe krejt kasollen, edhe bankën para kasolles, mbi të cilën rrinte gjyshi dhe thithte llullën e vet, kurse mbi kasollen valviteshin degët e pishave të vjetra dhe shushuritshin nëpër erën e mbramjes. Tash Hajdi vrapoi dhe para se ta shifte mixha prej Mali se kush po vjen, këceu kah ai, hodhi shportën përdhé dhe e përqafoi plakun. Tue marrë frymë me vështirsi dhe e shqetsueme, që u takue përsëri, nuk mundi me folë kurrgjâ tjetër përveç: „Gjysh, gjysh!"

As gjyshi nuk mundi me folë. Mbas gjithë atyne vjetëve, përsëri për herë të parë iu lagën syt, kështu që u detyrue me i fshi me dorë. Mandej largoi duert e Hajdit prej qafës së vet, vendosi fëmin në prehën dhe e shiqoi për nji kohë të gjatë.

„A u ktheve përsëri, Hajdi", tha mâ në fund. „Tregomë si ndodhi kjo gjâ. Nuk je fort e veshun. A të përzunë. Apo jo?"

„Oh, jo, gjysh", ia nisi Hajdi shqetsueshëm. „Nuk âsht ashtu si po mendon, gjysh i im. Të gjithë kanë qenë tepër të mirë, edhe Klara, edhe gjyshja, edhe zotni Sezemani, por po shifni edhe vetë, unë munda me durue mâ gjatë, por u detyrova me u kthye te ti. Shpesh herë mendosha se do të më mirret fryma, këtu ma ndalte frymën diçka. Por nuk flitsha gjâ, mos të dukem pamirënjohtse. Menjiherë, nji mëngjes më thirri zotni Sezemani pranë vehtes heret në mëngjes. Më duket se kjo ngjau për shkak të zotni doktorit — por për të gjitha këto bâhet fjalë në këtë letër..."

Dhe Hajdi këceu në tokë nxuerr letrën dhe at paketë prej shportës dhe të gjitha këto i lëshoi në dorë të gjyshit.

„Kjo âsht për ty", tha gjyshi dhe at paketë e lëshoi mbi bankë pranë vehtes. Mandej e muer letrën dhe e lexoi. Pa folë asnji fjalë, e futi letrën në xhep.

„A dëshiron tash të pijmë pak qumësht, Hajdi?" pyeti dhe e muer për dore e shkoi me të në kasolle. „Por merri edhe ato të holla. Me to mundesh me ble nji shtrat dhe fustane, për nji vit."

„S'më nevojiten, gjysh", tha Hajdi. „Tashmâ e kam Shtratin kurse Klara më ka dhurue aq fustane sa nuk do të kem nevojë mâ për fustane tjera."

„Merri ato, merri dhe vendosi në dollap. Kanë me të hŷ në punë dikur."

Hajdi ndëgjoi dhe vrapoi bashkë me gjyshin në kasolle, ku prej gëzimit që po i shef të gjitha sendet përsëri, shiqoi çdo kthinë, u ngjit deri edhe përpjetë shkallëve, por atëherë menjiherë u ndal dhe bërtiti hutueshëm prej së nalti:

„Gjysh, po unë s'kam mâ shtrat!"

„Do ta kesh", u përgjegj iky prej së poshtmi,. „Nuk kam dijtë se do të kthehesh në shtëpi. Tash eja të pijsh qumësht."

Hajdi zbriti dhe u ul mbi karrikën e vet të naltë, në vendin e vjetër, mandej rroki bluden e vet dhe e çpiki me aq ambëlsi thuese kurr deri tash s'kishte pi diçka mâ t'ambël, prandej muer frymë, la bluden dhe tha:

„S'ka në botë gjâ mâ të bukur, gjysh, se qumështi ynë."

Tash nga jashtë u ndi njî fishkllimë e ashpër. Hajdi duel për dere si rrufé. Prej së nalti vinte tufa e dhive tue vrapue e tue këcye, kurse në midis ishte Pjetri, i cili, tue pá Hajdin, ngeli si i gozhduem, tue shique pa bâ fjalë.

„Mirë mbrama, Pjetër! tha Hajdi dhe fluturoi midis dhive. „Bejkë, Murrinë! A s'po më njifni mâ?"

Ndërkaq dhít duket se e njoftën menjiherë zanin e saj, sepse nisën me krue kokën e vet për Hajdin dhe me vekrrue me gëzim, kurse Hajdi i thirrte me radhë me emën, kështu që edhe ato vrapojshin dhe shtyheshin si të çmenduna. Ferraku i paduruesshëm kapërceu përmbi dy dhít për me ardhë mâ afër, deri edhe Borëbardha frigacake e shtyni më nji anë Turkun kokërtrashë, i cili, krejt i habitun për shkak të kësaj sjellje t'ashpër, u ndal tue ngritë n'ajr mjekrën e vet, tue dashtë me tregue se ishte ai vetë.

Hajdi donte me luejtë mendsh prej gëzimit që rreth e përqark saj ndodhen përsëri shoqet e saj të vjetra. E përqafonte gjithnji Borëbardhën e vogël e të butë dhe e ledhatonte Ferrakun jo t'urtë, kurse krejt dhít prej dashunis së madhe e shtyjshin andej-këndej, derisa nuk mbërrijtën deri te vetë Pjetri, i cili qëndronte ende po n'at vend.

„Eja këtu, Pjetër, mirë mbrama!" i tha Hajdi.

„A u ktheve!" mezi mundi me thanë prej habis, mandej iu afrue Hajdit dhe i muer dorën, të cilën ia zgjati kjo qysh moti. E pyeti menjiherë, si vepronte kurdoherë kur kthehej në mbramje në shtëpi: „A do të vijsh nesër me mue përsëri?"

„Jo, nesër s'do të mundem, por ndoshta do të vij mbasnesër, neser duhet të shkoj patjetër te gjyshja."

„Ke bâ mirë që je kthye", tha Pjetri tue vû buzën në gaz prej gëzimit të madh, mandej u kthye kah shtëpija.

Mirëpo, sot u mundue shum mâ tepër me dhít e veta se ditëve tjera. Më kot i ndillte dhe u kërcnohej, kursesi s'dojshin me u mbledhë rreth tij dhe vetëm kur Hajdi, tue përqafue me nji dorë Bejkën e mandej Murinën me tjetrën, u nis me to, vrapuen edhe dhít tjra. Hajdi qe e

detyrueme me hŷ me dy dhít e veta në shtallë e me mbyllë derën, përndryshe Pjetri kurrsesi s'kishte me u largue prej atij vendi me tufën e vet. Kur fëmija hyni në kasollë, vû re edhe shtratin e vet tashmâ të rregulluem në tavan, të mbushun me erë prej sanës së re, mbi të cilin gjyshi kishte shtrue me kujdes nji pëlhurë. Hajdi u ul me kënaqsi, e zû gjumi ambëlsisht dhe bani asi gjumi që nuk e kishte bâ moti.

At natë gjyshi, u çue gati nja dhetë herë, hypi shkallëve dhe përgjoi me kujdes a po flen Hajdi qetas. Me anë të shiqimit kërkonte me gjetë vendin e hapun, nëpër të cilin hana ndriçonte shtratin e Hajdit, për me pá a qëndronte në tê sana, të cilën e kishte rrasë në mënyrë që drita e hanës të mos mundet me depërtue mbrenda, Hajdi flente vijimisht dhe nuk luente prej vendit, sepse dëshira e saj e zjarrtë ishte plotsue. Përsëri pá të gjitha malet dhe shkambijt e vet nën shkëlqimin e mbramjes, përsëri ndëgjoi se si po shushurisin pishat. Tash mâ në fund ndodhej në shtëpi, në mal.

Të nesërmen Hajdi qëndronte nën pishat, të cilat shushuritshin. Pritte gjyshin. Gjyshi donte me shkue në Selc për me marrë prej andej teshat e Hajdit, kurse ajo, gjatë kësaj kohe, duhet ta presi te gjyshja. Edhepse mezi pritte me e pá gjyshen dhe për me ndie a i kishin pëlqye pogaçet, koha nuk i dukej e gjatë. Ndëgjoi zhurmën e mrekullueshme të degëve të pishës dhe u mbush me erën e luleve t'arta të livadhit të gjelbërt.

Ndërkaq edhe gjyshi u duk prej shtëpis, shiqoi rreth e përqark dhe me kënaqsi tha:

„Qe, tash mund të nisemi."

Ishte ditë e shtundë, gjyshi rëndom të shtundave e pastronte kasollen dhe shtallën e çdo gjâ rreth e përqark. Prandej sot ia kushtoi kësaj pune krejt paraditën, që kështu të mundte me u nisë me Hajdin fill mbas dreke. Me kënaqsi shiqoi rreth vehtes dhe pá se çdo gjâ ishte e pastër dhe e bukur në mënyrë shembullore.

Kur mbërrijtën në kasollen e dhiarit[1]) Pjetër, u ndanë, kështu Hajdi gati fluturoi mbrenda. Gjyshja, e cila tashmâ ndëgjoi hapat e saj, briti me gëzim:

[1]) bari dhish.

„A ti je, Hajdi! A m'erdhe përsëri?"

Mandej e muer për dore tue e mbajtë fort, thuese frigohej se mos po ia rrëmben dikush përsëri. Dhe tash plaka nisi me i tregue fill e për pê se si pogaçet ishin aq t'ambla sa e kishin kënaqë aq sa s'ka dhe që e ishin për tri aq shum, sa sot e ndiente vehten shum mâ të fortë se dje.

„Kjo i ruen ato", shtoi e ama e Pjetrit tue vû buzën në gaz. „Qysh nga dita e djeshme e deri më sot ka hangër vetëm nji, vetëm e vetëm që t'i mjaftojnë për krejt javën."

Hajdi i ndëgjoi këto me kujdes, por edhe mendueshëm, mandej thirri me gëzim:

„Gjyshe, tash gjeta se çka duhet me bâ! Do t'i shkruej nji letër Klarës. Klara ka me m'i çue — oh, kjo âsht e sigurtë! — edhe dy herë, edhe tri herë mâ shum pogaçe se sa të pruna unë."

„Oh, e dashtuna e jonë Hajdi, por gjithë ato pogaçe s'mundem me i ngranë menjiherë, prandej kishin me u bâ të forta si guri. Sikur të kisha pak mâ tepër të holla! Bukëpjeksi, atje poshtë në katund, po pjek pogaçe aq të mira sa s'ka, mirëpo mue mezi po më mjaftojnë të hollat për me ble bukë të zezë, tha Brigita.

Tash zdriti fytyra e Hajdit.

„Oh, unë kam shum, shum të holla! Përditë kam me ta ble nga nji pogaçe të nxehtë, kurse të dielave deri edhe nga dy. Pjetri ka me t'i pru përditë prej Selcit."

„Jo, jo, bija e ime!" mbrohej gjyshja. „Këtê nuk lejoj kurrsesi! S'due t'ishpenzojsh të hollat e fitueme për shkakun tim. Jepia ti ato gjyshit tand e ai ka me të këshillue se si duhet t'i përdorish."

Mirëpo, Hajdi as që donte me ndëgjue nji gjâ të tillë, por, tue këcye me gëzim nëpër dhomë, përsëritte gjithnji:

„Tash e mbas gjyshja do të ketë përditë pogaçe të nxehta, kështu do të përtrihet. E kur të shërohesh krejt, gjyshe, ka me t'u kthye edhe drita e syve. Po prandej ti s'po shef me siguri, sepse je kaq e dobët!"

Plaka heshtte, sepse nuk donte me turbullue gëzimin e fëmis. Derisa Hajdi këcente me gëzim nëpër dhomë,

papritmas pá kangëtaren e vjetër të gjyshes, prandej i ra ndërmend diçka kështu që u gëzue edhe má tepër.

„Gjyshe, unë di me lexue, me lexue për bukuri! A don të të lexoj ndonji vjershë prej librit tand të vjetër?"

„Po si!" tha plaka me butsi. „Po a ke mësue edhe me lexue? A me të vërtetë ke mësue me lexue?"

Hajdi hypi në karrikë për me marrë librin prej raftit, ku qëndronte qysh moti i harruem, i mbuluem me nji shtresë të dendun pluhuni, mandej e fshiu me kujdes, u ul mbi bankë pranë gjyshes dhe e pyeti me butsi:

„Çka dëshiron me të lexue tash má së shumti?"

„Çka të duesh ti, bija ime, çka të duesh ti."

Dhe gjyshja, e gatshme për me ndëgjue, e la furkën. Hajdi, tue shfletue librin, lexonte aty këtu ndonji fjalë.

„Në këtë vjershë po shkruen diçka për diellin. Po ta lexoj këtê gjyshe."

Dhe nisi me lexue përherë má me gjallni, sepse zemra e saj vinte tue u ngrofë gjithnji e má tepër sa má shum që lexonte. Gjyshja rrinte pa lëvizë, duerkruq, ndërsa fytyra i ndriçonte prej gëzimit të madh.

„O, Hajdi, ti je dielli im! Zemra ime tash âsht aq e gëzueshme sa s'ka! Sa bukur lexove, Hajdi!"

Derisa gjyshja gëzohej, Hajdi ngazëllonte prej lumtunis dhe e shiqonte gjyshen thuese e shifte për të parën herë. Fytyra e gjyshes tashmâ nuk ishte aq e vjetër dhe e pikllueshme, por ishte shend e verë, thuese iu kthye drita e syve.

Dikush trokiti në dritare dhe Hajdi pá gjyshin, se si po i jep shejë të kthehen në shtëpi. Ndëgjoi menjiherë, por, má parë e bindi gjyshen se do t'i vinte edhe nesër, sepse edhe sikur të shkojë me Pjetrin në livadh, me të do të qëndrojë vetëm deri në drekë. Hajdi e dinte se sa shum po gëzohet gjyshja kur ajo ndodhet pranë saj. Kjo qe për Hajdin lumtunija má e madhe, shum má e madhe se sa kur ndodhej në livadhin me diell dhe qëndronte midis dhivve dhe luleve. Ajo ishte dëshprue prej këtyne që kishte pá, aq sa u detyrue me i tregue gjyshes menjiherë. I tha se si pogaçet për gjyshen mund të blihen edhe poshtë, te bukëpjeksi në Selc, vetëm mjafton që njeriu të ketë të holla. I tregoi edhe atê se sa u gëzue gjyshja kur i lexoi vjershën kushtue diellit e mandej tha:

„Gjysh, a do t'mi japish, edhe sikur të mos dojë gjyshja, të gjitha të hollat prej atij farë paketi, mandej do t'i japim për ditë Pjetrit t'i blejë gjyshes gjithmonë nga nji pogaçe, kurse të dielave edhe nga dy."

„Po shtratin, Hajdi? tha gjyshi. „Do t'ishte mirë të blejmë për ty nji shtrat të bukur, ndërsa ato të tjerat kishin me teprue për pogaçe."

Mirëpo, Hajdi nuk e linte të qetë gjyshin dhe e bindte se ajo flente shum mâ bukur përmbi shtratin prej sane, shum mâ rahatshëm se sa n'atê me pupla në Frankfurt. I lutej aq me zemrim dhe pandërprerje, sa mâ në fund gjyshi tha:

„Të hollat janë të tuat, prandej ban çka të duesh me to. Me ato të holla mundesh me e ushqye plakën me pogaçe të bardha vjetë me radhë."

Hajdi bërtiti me gëzim:

„Oho, gjyshja nuk ka me ngranë mâ bukë të zezë! Oh, gjysh, tash âsht përsëri çdo gjâ në vend të vet, mâ bukur se kurdoherë tjetër!"

Hajdi, tue mbajtë gjyshin për dore, këcente dhe brohoritte si zogu nëpër hapsinen e qiellit. Por, menjiherë u bâ serioze dhe tha:

„Qe,sikur t'ishte plotsue dëshira ime e dikurshme për me u kthye shpejt prej Frankfurtit në shtëpi, s'do t'isha në gjendje me i ble gjyshes gjithë ato pogaçe të bardha, as që kisha dijtë me lexue e kjo gjâ po i pëlqen gjyshes aq shum sa s'ka. Por, çdo gjâ mâ në fund përfundoi mâ mirë se që mendojsha unë. Prandej tash e mbas do të jem e durueshme kur kam me dëshirue ose pritë diçka, mu ashtu si më pat këshillue gjyshja e Klarës. Por, edhe sikur të mos më plotsohet menjiherë ndonji nga dëshirat, kam me thanë: do të përfundojë ashtu si përfundoi dëshira ime e Frankfurtit. Gjithçka do të përfundohet me të mirë kur të kemi besim te njerzit. A nuk âsht kështu, gjysh?"

„Po, ashtu âsht. Po çka të bâj unë që moti kam heqë dorë prej dashunis njerzore! Çka të bâj unë atëherë?"

„Atëherë do të jesh fatkeq, sepse as ata s'kanë me të dashtë."

„Kjo âsht e vërtetë, Hajdi? Prej kujt e ke ndëgjue këtê?"

„Prej gjyshes, prej gjyshes së Klarës."

„Mbasi qenka puna ashtu, le të jetë, dhe mbaroi. Mbrapa nuk mund të kthehesh dot. Mbasi njerzit s'po më duen mâ, le t'më mos duen."

„E jo, gjysh, gjithkush mund të kthehet mbrapa. Edhe këtë e kam ndëgjue prej gjyshes. E mandej çdo gjâ përfundohet me lumtuni si nëpër tregimet e librit tim, por ti nuk e di atë. Tash kemi me mbërrijtë në shtëpi e ke me pá se ç'tregim i bukur âsht!"

Tash Hajdi u nis mâ shpejt përpjetzës së fundit dhe porsa mbërrijtën nalt, lëshoi dorën e gjyshit dhe vrapoi në kasollë. Gjyshi lëshoi nga shpina shportën, në të cilën kishte vendosë vetëm nji pjesë të teshave t'arkës s'udhtimit, sepse e kishte randë me i bâjtë përpjetë, mandej u ul mbi barkë, zhytun thellë në mendime. Hajdi vrapoi pranë tij me nji libër të madh nën sjetull.

„Ti qenke vendosë fare mirë, gjysh."

Mandej u ul pranë tij, hapi librin dhe menjiherë e gjeti tregimin e vet, të cilin e lexonte shpesh herë, kështu që edhe vetë librin hapej n'at vend .Nisi me lexue me shum kujdes për nji djalë, i cili pat kalue fare mirë në shtëpin e t'jatit. Por, nji ditë prej ditësh ai deshti me marrë pjesën e pronës që i takonte dhe me jetue vetëm, prandej i ati ia dha dhe ai shkoi në mërgim dhe i shpenzoi të gjitha. Kur mbeti pa kurrnji send, qe i detyruem me hy si shërbëtuer te nji pasanik dhe me ruejtë derrat e tij. Mandej i ra ndërmend se si të gjithë silleshin mirë ndaj tij, prandej nisi me qa me idhtësi, sepse u pendue e u përmallue për shtëpi të vet. Mendoi me vehte dhe tha: do të kthehem dhe do të lypi ndjesë...

„Si po të duket gjysh?" ndërpreu Hajdi leximin. „Ndoshta ti mendon se njerzit janë zemrue më të kur âsht kthye? Ndëgjo se çka po shkruen mandej këtu:

Kur e panë njerzit e tij, i ati vrapoi me i dalë përpara, e përqafoi dhe e puthi. Të gjithë u gëzuen...

„A nuk âsht tregim i bukur, gjysh?" pyeti Hajdi ndërsa ai heshtte gjithnji e ajo pritte që do ta entuzizmojë me anë të këtij tregimi.

„Tregimi âsht i bukur, Hajdi", tha gjyshi, por fytyrën e kishte aq serioze sa Hajdi nuk e vijoi bisedën, por nisi me shique fotografit e veta. Edhe njiherë i tregoi ngadalë librin gjyshit dhe tha:

„Shif sa i lumtun që âsht!" dhe tregoi me gisht fotografin ku dukej se si ishte kthye djali në shtëpi.

Mâ vonë, kur Hajdi ishte në gjum të thellë, gjyshi u ngjit në tavan nëpërmjet shkallëve ku flente ajo. Lëshoi fenerin brî shtratit të Hajdit, kështu që drita binte mbi fëmin e fjetun. Hajdi flente me duer të lidhuna dhe në fytyrën e saj të skuqun si trandofilja shkëlqente gëzimi dhe lumtunija. Gjyshi qëndroi për nji kohë të gjatë pa lëvizë, pa i largue syt prej fëmis së fjetun. Fytyra e tij ishte e zverdhun dhe serioze. Atëherë ai nisi me pëshpëritë qetas:

„Voglusha ime Hajdi, ti po më kthen te njerzit. E pat mâ urrejtja! Tash e mbas zemra ime do të dijë vetëm për dashuni." Dhe disa pika të mëdha lotësh rrodhën nëpër faqet e plakut.

Të nesërmen, porsa agoi dita, Mixha prej Mali qëndronte para kasolles së vet dhe me sy të ndritshëm shiqonte rreth e përqark vehtes. Mëngjesi i ditës së diel shkëlqente nëpër luginë. Në luginë ushtojshin kumbonat, kurse nalt mbi pishat zogjt këndojshin kangën e mëngjesit.

Atëherë gjyshi u kthye në kasolle.

„Çohu, Hajdi!" thirri drejt tavanit. „Leu dielli! Vishe fustanin e ri, po shkojmë në katund."

Nuk priti shum kohë. Kjo gjâ ishte për voglushen nji punë e papritun. Prandej donte me e ndëgjue sa mâ parë. Me të shpejtë u duk e veshun me fustanin e vet të bukur që pat sjellë prej Frankfurtit. Por, fort e habitun, u ndal para gjyshit dhe e shiqoi:

„Oh, gjysh, asnjiherë s'të kam pá kështu!" tha. „Kurr nuk e ke veshë at palltë me sumbulla t'argjenta. Sa i bukur po dukesh me rrobet e së kremtes!"

Kurse gjyshi e vû buzën në gaz tue vërejtë fëmin dhe tha:

„Edhe ti je e bukur me at fustanin tand! Eja të shkojmë tash."

E muer për dore dhe së bashku u nisën teposhtë.

Poshtë në Selc para kishës kishte shum njerëz. Kur e panë Mixhën prej Mali dhe mbesën e tij se po vijnë, të veshun me tesha të kremteje, me fytyrë të gëzueshme dhe tue u mbajtë dorë për dore, filluen papritmas me u kthye tue shty me dorë njani tjetrin.

„A e pé? Mixha prej Mali ka ra në Selc, madje ditën e diel!"

Kurse ai që ia ka bâ me krah fqiut, ia ka bâ tjetrit dhe kështu vijoi kjo me radhë e sa ora pështpëritej kudo: „Mixha prej Mali! Mixha prej Mali!"

Tue kapërcye nëpër tregun e katundit, plot me diell, gjyshi dhe Hajdi u ndalën para shtëpis së zotni mësuesit. Hynë mbrenda, kurse njerzit nëpër grumbuj filluen me bisedue rreth ngjarjes së papritun. Të gjithë me padurim shiqojshin kah dera e shtëpis së mësuesit, për me pá si do të duket Mixha kur ka me dalë dhe në bazë të kësaj të përfundojnë a thue âsht zanë me zotni mësuesin apo ka kuvendue miqsisht me të, mbasi askush nuk dinte arsyen e ardhjes së plakut këtu. Mirëpo, tashmâ mendojshin ndryshe për plakun dhe thojshin:

„A po shifni, Mixha prej Mali nuk âsht aq i egër sikurse flitej, apo jo? Edhe vetë keni pá sa mirë e çonte fëmin për dore." Ndërsa dikush thonte përsëri:

„Unë e kam thanë gjithmonë këtê. S'kishte me shkue ai te zotni mësuesi po t'ishte aq i keq, por kishte me ikë prej tij. Bota e tepron shum herë!"

Kurse bukëpjeksi tha:

„Po a kishte me ikë fëmija prej asaj shtëpije, ku ka pasë tana të mirat e zotit, dhe me u kthye te gjyshi sikur t'ishte ai me të vërtetë grindavec dhe i keq!"

Tash të gjithë flitshin mirë për Mixhën prej Mali. Në të vërtetë, grát edhe mâ parë kishin ndëgjue prej nanës dhe gjyshes së Pjetrit se Mixha prej Mali âsht krejt ndryshe prej asaj çka flitet për tê, por, qe, ato nuk kanë zanë besë mâ parë. Kurse tash u bindën. Për herë e mâ tepër mblidhej turma edhe mâ e madhe njerzish, thuese pritshin me e përshëndetë mikun, të cilin s'e kishin pá qysh moti.

Gjatë kësaj kohe Mixha prej Mali trokiti në derën e dhomës së punës së mësuesit. Mësuesi e hapi derën dhe i duel përpara plakut. Nuk ishte aspak i habitun, por dukej sikur e pritte. U përshëndet me plakun përzemërsisht. Mixha prej Mali qëndronte në heshtje dhe nuk mundte me shqiptue asnji fjalë, sepse nuk shpresonte se do të hasi në nji pritje kaq të përzemërt. Mâ në fund mblodhi vehten dhe tha:

„Erdha me ju lutë t'i harroni ato fjalë, që iu pata thanë në mal dhe t'mos ma shifni gjithaq për të madhe që s'kam pranue këshillën tuej. Kudo pasket pasë të drejtë. Kam gabue. Tash kam me ndëgjue këshillën tuej dhe do të shpërngulem në Selc për me jetue këtu dimnit, sepse nalt në bjeshkë nuk âsht mirë dimnit për fëmin, mbasi ajo âsht shum delikate. Edhe sikur njerzit të më shiqojnë me dyshim si njeriu te i cili s'kanë gjithaq besim, s'do me thanë gjâ, nuk e kam meritue diçka mâ të mirë. Di vetëm nji gjâ, e kjo âsht — juve do t'ju kem mik për kokë."

Syt miqsorë të mësuesit shkëlqejshin prej gëzimit. U përshëndet edhe njiherë me plakun, tue folë me shqetsim:

„Nuk do të pendoheni që po ktheheni te na për me jetue këtu. Unë kam me ju mbajtë si mik për kokë dhe fqi të mirë. Shpresoj se së bashku kemi me kalue bukur shum net të dimnit, sepse kurdoherë kam gmue dhe e kam dashtë shoqnin tuej e do të përpiqemi me e gëzue edhe voglushen."

Dhe mësuesi lëshoi dorën lehtë mbi kryet, kaçurel të Hajdit, e muer për dore dhe e nxori jashtë tue përcjellë gjyshin dhe vetëm para portës u përshëndet me tê, kështu që të gjithë mundën me pá se si mësuesi disa herë ia shtrëngoi dorën Mixhës prej Mali, sikur ta kishte mik për kokë, prej të cilit gati nuk mundte me u nda.

Porsa u mbyll porta mbas mësuesit, gjithë njerëzit nxituen drejt Mixhës prej Mali, tue u shty se cili prej tyne do të përshëndetet me tê mâ parë, kështu që ai s'dinte kujt me i dhanë dorën mâ parë. Dikush bertitte:

„Gëzohem, gëzohem Mixhë, që jeni kthye!"

Nji tjetër përsëri:

„Më ka marrë malli me folë ndonji fjalë me ty Mixhë!"

Zane të ngjajshme ndëgjoheshin nga të gjitha anët dhe të gjithë shtyheshin për me iu afrue, kurse në kohën kur Mixha tue u përshëndetë tha se ka vendosë me u kthye në Selc dhe aty me e kalue dimnin, atëherë të gjithë bërtitën me gëzim, kështu që dukej sikur Mixha prej Mali ishte personi mâ i dashtun i Selcit, të cilin e dojshin shum të gjithë. Shumica prej tyne e përcollën gjyshin dhe

mbesën e tij larg përmbi katund e kur ndaheshin, të gjithë kërkojshin që Mixha prej Mali t'u premtojë edhe njiherë që do të zbresi në katund sa mâ parë. Derisa njerzit shkojshin nëpër shtëpija tue zbritë teposhtë malit, plaku u ndal dhe shiqoi për nji kohë të gjatë mbrapa tyne dhe ftyrën e kishte të ndriçueme me njifarë drite të ngrohtë, thuese në zemrën e tij shkëlqente dielli. Hajdi e shiqonte për pa i kapsitë syt dhe i tha me gëzim:

„Gjysh, sot më dukesh shum i bukur, aq i bukur sa s'ke qenë kurrndonjiherë!"

„Ashtu?" qeshi gjyshi. „Shiqo, Hajdi, kjo âsht vepra jote, voglusha ime, sepse ti ke rranjosë në jetën time nji gëzim dhe fatë të ri."

Kur mbërrijtën në kasollen e bariut Pjetër, hynë të dyt mbrenda.

„Mirë dita, gjyshe!" tha Mixha prej Mali. „Po më duket se do të nisi me e ndreqë këtë kasolle para se të nisi me fishkllue era e vjeshtës."

„Aha, po ky qenka Mixha prej Mali!" tha gjyshja e habitun me gëzim. „Çka tjetër nuk do të përjetoj!"

Dhe tue u dridhë prej shqetsimit të gëzueshëm, gjyshja zgjati dorën, të cilën e tundi gjyshi përzemërsisht.

„Kam nji lutje të madhe", tha gjyshja. „Mos më ndëshkoni, nëqoftëse do të bâj farë gabimi, mos e merrni Hajdin prej meje. Le të qëndrojë ajo këtu derisa të më vorrosin poshtë te kisha."

Dhe tue mbajtë Hajdin në prehën, ajo e mbështeti me butsi kah vehtja.

„Mos u mërzitni, gjyshe", e qetsonte Mixha. „Me atë s'do ta ndëshkoj as vehten as juve. Tash do të jetojmë të gjithë së bashku edhe për shum vjet."

Pastaj e ama e Pjetrit e thirri Mixhën pak më nji anë, e tregoi kapelën me pupël dhe i tha se çka kishte ndodhë me të, por ajo, nënkuptohet, s'don ta rrëmbejë kapelën e fëmis.

Gjyshi shiqoi Hajdin e vet me kënaqsi, mandej tha:

„Kapela âsht e saj, prandej mund të bâjë me të çka të dojë. Nëqoftëse ta ka dhanë, merre!"

E ama e Pjetrit u gëzue pa masë kur ndëgjoi këtë vendim të papritun.

„Sigurisht vlen mâ shum se dhetë franga. Vetëm shiqoje!"

Dhe më gëzim çoi kapelën nalt n'ajr.

„Me pá çfarë dhuratash ka sjellë Hajdi prej Frankfurtit se! Më ka shkue ndërmend, si do t'ishte sikur edhe Pjetrin ta çojmë pak në Frankfurt. Si medoni, Mixhë?"

Mixha buzëqeshi dhe tha se për Pjetrin s'kishte me qenë keq kjo, por duhet të ketë durim derisa të vijë ndonji rast.

Mû atëherë u çfaq te dera Pjetri, por në të hyme përplasi kryet për shtalkë të derës sa syt i vetuen. Duket se ngutej shum. Krejt i dihatun, u ndal midis dhomës dhe i dha nji letër. Ky ishte nji rast i jashtëzakonshëm, që s'kishte ndodhë kurr. Në postën e katundit i kanë dorzue nji letër, mbi të cilën ishte shkrue emni i Hajdit! Atëherë të gjithë, tue dashtë me marrë vesh përmbajtjen e letrës, u ulën pranë tryezës, kurse Hajdi e hapi dhe nisi me e lexue me zâ të naltë dhe në mënyrë të rrjedhshme. Letrën e dërgonte Klara. I shkruente Hajdit të vet se ishte tue u mërzitë në shtëpi qyshse ka shkue ajo dhe që s'po mundet me durue mâ kështu. I âsht lutë t'jatit deri sa ka prunue, që kësaj vjeshte t'udhtojnë në Ilixhën Ragac. Edhe gjyshja do të niset me të, e mandej të dyja do ta vizitojnë gjyshin dhe Hajdin nalt në bjeshkë. Mandej gjyshja kishte porositë t'i thotë Hajdit se ka veprue mirë që i ka çue gjyshes në Selc pogaçe ,por që gjyshja mos t'i hante thatë, njoftonte se do të mbërrijë edhe kafja, e cila tashmâ ndodhet në rrugë e sipër, e kur të mbërrijë gjyshja në bjeshkë, Hajdi do të jetë e detyrueme me e çue, sigurisht, te gjyshja e vet.

Të gjithë u gëzuen aq shum për këtë lajm dhe aq u hutuen në bisedë e sipër rreth tij, sa as gjyshi nuk kuptoi se si kaloi koha dhe tashmâ ishte vonë. Kështu të gjithë qenë jashtëzakonisht të gëzueshëm kur u njoftën me këtë ndodhí, ndoshta edhe mâ tepër për shkak të takimit të sotshëm. Mâ në fund gjyshja tha:

„Nuk ka send mâ të bukur në jetë se sa kur ndodh që mbas shum vjetësh të kthehet ndonji mik i vjetër dhe të të zgjasi dorën rishtas. Atëherë na duket se kemi gjetë diçka shum të dashtun që e patëm humbë shum kohë mâ

parë. Ju keni me ardhë së shpejti, Mixhë, kurse fëmija qysh nesër, apo jo?" I premtuen se do të vijnë.

Ishte koha me u kthye në shtëpi, prandej gjyshi u nis në mal, tue mbajtë për dore Hajdin. Dhe ashtu sikurse dielli që i përcuell sot në mëngjes gjatë gjithë udhtimit, i shoqnoi edhe tash mû deri në kasollë, pastaj edhe ai ra me fjetë mrapa malit.

E kur të mbërrijë gjyshja e Klarës si mysafire në vjeshtë, të gjithë do të gëzohen, kështu që edhe shtrati i Hajdit prej sane do të zavendsohet me nji shtrat të vërtetë, sepse kudo që âsht gjyshja, aty çdo gjâ bâhet ashtu si vyen edhe ndër njerëz edhe rreth tyne.

KREU I XIV

PËRGATITJET PËR UDHTIM

Zotnija i njerzishëm doktori dalngadalë ecte nëpër rrugët e gjana të Frankfurtit drejt shtëpis së zotni Sezemanit. Ky ishte nji mëngjes me diell shtatori, aq i ndritshëm dhe i bukur sa që njeriu pandehte se të gjithë janë të gëzueshëm, mirëpo doktori ecte me krye t'ulun, tue shique vetëm gurët e bardhë nën kambët e veta, kështu që nuk vente re qiellin e kaltërt mbi vehte. Në fytyrën e tij shprehej pikllimi, që nuk i âsht dukë kurr mâ parë. Flokët i kishte shum mâ të thime se sa në pranverën e kalueme. Doktori kishte nji vajzë të vetme, e cila mbas vdekjes së të shoqes ishte e vetmja që kishte në botë... Mirëpo, para disa muejsh kjo vashëz e bukur vdiq, papritmas. Qysh prej asaj kohe zotni doktori s'ishte i gëzueshëm mâ kurr.

Kur ndjeu kumbonën, Sebastiani hapi portën e shtëpis dhe iu përkul thellë zotni doktorit .Sepse zotni doktori nuk ishte vetëm miku mâ i mirë i të zotit të shtëpis dhe vajzë së saj, porse me njerzín e vet kishte pushtue zemrat e gjithë njerëzve të shtëpis.

„A âsht çdo gjâ si dikur, Sebastian?" pyeti doktori me nji zâ plot dashuni, tue u ngjitë përpjetë shkallëve. Sebastiani e shoqnonte dhe i përkulej pa ia nda, ndonse zotni doktori nuk mundte me e pá mâ, sepse tashmâ i pat kthye shpinën.

„Ke bâ mirë që ke ardhë", i tha zotni Sezemani mikut të vet. „Duhet të kuvendojmë edhe njiherë rreth udhtimit tonë për në Zvicër. Dëshiroj me marrë vesh prej

teje a je prap n'at vendimin tand të parë, ndonse Klara tash âsht shum mâ mirë."

„I dashtuni i im Sezeman, çka të paska ra ndërmend përsëri!" tha mjeku tue u ulë pranë mikut të vet. „Asht dam i madh që nuk e ke këtu nanën! Me tê njeriu mundet me u marrë vesh lehtë. Por me ty njeriu nuk mund të dali në krye kurrsesi. Po më thërret sot për herë të tretë për me të thanë të njajtën gjâ."

„Po, ke të drejtë. Mundesh edhe me u zemrue për këtë arsye, por duhet të dish, miku i dashtun", dhe zotni Sezemani uli dorën e vet mbi supin e mikut të vet thuese i lutej, „se po më vjen randë me ia mohue fëmís atê çka i kam premtue dhe për të cilën gjâ voglushja po gëzohet tash disa muej, ditë e natë. Këto ditët e fundit të këqija fëmija i ngryste me aq durim vetëm e vetëm pse shpresonte se koha e udhtimit për në Zvicër âsht afrue dhe se do ta vizitojë mikeshën e vet Hajdi. Tash duhet ta shembi menjiherë shpresën e ushqyeme për nji kohë aq të gjatë fëmis sime të mirë, e cila edhe ashtu âsht e detyrueme me heqë dorë prej shum gjanave. Kjo gjâ m'âsht e pamundun!"

„Sezeman, kështu duhet bâ patjetër", tha me zâ të vendosun zotni doktori, por tue pá mikun e vet ashtu të prekun e të shtangun vijoi mbas njifarë ngurrimi të shkurtë: „Po të lutem, kupto si qëndron çâshtja. Tash sa vjetë Klara s'e ka kalue verën mâ keq se këtê. Për ndonji udhtim të gjatë as nuk mund të bâhet fjalë, sepse egziston rreziku i vërtetë me rrjedhime mâ të këqija. Tashmâ ndodhemi në shtatuer, kur mund të jetë bukurí në bjeshkë, por edhe shum ftoftë. Ditët tashmâ nuk janë aq të gjata e Klara nuk ka mundsi kurrsesi me fjetë nalt. Do me thanë se ajo mund të qëndrojë nalt vetëm disa orë gjatë ditës. Rruga prej llixhës Ragac e deri në mal âsht e gjatë. Përpjetë malit jemi të detyruem me e bartë në karrikë. Me nji fjalë, lum Sezemani, âsht gjâ që s'mund të realizohet. Por, unë po vij me ty që së bashku të kuvendojmë me Klarën. Ajo âsht vajzë e mençme. Unë do t'ia kumtoj planin tim. Në maj të vitit t'ardhshëm le të shkojë mâ së pari në Ragac. Aty do të lahet n'ujin mjekues, deri sa të zbutet moti në bjeshkë. Atëherë herë mbas here mund ta çojmë nalt, kështu që e çlodhun dhe e përtrime do të kë-

naqet gjatë këtij udhtimi. A po më kupton, Sezeman, nëqoftëse mendojmë që fimija jote të shërohet, duhet të veprojmë me shum kujdes."

Zotni Sezemani, i cili deri më tash ndëgjonte në heshtje e i piklluem, menjiherë këceu me gëzim:

„Lum doktori!" thirri, „Më thuej seriozisht a po shpreson me të vërtetë se do të bâhet mâ mirë?"

Doktori rrudhi supat.

„Pak", tha doktori me gjysëm zani. „Por mendoje vehten në vendin tim të paktën për nji moment, lum miku. A nuk e ke fatin e bardhë që fëmija po të don aq shum dhe mezi po pret të kthehesh prej udhtimit? ... Asnjiherë s'po kthehesh në shtëpi të shkretë, as që po ulesh vetëm në tryezë. Po fëmija jote e ka fare mirë në shtëpi. Asht e vërtetë që i duhet të heqi dorë prej shum sendeve me të cilat kënaqen fëmijt tjerë, por megjithatë ka mjaft gëzime. Jo, Sezeman, për ju s'duhet t'i vijë keq kujt si për mue; ju jeni të lumtun që jeni bashkë. Mendo vetëm shtëpin time të shkretnueme!"

Zotni Sezemani u çue dhe nisi me u endë poshtë e përpjetë nëpër dhomë me hapa të mëdhej, si vepronte kurdoherë kur kishte ndonji brengë të madhe. Mandej u ndal pak para mikut të vet, tue i mëshue ngapak në shpinë.

„Doktor, më ra ndërmend diçka. S' po mundem mâ me të pá kështu. S'je mâ ai i vjetri. Duhet ta ndërrosh pak ambientin medoemos, të shkosh për disa kohë prej këndej, madje a e di ku? Nisu ti n'udhtim, me e vizitue at voglushe Hajdi në bjeshkë, madje n'emën të të gjithëve."

Doktorit i erdhi shum çudi kur ndjeu nji propozim të këtillë, të cilin qe gati me e refuzue, por zotni Sezemani nuk i la shteg as kohë për këthough gjâ, sepse u gëzue aq shum për këto idén e vet të re, aq ishte i përfshim prej saj, sa e rroki mikun e vet për krahu dhe e tërhoqi në dhomën e vashëzës së vet. Klara e sëmunë gëzohej sa herë që e shifte zotni doktorin e mirë, sepse ky sillej me të kurdoherë miqsisht. Mâ përpara dinte kurdoherë me i tregue diçka qesharake dhe të gëzueshme. Ajo e dinte fare mirë arsyen sepse edhe tash nuk mahitej dhe do t'ishte tepër e gëzueshme sikur ta shofi përsëri të gëzueshëm si përpara. Porsa u dukën ata, Klara menjiherë ia zgjati dorën doktorit,

i cili u ul pranë saj. Edhe zotni Sezemani afroi karrikën e vet dhe tue e kapë për dore Klarën, nisi menjiherë me i folë për udhtimin, në Zvicër dhe mbi atê se si ai vetë gëzohej për këtë plan. Kaloi shpejt në sendin kryesuer, do me thanë se ajo nuk do të mundet me udhtue, sepse pak a shum frigohej prej lotëve të saj. Mandej kaloi menjiherë në mendimin e ri dhe i tha Klarës se si do të veprojë shum bukur ndaj mikut të tyne të dashtun, nëqoftëse niset për rrugë. Do të kthjellohet dhe do të freskohet.

Lotët u dukën me të vërtetë dhe turbulluen syt e kaltërt të Klarës, megjithse ajo përpiqej me i ndalë, sepse nuk donte me qa para t'jatit. Mirëpo, ishte punë e vështirë për të që ishin bjerrë të gjitha shpresat, që ushqente gjithë verës tue pritë udhtimin për në bjeshkë prej kah ishte Hajdi i saj, shpresa këto që ishin për të

gëzim dhe ngushëllim gjatë orëve të gjata të vetmís. Mirëpo, Klara s'kishte zakon me u hangër me fjalë. E dinte fare mirë që i ati nuk lejonte vetëm ato gjana që mund t'ishin të damshme për të. I përbiu lotët e saj dhe u mbështet në këtë shpresë të vetme, që ende i kishte ngelë. E muer dorën e mikut të vet të shtrejtë, mixhamjekut, e ledhatoi dhe iu lut nxehtësisht:

„Ju lutem, zotni doktor, shkoni te Hajdi, e mandej kthehuni me më tregue si âsht atje nalt dhe çka po bâjnë Hajdi dhe gjyshi... si edhe Pjetri e dhít e tij. Oh, të gjitha këto unë po i dij aq bukur simbas tregimeve të Hajdit. Ju nuk do ta kurseni vehten, ju lutem, t'ia çoni atê çka dëshirojsha me i dërgue Hajdit. Ma bani këtë nder, zotni doktor! Unë i kam përgatitë dhuratat për të gjithë, e veçanërisht për gjyshin e saj. Gjatë asaj kohe unë do të pij voj peshku, sa të doni ju."

Nuk mund të dihet me siguri në se ky premtim e ka zgjidhë këtë çâshtje, por kemi të drejtë me zanë besë se po, sepse zotni doktori e vû buzën në gaz dhe tha:

„Atëherë, pra, duhet të nisem patjetër, Klarë, sepse po të pijsh voj peshkue sikurse po premton, ti do të përtrihesh dhe do të jeshë aq e shëndoshë si dëshirojmë me të pá yt át dhe unë. Po tash, kur duhet t'udhtoj? A e ke vendosë edhe këtê?"

„Do t'ishte mâ së miri nesër në mëngjes, zotni doktor", u përgjegj Klara.

„Po, ajo ka të drejtë", shtoi i ati. „Dielli po shkëlqen, qielli âsht i kaltërt, s'duhet të humbasim kohë. Asht dam i madh me lejue të humbasi çdo ditë kësodore e mos me e shfrytzue në mal."

Doktori u detyrue me vû buzën në gaz.

„Edhe pak, do t'ma shifni për të madhe që s'jam nisë menjiherë, ore Sezeman. Me të vërtetë, duhet të bâj ç'mos me u nisë sa mâ parë."

Mirëpo, Klara nuk lejoi të largohet doktori. U detyrue me i ndëgjue mâ parë të gjitha porosít për Hajdin dhe të mbajë në mend mirë gjithçka duhet të shiqojë atje, që kështu të jetë në gjendje me i tregue mandej [illegible]e për pê. Dhuratat e Hajdit do t'i dorzohen mjekut mâ vonë, sepse zojush a Rotenmajer duhet t'i lidhi mâ parë në paket. Ajo tash ka dalë në qytet, por e ka bâ

shprehí mos me u kthye aq shpejt prej shetitjeve të këtilla.

Zotni doktori premtoi se do të bante ç'mos për me plotsue çdo gjâ që pritej prej tij, premtoi se do të nisej n'udhtim, madje nëqoftëse jo nesër në mëngjes, të paktën, simbas mundësís, gjatë ditës së nesërme. E kur të kthehet në shtëpi, simbas marrëveshjes, âsht i detyruem me tregue gjithçka ka pá e përjetue.

Shërbëtorët nga ndonji herë janë të prirun me i marrë vesh sendet që ndodhin në shtëpin e zotnijve të tyne shum mâ përpara se t'jua njoftojnë njerzit e shtëpis. Kështu ndodhi edhe me Sebastianin dhe Tinetën, Porsa zotni doktori zbriti teposhtë shkallëve, Tineta hyni shpejt në dhomën e Klarës, sepse ndjente që duhet të zbatojë disa urdhnesa.

„Ju lutem ,Tinetë, mbushe këtë kutí me ambëlsina të freskëta e të buta, të cilat i ha unë zakonisht me kafe", iu drejtue Klara tue i tregue kutín, që ishte përgatitë qysh moti.

Tineta muer kutín prej nji skâji dhe nisi me e rrotullue me urrejtje në dorë, ndërsa kur mbërrijti te dera tha me zemërkeqsi:

„Do t'më mundoni kot."

Ndërkaq, Sebastiani tue përcjellë zotni doktorin me njerzín e vet të trashëgueme ç'prej lindjes, i tha tue i hapë derën dhe tue iu përkulë thellë:

„Nëqoftëse zotni doktori nuk do të pritojë, le t'i dërgojë përshëndetje edhe nga ana e Sebastianit zojushës së vogël."

„Ore, Sebastian, tha doktori me dashuni," a edhe ju po dini që po udhtoj?"

Sebastiani qe i detyruem me u kollë pak:

„Unë kam ... unë kam ... as vetë nuk e dij si ... Po, po, tash po më kujtohet: rastësisht isha tue kalue nëpër sallën e bukës, kështu që ndjeva se si po përmendni emnin e zojushes së vogël. Dhe tue qenë se nji mendim zgjon tjetrin, unë në këtë mënyrë ..."

„Po, po qeshi doktori, „dhe sa mâ shum mendime të ketë nji njeri, aq mâ i mençëm âsht. Të mirë u pafshim, Sebastian. Me siguri do t'ia dërgoj të falat tueja, mos u mërzitni."

Ndërsa zotni doktori deshti me kalue nëpër derën e hapun të shtëpis, kur qe, ndeshi në nji pengesë. Era e furishme ia ka pengue zojushës Rotenmajer të vijojë shetitjen e vet, kështu që u kthye pa pritë e pa u kujtue mû në këtë moment. Shamín e saj të gjanë e ka hapë era aq shum sa dukej si me u pasë hapë veli. Doktori po n'at moment u hoq më nji anë. Mirëpo, ndaj këtij njeriu zojusha Rotenmajer kishte kurdoherë nji ndérim e sjellje të veçantë, kështu që edhe ajo u hoq me shum njerzí dhe disa minuta i bâjshin udhë njani tjetrit. Por, menjiherë fryni era, kështu që zojusha Rotenmajer qe gatí tue u ndeshë me doktorin, i cili mezi mbërijti me u largue. Ndërkaq, era e shtyni pak mâ larg prej tij, kështu që u detyrue me u kthye pak, në mënyrë që të mundte me e përshëndetë mikun e vjetër të shtëpis ashtu si i ka hije. Kjo ngjarje e shqetsoi pak, por zotni doktori dijti me e fashitë këtê dhe me e kthye në qejf. I kumtoi zojushes Rotenmajer qëllimin e vet në lidhje me udhtimin dhe iu lut t'i mbështjelli dhuratat e Hajdit shum bukur, ashtu si din vetëm ajo, dhe mandej u përshëndetën.

Klara pritte se mâ parë do t'i duhet me i qëndrue luftës me zojushen Rotenmajer para se të pajtohet ajo me dërgimin e sendeve për Hajdin. Por këtë herë u gënjye. Zojusha Rotenmajer ishte jashtëzakonisht e kënaqun. Menjiherë largoi të gjitha sendet që ndodheshin përmbi tryezën e madhe, në mënyrë që të mundte me vendosë aty teshat që kishte pasë mbledhë Klara për Hajdin, kështu që dhuratat t'i mbështjelli para syve të saj. Kjo s'ishte nji punë e lehtë, sepse teshat e mbledhuna ishin të shumllojshme. Aty ishte, para së gjithash, pallata e vogël e trashë me kaçule, të cilën e pat bâ Klara nergut për Hajdin, në mënyrë që kjo të mundte me e vizitue gjyshen e vet gjatë dimnit sa herë të donte, tue mos pritë që gjyshi ta mbështjelli në dofarë thasësh për shkak të dimnit të ftohtë. Mandej aty ndodhej nji shamí e trashë dhe e nxehtë kushtue gjyshes, që gjyshja të mbështillet me tê mirë, që mos të narthi kur të fishkllojë era rreth kasolles. Pastaj nji kutí e madhe me ambëlsima, e cila gjithashtu i ishte kushtue gjyshes, kështu që gjyshja të hante edhe diçka me kafe, e jo vetëm po-

gaçe. Mâ në fund edhe nji suxhuk i madh. Po, këtê Klara donte me ia çue në fillim Pjetrit, në mënyrë që ky të hante edhe diçka tjetër përveç djathit e bukës... Por ndërroi mendim, sepse kishte frigë se mos Pjetri po e han menjiherë prej gëzimit. Kështu, mâ në fund, vendosi që suxhuku t'i takojë nanës së Pjetrit, Brigitës, e cila do të presi pak për vehte e pak për gjyshen, kurse pjesa tjetër do t'i takojë Pjetrit. U ble edhe nji strajcë duhani: kjo ishte për gjyshin, i cili kishte andje me thithë duhan me llullë kur rrinte në mbramje para kasollës. Kishte edhe shum thasë të vegjël të çdo lloji, qese të vogla, kutija, të cilat i pat mbledhë Klara me gëzim të madh, sepse mbrenda në to Hajdi do të gjejë lloj-lloj sendesh të habitshme, të cilat do ta gëzojnë pa masë. Dhe kur krejt kjo punë u krye dhe bohça e madhe ishte përmbi shtresë gati për udhtim, zojusha Rotenmajer e vështroi, e kënaqun fort me mjeshtrín e vet të lidhjes së paketave. Klara, n'anë tjerër, e shiqonte at bohçe tue marrë me mend se si ka me këcye Hajdi prej habís dhe si do të brohorisi kur të shofi gjithë këto paket para vehtes.

KREU I XV

MYSAFIRI NË BJESHKË

Të kuqt e mëngjesit shkëlqente mbi malet, kurse ajri i freskët e nadjes shushuritte nëpër pisha dhe i lëkundte degët e vjetra andej këndej. Hajdi hapi syt, e zgjoi kjo shushuritje. Shushurijta e gjetheve e shqetsonte Hajdin kurdoherë deri thellë në shpirt dhe me gjithë fuqín e vet e tërhiqte përfundi pishave. U hodh shpejt prej shtratit dhe u vesh. Kurdoherë vepronte kështu, sepse dinte që duhet të jetë e pastër dhe e rregullt.

Mandej zbriti teposhtë shkallëve. Shtrati i gjyshit tashmâ ishte i zbrazët. Ajo vrapoi para shtëpis. Përjashta, para derës, qëndronte gjyshi dhe shiqonte drejt qiellit, si vepronte për çdo ditë për me pá se si do t'ishte moti.

Ret e vogla ishin të skuquna, ndërsa qielli vinte tue u kthjellue gjithnji e mâ tepër. Andej, përtej rrugës, derdhej ari i kulluet mbi malet dhe kullosat, sepse mu n'at kohë dielli ishte në të lindun e sipër mbi shkambijt e naltë.

„Oh, sa bukuri! Oh, sa bukuri! Mirë mëngjes, gjysh!" thirri Hajdi tue iu afrue.

„A u gëdhive shëndoshë e mirë?" pyeti gjyshi dhe ia zgjati dorën për me u përshëndetë.

Hajdi vrapoi menjiherë nën pishat e vjetra dhe bridhte me gëzim pse gjethet naltë shushuritshin e ushtojshin dhe sa herë që era frynte përsëri dhe degët murmurojshin, brohoritte prej gëzimit dhe këcente edhe mâ tepër.

Gjatë kësaj kohe gjyshi shkoi në shtallë për me mjelë Bejkën dhe Murinën, mandej të dyjat i pastroi mirë e mirë dhe i lau tue i përgatitë për udhtim në bjeshkë dhe i nxuer

jashtë kur Hajdi diktoi mikeshat e veta, vrapoi te ato dhe i përqafojë të dyja, i përshëndeti me butsi, ndërsa ato vekrrojshin me gëzim. Secila prej tyne donte me i tregue Hajdit besnikín e vet, prandej randonte kryet përherë e mâ tepër mbi supat e saj, kështu që vashëza ishte gati tue mbetë pa frymë midis tyne. Mirëpo,Hajdi nuk frigohej dhe kur Murina jo e urtë nisi me e shty me kryet e vet edhe mâ fort, ajo vetëm i tha:

„Mos, Murinë, po ti tash po shtyhesh si Turku i madh!"

Po n'at moment Murina tërhoqi kryet e vet dhe qëndroi urtë, kurse Bejka e pat çue kryet qysh moti dhe e mbante vehten fisnike, thuese mendonte kështu për vehte:

„Për mue askush s'ka me thanë as që mundet me thanë se po sillem si Turku", sepse Bejka ishte edhe mâ fisnike se Murina.

Papritmas u ndëgjue menjiherë fishkllima e Pjetrit prej së poshtmi e me të shpejtë u dukën të gjitha dhít e gëzueshme, me Ferrakun e shpejtë në krye, i cili këcente nalt. Hajdi u duk menjiherë midis tufës, ndërsa të gjitha dhít e përshëndetën me të lazdruem, tue e shty andej-këndej. Hajdi poashtu shtyhej, sepse donte me mbërrijtë te Borëbardha frigacake, të cilën e shtyjshin kurdoherë dhít mâ të mëdhaja, kështu që s'mundte me iu afrue Hajdit.

Ndërkaq u afrue edhe Pjetri, i cili fishklloi përsëri, tash edhe mâ me rrebtësi, me qëllim që t'i frigsojë dhít dhe t'i ndjekë mâ shpejt në kullosë, sepse edhe ai donte me iu afrue Hajdit për me i thanë diçka. Porsa ndëgjuen fishkllimën e tij, dhít u rralluen, kështu që Pjetri u afrue dhe mbërrijti pranë vashëzës.

„Mundesh me ardhë me mue edhe ti", i tha.

„S'mundem, Pjetër", iu përgjegj Hajdi. „Në çdo ças mund të mbërrijë mysafirët prej Frankurftit, prandej duhet të jem në shtëpi medoemos."

„Qe sa ditë po më flet të njajtën gjâ!" murmuroi me pakënaqsi Pjetri.

„Dhe do të flas derisa të vijnë ata. Merr me mend, si do të dukej të vijnë mysafirët prej Frankfurtit, e unë të mos jem në shtëpi? Çka kishte me ndodhë atëherë, Pjetër?"

„Çka kishte me ndodhë? Kishte me i pritë gjyshi", iu përgjegj Pjetri me neveritje.

Tash u ndi prej kasolles zani i fuqishëm i gjyshit:

„Pse s'po përparon ushtrija? A thue ushtarët s'po duen, apo gjenerali?

Po n'at moment Pjetri ktheu shpinën, luejti shkopin nëpër ajr, brohoriti dhe të gjitha dhít, të cilat e dijshin mirëfilli se ç'do me thanë ai tingull, nxituen përpjetë me Pjetrin me të katra.

Qyshkur Hajdi u kthye në shtëpi të gjyshit përsëri, filloi me mendue për diçka që mâ parë nuk i shkonte as ndërmend. Çdo nadje rregullonte shtratin e vet dhe përsëri e ndreqte me kujdes, derisa mbërrinte me e rrafshue krejtësisht. Mandej vraponte nëpër kasolle po.htë e përpjetë dhe secilën karrikë e vendoste në vend të vet, kurse teshat e shkapërderdhuna i mblidhte dhe i hiqte në dollap. Atëherë gjente ndonji leckë hypte mbi tryezë dhe e fërkonte këtê derisa e pastronte plotsisht. Kur kthehej gjyshi, shiqonte me kënaqsi dhe thonte:

„Po te na po më duket përditë si me qenë e diela. Hajdi s'ka shkue kot në mërgim."

Kështu edhe Hajdi sot, kur Pjetri pat shkue dhe kafjalli u hangër me gjyshin, menjiherë iu përvesh punës. Por, kurrsesi nuk mundte me e krye si zakonisht. Jashtë këtë mëngjes ishte aq bukur dhe për çdo ças ndodhte diçka që ndërprente punën e fëmis. Herë nëpër dritaren e mbyllun depërtonte ndonji rreze dielli ,e cila e ftonte: „Eja jashtë, Hajdi, eja jashtë!" Atëherë kurrsesi nuk mundte me ndejtë mbrenda, por detyrohej me dalë para kasolles. Tashmâ dielli ndriçoi krejt shtëpin, shkëlqente mbi të gjitha kodrat deri edhe larg, poshtë në luginë, kurse dheu atje poshtë në shpat dukej si t'ishte i artë, kështu që Hajdi ishte e detyrueme me u ulë e me i vërejtë të gjitha këto. Por, papritmas i binte në mend se shkambi ndodhej midis kasolles dhe që tryeza nuk ishte pastrue ende mbas kafjallit. Atëherë këcente menjiherë dhe vraponte në kallosë, por nuk zgjatte shum kohë e ndër pisha ndihej nji zhurmë e tmershme, kështu që krejt trupi i Hajdit tronditej dhe menjiherë detyrohej me dalë pak jashtë përsëri, të ndodhet aty e të bredhi pak, kurse mbi të të

lëkunden degët. Gjatë kësaj kohe gjyshi punonte diçka në jerevi. Herë mbas here dilte para derës dhe me buzë në gaz vërente çka po ban Hajdi. Porsa pat hŷ përsëri në jervi, kur qe Hajdi nisi me bërtitë me gjithë fuqí:

„Gjysh, gjysh! Eja, eja!"

Gjyshi duel jashtë shpejt gati i trembun, sepse kishte frikë se mos kishte ndodhë diçka. Atëherë pá se si Hajdi vraponte teposhtë dhe bërtitte me gjithë fuqi:

„Po vijnë, po vijnë! Para tyne âsht zotni doktori."

Hajdi nxitonte me dalë para mikut të vet të vjetër. Në shejë përshëndetje, ai e tundte dorën prej së largu. Kur fëmija mbërrijti te ai, iu var për dore dhe nisi ngutas e me shqetsim t'i flasi:

„Mirë dita, zotni doktor. Ju falem nderës njiqind herë! Mirë dita, Hajdi Përse po më falenderon aq shum?" e pyeti zotni doktori, tue qeshë miqsisht.

„Për arsye se kam ardhë përsëri në shtëpi, te gjyshi im!"

Sikur rrezja e diellit përshkoi fytyrën e doktorit. Nuk shpresonte se do të hasi në nji pritje kaq të përzemërt në bjeshkë. Tue ndi vehten të vetmuem, i zhytun në mendime të thella, i ngjitej malit përpjetë, kështu që as nuk vente re gjithë at bukurí rreth e përqark vehtes, e cila vinte tue u shtue gjithnji. Kujtonte se voglushja Hajdi mezi do ta njofi. Ka kohë që nuk e ka pá! I dukej se ai âsht nji njeri që u sjell njerëzve vetëm shqetsime. U habit kur pá që edhe ai po mundtka me zgjue gëzimin. Tash pá se si shkëlqente lumtunija prej syve të voglushes Hajdi, e cila ishte aq mirënjoftse e me plot dashuni shtrëngonte edhe mâ dorën e mikut të vet të mirë.

Zotni doktori muer fëmin për dore me butsi atnore.

„Eja, Hajdi", i tha me butsi. „Çomë tash te gjyshi yt dhe tregomë si âsht shtëpija jote."

Hajdi qëndronte si e shtangueme dhe me habí shiqonte teposhtë.

„Po Klara ... edhe gjyshja, ku janë ato?" mezi mujti me folë.

„Eh, jam i detyruem me të tregue, megjithse ka me t'ardhë keq si mue", tha zotni doktori. „Shiqo, Hajdi, unë kam ardhë vetëm. Klara âsht shum sëmunë e s'po mundet me udhtue, prandej as gjyshja nuk mundi me ardhë. Por në pranverë, kur ditët do të jenë të nxehta e të gjata, ajo ka me ardhë me sigurí."

„Hajdi u pikllue fort. Nuk mundi me kuptue që tash s'do t'i ketë gjithë ato sende për të cilat shpresonte aq shum. Për nji kohë qëndroi pa lëvizë prej vendit, e habitun prej këtij lajmi të papritun.

Tue heshtë qëndronte edhe zotni doktori para saj, ndërsa çdo gjâ rreth e përqark tyne ishte në heshtje të

plotë, ndihej vetëm shushurima e pishave në pyll, të cilën e shkaktonte era. Atëherë iu kujtue Hajdit pse kishte vrapue dhe për ç'arsye i ishte ngjitë malit doktori. E shiqoi. Në syt e tij diktoi njifarë pikllimi që deri më tash s'i kishte ra me pá. Kurr në Frankfurt zotni doktori nuk shiqonte ashtu. Kjo gjâ e preku thellë zemrën e Hajdit. Ai nuk mundte me shique kur e shifte dikê të pikllluem e veçanërisht atê. Sigurisht do të jetë pikllue pse s'kanë mundë me ardhë edhe ata të tjerët me tê. E lypi shpejt ngushllimin dhe e gjeti.

„Oh, me siguri nuk do të zgjasi kjo edhe shum kohë, mandej ka me ardhë pranvera prap edhe ata do të vijnë", e ngushllonte Hajdi. „Ne s'na duket koha e gjatë kurr, prandej mund të vijnë edhe mâ vonë, atëherë do të jetë shum mâ bukur për Klarën te na. E tash po nisemi nalt te gjyshi im."

Tue u mbajtë dora-dorës iu drejtuen kasollës. Hajdi donte me gjith zemër me e gëzue zotni doktorin pësëri, prandej nisi rishtas me e bindë se si dimni në bjeshkë nuk zgjat shum kohë dhe se si vijnë shpejt ditët e gjata e të nxehta të verës, kështu që mezi dalloi që edhe ajo vetë u ngushllue me fjalët e veta. Përsëri shend e verë iu drejtue gjyshit:

Ende nuk kanë ardhë, porse s'ka me zgjatë shum e mandej do të vijnë edhe ata."

Për gjyshin zotni doktori nu kishte njeri i huej, sepse fëmija i kishte tregue gjithë ato sende për tê. Plaku ia zgjati dorën mysafirit të vet dhe e përshnëdeti përzemërsisht, mandej që të dy u ulën mbi bankë para kasolles e tue i lanë pak vend edhe Hajdit, doktori dha shejë t'ulet edhe ajo pranë tyne. Tash nisi me tregue se si zotni Sezemani e luti të niset n'udhtim, mandej se si edhe ai vetë ishte i bindun se kjo gjâ do të jetë mirë për qejfin dhe shëndetin e tij, sepse ka kohë që nuk e ndjen vehten mirë. Mandej i pëshpëriti në vesh Hajdit se si së shpejti do të mbërrijë edhe diçka që do ta gëzojë. Këto qenë dhuratat, që do ta gëzojnë mâ tepër se vetë doktori. Vashëza ishte shum kureshtare për me marrë vesh se çka mund t'ishte ajo gjâ. Gjyshi i thonte doktorit se âsht punë e mençme me të vërtetë me i kalue ditët e vjeshtës në bjeshkë dhe

ia mbushte mendjen që kurdoherë, kur âsht moti i mirë, të vijë te ata. Ai nuk ka ku me e pritë, por e këshilloi të mos kthehet në Ragac, por të marri me qera nji dhomë poshtë në Selc. Në bujtinën e atjeshme do të mundet me gjetë banesë të thjeshtë, por krejt të përshtatshme. Kështu zotni doktori do të mundte me u ngjitë në bjeshkë përditë në mëngjes, çka do t'i ndihmonte shum — mendonte Mixha — e mandej ai do ta çojë edhe mâ nalt në bjeshkë sa herë që të dojë. Doktori u pajtue me këtë propozim.

Gjatë kësaj kohe dielli tashmâ ishte ngjitë nalt. Era ishte ngadalsue qysh moti, kurse pishat ishin qetsue. Ajri për këtë naltësí ishte ende i butë, por ndihej nji freskí e kandshme edhe mbi bankë të ndriçueme prej diellit.

Tash u çue Mixha prej Mali, hyni në kasolle, prej kah nxuer tryezën, të cilën e vendosi para bankës.

„Ashtu, Hajdi, tash na sill diçka me hangër. Zotnija besoj se do të jetë i kënaqun. Nëqoftëse gjella jonë âsht e thjeshtë, salla e bukurs âsht me të vërtetë e bukur."

„Edhe unë mendoj ashtu", u përgjegj zotni doktori, tue shique luginën e shëndritun prej diellit, „po e pranoj më gëzim grishjen tuej. Sigurisht këtu edhe ushqimi i keq hahet me andje."

Hajdi shpejtoi si bleta dhe nisi me nxjerrë krejt çka gjeti në dollap, sepse për tê ishte nji gëzim jashtëzakonisht i madh t'i shërbejë zotni doktorit. Gjatë kësaj kohe gjyshi shkoi në votër dhe suell nji kusi me qumësht, i cili ishte tue gufue dhe djathë të fërguem, të verdhë si ari. Mandej nisi me pre mish të terun, krejt të skuqun, të thamë këtu n'ajrin e pastër të malit. Kjo drekë ishte për zotni doktorin dreka mâ e shijshme që kishte ngranë gjatë jetës së vet.

„Po pra, këtu duhet të vijë Klara jonë", tha. „Këtu ka me fitue fuqi të re dhe po të hajë për disa kohë kështu si po ha unë sot, do të forcohet dhe do të bâhet e fuqishme si asnjiherë në jetë."

Ndërkaq, vinte dikush nga poshtë me nji bohçe të madhe në shpinë. Kur mbërrijti nalt para kasolles, hodhi barrën përdhé dhe nisi me marrë frymë.

„Po, qe po vjen ajo që ka udhtue me mue prej Frankfurtit", tha doktori tue u çue. Tue marrë Hajdin për dore

e çoi drejt bohçes. Kur nisi me e zgjidhë dhe kur hapi mbështjellsen e parë të trashë, ai tha:

„Ashtu, vajza ime, tash vazhdo ti vetë dhe nxirre at thesar që të përket ty."

Hajdi e ndëgjoi dhe kur nisi me i nxjerrë dhuratat prej bohçes, i zgurdulloi sýt prej habís. Doktori çoi kapakun e kutis së madhe dhe i tha voglushes Hajdi:

„A po shef se çka ka me hangër gjyshja jote me kafe!"

Hajdi briti me gëzim:

„Oho, oho, tash gjyshja ime do të ketë ambëlsina të mira!"

Dhe nisi me luejtë rreth kutis. Donte me i çue gjyshes menjiherë.

Mirëpo, gjyshi e këshilloi të mos veprojë ashtu, tue premtue se kah mbramja të gjithë së bashku, tue shoqnue zotni doktorin, do t'i çojmë ato tesha, dhe mandej Hajdi do t'ia dorëzojë gjyshes.

Ndërkaq Hajdi gjeti edhe strajcën e duhanit, të cilën ia dha gjyshit menjiherë. Kjo dhuratë i pëlqeu fort gjyshit. Mbushi llullën e vet dhe të dy burrat, tue ndejtë mbi bankë dhe tue pi duhan, bisedojshin për çdo gjâ. Gjatë gjithë kësaj kohe Hajdi bridhte andej këndej tue shique me kujdes secilën dhuratë nga disa herë. Mandej u kthye te banka, u ndal para musafirit dhe porsa u ndërpre biseda, th me vendosshmeni:

„Jo, asnjana prej këtyne nuk më ka gëzue mâ tepër se zotni doktori i mirë."

Të dy burrat qeshën, kurse zotni doktori tha se me të vërtetë nuk e pritte nji gjâ të këtillë.

Kur tashmâ dielli përgatitej me perëndue mbrapa brigjeve, musafiri u çue me u kthye në Selc dhe aty me kërkue banesë. Gjyshi muer kutín me ambëlsina, suxhukun e madh dhe shamín, të gjitha këto i vendosi nën sjetull, kurse doktori e muer Hajdin për dore dhe iu drejtue kasolles së nanës së Pjetrit. Aty Hajdi u përshëndet me ta. Qëndroi te gjyshja për me pritë gjyshin, i cili do të kthehet me e marrë mbasi ta përcjelli musafirin në Selc. Edhe nji erë i bani zâ zotni doktorit:

„A dëshironi me shkue nesër me dhít në kullosë? „Kjo grishje e Hajdit ishte mâ e mira për tê, me të cilën donte me e gëzue musafirin e vet.

„Mirë pra, Hajdi", u përgjegj doktori. „Do të shkojmë nesër së bashku."

Burrat shkuen, kurse Hajdi hyni në kasollen e gjyshes.

Në fillim mezi futi mbrenda kutín me ambëlsina; mandej duel me marr suxhukun, sepse gjyshi të gjitha këto i la para derës. Iu desht me dalë edhe njiherë, për me pru shamín e madhe. Të gjitha këto i vendosi sa mâ afër gjyshes, në mënyrë që kjo të mundte me i prekë të gjitha këto dhe me kuptue çka janë. Shamin ia shtroi në prehën.

„Të gjitha këto kanë ardhë prej Frankfurtit nga Klara e gjyshja", i kumtoi gjyshes së befasueme dhe Brigitës së habitun, e cila u çmerit aq shum sa mbeti si t'ishte e gozhdueme përdhé, tue shique se si Hajdi mezi cete tue bajtë sende të randa dhe se si të gjitha ato i vendoste para gjyshes.

„Gjyshe, ty po të gëzojnë shum ambëlsinat ? Shiqoji vetëm sa të buta që janë!" llomotitte gjithnji Hajdi.

Ndërkaq gjyshja i vërtetonte këto.

„Po, po, me siguri Hajdi. Sa janë të mira!" Mandej e ledhatonte me dorë shamin e trashë e të butë dhe thonte: „Kjo âsht nji gjâ e mrekullueshme për ditët e ftofta të dimnit! Diçka mâ të bukur me të vërtetë s'kisha mundë as me marrë me mend! Kurr në jetën time nuk kam pasë diçka të këtillë."

Hajdit i erdhi shum çudi pse gjyshen po e gëzon mâ tepër shamija se këto ambëlsina të bukura. Brigita vërente suxhukun me ndërim. Qyshkur ishte bâ me dijtë nuk kishte pasë rasë me pá ndonji suxhuk kaq të madh e jo mâ ta ketë pasë e të ketë qenë në gjendje me e pre. Kjo gjâ i dukej e pabesueshme. Tundte kryet dhe flitte me gjysëm zani:

„Duhet ta pysim Mixhën prej Mali se çka do me thanë kjo."

Por Hajdi tha me zâ të naltë pa fije dyshimi:

„Ai âsht për t'u ngranë e për kurgjâ tjetër."

Tash vrapoi edhe Pjetri:

„Mixha prej Mali po vjen mbas meje! Hajdi duhet..."

Nuk mbërrijti dot me thanë kurrgjâ tjetër. Shiqimi iu ngul mbi tryezë ku ndodhej suxhuku dhe ky e befasoi

aq shum sa i mbeti fjala në gojë. Por Hajdi tashmâ dinte se çka do të ndodhi tash, prandej ia zgjati shpejt dorën gjyshes. Me të vërtetë, Mixha prej Mali tashmâ nuk kalonte pranë kasolles për pa u kthye pak në tê, aq sa me e përshëndetë gjyshen. Gjyshja gëzohej kurdoherë kurë ndëgjonte hapat e tij, sepse ai kurdoherë kishte për tê ndonji fjalë ngushllimi. Sot mâ ishte vonë për Hajdin, e cila përditë në mëgjes çohej bashkë me diellin. Dhe gjyshi tha: „Fëmija duhet të bjeri me fjetë!"

Kështu edhe mbeti. Nëpër derën e hapun i uroi gjyshes natën e mirë e kapi Hajdin për dore, e cila vrapoi te ai, kështu nën qiellin me yje iu drejtuen kasolles së tyne të qetë.

KREUI I XVI

SHPAGIMI

Të nesërmen heret në mëngjes zotni doktori u nis prej Selcit për në bjeshkë me bariun Pjetër dhe dhit e tij. Zotnija i njezishëm e niste disa herë bisedën me bariun e vogël, por kurdoherë mbetej pa ia mbërrijtë qëllimit. Pjetri i përgjigjej çdo pyetjeje të tij shkurt dhe në mënyrë të pacaktueme. Kështu krejt kjo shoqni tue heshtë u ngjit në bjeshkë te kasollja, ku i prittte tashmâ Hajdi me dy dhít e veta. Edhe fëmija edhe dhít qenë të gëzueshme dhe t'urta mu si dielli i hershëm i malit

„A po vjen me mue?" pyeti Pjetri. Përditë i drejtohej me këto fjalë, qoftë në trajtë të pyetjes, qoftë në trajtë të grishjes.

„Nënkuptohet, po si jo, nëqoftëse vjen edhe zotni doktori", iu përgjegj Hajdi.

Pjetri e shiqoi zotnin pak shtrembët. Atëherë duel gjyshi tue bajtë strajcën me ushqimin e drekës. Mbasi e përshëndeti doktorin, iu afrue Pjetrit dhe ia dha strajcën. Strajca ishte mâ e randë se dítëve tjera, sepse gjyshi kishte qitë mbrenda nji copë bukur të madhe mishi të thatë. Merrte me mend se edhe doktori do të dëshironte me drekue nalt në kullosë me fëmijt. Pjetri hapi gojnë vesh më vesh, sepse parandjente që në strajcë po mëshifet diçka jashtë zakonisht e mirë.

Atëherë iu drejtue malit. Hajdi qe rrethue prej dhive të veta, nga të cilat çdonjana dëshironte me qenë pranë saj, kështu që e shtyjshin njana tjetrën për anash. Në

këtë mënyrë për nji kohë të gjatë tufa të thuesh e bánte, por mâ në fund ajo u ndal dhe i qortoi dhít kështu:

„Tash duhet t'ecni para meje e jo të shtyheni dhe të më shtyni. Tash duhet t'eci pak edhe me zotni doktorin."

E ledhatoi shpinën e Borëbardhës, të cilën e kishte kurdoherë mâ afër. Prandej Hajdi e qortonte veçanërisht atê që të jetë e ndëgjueshme. Mâ në fund shpëtoi prej dhive dhe u nis pranë doktorit, i cili e muer menjiherë për dore dhe e mbante fort. Zotni doktori tash nuk ishte i detyruem me kërkue tema për bisedë. Vetë Hajdi ia nisi menjiherë bisedës, sepse kishte me i tregue gjithë ato sende: për dhít dhe mendimet e veta të çuditshme, mandej për lulet që gjinden nalt, për shkambijt dhe për shpezët. Llomotitte aq me ambëlsí sa koha kalonte në mënyrë të padukshme dhe ata mbërrijtën në kullosë shum shpejtë. Tue u ngjitë. Pjetri i drejtonte shpesh herë doktorit shiqime aq të shtrembta, sa doktori kishte me u habitë sikur t'i shifte. Për fat të mirë këtê ai nuk e vû re.

Kur mbërrijtën nalt, Hajdi e çoi menjiherë mikun e vet të mirë në vendin mâ të bukur ku shkonte gjithmonë. U ul përdhé dhe nisi me shique rreth e përqark, sepse ky vend i pëlqente asaj kurdoherë mâ së shumti. Ajo shiqonte kështu, ndërsa doktori u ul pranë saj mbi bar të shëndritun prej diellit. Kudo rreth e përqark tyne shkëlqente dita e artë e vjeshtës mbi malet dhe luginën e gjanë të blertë. Prej së poshtmi jehojshin kumbonat e tufës aq ambëlsisht e me dashuni thuese larg e larg ishin tue lajmue paqën. Mbatanë rrugës, mbi fushat e mëdha me borë shkëlqejshin kudo në trajtë xixash e flake rrezet e arta të diellit, kurse Falknisi i murmë i ngrente nalt me madhshti kullat e veta shkambore drejt qiellit të kaltërt. Era e mëngjesit frynte lehtas e me butsi nëpër mal dhe i lëkundte lehtë lule, kombonat e mbrame të vogla, të cilat ishin të vetmet lule të verës që si kishin sosë ende lulet dhe valviteshin ende nëpër valën e nxehtë të diellit. Nalt fluturonte nji shpend i madh rrëmbyes tue bâ rrathë të gjanë, por sot nuk krrokatte. Me krahë të hapun fluturonte qetas nëpër qiellin e kaltërt thuese edhe ai vetë kënaqej kështu. Hajdi

shiqonte kudo. Lulet, të cilat tundshin kokën me gëzim, qielli i kaltërt, shkëlqimi i gëzueshëm i diellit, shpendi i gëzueshën n'ajrí, të gjitha këto ishin aq të bukura, të mrekullueshme! Sýt e Hajdit shkëlqejshin prej kënaqsís. Tash shiqoi milkun e vet për me pá a e ndjente ai gjithë këtë bukuri. Deri më tash zotni doktori shiqonte qetas e i zhytun në mendime rreth e përqark vehtes, ndërsa, kur shiqimi i tij u ndesh me sýt e gëzueshëm të vashëzës, ajo i tha:

„Po, Hajdi, këtu kishte me qenë bukuri. Por, si mendon ti, kur zemra e dikujt âsht e pikllueme, si mundet me u gëzue atëherë kur shef bukurín rreth vehtes?

„Oh, oh, klithi Hajdi me gëzim. „Këtu njeriu s'mund ta ketë zemrën e pikllueme. Zemra mund të jetë e pikllueme vetëm në Frankfurt."

Zotni doktori e vû buzën në gaz, por gazi fluturoi shpejt prej fytyrës së tij. Ai iu drejtue Hajdit:

„Po sikur të vijë dikush e t'i sjelli tanë pikllimet e zemrës se vet prej Frankfurtit këtu, Hajdi? Shiqo, këtu mundet me ndejtë dikush, sýt e të cilit kanë lëshue perde e nuk mundet me pá bukurin që po e rrethon... A mundesh me e kuptue këtê?"

Tash Hajdi ndjeu dhimbje në zemër. Perdja në sy i kujtoi gjyshen, e cila kurr nuk do të mundet me e pá diellin e ndritshëm dhe gjithë bukurin që ndodhet nën të. Kjo ishte nji dhimbje që zgjohej kurdoherë që i binte ndërmend kjo gjâ. Për nji kohë heshti, sepse midis këtij gëzimi e goditi kjo dhimbje. Mandej tha seriozisht:

„Po, këtê mundem me e kuptue. Atëherë njeriu duhet t'i ndëgjojë vjershat e gjyshes, kështu do ta shofi përsëri shkëlqimin e diellit. Ky mundet me shkëlqye menjiherë dhe me e gëzue aty për aty. Kështu i pat ngja gjyshes."

„Cfarë vjershash, Hajdi?" e pyeti doktori.

„Unë di përmendsh vetëm vjershën e diellit dhe disa vargje tjera që i do gjyshja, të cilat po detyrohem me ia lexue nga tri herë", iu përgjegj Hajdi.

„Atëherë m'i recito ato vargje. Edhe unë dëshiroj me i ndëgjue..."

Dhe doktori u rahatue për të mundë me ndëgjue mâ me kujdes.

Hajdi mendoi për nji kohë. Mandej filloi dhe foli për nji kohë të gjatë, por dikur u ndal menjiherë, sepse nuk dinte a po e ndëgjon doktori apo jo. Ai i pat mbyllë sýt me dorë dhe rrinte pa lëvizë. Kujtoi se ndoshta po kotet pak.

Kudo mbretnonte heshtja. Heshtte edhe doktori, por nuk ishte tue fjetë. Vjersha e vjetër, e njoftun për tê, e ktheu në të kaluemen. I ra ndërmend se si tue qenë fë-

mi rrinte pranë karrikës së namës së vet të dashtun. Ajo e pat përqafue rreth qafe dhe i recitonte vjershën që ndëgjonte mû tash e që aq kohë nuk e kishte ndëgjue. I dukej sikur âsht tue ndëgjue zanin e namës së vet dhe shiqonte se si sýt e saj të mirë ishin ngulë mbi tê me da-

shuni dhe kur Hajdi pushoi, ndjeu se si ai zâ i dashtun po i thotë edhe disa fjallë tjera. I vinte mirë që ishte tue i ndëgjue, prandej edhe për nji kohë të gjatë rrinte ashtu me fytyrë të mbulueme me dorë pa bëzâ e për pa luejtë vendit. Kur u çue mâ në fund, pá se si e shiqonte Hajdi me habí. Muer dorën e saj dhe i tha:

„Hjdi, âsht e bukur vjersha jote", kurse zani i tij tingllloi mâ me gëzim.

Gjatë gjithë kësaj kohe Pjetri gati nuk dinte çka me bâ prej zemrimit. Qe sa kohë Hajdi s'kishte ardhë me të në kullosë, ndërsa tash, kur mâ në fund u ngjitën këtu, gjithnji rrinte pranë saj ai zotnija plak, kështu që Pjetri s'mundte as me iu afrue. Zemrohej për këtë shkak jashtëzakonisht. Qëndroi mbas zotnis, i cili as nuk e pá, shtrëngoi grushtin dhe tue iu kërcnue e tundte grushtin nëpër ajr, kurse mbas nji kohe nisi me iu kërcnue me të dy grushtat. Sa mâ gjatë qëndronte Hajdi pranë zotnis, Pjetri vinte tue u zemrue gjithnji e mâ tepër dhe përherë mâ dendun kërcnohej mbrapa shpinës së doktorit.

Gjatë kësaj kohe dielli ishte ngjitë tashmâ atje ku qëndron në mesditë, kur âsht kohë dreke. Këtë Pjetri e dinte saktësisht, prandej thirri menjiherë me gjithë fuqi:

„Ashtu kohë dreke!"

Hajdi u çue dhe deshti me e sjellë strajcën, në mënyrë që doktori të hante drekë aty ku ishte tue ndejtë. Mirëpo, doktori i tha se nuk âsht i untë dhe që dëshironte me pi vetëm nji gotë qumësht, mandej t'endet edhe pak nëpër mal e të ngjitet edhe pak mâ mallt. Hajdi deklaroi se atëherë as ajo nuk ishte e untë, se edhe ajo do të pijë vetëm pak qumësht e mandej do të niset me zotni doktorin deri te guri i madh që âsht i mbuluem me myshk. Prej atij vendi qe tue ra njiherë Ferraku. Aty rriten shum barishte t'erëkandshme. Pastaj iu lut Pjetrit të mjeli nji blude qumësht prej Bejkës për zotni doktorin e mandej edhe nji për tê. Për nji kohë Pjetri e shiqoi Hajdin me habí e mandej pyeti:

„Po e kujt âsht ai send që ndodhet në strajcë?"

Asht i yti, por mâ parë na jep qumësht, madje sa mâ parë!" iu përgjegj Hajdi.

Asnjiherë në jetën e vet Pjetri nuk e ka ndëgjue kend aq shpejt e mandej nisi me kontrollue strajcën,

sepse ende nuk dinte çka kishte mbrenda. Por,sapo doktori dhe Hajdi filluen me e pi qumështin, Pjetri hapi strajcën dhe shiqoi se çka kishte në të. Kur vû re nji copë të mrekullueshme mishi, u gëzue pa masë, por iu deshi me shique edhe njiherë pale a ishte e vërtetë kjo që shifte apo jo. Mâ në fund rrasi dorën në strajcë për me e nxjerrë at dhuratë të mrekullueshme, por menjiherë e tërhoqi thuese kish frigë me e marrë. I ra ndërmend se si qëndronte mrapa zotnís dhe i kërcnohej me grusht, ndërsa tash po ai zotni po ia fal drekën e vet të begatshme. Tash Pjetri u pendue që u suell ashtu. Atij i dukej sikur nuk âsht i dienjë me e pranue këtë dhuratë të bukur dhe me e hangër. Menjiherë këceu dhe shikoi n'at vend ku qëndronte pak mâ parë. Mandej i çoi të dy duert naltë në shejë se ai kërcnim me grushta nuk vlente mâ dhe qëndroi kështu aq gjatë derisa qe i bindun se përsëri e ka ndreqë punën. Atëherë u kthye te strajca me këcime të mëdha e mbasi e pat qetsue ndërgjegjen e vet mundte me u kënaqë plotsisht tue hangër nji drekë të shijshme.

Zotni doktori dhe Hajdi shetitën sa deshtën dhe gjatë gjithë kohës kuvenduen ndërmjet veti. Zotnis iu duk se tashmâ ishte koha kur ai duhej të kthehej, prandej e pyeti Hajdin në se dëshironte me ndejtë edhe mâ me dhít e veta. Mirëpo, nji gjâ e këtillë Hajdit nuk i shkonte as ndërmend, sepse atëherë zotni doktori do t'ishte i shtrënguem me zbritë vetëm nëpër krejt malin. Donte me e shoqnue deri te kasollja e gjyshit dhe pak mâ larg. Miku i saj i mirë e mbante për dore, kurse ajo gjithë rrugës kishte ende se çka me i tregue dhe me i dëftue ku dëshirojnë me i brejtë gjethet mâ me andje dhít, ku ka verës mâ së shumti lule kumbone dhe lule tjera. Dinte emnin e çdo lulje, sepse e kishte mësue gjyshi gjithë verës e ai i njifte fare mirë bimët e malit. Mâ në fund i tha doktorit se duhet të kthehet patjetër. U përshëndetën dhe zotnija u zdirgj teposhtë, por herë mbas here kthehej e vështironte mbrapa. Pá se si Hajdi qëndronte ende po n'at vend dhe si po ia ban me dorë. Kështu bante edhe vajza e tij e dashtun kur nisej prej shtëpije.

Ishte nji vjeshtë e ndritshme e me diell. Për çdo mëngjes doktori i ngjitej malit. Zakonisht ecte mâ nalt

drejt majes. Shpesh herë dilte me Mixhën prej Mali larg nalt mbi kodra shkambore, ku ngriheshin pishat e vjetra të djeguna prej rrufés dhe ku me siguri duhet t'ishte çerdhja e shpendit të madh, sepse ai tue krrokatë shpesh herë qëndronte n'ajr pezull ulët mbi kunorat e tyne. Doktori kënaqej tue bisedue me Mixhën dhe habitej se qysh i njifte aq bukur bimët e malit dhe dinte për çka hyn në punë secila sosh: tue fillue prej pishave të murme me erë e deri te myshky krela—krela që rritet ndërmjet rrajëve të lisave dhe bimëve dhe luleve mâ t'imta, të cilat bishin në naltsi prej dheut të fortë të malit.

Plaku dinte gjithashtu çka bâjnë e si jetojnë krejt kafshët këtu nalt, të mëdha e të vogla dhe dinte me i tregue doktorit kallzime të gëzueshme për jetën e banorëve nëpër shpella dhe strofuj shkamborë dhe t'atyne që jetojnë mbi degët e nalta të pishave.

Nëpër këto shetitje doktorit i kalonte koha aq shpejt, sa edhe vetë habitej. Shpesh herë, kur në mbramje Mixha ia shtrëngante dorën përzemërsisht në të ndamë, përsëritte:

„Mik i dashtun, me ju gjithmonë po mësoj diçka."

Mirëpo, kishte shum ditë, zakonisht këto ishin mâ të bukurat, kur doktori dëshironte me shkue me Hajdin. Atëherë ata të dy shpesh herë uleshin aty ku qenë ulë ditën e parë, ndërsa Hajdi i diktonte vargjet dhe i tregonte gjithë çka dinte. Pjetri ulej pak mâ larg, mirëpo rrinte fare urtë dhe nuk kërcnohej mâ me grushta.

Kështu kaloi mueji i bukur shtatori. Nji ditë prej ditësh erdhi doktori,por nuk ishte ashtu i gëzueshëm si ditëve tjera. Tha se ajo do t'ishte dita e tij e fundit në mal, sepse duhet të kthehet patjetër në Frankfurt. I vinte shum keq, sepse ndaj malit fitoi dashuni të thellë si t'ishte ky vendlindja e tij. Mixhës prej Mali i erdhi gjithashtu keq kur ndjeu këtë gja, sepse kishte andje të madhe me bisedue me zotni doktorin. Ndërkaq Hajdi u mësue aq shum me e pá përditë mikun e vet të dashtun sa që nuk mundte me e marrë as me mend që tash do të marri fund menjiherë çdo gjâ. E shiqoi me shqetsim dhe habí. Mirëpo ashtu ishte puna. Doktori u përshëndet me gjyshin, mandej e pyeti Hajdin në se dëshironte me e përcjellë pak. Hajdi u nis me tê teposhtë, tue e mbajtë për

dore, por ende nuk mundte me u pajtue me shkuemjen e tij.

Pak mâ vonë doktori e ndal dhe i tha Hajdit që e kishte shoqnue mjaft e tash duhej të kthehej. Disa herë ledhatoi flokët e saj kaçurelë dhe tha:

„Tash më duhet me shkue, Hajdi! Sikur të kisha mundësí me të marrë me vehte në Frankfurt e me të mbajtë pranë vehtes!"

Hajdi menjiherë pá para vehtes krejt Frankfurtin, shum, shum shtëpija dhe rrugë të shtrueme me gurë, mandej zojushen Rotenmajer dhe Tinetën, prandej u përgjegj pak me frigë:

„Kisha me dashtë mâ tepër që ju të vini përsëri te na".

„Po, po, ashtu do të jetë mâ mirë. Atëherë lamtumirë, Hajdi", tha zotni doktori dhe ia zgjati dorën.

Fëmija lëshoi dorën e vet mbi dorën e tij dhe e shiqoi doktorin. Ata sy të mirë që e shiqojshin Hajdin u mbushën me lot. Doktori u kthye ngutas dhe nxitoi.

Hajdi qëndronte dhe nuk luente vendit. Sýt e mirë të mbushun me lot prekën zemrën e saj të vogël. Menjiherë ia plasi vajit dhe me gjithë fuqi vrapoi mbas doktorit, i cili nxitonte. Bërtitte sa mundte mâ tepër, ndonse dënesja ndërprente fjalët e saj:

„Zotni doktor, zotni doktor!"

Ai u kthye dhe u ndal.

Ndërkaq vashëza mbërrijti te ai. Lott i derdheshin nëpër faqe dhe qante me dënesë:

„Po vij edhe unë me ju për në Frankfurt menjiherë dhe atje do të qëndroj sa të doni. Por, mâ parë duhet ta njoftoj gjyshin."

Zotni doktori u habit, nisi me ledhatue vashëzën e shqetsueme tue dashtë me e qetsue.

„Jo, e dashtuna ime, Hajdi", tha me butsi, „jo tash menjiherë. Duhet të qëndrosh ende këtu nën këto pisha, sepse përndryshe mund të sëmuhesh përsëri. Por eja të të thom diçka: nëqoftëse unë kështu i vetmuem, do të sëmuhem nji ditë prej ditësh, a do të vijsh atëherë te unë me ndejtë brî meje? A mundem me zanë besë që dikush kujdeset për mue dhe më don?"

„Po, po, do të vij, do të vij menjiherë, sepse ju due gati po aq sa edhe gjyshin", e bindte Hajdi tue dënesë edhe mâ.

Doktori u përshëndet me tê edhe njiherë, mandej vijoi udhtimin me të shpejtë. Mirëpo, Hajdi ngeli po n'at vend dhe ia tundte dorën nëpër ajr pa ia ndá derisa miku i tyne i dashtun u zhduk në luginë. Kur ai u kthye për herë të fundit dhe pá Hajdin, foli:

„Po, âsht bukuri të jetojsh atje nalt... Aty mund të shërohen edhe trupi edhe shpirti. Aty njeriu mund ta shijojë jetën përsëri."

KREU I XVII

DIMNI NË SELC

Rreth e përqark kasolles në mal ka ra aq shum borë sa dritaret dukeshin si me qenë përdhé, sepse nën to pjesët e kalolles nuk shifeshin fare, deri edhe dera e shtëpis u mbulue prej borës së reshun. Sikur Mixha t'ishte nalt, do t' ishte i detyruem me veprue në të njajtën mënyrë si vepronte Pjetri për çdo ditë, sepse kurdoherë natën binte borë e madhe. Për çdo mëngjes Pjetri ishte i detyruem me dalë nëpër dritare e kur nuk ishte shum ftoftë, kështu që natën nuk ngrinte çdo gjâ, atëherë zhytej aq shum në borë të butë sa detyrohej me u përpëlitë me duer me kambë dhe me krye, derisa dilte prej bore. Atëherë e ama ia zgjatte nëpër dritare fshisën e madhe dhe me të Pjetri shtynte dhe dilinte borën para vehtes deri sa të mbërrinte te dera. Mandej aty kishte punë mâ së shumti, sepse i duhej me e largue borën, në mënyrë që mos të hyjë mbrenda në kuzhinë gjithë ai grumbull bore kur të hapet dera, sa âsht e butë, ose mos të ngrijë, kështu që atëherë t'ishin si të mbyllun në shtëpi, sepse nëpër at akull nuk mund të depërtonte kush, kurse nëpër dritaren e vogël mundte me kalue vetëm Pjetri. Mirëpo, kur ngrinte bora, Pjetri kënaqej. Kur i duhej me shkue në Selc medoemos, atëherë vetëm hapte dritaren, kalonte nëpër të dhe kështu mbërrinte në fushën e fortë t'akullit. Atëherë e ama ia zgjatte nëpër dritare sâjën, mandej Pjetri ulej mbi të dhe udhtonte kah të donte e qysh të donte, por gjithsesi mbërrinte poshtë, sepse me të mund të rrëshqitte mbi krejt malin e madh.

Kësi dimni Mixha nuk ishte në mal. E mbajti fjalën. Porsa ra bora, e mbylli kasollen dhe me Hajdin e vet e dhít zbriti në Selc. Afër kishës e shkollës ndodhej nji shtëpi e madhe, e cila në kohë të lasha ka qenë shtëpi zotnijsh, çka mund të mirrej vesh edhe në bazë të shum shêjave, ndonse kjo ndërtesë ishte e damtueme dhe e vjetër. Aty banonte dikur nji luftar trim. Shërbente n'ushtrin spanjolle dhe pat fitue famë me anë të shum ndërmarrjeve trimnije, kështu edhe u pasunue. Mandej u kthye në Selcin e vet dhe prej prés ndërtoi nji shtëpi të mrekullueshme. Donte me banue në të. Por nuk shkuen shum kohë e atij nuk iu durue jeta në Selcin e qetë nga mërzija, sepse kishte jetue shum kohë në nji botë të bujshme. Shkoi dhe nuk u kthye mâ. Kur mbas shum e shum vjetësh, u ndëgjue prej burimesh të sigurta se kishte pasë vdekë, shtëpin e trashëgoi nji kushëri i tij i largët prej lugine, mirëpo shtëpija ishte tashmâ e vjetrueme dhe pronari i ri nuk donte me e ndreqë. Kështu në këtë shtëpi u vendosën njerëz të vorfun, të cilët paguejshin pak qirá dhe kur shembej diçka në shtëpi, ata s'ia varshin veshin aspak. Prej kësaj kohe kaluen edhe shum vjet.

Kur dikur erdhi Mixha këtu bashkë me të birin e vet të vogël Tobin, hyni në këtë shtëpi dhe jetoi në të.

Qysh atëherë kjo shtëpi mbeti mâ tepër e zbrazët, sepse pak kush mundte me u gjindë në këtë shkretí tue arnue gropat dhe të plasunat kur çfaqeshin nëpër të. Dimni në Selc ishte i gjatë dhe i ftoftë. Era frynte nga të gjitha anët nëpër të gjitha dhomat, prandej qirijt fikeshin dhe njerzit e vorfun dridheshin prej të ftoftit. Mirëpo, Mixha dinte me u gjindë. Porsa vendosi me e kalue dimnin në Selc, e muer shtëpin e vjetër me qira, prandej në vjeshtë vinte këtu shpesh herë për me rregullue çdo gjâ në të ashtu si i pëlqente atij. Kah mezi i tetorit zbriti këtu bashkë me të mbesën e vet.

Kur hyhet në shtëpi nga ana e mbrapme, gjindet nji dhomë, muri i së cilës ishte i rrëxuem krejt, kurse tjetri përgjymës. Mbi at mur të shembun përgjymës qëndronte ende nji dritare me nji hark përsipri, porse qelqet qysh moti nuk gjindeshin aty, kurse lerthi i dendun zvarnisej mû deri në tavanin gjysëm t'errët. Tavani ishte i rregulluem bukur, kështu që njeriu mundte me dallue se këtu

dikur ka qenë kapela. Prej këndej hyhej në nji kthinë të madhe të shtrueme me rrasa të bukura guri, ndërmjet të cilave rritej bari i dendun. Aty edhe muret ishin përgjymës të rrëxueme, deri edhe pjesët e mëdha të tavanit dhe, sikur disa shtylla të trasha mos t'ishin tue mbajtë mbeturinën e tij, njeriut i dukej se të gjitha këto do t'i shemben mbi tokë. Aty Mixha ka rrethue nji vend me dërrasa, kurse rrasat i ka mbulue me anë të nji shtrese të trashë sane, sepse këtë sallë të vjetër ua kushtoi dhive në vend të shtallës. Mandej kalohej nëpër lloj-lloj koridoresh të rrëxueme përgjymës, kështu që prej këndej dukeshin qielli, livadhi dhe rruga. Por krejt përpara, ku qëndronte ende dera e randë prej ahu mbi çivijat e derës, ishte hymja e nji dhome të madhe, e cila ishte ende e ruejtun. Aty qëndrojshin ende katër mure të forta, të mbështjelluna me dërrasa, bira, ndërsa në nji kand ndodhej nji koftor tejet i madh, i cili naltsohej gati deri në tavan, kurse mbi rrasat e bardha të tij ishin vizatue piktura të mëdha të kaltërta. Aty ishin piktorue kullat midis lisave të naltë, kurse përfundi lisave ishte nji gjuetar me qent e vet. Mandej nji liqê i qetë me aha të degëzuem në breg dhe peshkatari, i cili mbante nji grep të gjatë. Rreth e përqark këtij koftori ishte nji ndejse, kështu që njeriu mund t'ulej fare mirë për me shique pikturat. Ky vend i pëlqeu menjiherë voglushes Hajdi. Porsa hyni në dhomë bashkë me gjyshin, vrapoi te koftori, u ul mbi ndejse dhe u ndal me vërejtë pikturat mbi rrasat e tij. Dhe mbasi tue lëvizë pak e nga pak mbi ndejsen mbërrijti deri mbas koftorit, vemendjen e saj tërhoqi nji hapsinë bukur e madhe midis koftorit dhe murit, në të cilën ishin vendosë katër dërrasa me shum sanë të mbulueme me pëlhurë dhe me nji thes në vend të mbulesës. Ky ishte shtrati i Hajdit. Hajdi filloi me brohoritë:

„Oh, gjysh! Qe dhoma ime! Sa e bukur që âsht! Po ti ku do të flejsh?"

„Dhoma jote duhet të jetë afër koftorit, në mënyrë që mos të narthish", tha shyshi. „Tash mundesh me e pá edhe timen."

Hajdi nisi me këcye mbas gjyshit tue kalue nëpër dhomën e madhe derisa gjyshi hapi nji derë n'anën tjetër, e cila të çonte në nji kthinë të vogël.

Gjyshi e kishte rregullue aty shtratin e vet. Mandej vinte edhe nji derë tjetër. Hajdi e hapi shpejt dhe u ndal e habitun. Pá nji lloj kuzhine, e cila ishte aq e madhe që nuk e kishte pá asnjiher në jetën e vet. Aty kishte shum punë për gjyshin edhe pse ai kishte punue mjaft, sepse nëpër mure dukeshin birat e të çamet e gjana, kështu që nëpër to fishkllonte era, por shum sosh tashmâ ishin mbyllë me drrasa, kështu që dukej sikur kudo rreth e përqark nëpër mur ndodheshin dollape të vogla prej dërrase. Edhe derën e madhe shum të vjetër gjyshi e pat gozhdue e forcue mirë, kështu që njeriu mundte me e mbyllë e kjo ishte nji gjâ e mirë, sepse prej këndej kalohej në nji kthinë krejt të shembun plot me barishte të këqija, hardhuca e insekte.

Hajdi kënaqej në banesën e re dhe qysh ne e nesre, kur Pjetri erdhi me pá si ishte shtëpija e tyne e re, Hajdi i dinte të gjitha kthinat dhe vendin e çdo gjâje, prandej mundi me ia tregue Pjetrit të gjitha këto. Nuk e la të qetë derisa nuk i tregoi të gjitha gjanat e çuditshme që ndodheshin në këtë shtëpi.

Hajdi flente shum mirë në kandin që ndodhej mbrapa koftorit. Mirëpo, sa herë që zgjohej në mëngjes gjithmonë pandehte se âsht në mal, e që i duhet me e hapë derën e kasolles menjiherë për me pá a thue vallë po shushurisin pishat për arsye se janë ngarkue prej borës së randë, e cila i randonte degët. Prandej në mëngjes i duhej mâ së pari me shique për nji kohë të gjatë derisa t'i kujtohej ku ndodhej dhe çdo herë ndjente se në zemër i flente diçka që po e randonte e mundonte, sa herë që kuptonte se nuk gjindej te shtëpija në malë. Por, kur ndëgjonte se si gjyshi bisedonte përjashta me Bejkën e Murinën dhe kur dhít vekrrojshin me zâ të naltë e me gëzim thuese i thojshin: „Eja këtu, Hajdi", kuptonte se ndodhej në shtëpi, prandej këcente me gëzim prej shtratit të vet dhe nxitonte sa mundte me shkue në shtallën e madhe të dhive. Por ditën e katërt Hajdi tha qysh në mëngjes:

„Sot me çdo kusht duhet të shkoj nalt te gjyshja. Nuk mundem me e lanë vetëm për nji kohë aq të gjatë."

Mirëpo, gjyshi nuk u pajtue me këtê.

„S'ka me shkue as nesër," tha.

„Nalt në mal ka ra borë nji pash e po resh edhe mâ. Edhe Pjetri mezi do të mundet me depërtue nëpër grumbujt e borës. Nji fëmi të vogël si je ti, Hajdi, bora kishte me e mbulue krejt, kështu që nuk do t'ishim në gjendje as me të gjetë. Prit pak derisa të fillojë ngrica, atëherë do të mundesh me shkue lehtë te gjyshja nëpër borë të ngrime."

Në fillim Hajdi mendonte se pritja do të jetë e vështirë. Mirëpo, ditët tash ishin aq të mbushuna me detyra sa kalojshin për pa u vû re.

Për çdo mëngjes dhe për çdo mbasdite Hajdi shkonte në shkollë në Selc dhe kryente me zell detyrat e veta shtëpijake. Pjetri gati nuk e shifte kurr në shkollë, sepse ai të shumtën e herës nuk vinte fare. Mësuesi ishte nji njeri i butë, kështu që nuk e qortonte kurr Pjetrin, vetëm herë mbas herë i thonte kështu:

„Më duket se Pjetri ynë nuk âsht përsëri midis nesh. Por ka ra borë e madhe në mal, prandej me siguri s'mundet me e hapë shtegun lehtë."

Kah mbramja, kur mësimet në shkollë merrshin fund, Pjetri mâ në fund mundte „me e hapë shtegun" dhe e vizitonte Hajdin.

Mbas disa ditësh dielli nisi me depërtue dhe me i hedhë rrezet e veta përmbi dheun e bardhë. Mirëpo perëndoi përsëri shpejt, thuese nuk i pëlqente me e pá dheun aq gjatë si verës kur çdo gjâ âsht në gjelbërim dhe lulzim. Në mbramje dukej hana, e ndritshme dhe e madhe dhe gjithë natën e lume shkëlqente mbi fushat e gjana të mbulueme me borë, kurse ne e nesre në mëngjes shkëlqente krejt mali si kristal prej rranzës e deri në maje. Kur Pjetri deshti me këcye nëpër dritaren e vet mbi borën e thellë si dje, i ndodhi diçka që nuk e pritte. Këceu, mirëpo në vend se të binte mbi të butë, u vra aq shum në borë të ngrime sa, edhe kundër dëshirës së vet, rrëshqiti bukur shum teposhtë, si sâjë. Krejt i habitun u çue mâ në fund në kambë dhe i mëshoi me gjithë fuqi borës me kambë për me u bindë a ishte e mundun me të vërtetë me ndodhë nji punë kësodore. Por me të vërtetë, puna qëndronte ashtu. Sado që i binte ai me thembrat e veta, nuk i shkoi për dore as me këputë nji copë të vogël akulli. Krejt mali ishte i ngrimë dhe i fortë si guri. Por kjo gjâ i pëlqeu fort

Pjetrit. E dinte se vetëm nji gjâ e ketillë pritej që të mundte me ardhë Hajdi. U kthye shpejt në shtëpi, piu qumshtin, të cilin e ama e pat lanë mbi tryezë, rrasi nji copë djathë në xhep dhe tha ngutas:

„Duhet të shkojë në shkollë patjetër."

Mirë, pra, shko dhe mëso si duhet," i tha e ama me kënaqsi.

Pjetri duel përsëri nëpër dritare, sepse për shkak të borës së ngrime nuk ishte e mundun me e hapë derën kurrsesi, tërhoqi mbas vehtes sâjën e vet të vogël, u ul mbi të dhe vrapoi teposhtë.

Vraponte si vetima dhe kur mbërrijti në Selc vijoi edhe mâ udhtimin drejt Majenfeldit, sepse i vinte keq me u ndalë, kur sâja kishte marrë gjithë at hov të mrekullueshëm. Rrëshqiti derisa mbërrijti krejt poshtë në luginë, kështu që s'kishte se ku me shkue mâ. Tash u ul prej sâjës dhe shiqoi rreth e përqark vehtes. Saja e kishte çue përtej Majenfeldit. Atëherë i ra ndërmend se gjithsesi do të vonohet për në shkollë, sepse orët kishin fillue qysh moti, kurse për me u ngjitë duhet t'eci gati nji orë të plotë. Prandej nuk ishte nevoja të ngutej me u kthye kështu që kur mbërrijti në Selc Hajdi tashmâ ishte kthye prej shkolle dhe ishte ulë rreth tryezës me gjyshin për me hangër drekë. Pjetri hyni, dhe mbasi kësaj radhe kishte me kumtue nji mendim të veçantë, të vetmin që kishte në kokë, u detyrue në të hymë me thanë:

„Asht e atillë si duhet të jetë", tha Pjetri tue qëndrue midis dhomës.

„Kush? Ke po e lavdon, ore gjeneral? Kjo gjâ po më kumbon disi luftarakisht", tha Mixha.

„Bora, bora", deklaroi Pjetri.

„Oh, oh! Tash mundem me shkue nalt te gjyshja!" gëzohej Hajdi, e cila kuptoi menjiherë fjalët e Pjetrit. „Po pse s'erdhe ti në shkollë? Ke mundë me rrëshqitë me sâjë për bukuri", shtoi Hajdi menjiherë në mënyrë qortuese, sepse i dukej që nuk âsht mirë me u endë nëpër fushë kur duhet me shkue në shkollë.

„Rrëshqita larg me sâjën, mandej u bâ vonë", iu përgjegj Pjetri.

„Kësaj i thonë me ikë nga fusha e betejës tue u mëshefë mbas flamurit" thi Mixha, „e ata që ikin duhet me i kapë për veshi, a ndjeve?"

Pjetri i frigsuem e hoq kapelën prej kreje, sepse prej askujt nuk frigohej sa prej Mixhës prej Mali.

„Po ti je edhe komandant i nji arradhe të tanë, prandej duhet të turpnohesh dyfish që ke veprue ashtu", vijoi Mixha.

„Si kishte me t'u dukë sikur të kishin ikë ashtu dhít e tua, njana këndej, tjetra andej dhe sikur të mos duen me të ndëgjue as me veprue ashtu si âsht mirë për to, çka kishe me bâ atëherë ti?"

„Kisha me i rrahë dhít", u përgjegj menjiherë Pjetri.

„Po kur ndonji djalosh âsht i mbrapshtë si dhija e pandëgjueshme e për këtë shkak e rrahin, çka kishe me thanë ti atëherë?"

„Ashtu edhe duhet!" qe përgjegjja.

„Pra, tash e din, koloneli i dhive, po të kalosh shkollën me sâjën tande e të shkosh larg edhe njiherë atëherë kur duhet të jeshë atje, ke me ardhë mbas kësaj te unë dhe ke me fitue atê çka ke meritue."

Vetëm tash kuptoi Pjetri se ç'lidhje kishin fjalët e Mixhës dhe se ai vetë ishte djaloshi që ikte mu si dhija e pandëgjueshme. Ishte shum i hutuem prej nji krahasimi të këtillë dhe nga pak i friguem i përgjoi kandet për me u sigurue se mos kishte aty diçka që në rasa të ngjajshme përdorte edhe vetë kundër dhive.

Porse tash ia nisi Mixha, tue i dhanë guxim:

„Tash eja në tryezë dhe ha, kurse Hajdi do të niset me ty. Në mbramje ke me e kthye përsëri këtu, mandej do të hash edhe darkë këtu."

Kjo kthesë e papritun qe shum e kandshme për Pjetrin. Fytyra i qeshi prej kënaqsis. Ndëgjoi menjiherë dhe u ul pranë Hajdit. Porse vashëza, prej gëzimit që kishte me shkue te gjyshja, nuk mundi as me e shijue gjellën. Nji patate të madhe dhe djathin e fërguem ia dha prej pjatës së vet Pjetrit, pjatën e të cilit, nga ana tjetër, përsëri, e mbushte gjyshi, kështu që para Pjetrit tash qëndronte nji grumbull i tanë gjelle. Mirëpo, ai ishte guximtar, prej gjellës nuk frigohej. Gjatë kësaj kohe Hajdi vrapoi në dollap për me e nxjerrë s'andejmi palltën, që i pat dhurue Klara. Tash ishte veshë me rrobe të trasha, sepse e kishte edhe kaçullen. U ul pranë Pjetrit dhe porsa ky përpiu edhe kafshatën e fundit, i tha:

„Eja të shkojmë tash."

U nisëm menjiherë. Hajdi kishte me i tregue shum sende: për Bejkën për Murinën, mandej se si këto të dyja ditën e parë nuk dojshin me hangër në shtallën e re dhe e patën ulë kryet teposhtë me dëshprim sa as zani nuk u

ndihej fare. E pyeti gjyshin pse po sillen kështu dhít, kurse gjyshi iu përgjegj që edhe dhive u vjen poashtu keq që e kanë ndërrue banesën, sikurse asaj kur pat shkue prej malit në Frankfurt, sepse dhít qysh se janë bâ me dijtë nuk kanë zbritë kurr prej malit. Prej këtij tregimi Hajdi donte me nxjerrë këshillën edhe për Pjetrin:

„Pjetër, duhet ta provosh edhe ti këtê."

Tashmâ i afroheshin qëllimit të vet, kurse gjatë kësaj kohe Petri nuk foli asnji fjalë. I dukej sikur po e mundonte nji mendim i thellë, sepse nuk ndëgjonte si zakonisht. Mirëpo, kur mbërrijtën në kasolle, Pjetri u ndal dhe iu drejtue Hajdit tue i varë pak buzët:

„Paj mue ma kanda mâ tepër me shkue në shkollë se sa me hangër atê çka meritoj nga Mixha."

Edhe Hajdi ishte e këtij mendimi dhe përpiqej me e bâ Pjetrin të qëndrueshëm sa i përket bindjes së tij.

Mrenda rrinte e ama e Pjetrit dhe arnonte. I tha Hajdit që gjyshja duhet të qëndreojë në shtrat dhe ditën medoemos, sepse për tê ishte shum ftoftë, mbasi nuk e ndjente vehten mirë. Ky ishte për Hajdin nji lajm i pikllueshëm, sepse gjyshja rrinte kurdoherë në vendin e vet të vjetër në kand. Prandej tash vrapoi në dhomën ku shtrihej gjyshja, krejt e mbështjellun me nji shami të murme në shtratin e vet me nji mbulesë të hollë.

„Oh, po gëzohem shum", tha gjyshja porsa ndjeu që Hajdi hyni në dhomë me vrap.

Gjatë gjithë dimnit ndjente në zemër njifarë frige të mësheftë, e cila e mundonte gati kurdoherë kur Hajdi nuk vinte me e vizitue nganjiherë. Pjetri i pat tregue se si kishte ardhë prej Frankfurtit nji zotni i panjoftun, i cili vinte kurdoherë në kullosë dhe kuvendonte me Hajdin, kështu që i ka shkue mendja se ky zotni ka ardhë sigurisht për me e marrë Hajdin me vehte. Megjith që ky zotni mandej u nis vetëm, gjyshja kishte frigë gjithnji se mos po vjen dikush tjetër prej Frankfurtit për me e marrë fëmin.

Hajdi iu afrue shtratit të gjyshes dhe e pyeti me shqetsim:

„Gjyshe, a je shum sëmunë?"

„Jo, jo, vajza ime", e qetsonte plaka tue e ledhatue me butsi. „Vetëm të ftoftit më ka depërtue pak në palc."

„Po a ke me u shërue menjiherë kur të nxehet moti?" pyeti Hajdi.

„Po si jo, madje edhe mâ përpara e mandej kam me tjerrë përsëri. Deshta me provue qysh sot, por nesër kam me fillue me siguri", tha gjyshja me zâ të sigurtë, sepse diktoi që fëmija u pikllue.

Këto fjalë e qetsuen Hajdin, e cila ishte shqetsue fort, sepse deri më tash asnjiherë nuk e kishte gjetë gjyshen të ligë në shtrat. Mbasi e vërejti për nji kohë me habí, tha mâ në fund:

„Në Frankfurt e qesin shamin vetëm atëherë kur shkojnë me shetitë. Kurse ti, gjyshe, mendon se duhet me e qitë kur hyn në shtrat."

„A e din, Hajdi", iu përgjegj gjyshja, „e mora shamin në shtrat që të mos narthi. Kështu e kam fare mirë dhe nxehtë, sepse mbulesa ime âsht mjaft e hollë."

„Por, gjyshe", vijoi Hajdi, „ti e ke kryet shum ulët. Duhet ta çosh pak mâ nalt. Nuk âsht mirë të flejsh aq ulët."

„E dij, vajza ime, edhe vetë po e ndjej këtë", dhe plaka rregulloi kryet mirë dhe e drejtoi jastëkin e vet, i cili i gjasonte nji dërrase të hollë" A po shef, ky jastëk s'ka qenë kurr mâ i trashë e unë kam fjetë gjithë at kohë mbi të, prandej âsht shtypë ashtu krejt".

„Ah, që nuk e pyeta Klarën për shtratin tim, derisa qeshë në Frankfurt. Kam mundë me e bartë këndej", tha tash Hajdi. "Në at shtrat kanë qenë tre jastëkë të trashë, kështu që nuk mundsha me fjetë mbi ta, por kurdoherë kam qenë e detyrueme me rrëshqitë që të më vinte pak mâ poshtë, mandej e rregullojsha kryet përsëri nalt, sepse nuk âsht mirë me fjetë ulët. A kishe mundë me provue njiherë me fjetë ashtu, gjyshe?"

„Po, nënkuptohet, njeriu shtrihet mâ rahatë dhe merr frymë mâ mirë kur e ka kryet nalt", tha gjyshja tue u çue me vështirsi, thuese mundte me gjetë ndonji vend mâ të nalt. „Por tash le t'i lamë këto fjalë. Duhet të jem e lumtun që kam edhe këto pak sende, sepse pleqt tjerë të dobët ndoshta nuk i kanë as këto. Duhet të jem e kënaqun, nëqoftëse për kurrgjâ tjetër jo, të paktën për shkak t'atyne ambëlsinave të bukura që po marrë, mandej për shkak të kësaj shamije të bukur e të trashë, e sidomos,

që të kam ty këtu, Hajdi, që po më kujton, po më don dhe po më viziton... A do të më lexojsh sot diçka?"

Hajdi vrapoi në nji dhomë tjetër dhe suell kangtoren e vjetër në dorë. Kërkonte se cilën vjershë me e lexue, sepse tash i dinte mirë të gjitha me radhë kështu që edhe vetë kënaqej për me i ndëgjue krejt këto përsëri. Kishin kalue shum ditë qyshse nuk i kishte lexue ato vargje që i donte fort.

Gjyshja rrinte ratë me duer të kryqzueme, kurse fytyra e saj, e cila në fillim dukej aq e shqetsueme, tash shkëlqente prej gëzimit, thuese ishte jashtëzakonisht e lumtun.

Hajdi u ndal menjiherë.

„Gjyshe, a u bane pak mâ mirë?" e pyeti.

„Mirë jam, Hajdi, po më vjen mirë kur po të ndëgjoj. Lexoje deri në fund. A don?"

Mbas njifarë kohe fëmija tha përsëri:

„Tashmâ po ngryset, gjyshe, duhet të kthehem në shtëpí. Por dije, po gëzohem fort që u bane tash mâ mirë."

Gjyshja e muer dorën e fëmís dhe e shtrëngoi fort. E mandej tha:

„Po, unë po gëzohem përsëri. Po të jem e detyrueme me u shtri edhe mâ, nuk do të më vij randë. Shiqo, askush s'mund ta dijë, kush nuk e ka përjetue, sa vështirë âsht për njerín kur âsht i detyruem me ndejtë ratë krejt vetëm, shum e shum ditë. Dhe kur nuk mundet me pá kurrgjâ, as të paktën nji rreze të vetme dielli. Atëherë po më bijnë mendime të randa ndërmend dhe po më duket se mâ nuk do të zbardhi dita dhe që âsht e pamundun me jetue mâ. Por, kur po i ndëgjoj përsëri fjalët që po flet ti dhe vjershat që po reciton ti, po lehtësohem sa s'ka. Në zemër po më depërton drita dhe unë po gëzohem përsëri. „Tash gjyshja lëshoi dorën e fëmís, kurse Hajdi, mbasi ia uroi natën e mirë, e thirri Pjetrin ngutas të nisen, sepse tashmâ ishte errsue bukur shum. Mirëpo, përjashta shkëlqente hana në qiell dhe e ndriçonte borën e bardhë, e cila vizllonte aq qartë sa dukej sikur po agon dita përsëri. Pjetri rregulloi mirë sâjën e vet, u ul përpara, kurse Hajdi mbas tij, e mandej vrapuen teposhtë malit sikur t'ishin dy zogj që fluturojnë nëpër ajr.

Kur mâ vonë Hajdi ra në shtratin e vet të bukur e të naltë prej sane, mbrapa koftorit mendoi përsëri për gjyshen, kryet e së cilës i rrinte aq keq. Mendoi për të gjitha ato që i pat thanë gjyshja dhe për dritën e cila shkëlqeu në zemrën e gjyshes në saje të fjalëve të saj. Mandej mendoi se si gjyshja do t'ishte krejt e shëndoshë dhe si do t'ishte fare mirë për tê sikur për çdo ditë të mundte me ndëgjue fjalët e saj. Por e dinte se do të kalojë ndoshta nji javë e tanë, ndoshta edhe dy, para se të guxojë Hajdi me e vizitue përsëri. Kjo gjâ i dukej aq e pikllueshme Hajdit, sa që mendonte gjithnji çka duhet të bâjë që të mundet me e ndëgjue gjyshja përditë se si flitte dhe lexonte. Menjiherë i ra ndërmend se si do të mundte me i ndihmue në këtë punë, kështu që u gëzue aq shum sa mezi pritte të zbardhi dita e ta realizojë mendimin e vet. Mandej u qetsue mbi sanën e vet të butë dhe fjeti rahatë e mirë deri në mëngjes.

KREU I XVIII

DIMNI PO ZGJAT EDHE MA

Të nesërmen Pjetri erdhi në shkollë me sajë në kohë të saktë. Me vehte kishte marrë edhe drekën në strajcën e vet, sepse kur në drekë fëmijt e Selcit shkojnë nëpër shtëpija, nxansit që banojnë larg ulen nalt mbi bankë, aty ku shkruhet, kambët i vendosin mbi ndejset dhe ashtu hanë drekën. Këta rrijnë ashtu derisa të fillojnë mësimet përsëri. Sa herë që Pjetri kalonte nji ditë kësodore në shkollë, mbas mbarimit të mësimeve shkonte te Mixha dhe Hajdi.

Kur edhe sot hyni në dhomën e madhe të Mixhës, Hajdi nxitoi drejt tij, sepse e pritte mû atê.

„Pjetër, po të thom diçka!" bërtiti Hajdi.

„Thuej", u përgjegj ai.

„Tashmâ duhet të mësosh me lexue."

„Paj, po mësoj", u përgjegj ai.

„Po, po , Pjetër, por unë nuk mendoj të mësosh ashtu si ke mësue deri më tashë", tha Hajdi me rrebtësi. „Duhet të mësosh ashtu që të dijsh me lexue."

„Jo, jo, unë nuk mundem", tha Pjetri.

„Këtë gja nuk ka me ta besue askush, pra as unë", tha Hajdi me zâ të vendosun. „Gjyshja e Frankfurtit e dinte qysh moti se kjo s'âsht e vërtetë, madje ajo vetë m'ka thanë që nuk duhet ta besoj nja gjâ të këtillë."

Pjetri u habit kur ndëgjoi këtê.

„Tashmâ unë do të mundem me të mësue të lexosh, e dij se si", vijoi Hajdi, „duhet të mësosh me lexue, mandej do të mundesh me i lexue gjyshes përditë nga nji ose nga dy vjersha në ditë."

„Nuk ka dobi prej asaj pune", murmuriti Pjetri.

„Ky kundërshtim kokëfortë për nji gjâ që âsht e mirë dhe e drejtë, e shqetsoi fort Hajdin. Me sy që vetojshin u ndal para djaloshit dhe i tha me zâ kërcnues:

„Kurse tash po të thom se çka ka me të gjetë nëqoftëse s'ke me mësue kurrgjâ: nana jote më ka thanë dy herë deri më tash se edhe ty ka me të dërgue në Frankfurt që të mësosh diçka, kurse unë e dij se ku shkojnë në shkollë fëmijt e atjeshëm. Kur kemi shetitë nëpër qytet me qerre, Klara më tregoi nji ndërtesë jashtëzakonisht të madhe. Mirëpo, atje nuk shkojnë vetëm fëmijt e vegjël, por edhe të rritunit. Këtê e kam pá me sýt e ballit. Edhe ta dijsh, atje nuk âsht vetëm nji mësues si te na, madje kaq i mirë. N'at ndërtesë hyjnë kurdoherë shum mësues dhe të gjithë janë, të veshun me rrobe të zeza thuese janë nisë me shkue për në kishë dhe mbi krye kanë kapela të këtilla të nalta e të zeza", dhe Hajdi e mati me dorë mbi dhé se sa janë të mëdha ato kapela.

Shpinën e Pjetrit e përshkuen të përqethunat.

„E ti do të jesh i detyruem me shkue te këta zotnij", vijoi Hajdi me rrebtësi, „e kur të vijë radha te ti, nuk do të dijsh me lexue dhe do të gabosh në të shkruem. Atëherë ke me pá se si kanë me të përqeshë ata zotnij dhe çka kanë me bâ krejt, sepse ata janë shum mâ të këqij se Tineta e duhet të shofish njiherë se si din ajo me të përqeshë."

„Atëherë po mësoj", tha Pjetri përgjymës me pikllim, përgjymës me zemrim.

Hajdi u zbut menjiherë. „Ashtu, âsht, edhe duhet, do të nisim menjiherë", tha me gëzim, mandej e tërhoqi Pjetrin pranë tryezës dhe suell krejt çka duhej për mësim.

N'at bohçe të madhe edhe Klara pat dërgue nji broshurë, të cilën e donte fort Hajdi dhe qysh mbramë i ra ndërmend se këtê do të mundet me e përdorë mirë tue e mësue Pjetrin, sepse ajo ishte abetare në vargje.

Tash u ulën të dyt pranë tryezës dhe ulën kryet mbi librin e vogël. Ora e mësimit filloi.

Pjetri ishte i detyruem me e shqiptue rrokje për rrokje fjalin e parë, madje disa herë, sepse Hajdi donte që ai të mësojë me lexue në mënyrë të rrjedhshme. Mâ në fund tha:

„Ende s'po mundesh kurrqysh! Por tash unë kam me ta lexue krejt me radhë, e mbasi të kuptosh se çka shkruen aty, do të mundesh me e lexue rrokje për rrokje mâ mirë."

Hajdi ia nisi:

„Kush A, B, C, Ç, D me lexue s'di
Ka me hangër duerve thupra dy a tri."

„Po unë nuk kam me ia zgjatë dorën", tha Pjetri me kokëfortësi.

„Kujt nuk ke me ia zgjatë dorën?" pyeti Hajdi.

„Mësuesit", qe përgjegjja.

Prandaj përpiqu me i n xanë këto pesë shkroja. Atëherë s'ke me hangër thupra, i spjegoi Hajdi.

Tash Pjetri iu përvesh punës dhe i përsëritte këto pesë shkroja derisa Hajdi i tha:

„Tash i ke nxanë këto pesë shkroja."

Por, kur vû re se çfarë ndikimi ushtroi mbi Pjetrin kjo fjali, deshti menjiherë me e përgatit edhe pak për vargjet tjera mâ poshtë.

„Prit, tash po t'i lexoj edhe fjalët tjera t'urta", vijoi ajo, „e mandej do të shofish se çka mund të ndodhi krejt".

Dhe ajo nisi me lexue me zâ të naltë e në mënyrë të kuptueshme:

Nxansin që Dh dhe E rrjedhshëm s' e lexon
Fati shum i zi ka me e ndjekë gjithmon.'

Kush shkrojat Ë, F e G nuk i përdor me vend
Prej rrahjesh të forta do të mbledhi mend.

Kush në shkrojat Gj, H, I, J e K pengohet
Në sy të botës shum keq do të turpnohet.

L, Ll, M, N, Nj, O — sa të lehta janë,
Gjithë bota ua din randësin që kanë".

Aty Hajdi u ndal, sepse edhe Pjetri heshti dhe u qetsue aq shum sa që deshti me pá çka kishte kështu. Gjithë ato frigsime dhe kërcnime misterioze e hutuen aq

shum sa nuk lëvizte fare prej vendit dhe krejt i tmeruem shiqonte Hajdin.

Kjo gjâ shqetsoi menjiherë zemrën e saj të mirë dhe ajo i tha në trajtë ngushllimi:

„Pjetër,nuk duhet të frigohesh menjiherë. Tash e mbas do të vijsh përnatë te unë dhe, nëqoftëse ke me mësue si sot, do t'i mësosh mâ në fund krejt shkrojat, prandej nuk ka me të gjetë kurrgjâ. Tash duhet të vijsh këtu përditë, por jo ashtu si ke pasë zakon me shkue në shkollë. Edhe sikur të reshi borë, nuk do me thanë gjâ."

Pjetri i premtoi se ka me veprue ashtu, sepse prej frige u zbut dhe u bâ si qingj. Mandej shkoi në shtëpi.

Pjetri punonte pikë për pikë ashtu si e pat këshillue Hajdi. Përnatë mësonte nga ndonji shkrojë, tue mësue me qjef ato që thoheshin në vjershë.

Shpesh edhe gjyshi qëndronte në dhomë dhe ndëgjonte këto ushtrime, tue thithë kurdoherë me kënaqsi llullën e vet, kurse herë mbas here i lëvizshin buzët dhe dukej sikur me ndalë gazin.

Mbas këtyne mundimeve të mëdha zakonisht gjyshi e mbante Pjetrin për darkë, kështu që kjo ishte për djaloshin nji lloj ngushllimi për gjithë at frigë që përjetoi për shkak të mësimit të sotshëm.

Kështu kalojshin ditët e dimnit. Pjetri vinte rregullisht dhe me të vërtetë përparonte në lexim. Mirëpo, përditë luftonte me vjershën. Tashmâ kanë mbërrijtë edhe te U. Hajdi lexoi kështu:

..U! do t'bërtasin njerzit, tue ndjekë nxansin
Që s'din as U, të cilën çdo plakë e din!"

Murmuriti Pjetri:

„Ata le të bërtasin, unë nuk do të iki!"

Por, prap se prap e mësoi këtë shkrojë, thuese me të vërtetë frigohej se mos po e ndjekin njierzit tue bërtitë mbas tij:U!

Natën e dytë Hajdi lexoi:

Në se për ndonji nxanës bota do t'ndëgjojë
Se ngec te P, prej rrahjes ai keq do të pësoj."

Pjetri shiqoi rreth e përqark dhe tha:

„Unë s'do t'ia tregoj këtë askujt."

"Po po, mirëpo gjyshi mundet me ndëgjue a po ngec ti apo jo?" tha Hajdi. „A e din ti se çfarë thupre ka gjyshi në dallap?"

Pjetrit iu kujtue menjiherë ajo thupër. Po n'at moment u përkul mbi shkrojën P dhe u përpoq me e mbajtë në mend sa mâ mirë.

Ne e nesre u erdhi radha vargjeve:

„Tash edhe diçka eja mëso sa mâ shpejt
Kush Q s'e din, me hangër s'ka të drejtë."

Pjetri shiqoi me nji shiqim shqyrtues dollapin, në të cilin ishte buka dhe djathi, mandej tha me zemrim:

„Unë nuk thashë që s'kam me e nxanë shkrojën Q."

„Më vjen mirë që po dashke me e nxanë. Atëherë mundemi, pra, me nxanë edhe nji shkrojë, kështu që për nesër na mbesin edhe dymbëdhetë shkroja."

Pjetri nuk u pajtue menjiherë me këtë propozim, mirëpo tashmâ Hajdi ia nisi me lexue:

„R, R, R, R! Të gjithë do të cicërojnë,
Sepse R kush s'e din, të marrë e kujtojnë."

Dhe menjiherë para syve të Pjetrit u dukën të gjithë ata zotnij të Frankfurtit me kapela të nalta e të zeza mbi krye, se si po e përqeshin dhe po cicërojnë. Menjiherë iu vërsul me gjithë fuqí mbi shkrojën R dhe nuk ia ndau syt derisa e mbajti në mend aq mirë sa edhe symbylltas ishte në gjendje me dijtë si duket kjo.

Të nesërmen Pjetri erdhi te shoqja e vet deridiku krenar, sepse kishte me nxanë vetëm edhe njimbëdhetë shkroja.Dhe Hajdi nisi me i lexue menjiherë vargjet:

„Në se S, Sh nuk e din, rast mâ i rand'âsht ky...
Midis kanibalëve[1]*) atëherë kërko me hy!"*

Pjetri qeshi:

„Si kam me kërkue me hŷ midis kanibalëve kur askush nuk din ku ndodhen ata?"

[1]) njerëzngranësve

„Pse kurrkush nuk din, Pjetër! E din gjyshi", e bindte Hajdi. Prit pak vetëm, po shkoj shpejt me pytë ku gjinden. Gjyshi âsht përtej rrugës te zotni mësuesi."

Dhe Hajdi vrapoi kah dera.

„Prit!" bërtiti tash Pjetri i frigsuem,sepse e muer me mend se si do të dukej kur të vijë Mixha prej Mali me gjithë mësuesin dhe ta kapin që të dy dhe ta çojnë midis kanibalëve, sepse ai me të vërtetë nuk e dinte as S as Sh. Bërtiti aq thekshëm sa Hajdi u ndal.

„Çka ke?" pyeti me habi.

Kurrgjâ. Eja këtu, do t'i mësoj edhe ato", bërtiti Pjetri me zâ të ndërpremë. Mirëpo, edhe vetë Hajdi donte me marrë vesh se ku jetojnë kanibalët, prandej shkoi me e pyetë gjyshin.

Ndërkaq, Pjetri kërkonte ndihmë aq pa shpresë sa ajo lëshoi pê dhe u kthye. Mirëpo, këtê duhej t'ia lante ai medoemos. Përsëriteshin S,Sh aq herë sa ai njiherë e përgjithmonë i nguli në kujtesën e vet këto dy shkroja dhe jo vetëm kaq, por menjiherë nisën me lexue rrokje për rrokje, kështu që at natë Pjetri mësoi me të vërtetë mjaftë. Kështu kalojshin ditët njana mbas tjetrës.

Përsëri u zbut bora dhe nisi me reshë përditë, kështu që Hajdi ndejti vetëm në shtëpi gati tri javë dhe kurrsesi nuk mundte me shkue te gjyshja. Prandej punonte me Pjetrin edhe mâ me zell, sepse donte që ai ta zêvendsoj te gjyshja në lexilmin e vjershave.

Kështu nji natë Pjetri u kthye në shtëpi, hyni në dhomë dhe tha:

„Po mundem!"

„Çka po mundesh, Pjetër", pyette e ama e habitun.

„Me lexue", u përgjegj ai.

„Çka je tue thanë? Gjyshe, a ndëgjove?" bërtiti Brigita.

Gjyshja ndëgjoi dhe u habit si kishte mundë me ndodhë kjo.

„Tash duhet të lexoj nji vjershë patjetër, Hajdi më ka porositë", tha mandej Pjetri.

E ama e tij suell librin me të shpejtë, kurse gjyshja u gëzue, sepse qysh moti nuk i kishte ndëgjue ato fjalë të bukura. Pjetri u ul pranë tryezës dhe nisi me lexue.

E ama u ul pranë tij dhe ndëgjonte. Mbas çdo vargu thonte me habi:

„Kush kishte me besue se mundet me ngja kjo!"

Gjyshja ndëgjonte me vemendje njanin varg mbas tjetrit, por nuk flitte gjâ.

Të nesërmen mbas kësaj ngjarje në klasën e Pjetrit kishte lexim. Kur i erdhi radha Pjetrit, mësuesi tha:

„Pjetri, a të kapërcejmë ty si gjithmonë apo megjithatê do ta provosh — nuk po thom me lexue, por me belbëzue nji rresht?"

Pjetri ia nisi me lexue dhe lexoi njanin mbas tjetrit tre rreshta pa ndërpremje.

Mësuesi e la librin mbi tryezë. I habitun për pa folë gjâ e shiqonte Pjetrin thuese deri atëherë nuk e kishte pá. Mâ në fund tha:

„Pjetër, me ty paska ndodhë ndonji mrekulli. Gjatë gjithë kohës që punova me ty me gjakftoftësi, nuk ishe në gjendje me nxanë asnji shkrojë. Kurse tash, kur kundër dëshirës sime u detyrova me e ndërpre punën

me ty, tue mendue se s'ka dobi, ndodhi që ti jo vetëm po i njef shkrojat, por po lexon fare mirë. Kush e bani këtë mrekulli, Pjetër?"

„Hajdi'„ u përgjegj ai.

Krejt i habitun mësuesi e shiqoi Hajdin, e cila rrinte patëkeq në bankën e vet, kështu që në fytyrën e saj njeriu nuk mundte me dallue diçka të veçantë. Mësuesi vijoi:

„Në përgjithsi kam vû re njifarë ndryshimi në ty, Pjetër. Derisa mâ parë shpesh tanë javën, ndonji herë edhe shum javë, nuk vijshe në shkollë, në kohët e fundit po vjen përditë. Kush bani që ti të shndërrohesh në nji njeri kaq të mirë?"

„Mixha prej Mali", qe përgjegja.

Me habi gjithnji mâ të madhe mësuesi shiqonte herë Pjetrin herë Hajdin.

„Le të provojmë edhe njiherë", tha mësuesi me kujdes.

Pjetri qe i detyrueme me provue edhe njiherë dijen e vet tue lexue edhe tre rreshta të rij. Edhe me të vërtetë, ai kishte nxanë me lexue.

Kur u përfundue viti shkolluer, mësuesi nxitoi me u tregue të gjithëve se ç'kishte ndodhë dhe çfarë mësuesish të mirë janë Mixha prej Mali dhe Hajdi.

Tash Pjetri lexonte përnatë në shtëpi nga nji vjershë. Vetëm për kaq e pat ndëgjue Hajdin, kurse të dytën as nuk fillonte me e lexue. Mirëpo, gjyshja as nuk kërkonte prej tij nji gjâ të këtillë, sepse ishte e kënaqun edhe me kaq prej nipit të vet.

E ama e tij habitej përditë se si mundi me e mbërrijtë Pjetri këtê. Nga ndonji herë në mbramje, mbasi kryhej leximi, dhe lexuesi i vogël tashmâ ishte në gjum në shtratin e vet, i thonte gjyshes:

„Gati nuk po mundem me u gëzue si duhet që Pjetri mësoi me lexue aq bukur. Kush e din çka do të mbërrijë me u bâ ai!"

Me nji rast të këtillë gjyshja tha:

„Po, âsht mirë për tê që ka mësue diçka. Porse unë do të gëzohem me gjithë zemër kur të vijë pranvera, kështu që Hajdi të mundet me andhë këtu përsëri. Kur po lexon ajo, po më duket se ato janë vjersha krejt tjera. Nëpër këto vargje po mungojnë disa fjalë kur po i lexon

Pjetri, kështu që po detyrohem me i kërkue këto në mendje e në këtë mënyrë nuk po e ndjek leximin e tij. Gjatë asaj kohe po më kujtohet gjithnji se si i lexonte Hajdi."

Kjo shkaktohej nga se Pjetri e përshtatte leximin n'at mënyrë që mos të mundohet në të lexuem. Kur vinte ndonji fjalë, e cila ishte shum e gjatë ose i dukej e randë, ai e kalonte, sepse mendonte që gjyshes s'i prishet puna nëqoftëse tri a katër fjalë hiqen ose shtohen prej nji vargu, sepse edhe ashtu numri i tyne ishte i mjatë.

KREU I XIX

PO SHKRUEJNË MIQT PREJ SË LARGU

Erdhi maji. Nga të gjitha brigjet dikojshin prrojet e vërshueme pranverore drejt luginës. Dielli i ndritshëm e i nxehtë shkëlqente në mal. Mali gjelbëroi përsëri. Bora e fundit u shkri, kurse rrezet e diellit tashmâ i kanë joshë lulet e para, të cilat janë dukë prej barit të njomë. Nalt frynte era e gëzueshme pranverore dhe tue u ndeshë me pishat i shkundte gjylpanat e tyne të vjetra me ngjyrë të mbylltë që në vend të tyne të dalin të rejat me ngjyrë të gjelbërt të ndritshme e t'i stolisin në mënyrë të mrekullueshme lisat. Përsëri në naltësi shpendi i vjetër rrëmbyes hapte krahët e vet nëpër qiellin e kaltërt, kurse rreth e përqark kasolles dielli i artë ndriçonte dheun dhe thante vendet e mbrame të lagta, që njeriu të mundet me u ulë ku të dojë.

Hajdi tashmâ ishte në mal. Vraponte andej këndej dhe gati nuk dinte ku âsht mâ bukur. Herë ndëgjonte si frynte era, e cila në mënyrë misterioze ushtonte nalt mbi shkambijt dhe vinte tue u afrue gjithnji, tue u bâ mâ e fortë, mandej shushuritte nëpër pisha tue i krrusë dhe lëkundë, kështu që dukej sikur brohoritte prej gëzimit. Edhe Hajdit iu desht me brohoritë, ndonse edhe atë e çonte era si gjethin. Mandej vrapoi përsëri në diell para kasolles dhe u ul përdhé, shiqoi barin e ultë, pale mos po zbulon ndonji gonxhe ose lule. Aty fluturojshin, bridhshin dhe luejshin shum harrje dhe insekte tjera nëpër diell dhe gëzoheshin. Edhe Hajdi gëzohej bashkë me to dhe thithte ajrin pranveruer, i cili ngrihej prej dheut të

zgjuem, aq sa i dukej se asnjiherë s'ka qenë mâ bukur se tash në mal. Edhe ato shtâzë të vogla të panumërta ishin gjithashtu të lumtuna sikurse ajo, sepse dukej sikur gumzhitshin dhe këndojshin me gëzim të gjitha së bashku:

„O mal, o mal, o mal!"

Nga jerevija mbrapa kasolles ndihej trokitja e zdrukthitja dhe Hajdi herë mba here ndëgjonte: këta ishin ata tinguj të vjetër që i njifte aq bukur, sepse i ndëgjonte qyshkur âsht tue jetue në mal. Prandej u detyrue me vrapue njiherë atje, sepse donte me marrë vesh se çka ishte tue bâ gjyshi. Para derës së jerevís qëndronte tashmâ nji karrikë e bukur e re, kurse gjyshi me zell dhe mjeshtrí ishte tue ngallmue tjetrën.

„E dij se çka je tue mjeshtrue!" briti Hajdi me gëzim. „Këto do të na hyjnë në punë atëherë kur të na vijnë prej Frankfurtit. Mbi këtê do t'ulet gjyshja, kurse mbi atê që je tue ngallmue tash do t'ulet Klara, mandej do të jesh i detyruem me ngallmue edhe nji tjetër", vijoj Hajdi me ngurrim. „Ose ndoshta mendon, gjysh, që zojusha Rotenmajer nuk do të vijë me ta?"

„Nuk mundem me të thanë me siguri", tha gjyshi, „por do të jetë mâ mirë të gjindet aty edhe nji karrikë, në mënyrë që të mundemi me ia ofrue zojushes t'ulet, nëqoftëse ka me ardhë rastësisht."

Hajdi shiqonte mendueshëm karrikat e drujta pa mbështetse dhe mendonte me vedi a thue çfarë mendimi do të ketë zojushja Rotenmajer për nji karrikë kësodore. Mbas nji kohe të shkurtë tha tue tundë kryet me shqetsim:

„Gjysh, dyshoj që do t'ulet ajo mbi nji karrikë të tillë."

Atëherë do t'i ofrojmë t'ulet mbi divan, të mbuluem me bar të bukur e të blertë", u përgjegj gjyshi me gjakftoftësi.

Derisa Hajdi mendonte a thue ku ishte ai divan i mbuluem me bar të blertë, menjiherë u ndëgjue nji fishkllimë, thirrjet dhe fishkllima e kamxhikut, kurse Hajdi e dijti menjiherë se kush ishte tue ardhë. Duel para tyne dhe po n'at moment e rrethuen dhít. Edhe këto kënaqeshin sikurse Hajdi, pse kishin ardhë përsëri në mal, sepse këcejshin aq nalt dhe vekrrojshin aq me gëzim si asnji-

herë deri atëherë, mandej e shtyjshin Hajdin andej e këndej, sepse secila prej tyne dëshironte me qenë sa mâ afër saj dhe me u gëzue bashkë me tê. Mirëpo, Pjetri i shtynte njanën majtas, tjetrën djathtas, mbasi donte me i kumtue Hajdit porosín. Kur mbërrijti deri te ajo, i dha nji letër.

„Qe, tha, tue i lanë që të tjerat t'i kuptojë vet Hajdi.

„Mos e ke marrë at letër në livadh për mue?" e pyeti me habí.

„Jo", u përgjegj ai.

„Atëherë, pra, ku e ke marrë, Pjetër?"

„E gjeta në strajcë."

Kjo ishte e vërtetë. Mbramë ia dha në Selc postjeri letrën për Hajdin. Këtë letër Pjetri e lëshoi në strajcën e vet të zbraztë. Në mëngjes futi në tê pak djathë dhe bukë edhe u nis në kullosë. Mixhën prej Mali dhe Hajdin i pá kur muer edhe dhít e tyne. Por vetëm në drekë, kur hangri bukë e djathë dhe kur deshti me i mbledhë grimcat në strajcë, e gjeti letrën përsëri. Hajdi lexoi me kujdes adresën e vet. Vrapoi menjiherë te gjyshi dhe shend e ver ia dha letrën.

„Prej Frankfurtit! Prej Klarës! A dëshiron me ndëgjue menjiherë se çka po shkruejnë?"

Edhe gjyshin e interesonte, por edhe Pjetrin, i cili u nis mbas saj për me ndëgjue se çka shkruente në tê. U mbështet me shpinë për shtallkë të derës, sepse në këtë mënyrë ndiqte mâ lehtë atê çka ishte tue lexue Hajdi.

„E dashtuna Hajdi,

Na tashmâ i kemi lidhë teshat dhe mbrenda dy tri ditëve do të nisemi, porsa të niset im at, porse jo me ne, sepse ai duhet të shkoj njiherë në Paris. Zotni doktori po vjen përditë dhe po bërtet qysh nga dera: „Në bjeshkë! Në bjeshkë! Gati nuk po ka durim të nisemi. Vetëm të kishe me dijtë se sa i kënaqun âsht ai që ka qenë në bjeshkë! Gjithë dimnit gati përditë vinte te na dhe gjithmonë thonte se duhet të vinte te unë përsëri për me më tregue edhe diçka. Zakonisht ulej pranë meje e mandej më tregonte për ditët që kishte kalue me ty dhe gjyshin në bjeshkë, për brigjet, për lulet, për qetsin atje nalt përmbi katundin e rrugët dhe për ajrin e freskët e të mrekullueshëm. Ai shpesh herë thotë: „Atje nalt gjithë njerzit do të shërohen medoemos." Edhe ai tash âsht bâ krejt tjetër se ç'ishte përpara, madje po duket edhe mâ i ri e mâ i gëzueshëm. Mezi po pres me i pa të gjitha këto, me qenë pranë teje në bjeshkë dhe me u njoftë me

Pjetrin e dhít! Mâ së pari jam e detyrueme me u shërue në Ragac nja gjashtë javë, kështu ka urdhnue zotni doktori, e mandej do të banojmë në Selc, dhe mue, sa herë që do të jetë moti i mirë, kanë me më çue nalt në bjeshkë mbi karrikën time, kështu që deri në mbramje do të jem pranë teje. Gjyshja po niset gjithashtu dhe do të rrijë me mue. Edhe ajo po gëzohet që ka me të pá. Por merre me mend, zojusha Rotenmajer nuk po vjen me ne! Gati përditë po i thotë gjushja: „A po vini për në Zvicër. Rotenmajereshë? Mos u ngurroni aspak nëqoftëse dëshironi me ardhë me ne. „Por ajo kurdoherë me shum njerëz po falenderohet dhe po thotë se nuk dëshiron me u bâ barrë e askujt. Porse unë tashmâ e dij se çka mendon ajo. Sebastiani, kur u kthye në shtpi, mbasi të përcolli ty, e ka përshkrue malin në mënyrë aq të tmershme sa s'ka; tregoi se si atje ndodhen shkambij të tmershëm dhe që njeriu të bjeri fare lehtë në greminë. Mandej që rrugët janë aq të rrëpishme sa që në çdo hap njeriu mundet me u rrëxue mbrapa dhe që aty munden me u ngjitë pa rreziqe vetëm dhít. Ajo tmerohej tue ndëgjue tregimin dhe qysh atëherë nuk po e merr malli mâ me u nisë për Zvicër si mâ përpara. Kjo frigë e ka kapë edhe Tinetën, prandej as ajo nuk po vjen me ne. Kështu që do të vijmë na vetëm, gjyshja dhe unë. Vetëm ne ka me na shoqnue Sebastiani deri në Ragac e mandej edhe ai do të kthehet në shtëpi.

Mezi po pres ditën kur kam me të pá. Lamtumirë, e dashtuna Hajdi. Gjyshja të fal me shëndet me mija herë.

Mikesha jote besnike

Klara

Kur i ndëgjoi këto fjalë Pjetri, këceu prej shtalkës së derës dhe me shkopin e vet mëshonte herë djathtas e herë majtas aq me tërbim dhe pakujdesi sa të gjitha dhít të frigsueme vrapuen përpjetë kodrës. Mbas tyne vrapoi Pjetri dhe mëshonte me shkop nëpër ajr, sikur donte me zbrazë vnerin e vet mbi ndonji anmik të padukshëm. Qe kjo e zemroi Pjetrin.

Hajdin e kaploi aq shum lumtunija dhe gëzimi sa që të nesërmen qe e detyrueme me e vizitue gjyshen dhe me i tregue se kush e kush do të vinte prej Frankfurtit, e sidomos kush nuk do të vinte. Kjo ishte nji gjâ me shum randësi për gjyshen, sepse ajo i njifte që të gjithë dhe merrte pjesë në të gjitha përjetimet e Hajdit në Frankfurt. Kështu Hajdi ne e nesre menjiherë mbas dreke u nis teposhtë, sepse tashmâ mundte me shkue vetëm në vizita. Dielli tashmâ ndriçonte fort dhe qëndronte për nji kohë të gjatë në qiell, kurse nëpër rrugën e terun nje-

riu mundte me vrapue për bukuri teposhtë, ndërkaq era e majit fryente dhe fluturonte prej malit edhe mâ shpejt se Hajdi. Gjyshja tashmâ nuk ishte ratë. Rrinte përsëri në kandin e vet dhe tirrte. Në fytyrën e saj dallohej shprehja e nji njeriu të cilin âsht tue e mundue nji mendim i randë. Qysh mbramë, gjithë natën e lume, e mundonte ky mendim dhe nuk bani asnji sy gjumë, sepse Pjetri mbërrijti krej i tërbuem dhe prej brohoritjeve të tij të ndërpreme mundi me marrë vesh që do të vijnë disa njerëz prej Frankfurtit në kasolle, në mal. Se çka do të ndodhte mandej, ai nuk dinte. Mirëpo, gjyshja ishte e detyrueme të mendojë edhe mâ tutje dhe këto mendime e frigojshin dhe ia largojshin gjumin.

Kur Hajdi hyni në dhomë, vrapoi drejt te gjyshja, u ul mbi bankën e vet të vogël, e cila qëndronte aty kurdoherë dhe nisi me i tregue me gjallni krejt çka dinte, tue u gëzue gjithnji e mâ tepër. Mirëpo, menjiherë e preu fjalën përgjymës dhe pyeti me shqetsim:

„Gjyshe, çka ke ti kështu? A nuk po gëzohesh ti aspak?"

„Po gëzohem, Hajdi, po gëzohem. Po gëzohem vetëm pse po gëzohesh ti", u përgjegj dhe u përpoq me u tregue e gëzueshme në fytyrë.

„Por gjyshe, unë po shof fare mirë që ti po frigohesh. Ndoshta nuk mendon që me ta do të vijë edhe zojushja Rotenmajer?" pyeti Hajdi edhe vetë pak e frigueme.

„Jo, jo, ajo s'âsht gjâ, s'âsht gjâ!" e qetsonte gjyshja. „Ma fal pak dorën, Hajdi, të ndjej se je këtu. Kjo do të jetë për të mirën tande edhe sikur unë të mos mbërrij me e pá."

„S'ka si me u bâ mirë, gjyshe, nëqoftëse ti nuk do të mundesh me e përjetue", tha Hajdi me nji zâ aq të vendosun sa kjo zgjoi te gjyshja nji frigë të re.

Gjyshja merrte me mend se njerzit po vijnë prej Frankfurtit për me e marrë me vehte Hajdin. Tash voglushja ishte shëndoshë e mirë përsëri dhe ata sigurisht dëshirojnë që kjo të jetë përsëri pran tyne. Kjo ishte ajo frigë e madhe e gjyshes. Mirëpo, tash ndjeu që duhet të bâjë ç'mos në mënyrë që Hajdi mos të vêjë re gjâ. Ajo e donte gjyshen aq shum, sa ndoshta do të mundte që vetëm

për shkak të saj të mos niset, por nji gjâ të këtillë ajo nuk duhet ta lejonte ajo.

„A e din çka kisha me dëshirue, Hajdi, i tha ajo, „të bâjsh diçka, në mënyrë që të më kthehet përsëri shëndi. Lexoma vjershën e diellit..."

Hajdi e njifte aq mirë librin e vjetër të vjershave sa menjiherë e gjeti vjershën që lypi gjyshja, dhe e lexoi me zâ të qartë.

„Po, po, kjo âsht vjersha që deshta me ndëgjue", tha gjyshja thuese iu lehtësue zemra menjiherë.

Kur ra muzgu dhe Hajdi, u nis përsëri përpjetë, tashmâ dukeshin yjet njani mbas tjetrit, tue xixëllue dhe ndriçue mbi të, thuese çdo yll i ri donte me ia ndriçue zemrën me gëzim.

Tue kapsallitë syt e shëndritshëm e shiqojshin Hajdin derisa mbërrijti nalt në kasolle, ku qëndronte gjyshi, tue i shique edhe vetë yjet, sepse moti s'kishin ndriçue aq bukur.

Jo vetëm netët, por edhe ditët kësi maji ishin aq të kthjellta dhe të ndritshme sa nuk mbahet në mend me vjet, kështu që edhe gjyshi shpesh herë në mëngjes vërente se si ngjitej dielli mbi qiellin e kaltërt me at shkëlqim me të cilin u lind, prandej thonte kurdoherë:

„Ky âsht nji vit i mrekullueshëm me diell! Kjo gjâ ka me i dhanë fuqí barit. Shiqo, o gjeneral, se mos po tërbohet ushtrija jote prej ushqimit të mirë!"

Atëherë Pjetri e pritte ajrin me shkop, kurse nga fytyra e tij kuptohej qartas se kishte me thanë:

„E dij unë si me ia dalë në krye me to."

Kështu kaloi maji kur gjelbroi çdo gjâ dhe erdhi qershori me diellin e vet edhe mâ të nxehtë dhe ditët e gjata e të kthjellta, të cilat i joshën të gjitha lulet e malit, kështu që çdo gjâ dukej laramane, kurse krejt ajri ishte i mbushun me erën e tyne të kandshme. Ky muej ishte në mbarim e sipër, kur nji ditë në mëngjes Hajdi vrapoi prej kasolles, ku i pat krye të gjitha punët e veta. Donte me shkue përsëri shpejt te pishat poshtë, madje edhe mâ largë, për me pá a kishte lulzue kaçuba e trikës[1]), lulet e së cilës ishin aq të dashtuna në diell. Mirëpo, në kohën kur Hajdi deshti me i ra rreth e përqark kasolles, bërtiti menjiherë me gjithë fuqi aq me zâ të naltë sa gjyshi duel prej jerevís, sepse kujtoi se ndodhi diçka.

„O gjysh, o gjysh!" bërtitte fëmija gati si e çmendun prej gëzimit. „Eja këtu, eja këtu! Shiqo, shiqo!"

Tue ndëgjue britmën shiqimi i tij u ngul drejt dorës së zgjatun të fëmís së shqetsueme.

Drejt malit ngjitej nji varg i jashtëzakonshëm njerëzish, çka nuk ishte pá këtu asnjiherë deri atëherë. Në fillim ecshin dy burra me nji vig i hapët, mbi të cilin ishte ulë nji vashëz e mbështjellun me lloj-lloj shamijash. Mbas saj shkonte kali mbi të cilin ishte kaluer nji zojë e randë, tue shique me gjallni në çdo anë dhe tue bisedue gjithnji me kalorsin e ri që ecte pranë saj. Mandej vinte nji karrikë e zbraztë mbi rrota, të cilën e shtynte nji djalosh tjetër, sepse të sëmunen ishin tue e bartë përpjetë

[1]) trikë-o (Erythraea centaurium) bimë me lule të vogla në trajtë të brinkës dhe në ngjyrë të kuqe si të trandafilit, që çelin tufa -tufa; del nëpër livadhe e lagshtina; âsht shum e idhët dhe përdoret në mjeksi, quhet edhe bar ethesh

kodrës së pjerrtë. I fundit shkonte nji hamall, i cili kishte ngarkue mbi samarin e vet aq mbulesa, shamija dhe gëzofë sa barra ngrihej nalt mbi kokën e tij.

„Ata janë, ata janë!" bërtiti Hajdi dhe këceu nalt prej gëzimit.

Me të vërtetë qenë ata. Afroheshin gjithnji e mâ tepër dhe mâ në fund mbërrijtën. Hamallët e lëshuen Klarën përdhé, kurse Hajdi u lëshue mbi tê dhe të dy fëmijt u përshëndetën me gëzim të madh. Mbërrijti edhe gjyshja, e cila zbriti prej kalit. Hajdi vrapoi te ajo, kurse gjyshja u përshëndet me tê me butsi të mádhe. Mandej gjyshja iu drejtue Mixhës prej Mali, i cili u afrue me u përshëndetë me tê.

Ata të dy u përshëndetën shum përzemërsisht, sepse simbas tregimeve të Hajdit tashmâ dijshin për njani tjetrin, thuese ishin miq të vjetër.

Mbasi u përshëndet, gjyshja tha me shum gjallni:

„Po ju, Mixhë, pasket pronë zotnijsh! Kujt ia kishte marrë mendja për nji gjâ të këtillë! Edhe mbreti kishte me ju pasë lakmi për nji shtëpi kësodore! Po si po duket Hajdi se! Si trandofilja..." vijoi ajo tue tërheqë fëmín afër vehtes dhe tue ia ledhatue faqet e kuqe. „Çfarë mrekullije rreth e përqark jush! Çka thue ti, Klarë, vajza ime, çka thue?"

Klara shiqonte rreth e përqark me kënaqsí të madhe. Nji gjâ të këtillë nuk e kishte pá kurr.

„Oh, sa bukuri e madhe qenka këtu! Oh, sa bukuri e madhe!" klithi ajo.

„Gjyshe, nji gjâ të këtillë nuk mâ ka marrë mendja, dëshiroj me ngelë këtu!"

Gjatë kësaj kohe Mixha afroi mâ ngat karrikën e Klarës, hoqi disa shamija prej samarit dhe i shtroi përdhé. Mandej iu afrue vigut.

„Do të jetë mâ së miri ta vendosim vashëzën mbi karrikën e saj, sepse ky vig s'âsht i butë. „Mirëpo, nuk priti që t'i ndihmonte kush, por menjiherë me duert e veta të fuqishme e çoi ngadalë Klarën e sëmunë prej vigut dhe me kujdes të madh e lëshoi mbi ndejsen e saj.

Atëherë mbuloi gjujt e Klarës me shami dhe kambët ia vendosi shum rahatshëm mbi jastukë, thuese gjatë gjithë jetës së vet s'kishte punue gjâ tjetër posë kujdesi-

mit për njerzit që u merren kambët. Gjyshja shiqonte me habí.

„Mixhë i dashtun", bërtiti, „sikur të dijsha se ku keni mësue me u kujdesue ndaj të sëmundëve, kisha me i çue atje qysh sot krejt infermieret që njof që të mësojnë edhe ato. A âsht e mundun kjo?"

Mixha buzëqeshi pak.

„Nuk kam mësue kurrkund, por kam pasë rasë me veprue ashtu", u përgjegj. Përveç gazit në fytyrën e tij u duk edhe pikllimi. Iu çfaq para syve fytyra e nji njeriu të shumvuejtun nga e kaluemja e tij, njeriu që rrinte po kështu mbi karrikën e të sëmunëve, i paaftë për çdo lëvizje. Ky ishte kapiteni i tij në Sicili. Mbas nji beteje të përgjakshme Mixha e gjeti të plagosun randë dhe e çoi. Ai ishte i vetmi që u kujdesue për tê, tue mos e lanë vetëm derisa vdekja ia ndali vuejtjet. Tash të gjitha këto çfaqeshin përsëri para syve të Mixhës, prandej i dukej nji gjâ krejt e natyrshme me u kujdesue për Klarën e sëmunë dhe t'i ndihmojë gjithqysh, ashtu si i pat ndihmue kapitenit të vet.

Qielli i kaltërt pa asnji re naltsohej mbi kasollen dhe pishat e shkambijt, majet e murrme të të cilëve shkëlqejshin nën dritën e diellit. Klara nuk mundte me u ngopë tue shique gjithë këtë bukuri, donte me luejtë menç prej të magjepsunit të të gjitha sendeve që pá.

„Oh, Hajdi, sikur të mundsha vetëm njiherë me i ra rreth e përqark kasolles bashkë me ty dhe me shkue deri te pishat!" thirri Klara me përmallim. „Sikur të kisha mundsi me i pá gjithë ato sende që i njof moti simbas tregimeve të tua e kurrnjiherë deri më tash nuk i kam pá!"

Hajdi, kur ndëgjoi këto, mblodhi krejt fuqín e vet dhe qe, ia mbërrijti qëllimit me shty nëpër bar karrikën e Klarës deri te pishat e nalta. Aty u ndal. Kurr s'kishte pá Klara diçka mâ të bukur se ç'ishin këto pisha të nalta e të vjetra, degët e gjata e të gjana të të cilave vareshin deri mbi tokë, gjithnji mâ të trasha e mâ të mëdha. Gjyshja, e cila i shoqnonte fëmíjt, gjithashtu u magjeps. Gati nuk dinte se çka ishte mâ e bukur n'ata lisa të vjetër, a thue kunorat e tyne të trasha shushuritse, që ngriheshin nalt drejt qiellit të kaltërt, apo trupat e drejtë e të fuqishëm me degë jashtëzakonisht të mëdha, të cilat dëshmoj-

shin vjetërsín e tyne të thellë dhe gjithë ata vjet që shiqojnë drejt luginës, ku njerzit lindshin dhe vdisshin, ku ndryshonte çdo gjâ, vetëm pishat qëndrojshin këtu të paprekuna — po ato.

Gjatë kësaj kohe Hajdi e shtyni karrikën deri në shtallë të dhive dhe hapi derën e saj të vogël, në mënyrë që Klara të mundet mirë me pá çdo gjâ. Në të vërtetë, tash njeriu nuk kishte se çka të shifte shum, sepse banorët e kësaj shtalle nuk ishin në shtëpi. Me nji zâ të pikllueshëm Klara bërtiti:

„Ah, gjyshe, sikur të kisha mundësi me pritë të kthehet vetëm Murina e Bejka dhe krejt dhít tjera, mandej edhe dhiari Pjetër! Ata s'do të mundem me i pá kurr nëqoftëse do të jemi të detyruem me u nisë prej këndej para se të lëshohet muzgu. Sa dam i madh!"

„Vajzë e dashtun, le të gëzohemi tash me të gjitha këto bukuri që po shofim dhe le të mos mendojmë për ato që po na mungojnë", këshilloi gjyshja, e cila u nis mbas karrikës së saj në kohën kur Hjdi e shtyni Klarën edhe pak mâ andej.

„Oh, çfarë lulesh!" bërtiti përsëri Klara. „Nji kaçubë e tanë lulesh të puqe aq të bukura! Shiqoji vetëm ato lule kumbonat e kaltërta! Ah, sikur të kisha mundsi me vrapue dhe me i mbledhë!"

Hajdi vrapoi po n'at moment dhe i suell Klarës nji tufë të madhe lulesh.

„Mirëpo, kjo ende s'âsht kurrgjâ, Klarë", tha Hajdi tue ia lëshue lulet në prehën. „Nëqoftëse vjen me mue njiherë në kullosë, atëherë do të kesh se çka me pá! Në nji vend ka aq shum, aq shum trika dhe lule kumbone të kaltërta, shum mâ tepër se këtu, edhe drandofille të verdha, të cilat shkëlqejnë në diell si ari i kulluet. Po sikur të kishe me i pá ato lule me gjethe të mëdha se, mandej ato të murrmet, a i din, me krye të rrumbullakët që kanë erë aq të bukur! Ah, të kishe me dijtë se si âsht atje! Kur ulesh nalt në kullosë, gati nuk muedesh me u nda prej nji asi vendi, aq i bukur âsht!"

Syt e Hajdit shkëlqyen prej dëshirës për me i pá të gjitha këto për çka foli, ndërsa edhe Klara ishte krejt e magjepsun dhe në syt e saj të butë e të kaltërt ndriçonte vezullimi i dëshirës së zjarrtë të Hajdit.

„Gjyshe, a kisha mundë edhe unë me u ngjitë aq nalt?" pyeti Klara me përmallim. „Ah, vetëm sikur të mundsha me ecë, Hajdi, e të ngjitem me ty në mal, kudo që të shkosh ti!"

„Unë kam me të shty", e qetsonte Hajdi dhe, për me i tregue se kjo gjâ i shkonte fare lehtë, nisi me e shty karrikën aq shpejt sa për pak qe tue e hedhë teposhtë. Për fat të mirë, gjyshi, i cili u gjind aty, e mbajti karrikën me kohë.

Ndërsa mysafirët kuvendojshin nën pishë, gjyshi nuk e bjerrte kohën kot. Tashmâ para kasolles qëndronte tryeza e karrikat dhe ishte gati çdo gjâ që nevojitej për të drekue aty me andje, kurse mbrenda kasolles gufonte kusija në votër, ndërsa prushi skuqej përfundi nji skare të madhe. Nuk shkoi shum kohë dhe gjyshi nxuer çdo gjâ mbi tryezë, kështu që krejt shoqnija u ul me ngranë drekë.

Gjyshja ishte krejt e entuziazueme me këto tryezë bukë, prej së cilës njeriu mundte me shique larg kah lugina dhe mbi të gjitha kodrat nën qiellin e kaltërt. Nji erë e lehtë frynte lehtas dhe i freskonte të gjithë ata që ndodheshin rreth e përqark tryezës, kurse nalt te pishat ndihej nji shushuritje aq e ambël thuese ishte muzika e porositun për drekë.

„Nji gjâ të këtillë ende nuk kam përjetue. Kjo âsht nji mrekulli e vërtetë!" thonte gjithnji gjyshja. „Po çka po shof!" vijoi me habí. „Po më duket se ke marrë edhe copën e dytë të djathit të fërguem, Klarë?"

Me të vërtë, edhe copa e dytë, e verdhë si ari, ndodhej mbi bukën e Klarës.

„Ky âsht aq i shijshëm, gjyshe, mâ i mirë se krejt dreka në Ragac", e bindte Klara dhe me andje hante djathin e shijshëm.

„Veç të bâftë mirë", tha Mixha prej Mali me kënaqsi. „Nëqoftëse kuzhina jonë s'âsht gjithaq e përsosun, e plotson dhe e përmirson era e malit."

Kështu kaloi kjo drekë e gëzueshme. Gjyshja dhe Mixha prej Malit mirreshin vesh për bukuri dhe kuvendi i tyne vinte tue u ngjallë gjithnji. Pajtoheshin në çdo gjâ, kuvendojshin për njerzit dhe sendet, kështu që dukej sikur ishin miq të ngushtë para shum e shum vje-

tësh. Kështu kaloi nji kohë e gjatë, kur gjyshja shiqoi menjiherë kah perëndimi dhe tha:

„Klarë, duhet të nisemi së shpejti, sepse dielli âsht në perëndim e sipër. Së shpejti do të vijnë njerzit me kalin dhe vigun."

Mirëpo, fytyra e Klarës deri më tash aq e gëzueshme menjiherë u pikllue dhe ajo u lut me rrebtësi:

„Ah, vetëm edhe nji orë, gjyshe, ose dy! Ende nuk e kam pá as kasollen, as shtratin e Hajdit e të gjitha sendet tjera. Sa kisha dashtë që dita të zgjatet edhe nja dhetë orë!"

„Mjerisht nji gjâ e tillë âsht e pamundun", tha gjyshja, mirëpo edhe vetë donte me i pá të gjitha këto, sikurse edhe Klara e saj.

U ngritën në kambë, kurse Mixha me dorën e vet të fuqishme e shtyni karrikën kah dera, porsa kjo ishte shum e gjatë dhe nuk mundte me kalue nëpër derë. Mixha nuk u mendue shum. E çoi Klarën mbi duert e veta të fuqishme dhe e futi në kasolle.

Gjyshja i shiqoi të gjitha dhe mbeti e kënaqun kur pá se gjithçka ishte në vend të vet.

„Ai atje nalt do të jetë sigurisht shtrati yt, Hajdi?" tha gjyshja dhe u ngjit me guxim me anë të shkallëve në tavan. „Ah, sa erë e kandshme këtu! Kjo fjetore duhet të jetë patjetër e shëndetshme!"

Gjyshja iu afrue edhe dritares së vogël dhe shiqoi nëpër të, ndërkaq hypi edhe gjyshi me Klarën në grykë, kurse mbas tyne edhe Hajdi.

Tash të gjithë qëndrojshin rreth shtratit me sanë të Hajdit të rregulluem bukur, kurse gjyshja e vërente gjithnji dhe herë mbas here merrte frymë thellë e nuhatte erën e fortë të sanës së freskët. Klara ishte gati e magjepsun kur pá shtratin e Hajdit.

„Ah, Hajdi, sa gëzueshëm âsht te ti! Prej shtratit tand mundesh me shique drejt në qiell. Sa erë e kandshme po vjen këtu! Mundesh me ndëgjue edhe se si shushurisin gjethet e pishave jashtë. Nuk kam pá ende asnji fjetore mâ të gëzueshme dhe mâ interesante."

Tash Mixha shiqoi gjyshen.

„Gjithnji po mendoj diçka", tha ai, „vetëm nëqoftëse zoja ka me më zanë besë dhe sikur mos të jetë kundër.

Po mendoj diçka, sikur ta ndalshim na vashëzën pak këtu te na! Kjo do t'i përlqente jashtëzakonisht dhe kishte me u përmirsue me siguri. Edhe ashtu keni sjellë mjaft shamija dhe batanije, kështu që me anë të këtyne kishim mundë me mbarue nji shtrat shum të bukur, të butë, kurse sa i përket kujdesit të Klarës nuk duhet të brengoseni, fare sepse atê kisha me e marrë përsipër unë".

Klara dhe Hajdi brohoritën me zâ të naltë si dy zogj të lëshuem në lirí, kurse fytyra e gjyshes ndriçoi prej gëzimit.

„Mixhë i dashtun, ju jeni burrë i vërtetë!" thirri ajo. „A dini se çka më shkoi ndërmend mu tash? Thojsha me vetëvehte: ndejtja këtu nalt a s'kishte me i ndihmue fëmis vallë? Mirëpo shërbimi! Kujdesi! Këto kishin me qenë nji barrë e randë për të zotnin e shtëpis! Ndërkaq, mik i dashtun, ju po e propozoni këtê aq sinqerisht dhe përzemërsisht sikur t'ishte kjo nji gjâ fare e thjeshtë. Detyrohem me ju falenderue, Mixhë i dashtun, detyrohem me ju falenderue me gjithë zemër."

Edhe gjyshja shtrëngoi dorën e Mixhës edhe Mixha dorën e saj, kurse fytyra i shëndritte prej gëzimit.

Mixha iu përvesh punës menjiherë. E çoi Klarën me karrikën e saj para kasolles, kurse mbas tyne shkonte Hajdi, tue bredhë prej gëzimit. Mandej i mblodhi shamijat, batanijet e gëzofët dhe tha tue vû buzën në gaz me kënaqsi:

„Shum bukur që âsht përgatitë kështu zoja, thuese âsht nisë në ndonji luftë dimni. Këto kanë me qenë të mirseardhuna."

„Mixhë i dashtun", u përgjegj gjyshja me gjallni, „me marrë masa paraprake âsht nji virtyt i bukur dhe të mbron prej shum e shum të këqijave. Tue udhtue nëpër bjeshkë për fat të mirë nuk kemi pasë as stuhí as mot të lig, mirëpo të gjitha këto sende me gjithatê s'kanë qenë të tepërta, si po shifni."

Në bisedë e sipër hypën në tavan për me ndreqë shtratin e Klarës, tue e shtrue me shamija dhe gëzofë. Sende të këtilla kishte aq shum sa që shtrati mâ në fund i gjasonte nji kështjelle të vogël.

„Tash le të depërtojë edhe nji fije e vetme sane", thonte gjyshja tue ndreqë shtratin. Për shkak të mbule-

save të buta të grumbullueme, me të vërtetë asnji fije sane nuk mundte me depërtue. Tash gjyshja me kënaqsi zbriti teposhtë shkallëve dhe iu afrue fëmijve, të cilët shend e verë ishin ulë pranë njani tjetrit dhe trillojshin se çka me bâ prej mëngjesit e deri në mbramje gjatë qëndrimit të Klarës në bjeshkë. Mirëpo, sa kohë do të zgjatte, kjo ishte çâshtje me vehte, të cilën ia paraqitën menjihere gjyshes. Gjyshja tha se këtê e din mâ së miri gjyshi, prandej le ta pyesin atê. Porsa u afrue gjyshi e pyetën. Gjyshi u përgjegj se duhet të kalojnë katër javë për me pá a po i pëlqen Klarës ajri i malit. Fëmijt filluen me brohoritë prej gëzimit, sepse nuk shpresojshin se do të munden me ndejtë bashkë nji kohë aq të gjatë.

Dikur panë se si po afrohen prej së poshtmi përsëri hamallët me vigun dhe kalorsi me kalin. Hamallët ishin të lirë me u kthye menjiherë.

Kur gjyshja shkoi me i hypë kalit, Klara brohoriti me gëzim:

Gjyshe, tash s'po takohem me ty, sepse ti do të vijsh me na pá shpesh herë në bjeshkë, me na vizitue e të shofish se çka jemi tue bâ, kurse na kemi me të pritë me padurim, apo jo Hajdi?"

Hajdi, për të cilën kjo ditë ishte e mbushun plot gëzime, mundi me e vërtue këtê vetëm nëpërmjet të të bredhunit.

Tasht gjyshja i hypi kalit të fuqishëm, gjyshi i kapi frenat dhe e çoi me dorë të sigurtë teposhtë malit të rrëpishëm. Edhe pse gjyshja i thonte gjyshit të mos shkojë shum larg me e përcjellë, nuk pat dobi. Ai deklaroi se do ta shoqnojë deri në Selc, sepse rruga e pjerrtë e malit nuk âsht plotsisht e sigurtë për kalorsin.

Gjyshja nuk deshti me qëndrue vetëm në Selc. Donte me u kthye në Ragac, kështu që prej andej kohë mbas kohe të vijë në bjeshkë.

Qysh para se të kthehej Mixha, mbërrijti Pjetri me dhít e veta. Kur e panë Hajdin dhít, vrapuen drejt saj nga të gjitha anët. Aty për aty Klara e gjeti vehten me gjithë karrikën e vet midis tufës bashkë me Hajdin, e cila i njifte me Klarën të gjitha dhít tue tregue emnat e tyne.

Në këtë mënyrë Klara u njoftë mâ në fund me voglushen Borëbardhë, me Ferrakun e gëzueshëm, me dhitë e pastra të gjyshit dhe me të gjitha, deri edhe me Turkun e madh. Gjatë kësaj kohe Pjetri qëndronte më nji anë dhe vërente me kërcnim Klarën e kënaqun. Kur të dy fëmijtë i thanë me gëzim: „Natën e mirë, Pjetër!" ai as nuk u përgjegjë, por tundi shkopin e vet me zemrim nëpër ajr, thuese donte me e pre. Mandej vrapoi mâ tutje, kurse ata që e përcillshin mbas tij.

Të gjitha këto bukuri që pá sot Klara në bjeshkë muerën fund për ditën e sotshme.

Derisa ishte shtri nalt mbi sanë, përmbi shtratin e madh e të butë, ku tash hypi edhe Hajdi, pá nëpër dritaren e vogël të hapun të rrumbullakët yjt e ndritshëm dhe krejt e magjepsun thirri:

„Ah, Hajdi, a po shef, po duket sikur jemi ngjitë me ndonji qerre në kupën e qiellit!"

„Po pra, por a e din pse janë kaq të gëzueshëm dhe pse po xixëllojnë këtshu?" pyeti Hajdi.

„Jo, nuk e dij. Çka thue ti?" pyeti tash Klara.

„Për arsye se ata prej qiellit na shofin mue dhe ty bashkë, prandej gëzohen. A po shef se si po na japin shejë të gëzohemi edhe na! Por, a e din, Klarë, se duhet të flejmë menjiherë!"

Hajdi mbështeti kryet mbi krahun e vet të plotë dhe po n'at moment e zû gjumi. Mirëpo, Klara ngeli zgjuet edhe për nji kohë të gjatë, sepse për tê ishte diçka krejt e re që njeriu prej shtratit të mundet me shiqueë drejt në qiell.

Ajo rrallë ndonji herë i shifte yjet, sepse natën kurr nuk dilte jashtë shtëpis, kurse atje i lëshojshin perdet e trasha shum kohë para se të dukeshin yjet. Kur tash deshti me i mbyllë syt, u detyrue me i hapë edhe njiherë për me u sigurue a ishin tue xixëllue edhe mâ yjet e mëdhej e të ndritshëm. Ndërkaq yjet xixëllojshin pa ia nda, kështu që Klara nuk mundte me u ngî së shiqueë me shkëlqimin dhe xixiëllimin e tyne, derisa mâ në fund syt e saj u mbyllën vetëvetiu, por edhe n'andërr pá shkëlqimin e tyne.

KREU I XX

ÇKA NDODHTE EDHE MA NË BJESHKË

Porsa u duk dielli mbas shkambijve, tue përhapë rrezet e veta t'arta përmbi kasollen e deri në luginë, Mixha prej Mali si përditë në mëngjes tashmâ ishte tue ndejtë dhe vërente lehtas i zhytun në mendime se si prej malit dhe fushës ngrihej mjegulla e lehtë, ndërkaq dheu dukej prej hijes së natës e bashkë me agimin lindte dita e re. Ret e bardha të mëngjesit vijshin tue u ndriçue gjithnji e mâ tepër dhe dielli u duk krejt, kështu mbuloi me shkëlqimin e vet t'artë gurët, pyllin dhe kodrën.

Mandej Mixha u kthye në kasolle dhe ngadalë u ngjit përpjetë shkallëvet. Klara porsa i kishte hapë syt dhe me habí ishte tue shique rrezet e ndritshme të diellit, të cilat depërtojshin nëpër dritare tue luejtë dhe tue ndriçue shtratin e saj. Nuk dinte as çka âsht tue pá as ku ndodhej. E pá Hajdin, e cila flente pranë saj, mu n'at kohë u ndëgjue edhe zani i gjyshit:

„Si u gëdhive? Mos je e lodhun?"

Klara tha se nuk âsht e lodhun aspak dhe që gjithë natën nuk âsht zgjue fare, por ka bâ nji gjum të qetë. Kjo gjâ i pëlqeu gjyshit, kështu që mandej lau aq bukur faqet e Klarës dhe e veshi, thuese gjatë gjithë jetës së vet ishte marrë me shërbimin e fëmijve të sëmunë.

Edhe Hajdi hapi syt, tue shique me habí se si gjyshi bante në grykë Klarën e veshun. Edhe ajo u përgatit shpejt dhe u nis mbas saj. Zbriti teposhtë shkallëve, vrapoi në derë, tue shique se çka ishte tue bâ gjyshi. Gjyshi, kur fëmijt shkuen mbramë me fjetë, mendoi se

si me e shti mbrenda karrikën e gjanë me rrotë. Dera e kasolles ishte tepër e ngushtë; nëpër të nuk mundte me kalue karrika. Atëherë i ra ndërmend me nxjerrë dy dërrasa të gjana prej jerevís dhe kështu bani nji hymje të gjanë dhe e futi mbrenda karrikën, kurse dërrasat mandej i ktheu në vendin e vjetër, por nuk i gozhdoi. Hajdi mbërrijti mu atëherë kur gjyshi vendosi Klarën mbi karrikë, mandej i hoqi dërrasat, kështu duel me të në diellin e mëngjesit. Karrikën e la para kasolles e mandej shkoi te dhít. Hajdi iu afrue Klarës me vrap.

Era e freskët e mëngjesit ledhatonte faqet e vashzave, tue sjellë aromën e pishave. Klara thithe thellë ajrin e pastër dhe e zhytun në karrikën e vet ndjente se si po e përtrin.

Asnjiherë deri tash gjatë jetës së vet s'kishte thithë jashtë ajrin e freskët të mëngjesit, kështu që tash çdo frymëmarrje ishte për të nji kënaqsi. Dielli i artë këtu nuk ishte aq i nxehtë, mirëpo nxente në mënyrë të kandshme duert e saj dhe barin nën kambët e saj. Përpara Klara as nuk mundte me marrë me mend se jeta e malit âsht kështu.

„Ah' Hajdi, sikur t'ishte e mundun të rrij përgjithmonë, përgjithmonë këtu pranë teje", tha tue u rregullue mbi karrikën e vet, në mënyrë që të mundte me e thith diellin dhe ajrin nga të gjitha anët.

„Qe, tash po shef edhe vetë se âsht ashtu si të thojsha unë", i tha Hajdi me gëzim, „po shef se këtu te gjyshi im në bjeshkë âsht mâ bukur se kudo tjetër në botë."

Mu n'at kohë gjyshi pat dalë prej shtalle dhe iu afrue fëmijve. Me vehte suell dy blude të mbushuna me qumësht të shkumbëzuem, bardhë si bora, mandej njanën ia dha Klarës, kurse tjetrën Hajdit.

„Kjo ka me i bâ mirë vashëzës", tha tue iu drejtue Klarës. „Qumështi âsht i Bejkës, ai të jep fuqi. Pra, tash ju baftë mirë! Veç hani!"

Klara deri më tash nuk kishte pi asnjiherë qumësht dhije, prandej për çdo rasë në fillim i muer njiherë erë. Por, kur pá se me ç'kënaqsi po e pin Hajdi tue mos largue bluden nga goja — aq shum i pëlqente qumështi — edhe Klara afroi bluden, dhe nisi me pi e pi, dhe, për çudi, qumështi ishte aq i ambël dhe i trashë, thuese

mbrenda kishte sheqer dhe kanellë, kështu që piu derisa e çpiku bluden.

„Nesër do të pijmë nga dy blude", tha gjyshi, i cili shiqoi me kënaqsi se si Klara ndoqi shembullin e Hajdit. Ndërkaq u duk edhe Pjetri me tufën e vet dhe Hajdi e gjeti vehten menjiherë midis dhive, të cilat e përshëndetshin nga të gjitha anët. Gjyshi tërhoqi më nji anë Pjetrin, në mënyrë që ky ta kuptonte mâ mirë se ç'donte me i thanë gjyshi, sepse dhít vekrrojshin pa ia nda, njana mâ fort se tjetra, për shkak të gëzimit të madh pse e kishin midis tyne Hajdin e vet.

„Kij kujdes", e udhzonte gjyshi. „Qysh sot Bejkën ke me e lanë të bâjë ça të dojë, sepse ajo e din ku rritet bari mâ i mirë. Pra, nëqoftëse ajo dëshiron me shkue nalt, edhe ti do të shkojsh mbas saj, sepse kjo gjâ ka me u ndihmue edhe dhive tjera. Nëqoftëse do të dëshirojë me shkue edhe mâ nalt se sa shkon ti zakonisht, prap duhet të shkosh mbas saj dhe nuk do ta pengosh, a ndjeve? Nëqoftëse ngjitesh pak mâ tepër s'ke me pësue kurrfarë dami. Ajo e din çka i nevojitet. Dëshiroj që Bejka t'ushqehet me gjethet dhe barin mâ të mirë dhe të japi qumësht të përsosun. Çka po shiqon ashtu thuese po don me e përpî dikend me sy? Kurkush s'të ka bâ ndonji gjâ të keqe ashtu. E tash përpara dhe mbaje në mend çka të thashë!"

Pjetri ishte mësue me ndëgjue çkado që i thonte Mixha. U nis menjiherë, por njeriu mundte me vû re fare lehtë se diçka nuk i shkonte përshtat, sepse gjithnji kthente kryet dhe i zgurdullonte syt. Dhít u nisën mbas tij, tue tërheqë edhe Hajdin me vehte. Me këtê Pjetri ishte i kënaqun.

„Edhe ti duhet të vijsh me ne patjetër." Ti duhet të jeshë me to medoemos, sepse unë kam me shkue kudo mbas Bejkës."

„Jo, nuk mundem", kundërshtoi Hajdi, „madje edhe për shum kohë nuk do të mundem me ardhë me ty, derisa të jetë Klara te unë. Mirëpo, njiherë do të shkojmë nalt të gjithë, gjyshi na ka premtue".

Tue thanë këtê, Hajdi shpëtoi prej tufës së dhive dhe u kthye tue bredhë te Klara. Tash Pjetri iu kërcnue me të dy grushtat n'at mënyrë asaj karrikje sa dhít kë-

cyen për anësh. Ai vrapoi mbas tyne tue mos u ndalë deri sa humbi sysh, sepse kishte frigë se mos e ka pá Mixha, mbasi paramdjente se çka do të mundte me i thanë për shkak t'atij kërcnimi me grushta.

Klara dhe Hajdi kishin trillue për sot aq shum sende sa s'dijshim se me çka të nisin. Hajdi propozoi që mâ së pari t'i shruejnë letër gjyshes, sepse patën premtue se do t'i shkruejshin përditë. Gjyshja ende s'ishte e sigurtë në lidhje me atê se si do ta ndjejë vehten Klara në bjeshkë. Prandej kërkoi prej fëmijve që t'i shkruejnë përditë mbi të gjitha përjetimet e veta, në mënyrë që të mundte me marrë vesh menjiherë se kur duhej të vinte te ato nalt.

„A jemi të detyrueme me hŷ mbrenda për me shkrue?" pyeti Klara. Jashtë ishte aq bukur sa Klara nuk kishte dëshirë me hŷ në kasolle. Mirëpo, Hajdi dinte me u gjindë, prandej aty për aty vrapoi me marrë çantën e vet dhe shkambin. Mandej lëshoi në prehnin e Klarës libër leximin dhe fletoren, të shkruejë mbi tê, kurse ajo u ul pranë bankës mbi karriken e vet, kështu nisën me i shkrue letër gjyshes së bashku. Mirëpo, Klara mbas çdo fjalije lëshonte lapsin dhe shiqonte rreth e përqark. Moti ishte shum i bukur. Tashmâ nuk frynte era e ftoftë, por vetëm nji erë e lehtë frynte rreth tyne, kurse gjethet e pishave shushuritshin lehtë. N'ajrin e pastër silleshin dhe gumzhitshin harrjet e gëzueshme dhe kudo mbretnonte qetsija mbi malin e ndriçuem prej diellit. Në to shiqojshin qetas shkambijt e naltë, kurse lugina e gjanë flente në qetësi të rahatshme. Vetëm herë mbas here përhapej thirrja e gëzueshme e ndonji bariu, jehonën e së cilës e kthejshin shkambijt.

Mëngjesi kaloi aq shpejt sa fëmijt as nuk vûnë re, ndërkaq u duk gjyshi me nji blude, e cila ishte tue gufue. Ai i tha Klarës të rrijë jashtë derisa të perëndojë dielli. Kështu sikurse edhe dje qe shtrue dreka, para kasolles dhe të gjithë drekuen me kënaqsi.

Hajdi e çoi përsëri Klarin deri te pisha, sepse fëmijt ishin marrë vesh që mbas dite të rrijnë atje në hije dhe që Klara të tregojë gjithçka kishte ndodhë qyshkur ishte largue Hajdi prej Frankfurtit. Megjithse atje çdo

gjâ pat shkue simbas së vjetrës, Klara prap se prap kishte se çka me tregue për njerzit e shtëpis së tij, të cilët i njifte Hajdi aq bukur. Kështu fëmijt ishin ulë afër njana tjetrës përfundi pishave të vjetra dhe sa mâ tepër që tregojshin, shpezët cicërojshin edhe mâ me zâ nëpër degë, thuese i gëzonte biseda e fëmijve, kështu që edhe ato dëshirojshin me marrë pjesë në të. Koha kaloi për pa u dukë, kështu mbërrijti edhe mbramaja. Aftherë ia mbërrijti bariu Pjetër me fytyrë dhe ballë të rrudhun.

„Mirë mbrama, Pjetër!" ia priti Hajdi kur pá se ai nuk kishte ndërmed me u ndalë.

„Mirë mbrama, Pjetër!" ia priti edhe Klara me dashuni.

Mirëpo, ai nuk iu përgjegj përshëndetjes, por i zemruem vrapoi mbas dhive.

Kur Klara pá se si gjyshi e çoi Bejkën e pastër në shtallë për me e mjelë, aq shum i pihej qumshti i shijshëm i dhís sa mezi pritte që gjyshi të dukет me të. Disi çuditje me vehte.

„Sa çudi e madhe, Hajdi", tha Klara. „Qyshkur jam bâ me dijtë kam hangër vetëm pse kam qenë e detyruem me dhe çkado që më jepshin më dukej si me qenë voj peshku, prandej kam mendue me mija herë: vetëm sikur të mos isha i detyruem me hangër! Kurse tash mezi po pres gjyshin me qumësht."

„Po, e dij se çka âsht", u përgjegj Hajdi tue kuptue mirë gjendjen e së shoqes, sepse iu kujtuen ditët e Frankfurtit kur çdo gjâ i ngelte në fyt.

Mirëpo, Klara megjithkëtê nuk e dinte shkakun e kësaj gjâje. Ajo kurr gjatë jetës së vet nuk kishte kalue nji ditë të tanë n'ajrin e freskët e aq mâ pak në nji naltsi kësodore, n'ajrin e malit, i cili të jep shëndet dhe fuqi.

Kur u duk gjyshi me bluden plot me qumësht, Klara e rrëmbeu shpejt të vetën, iu fal nderës, mandej e piu deri në fund me nxitim para se ta pinte Hajdi të vetën.

„A mundeni me më dhanë edhe pak?" pyeti tue ia afrue gjyshit bluden.

Gjyshi me kënaqsi tundi kryet, muer edhe bluden e Hajdit e mandej u kthye në kasolle. Kur duel përsëri, mbi secillën blude dukej nji kapak i naltë, mirëpo këta nuk

ishin kapakë të rëndomta, por bukë me buter. Gjyshi pat shkue mbasdite deri në Majenzesin e blertë, te bylmetorja, ku bâhet tëlyni i ambël i verdhë. S'andejmi suell nji copë të mirë tëlyni të pashkrimë dhe me tê pat lye trashë dy rriska bukë. Këtê uapat kushtue fëmijve në vend të darkës. Të dy fëmijt nisën me kënaqsi me hangër bukën e shijshme, kurse gjyshi u ndal shiqoi me kënaqsi se si po hajnë.

Kur mâ vonë Klara, tue qenë ratë në shtratin e vet, deshti me i vërejtë yjet e ndritshëm, i ndodhi po ajo çka i ndodhi edhe shoqes së saj Hajdi brî saj: iu mbyllën syt dhe u zhyt në nji gjum të shëndetshëm e të lehtë si asnjiherë deri atëherë.

Kështu kaloi me gëzim edhe dita e nesërme edhe nji ditë tjetër, mandej erdhi nji gjâ shum e papritun për fëmijt. Kodrës përpjetë ngjiteshin dy hamaj të fuqishëm. Secili prej tyne bante mbi samarin e vet nga nji shtrat të naltë me teshat e shtratit. Të dy shtretënt ishin të njajtë, krejt të rij, me mbulesa të mëdha. Kur njerzit mbërrijtën nalt, i dorzuen gjyshit nji letër që ia çonte gjyshja. Nëpërmjet asaj letre e njoftonte se ata shtretën janë të Klarës dhe të Hajdit, kështu që tash për tash mund të hiqet ai shtrat prej sane dhe që në t'ardhmen Hajdi duhet të flejë medoemos në shtratin e njimendët. Kur të vijë dimni, le ta zbresi njanin shtrat në Selc, kurse tjetri le të rrijë atje nalt, në mënyrë që ta gjejë Klara kurdoherë që ka me u kthye. Mandej gjyshja i lavdonte fëmijt për arsye të letrave të tyne të gjata dhe kërkonte që edhe tash e tutje t'i shkruejnë përditë, kështu që të mundet me i përjetue bashkë me to të gjitha ngjarjet sikur t'ishte me të vërtetë pran tyne.

Gjyshi hyni në kasolle, sanën prej shtratit të Hajdit e qiti mbi sanën tjetër që ndodhej në kand dhe i largoi mbulesat. Me ndihmën e atyne dy njerëzve i çoi të dy shtretënt nalt. I vendosi njanin pranë tjetrit, në mënyrë që nga të dy nënkreset njeriu të jetë në gjendje me shique nëpër dritaren e vogël të rrumbullakët, sepse e dinte fare mirë që fëmijt po kënaqen tue i shique yjet dhe shkëlqimin e diellit në mëngjes.

Gjatë kësaj kohe gjyshja pushonte në llixhë dhe gëzohej shum kur merrte lajme të mira prej malit.

Entuziazmi i Klarës për shkak të jetës së re vinte tue u shtue ditaditës dhe ajo nuk mundte me lavdue si duhet mirsít dhe shërbimet e kujdesshme të gjyshit, shoqnin e gëzueshme të Hajdit të saj, të cilën e dashunoi edhe mâ tepër qyshkur âsht në mal. Përditë, porsa zgjohej prej gjumit, Klara mendonte: „Jam e lumtun, ende qenkam në mal!"

Gjyshi kujdesohej me gjithë zemër për mysafiren e vet. Nuk kalonte nji ditë që ai të mos trillojë diçka të re që do të mundte me e forcue edhe mâ fort. Për çdo mbasdite hypte nalt e mâ nalt mbi bjeshkë dhe shkonte përherë mâ larg për me mbledhë bar, i cili qysh prej së largu përhapte erën e karajfilit dhe të trumzës. Kur në mbramje dhít ktheheshin në shtëpi, vekrrojshin dhe këcejshin sepse të gjitha dojshin me hŷ në shtallë ku ndodhej ai farë bari, erën e të cilit e dallojshin fare mirë. Mirëpo, gjyshi e mbyllte derën fare mirë, sepse ai nuk ngjitej mbi shkambij tue kërkue barin e rrallë për krejt tufën. Barin e mbledhte vetëm për Bejkën,në mënyrë që të jepte qumësht edhe mâ të mirë. Edhe me të vërtetë dukej sheshit se si Bejkës i pëlqente ky ushqim. Ajo e çonte kryet përherë mâ me gjallni, kurse syt gati_ i shëndritshin.

Kështu mbërrijti edhe java e tretë qyshkur Klara erdhi në mal. Tash disa ditë gjyshi, tue çue Klarën mbi karrikë, thonte:

„Pse s'po provon vashëza me qëndrue pak në kambë?"

Klara donte me ia plotsue dëshirën, prandej përpiqej me qëndrue, mirëpo gjatë kësaj kohe thonte gjithnji se kjo gjâ po i shkakton dhimbje të mëdha.

Tue ndejtë në kambë mbahej me fuqi për gjyshin Mirëpo, shpejt i duhej me u kthye mbrapa në karrikë. Megjithatê, gjyshi provonte përditë po këtë ushtrim.

Kishin kalue sa e sa vjet qyshkur moti s'kish qenë kaq i bukur verës në mal si tash. Përditë dielli i shëndritshëm udhtonte nëpër kupën e qiellit pa re, ndërkaq të

gjitha lulet zgjanojshin kunorat e tyne, tue marrë llojlloj ngjyrash dhe tue përhapë erë. Në mbramje dielli hidhte dritën e vet të purpurtë dhe të kuqe mbi shkambijt dhe kullosën dhe mâ në fund fundosej në detin e artë e të zjarrtë.

Për këtë gjâ Hajdi flitte gjithnji me shoqen e vet, Klarën. Kjo pamje mund të shifej bukur vetëm nga nalt prej kullose. Për at vend nalt në shpat ajo flitte me entuziazëm. I tregonte se atje tash lulet e arta e të kaltërta shkëlqejnë, kështu që krejt bari duket si me qenë i artë e i kaltërt. Aty ndodhen kaçube të tana lulesh të murme, të cilat kanë erë dehse aq sa e detyrojnë njeriun t'ulet përdhé e nuk e lanë të çohet s'andejmi.

Mû tash, tue ndejtë përfundi pishave, Hajdi flitte përsëri për lulet që ndodhen atje nalt dhe për diellin e mbramjes dhe shkambijt e shkëlqyeshëm, ndëdkaq në zemrën e saj zgjohej aty për aty dëshira të shkojë përsëri atje. Këceu me të shpejtë dhe vrapoi te gjyshi, i cili aso kohe ishte tue gëdhendë diçka në jerevi.

„Gjsh", bërtiti qysh prej së largu, „A po vjen nesër me ne në kullosë? Tash atje âsht aq bukur sa s'ka!"

„Ani mirë", tha gjyshi tue pranue. „Mirëpo, atëherë edhe Klara duhet të plotsojë dëshirën time. Sonte do të jetë e detyrueme me provue edhe njiherë me ndejtë në kambë".

Plot gëzim Hajdi u kthye te Klara me at lajm dhe kjo premtoi menjiherë se ka me provue me ndejtë në kambë sa herë që të dëshirojë gjyshi, mbasi ajo u gëzue jashtëzakonisht që do të ketë rasë me e pá at kulosë të bukur.Hajdi ishte aq e gëzueshme sa menjiherë vrapoi te Pjetri, porsa e pá mbramë se si zbritte me dhít:

„O Pjetër, o Pjetër! Edhe na do të vijmë nesër me ty dhe do të qëndrojmë nalt gjithë ditën."

Në vend se të përgjigjej Pjetri uluroi si ariu i zemruem dhe krejt i tërbuem deshti pa kurrnji faji me i ra Ferrakut që vraponte pranë tij. Mirëpo, Ferraku i shpejtë e vû re shpejt këtë lëvizje. U hodh përtej mbi Borëbardhën dhe Pjetri i mëshoi ajrit.

Klara dhe Hajdi shum të gëzueshme hypën sot mbi shtretënt e vet të bukur dhe aq ishin të zanuna me me-

ndime në lidhje me atê se çka duhet të bâjnë nesër sa vendosën mos me fjetë gjithë natën e lume për të mundë me kuvendue rreth kësaj teme, derisa të vijë koha kur duhet të ngrihen. Mirëpo, porsa vendosën kryet mbi nënkrese të buta, biseda u ndërpre menjiherë. N'andërr Klara pá nji fush të madhe, fort të madhe para vehtes, e cila ishte e kaltërt si qielli ku rriteshin dendun dredhlat (lule kumbonat), kurse Hajdi andrroi se âsht tue ndëgjue shpendin rrëmbyes tue krrokë në naltësì:

„Ejani, ejani, ejani!"

KREU I XXI

NGJAU AJO ÇKA NUK E PRITTE ASKUSH

Të nesërmen heret në mëngjes Mixha duel prej kasolles dhe shiqoi rreth e përqark për me marrë vesh se si do të jetë moti.

Mbi majet e nalta të maleve shtrihej shkëlqimi i purpurtë. Era fryente dhe lakonte degët e pishave andej e këndej. Dielli ishte në lindje e sipër. Për nji kohë plaku qëndroi dhe vërejti se si po fillojnë me shkëlqye, mbas majeve të nalta të maleve, edhe kodrat e blerta me nji ngjyrë t'artë, kurse prej luginës dalngadalë vijshin tue u zhdukë hijet e errta dhe kudo përhapej drita e kuqe, kështu që edhe kodrat, edhe luginat, edhe çdo gjâ tjetër shkëlqente n'arin mëngjesuer. Dielli kishte lé.

Mixha nxuer prej jerevis karríkën me rrota, e vendonsi mirë e mirë para kasolles, gati për nisje, mandej hyni mbrenda për me u thanë fëmijve se mëngjesi i bukur kishte ague e t'i thërrasi të dalin jashtë.

Tashmâ Pjetri ishte tue u ngjitë nalt me dhitë e veta. Dhit e tij nuk shkojshin mâ ashtu me ndëgjes pranë tij ose mbas tij , por ikshin në çdo anë, sepse Pjetri, pa kurrfarë shkaku, si i tërbuem u mëshonte me shkop, e mjer ajo dhí që e godit Pjetri! Ishte krejt i tërbuem dhe i pezmatuem. Tash disa javë qyshse Hajdi s'po shkon me tê, kurse ai ishte mësue me u shoqnue me tê si âsht mâ mirë. Kur ngjitej nalt në mëngjes, kurdoherë dilte përjashta ajo vashëz e huej dhe rrinte mbi karrikën e vet, kështu që Hajdi argëtohej me tê. Kur në mbramje zbritte prej kullose, ajo vashëz përsëri rrinte mbi karrikë, tash për-

fundi pishave dhe përsëri Hajdi diçka bante rreth saj. Gjithë verës nuk shkonte me tê në kullosë, kurse sot deshti me ardhë, por bashkë me at karrikë të malikueme dhe me atë të huejën! Kështu që pësëri gjithë kohën të kalojë, deri edhe në kullosë, me tê. Këtë gjâ Pjetri e merrte me mend qysh mâ parë dhe kjo e zemronte pa masë. Qe edhe tash ajo karrikë, e cila si përdhunë qëndronte mbi rrotat e veta! E shiqonte si anmikun, i cili ishte fajtor për të gjitha këto, madje deri edhe sot po synon me i bâ ndonji të keqe ... Mâ të madhe se kurrnjiherë tjetër. Pjetri vështroi rreth e për qark. Gjithkah mbretnonte qetsija, njeri i gjallë nuk shifej me sy. Si ndonji njeri i egër e sulmoi tash karrikën, e rrëmbeu krejt i pezmatuem, kështu me gjithë fuqi e shtyni teposhtë. Karrika fluturoi, nisi me u rrotullue dhe u zhduk aty për aty.

Mbasi e bani këtê, Pjetri, edhe mâ i tërbuem, vrapoi drejt malit si të kishte krahë dhe nuk u ndal derisa mbërrijti në nji kaçube me manathera, mbas së cilës mundte me u mëshefë, sepse nuk dëshironte që ta shofi gjyshi. Ndërkaq, donte me pá se çka e ka gjetë karrikën, prandej kjo kaçube ishte e mirëseardhun për tê. S'andejmi, i mëshefun përgjymës, mundte me shique poshtë, kështu që po të duket Mixha, të mundet me u mëshefë menjiherë. Edhe ashtu veproi. Dhe çka panë syt e tij! Larg, poshtë, rrokullisej me theqafje anmiku i tij përherë me shpejtësi mâ të madhe. U përmbys disa herë, mandej këceu nalt u, përplas përdhé dhe u rrokullis përsëri tue u shkatrrue. Në çdo anë tashmâ përhapeshin copat: kambët, mbështetsja, astari, të gjitha nalt n'ajr. Pjetri ndjente nji gëzim aq të madh tue shique se çka ishte tue ndodhë, sa u detyrue me këcye nalt me të dy kambët. Qeshi me të madhe, mëshoi me kambë për dhé prej kënaqsis dhe nisi me këcye tue u sjellë gjithnji rreth e përqark. Mâ në fund u kthye në vendin e vjetër dhe shiqoi teposhtë. Përsëri qeshi dhe prap nisi me këcye, sepse ishte shend e verë që u shkatrrue anmiku i tij. Tash kjo e huej do të detyrohet me udhtue patjetër, sepse s'kishte mâ me ndihmën e çkafit me lëvizë. Hajdi përsëri do të jetë vetëm dhe do të shkojë me tê në kullosë, kështu që edhe në mbramje edhe në mëngjes do të jetë shoqe e tij dhe në

-

këtë mënyrë çdo gjâ do të jetë përsëri si mâ parë. Mirëpo, Pjetri nuk dinte se çka mund ta gjejë njeriun që ban ndonji vepër të keqe.

Hajdi duel prej kasolles dhe vrapoi drejt jerevís. Mbas saj shkonte gjyshi me Klarën në grykë. Dera e jervís ishe e hapun krahë më krahë, kurse ato dy dërrasa ishin largue, kështu që drita e ditës depërtonte deri edhe në skutat mâ të largta. Hajdi përgjoi mbrenda, vizitoi jerevín, u kthye, ndërsa fytyra e saj shprehte nji habi të jashtëzakonshme. Ndërkaq mbërrijti edhe gjyshi.

„Ç'asht kjo? A ti e nxore karrikën, Hajdi?" e pyeti ai.

„Po edhe unë po e kërkoj, gjysh, në çdo anë, kurse ti më the se karrika ndodhet pranë derës", tha Hajdi tue shique ende rreth e përqark.

Gjatë kësaj kohe era nisi me fry mâ me furi. E përplaste derën e jerevís gjithnji dhe mâ në fund e përplasi me fuqi të madhe.

„Gjysh, era i ka fajet!" bërtiti Hajdi, kurse syt i vetuen. „Ah, nëqoftëse karrika âsht rrokullisë deri në Selc, do të mbërrijë vonë sot, kështu që s'do të mundemi me shkue."

„Nëqoftëse do të jetë rrokullisë deri atje, as nuk do të kthehet mâ, sepse sigurisht do të jetë coptue", tha gjyshi dhe i ra rreth e përqark jerevís për me shique teposhtë. „Kjo punë po më duket fort e çuditshme!" shtoi ai tue vërejtë vendin nëpër të cilin ka qenë nevoja të kalonte kjo derisa të mbërrijë në teposhtze.

„Ah, sa dam i madh, tash nuk mund të nisemi, ndoshta kurr s'do të mundemi me u nisë", shtoi Klara me keqardhje. „Tash do të jem e detyrueme me u kthye në shtëpi, sepse nuk kam mâ karrikë. Ah, sa dam i madh! Sa dam i madh!"

„Ore gjysh, ti do të mundesh me trillue diçka, kështu që të mos shkojë fjala e Klarës! Të mos jetë e detyrueme me u kthye në shtëpi menjiherë!"

Këtë herë do të shkojmë në kullosë, ashtu si kemi vendosë, kurse mandej do të shofim!", tha gjyshi.

Fëmijt brohoritshin prej gëzimi. Gjyshi u kthye në kasolle, muer s'andejmi shum shamija, i shtroi në vendin që e kishte kapë ma së shumti dielli dhe aty ve-

ndosi Klarën. Mandej u pru fëmijve qumësht për kafjall dhe nxuer prej shtalle Bejkën dhe Murinën.

„A thue pse s'po duket ende ai prej së poshtmi!" tha gjyshi mâ tepër me vetëvehte, sepse ende nuk jehoi fishkllima mëngjesore e Pjetrit.

Mandej gjyshi e muer Klarën përsëri në dorë, kurse shamijat i barti tue i hedh përmbi sup.

„Ashtu, tash përpara!" tha tue u nisë i pari. „Dhít do t'ecin mbas nesh"

Hajdi ishte e dumtum. Me nji dorë përqafoi Bejkën, kurse me tjetrën Murinën dhe u nis mbas gjyshit, ndërsa dhít gëzoheshin aq shum që po shkojnë bashkë me Hajdin sa gati e shtypën prej gëzimit të madh.

Kur mbëritën nalt në kullosë, panë se si nëpër shpate aty këtu dhít ishin tue i brejtë gjethet, kurse në mes ishte shtri Pjetri përdhé sa gjanë e gjatë.

„Kam me ta ndreqë unë qejfin nëqëftëse kalon edhe njiherë e nuk i fton dhít e mija, përtac i keq! Çka don me thanë kjo?" i foli Mixha.

Kur ndëgjoi Pjetri këto zâ të njoftun, këceu si me e pasë përvlue dikush.

„Ende nuk ishte çue askush", u përgjegj ai.

„A mos e pe karrikën?" e pyeti përsëri Mixha.

„Cilën?" pyeti Pjetri i hutuem.

Mixha nuk foli mâ. I shtroi ato shamija në shpatin e ndriçuem prej diellit, vendosi aty Klarën dhe e pyeti a ishte rahat.

„Jam fare mirë, si në kolltuk", u përgjegj ajo tue iu falë nderës, „edhe me të vërtet,ë jam në vendin mâ të bukur. Këtu âsht aq bukur sa s'ka, Hajdi, aq bukur sa s'ka", brohoriti ajo tue shique rreth e përqark.

Gjyshi u nis për në shtëpi. I porositi t'argëtohen mirë e kur të vijë koha e drekës, Hajdi ka me gjetë ushqimin në strajcë, të cilën e pat lanë ai në hije. Mandej Pjetri t'u api qumësht sa t'u ketë anda, porse Hajdi le të ketë kujdes që qumshti të jetë i Bejkës. Kah mbramja gjyshi do të kthehet përsëri.

Qielli ishte i kaltërt në të mbylltë, pa asnji re. Mbi fushën e madhe prej bore n'anën e kundërt shkëlqente thuese ishin tue xixëllue me mija e mija yje. Shkambijt e thepisun me ngjyrë të murme ngriheshin nalt si në

kohë shum të lashta dhe shiqojshin seriozisht drejtë luginës. Shpendi i madh qëndronte pezull nalt në kaltërsi, kurse mbi majet frynte era e malit dhe e freskonte bjeshkën e ndriçueme prej diellit. Fëmijt e ndjeshin vehten jashtëzakonisht të këmaqun. Kohë mbas kohe vinte ndonji dhí, afrohej me luejtë me to. Mâ së shumti vinte Bejlka e butë dhe lëshonte kryet mbi prehnin e Hajdit, kështu nuk largohej derisa të mos vinte ndonji dhí tjetër me e përzanë. Kështu Klara u njoft për s'afërmi me të gjitha dhít, aq sa tashmâ nuk ngatronte njanën me tjetrën, sepse secila i dukej ndryshe dhe sillej tjetërqysh.

Ato kishin aq shum besim te Klara sa i aviteshin krejt afër dhe lëshojshin kryet mbi supin e saj. Kjo ishte kurdoherë shêja e njohjes së ngushtë dhe e simpatís.

Kështu kaluen disa orë. Tash Hajdit iu kujtue diçka. Sikur të mundem me shkue n'anën tjetër, n'at vend ku janë gjithë ato lule të shofim pale a kanë lulzue të gjitha lulet dhe a janë vallë aq të bukura si vjet! Vetëm në mbramje, mbasi të kthehet gjyshi përsëri edhe Klara do të mundet me shkue deri atje me të, kurse deri atëherë lulet e vogla ndoshta do t'i mbyllin mâ syt e vegjël. Kjo dëshirë vinte tue u shtue në zemrën e Hajdit dhe ajo nuk mundte me kundërshtue, prandej tha pak me frigë:

„Klarë, a do të zemrohesh nëqoftëse unë largohem prej teje për nji kohe të shkurtë e ti mbetesh vetëm? Dëshiroj me pá si duken lulet. Por prit..."

Hajdit i ra ndërmend nji mendim. Vrapoi dhe suell nji grumbull të tanë gjethesh të gjelbërta. Mandej e zû përqafe Bejkën, e cila vrapoi menjiherë te ajo e mandej e suell te Klara.

„Ashtu, tash nuk je vetëm", i tha Hajdi, tue e shtypë pak Bejkën t'ulet pranë Klarës në vendin ku rrinte deri më tash ajo. Dhija kuptoi menjiherë dhe u shtri.

Mandej Hajdi hodhi at barë në prehën të Klarës. Tash Klara tha me gëzim se Hajdi mundet me shkue lirisht me i shique lulet, kurse ajo do të qëndrojë me andje me dhín, sepse nji gjâ të këtillë edhe ashtu nuk e kishte përjetue ende. Hajdi vrapoi, kurse Klara nisi me ia dhanë nji nga nji gjethet Bejkës dhe ato kështu u miqasuen. Bejka u mbështet krejtësisht për mikeshën e vet të re, kështu që i hante me ngadalë gjethet prej gishtave të fë-

mis. Dukej sheshit se si i vinte mirë që kishte mundësi me ndejtë ratë ashtu qetas, e mbrojtun mirë, sepse atje në tufë e ndiqshin kurdoherë dhit e mëdha e të fuqishme. Klarës i dukej nji gjâ e mrekullueshme që rrinte kështu e vetmueme në bjeshkë, vetëm me nji dhi të mirë, e cila e shiqonte thuese pritte ndihmën e saj. Në tê lindi nji dëshirë e madhe që edhe ajo të jetë njiherë njeri i pamvarun, që edhe ajo të mundet me i ndihmue tjetrit e jo të tjerët t'i ndihmojnë asaj gjithnji. Tash edhe Klarës iu kujtuen shum mendime për të cilat kurr s'kishte vra mendjen mâ parë, kështu që ndjeu nji dëshirë të panjoftun të jetojë edhe tash e tutje në dritën e bukur të diellit e të bâjë diçka që ka me e gëzue tjetrin, sikurse Bejka që ishte tue u gëzue tash. Ky gëzim krejt e ri ia mbushi zemrën, kështu dukej sikur ishte e detyrueme me e përqafue dhin e me bërtitë:

„O Bejkë, sa bukur qenka këtu nalt! Sikur të kisha mundësi me ndejtë kurdoherë pranë jush!"

Ndërkaiq Hajdi mbërijti deri te ato lule. Brohoriti prej gëzimit. Krejt livadhi shkëlqente, thuese ishte prej arit. Këto ishin trandofilet e shëndritshme, kaçubat e dendun të kaltërt në të mbyllë të lule kumbonës, kurse nji erë e fuqishme përhapej kudo nëpër livadhë, sikur t'ishte shtrue balsami i çmueshëm. Kjo erë e kandshme vinte prej disa lulesh të vogla të murme, të cilat qitshin kryet e vet me përvujtni midis kunorave t'arta. Hajdi u ndal, shiqonte dhe thithte këtë erë të kandshme tue mbushë mushknit plot. Menjiherë u këthye dhe iu drejtue Klarës krejt e shqetsueme dhe e dihatun:

„Oh, edhe ti duhet të vijsh këtu patjetër!" i bërtiti prej së largu. „Lulet janë aq të bukura, gjithçka âsht e bukur, kurse në mbramje ndoshta nuk do të jetë kështu. Ndoshta do të mundem me të bajtë, si mendon?"

„Jo, jo, çka s'po të bje në mend, Hajdi! Po ti je shum mâ e vogël se unë. Ah, sikur të kisha mundësi me shkue!"

Tash Hajdi nisi me vështrue andej e këndej, dukej dikur i ra ndërmend diçka tjetër, prap e re. Atje nalt Pjetri ishte ulë mbi dhé prej kah edhe mâ parë i shiqonte fëmijt. Ashtu qëndronte tash disa orë dhe gjithnji shiqonte poshtë dhe dukej sikur nuk mundte me marrë vesh se çka ishte tue pá paravehtes. Ai e asgjasoi at ka-

rrikë t'urrejtun, në mënyrë që të gjitha këto të merrshin fund dhe që mos ta shofi mâ atë vashëz të huej. Mirëpo, pa shkue shum kohë ajo u duk përsëri këtu nalt dhe rrinte para tij në tokë, përsëri pranë Hajdit. Kjo gjâ nuk duhet të ngjante, por megjithatë puna qëndronte kështu dhe ai mundte me u bindë për këtë me syt e ballit.

Tash Hajdi u kthye drejt tij dhe shiqoi.

„Eja këtu, Pjetër!" thirri ajo me nji zâ të vendosun.

„S'po due", u përgjegj ai.

„Duhet të vijsh patjetër! Eja, sepse unë s'po mundem vetëm, duhet të më ndihmojsh. Shpejt!" i bante me dije Hajdi.

„S'po due", u ndëgjue përsëri zani i tij.

Hajdi vrapoi përpjetë drejt tij.

Me sy të zjarrta qëndroi para tij dhe thirri:

„Pjetër, po nuk erdhe menjiherë, kam me i tregue gjyshit! Do te pendohesh, besomë!"

Këto fjalë e vunë në lëvizje Pjetrin, sepse e friguen tepër. Kishte bâ nji vepër të keqe dhe nuk donte ta marri vesh këtë njeri i gjallë. Deri me tash gëzohej pse kishte veprue ashtu. Mirëpo, tash Hajdi flitte ashtu, thuese e dinte punën mirëfilli, e atë çka dinte do t'ia tregonte edhe gjyshit të vet, prej të cilit Pjetri frigohej mâ tepër se prej kujtdo tjetër. Kur të marri vesh ai se çka e ka gjetë karrikën! Pjetrin e mbytte gjithnji e mâ tepër friga. U çue dhe iu afure Hajdit.

„Po vij, por mos i thuej gjâ gjyshit." Aq u zbut prej frige sa Hajdit i erdhi keq për të.

„Jo, jo, nuk do ti tregoj", e bindte ajo. „Vetëm eja me mue. Mos kij frigë. Ke me e krye punën lehtë."

Kur mbërrijtën te Klara, Hajdi urdhnoi kështu: nga nji anë do ta rrëmbejë Klarën Pjetri, kurse nga ana tjetër ajo vetë do ta rroki përfundi krahut dhe do ta çojë nalt. Kjo gjâ disi u shkoi për dorë. Mirëpo, tash erdhi diçka edhe mâ e randë, sepse Klara nuk mundet me ndejtë në kambë. Si me e mbajtë tash drejt e me e bâ t'eci? Hajdi ishte shum e vogël në mënyrë që Klara të mundte me u mbështetë mbi dorën e saj.

„Do të jeshë e detyrueme me më përqafue, ashtu, fort. Kurse Pjetrin duhet ta rrokish për dore dhe të mbështetesh mbi të e mandej kemi me të bajtë."

Deri më tash Pjetri kurr nuk e kishte çue dikê tue e mbajtë për krahu. Klara e zû për dorë, mirëpo Pjetri mbante dorën e vet aq ashpër, thuese t'ishte kjo bishti i fshisës.

„Pjetër, nuk veprohet ashtu", tha Hajdi me vendosshmeni. „Duhet ta lakosh dorën, kështu që nëpër tê të mundet me e kalue të vetën Klara e të mbështetet si duhet. Ti s'guxon me u ligshtue, sepse atëherë nuk do të mundemi me bâ kurrgjâ."

Kështu edhe vepruen ata, mirëpo ecshin përpara shum ngadalë. Klara ishte e randë, kurse kjo fuqi tërheqse jo e njajtë përkah gjatsija. Nga nji anë ishte voglushja Hajdi, kurse nga ana tjetër Pjetri i madh — këto ishin mbështetse mjaft të pasigurta.

Klara provoi me u mbështetë pak edhe mbi kambët e veta, por nuk ia mbërrijti dot qëllimit, sepse porsa e zgjatte njanën kambë e tërhiqte menjiherë mbrapa.

„Vetëm qëndro me guxim", propozonte Hajdi. „Atëherë ka me të dhimbtë sigurisht mâ pak."

„Ashtu po mendon?" pyeti Klara me frigë.

Klara ndëgjoi dhe guxoi me qëndrue fort mbi dhé me nji kambë, kurse mandej edhe me tjetrën. Gjatë këtij veprimi klithi pak, mirëpo mandej e çoi kambën përsëri dhe e lëshoi.

„Oh, tash më dhimbti shum mâ pak", tha me gëzim.

„Bane edhe nji hap", iu vardisën Hajdi.

Klara bani edhe nji hap, mandej edhe nji tjetër dhe menjiherë thirri:

„Hajdi, po mundem! Ah, po mundemi! Shiqo! Shiqo! Po mundem me ecë, po mundem me ecë!"

Tash Hajdi nisi me iu vardisë edhe mâ fort:

„Oh, oh! Po mundesh me ecë? Po mundesh me shkue vetëm tash? A me të vërtetë po mundesh me ecë vetëm? Të kishte me ardhë gjyshi! Klarë, tash po mundesh me ecë vetë, po mundesh me ecë vetë!" bërtitte Hajdi gjithnji, shend e verë.

Me të vërtetë Klara ende mbahej fort edhe për Hajdin edhe për Pjetrin, mirëpo çdo hap i saj vinte tue u bâ edhe mâ i sigurtë, këtë gjâ mundën me e ndi që të tre. Hajdi ishte tejet e lumtun.

„Oh, tash do të mundemi me shkue përditë në kullosë dhe me shetitë nëpër bjeshkë kah të duem!„ bërtiti përsëri. „Edhe ti do të mundesh me ecë gjatë gjithë jetës

sate si unë dhe s'do të jetë nevoja që të të shtyjnë mbi karrikë. Do të jeshë shëndoshë. Oh, ç'fat të madh pritëm me gjetë!"

Klara muer pjesë me gjithë zemër në këtë gëzim. Ajo nuk njifte ndonji fat mâ të madh në botë se sa të jeshë

i shëndoshë dhe të mundesh me ecë si gjithë njerzit tjerë, e jo të jetë e lidhun kështu e mjerë gjithë ditën e lume për karrikën e të sëmunit.

Ajo fushë lulesh nuk ishte larg. Tashmâ dukej se si shkëlqejshin trandofilet e arta nëpër diell. Tash mbërrijtën në kaçuben e lule kumbonave të kaltërta, midis së cilave bari i ndriçuem prej diellit dukej sikur i ftonte t'ulen aty.

„A nuk kishim mundë me u ulë këtu?" pyeti Klara.

Edhe Hajdi dëshironte këtê, prandej fëmijt u ulën midis luleve, madje Klara për të parën herë mbi dheun e thatë e të ngrohtë të malit. Kjo gjâ i pëlqeu pamasë. Kudo rreth e përqark saj lëkundeshin lule kumbonat e kaltërta, shkëlqejshin trandofilet e arta, kurse rreth e përqark përhapej era, era e kandshme e luleve të murme. Gjithçka ishte e mrekullueshme, e mrekullueshme!

Edhe Hajdi, tue ndejtë brî saj, flitte se si asnjiherë deri më tash këtu nalt s'kishte qenë aq bukur megjithse ajo nuk dinte se çka kishte, sepse gjithnji donte me brohoritë prej gëzimit. Mirëpo, menjiherë i ra ndërmend se Klara u shërue. Në gjithëkët bukuri ky ishte gëzimi i saj mâ i madh. Klara nuk filitte fare prej lumtunis që shifte gjithë këto sende. Në ndërgjegjen e saj tash lindshin shpresa të reja. Fati i madh mezi gjente vend në zemrën e saj, kurse shkëlqimi i diellit dhe era e luleve e pushtuen aq sa nuk mundi me qitë prej gojës asnji fjalë.

Edhe Pjetri u shtri midis fushës së luleve i urtë e i palëvizshëm — sepse e zû nji gjum i randë.

Këtu era frynte lehtë e me butsi mbrapa shkambijve që ishin si mburojë. Era fishkllonte nëpër kaçuba. Hajdi çohej orë e ças dhe bridhte andej këndej, sepse gjente gjithnji vende edhe mâ të bukura, ku ishin lulet edhe mâ të denduna ose ku ishte era mâ e fuqishme, sepse e sillte fryma. Dhe kudo nëpër këto vende ishte e detyrueme me u ulë.

Kështu kalojshin orët.

Diellí tashmâ kaloi mesditën kur qe tufa e dhive iu afrue fushës së luleve.

Kjo nuk ishte kullosa e tyne, aty Pjetri asnjiherë nuk i binte, sepse ato nuk ishin të detyrueme të kallosin midis luleve. Dukeshin si nji ushtri, kurse në ballë të tyne Fe-

rraku si prijs ushtrije. Dhít, me sa duket, u nisën për me gjetë shoqnin e vet të fëmijve, e cila i la për nji kohë aq të gjatë dhe u ndal mâ tepër se i ka hije. Dhít dijshin kurdoherë se ç'kohë âsht. Kur Ferraku diktoi këta tre në fushën e luleve, nisi me vekrrue me gjithë fuqi, kurse po n'at moment u bashkue me tê krejt kori dhe krejt dhít tjera vrapuen tue vekrrue. Tash Pjetrit i duel gjumi. Iu desht me i fërkue syt mirë, spese pá n'andërr se si karrika me rrota qëndronte përsëri ashtu e bukur me astarin e vet të kuq, krejt e plot, para kasolles, kështu që tue u zgjue iu duk se âsht tue pa se si mbi karrikë po shkëlqejnë lila t'artë nëpër diell. Mirëpo, kur i duel gjumi krejt, pá se ishin tue shkëlqye lulet e arta nëpër bar. Dhe menjiherë e përfshiu Pjetrin friga, e cila iu zhduk në gjum. Me gjith që Hajdi premtoi se s'ka me tregue kurrgjâ, përsëri Pjetri nisi me u frigue mos po del në shesh në ndonji mënyrë tjetër krimi i tij. Me ndëgjesë dhe me gjithë zemër i ndihmonte Klarës në t'ecun dhe bante çkado që i thonte Hajdi.

Kur që të tre mbërrijtën në kullosë, Hajdi suell me të shpejtë strajcën me ushqim, sepse deshti me plotsue premtimin e vet. Kur qe, ajo iu kërcnue Pjetrit tue thanë se ka me i dhanë mend nëqoftëse nuk ka me e ndëgjue, me këtê deshti me thanë se nuk do t'i jipte me hangër gjâ prej strajcës. Ajo pá se sa sende të bukura qiti në tê gjyshi sot në mëngjes dhe me gëzim mendonte se nji pjesë bukur e mirë e atyne do t'i përkasin Pjetrit. Kur ai atëherë u tregue aq kokëfortë, me këtê deshti me i thanë se nuk do t'i japi kurrgjâ, ndërkaq, Pjetri e spjegoi këtê simbas mënyrës së vet. Tash Hajdi i nxirrte prej strajce nji nga nji dhe bani tre grumbuj, të cilët ishin aq të mëdhej sa ajo tha me vetëvehte kënaqsi:

„Pjetrit do t'i japim mandej edhe gjithçka që nuk do të mundemi me hangër".

Mandej secilit prej tyne i dha pjesën e vet dhe u ul pranë Klarës. Mbas gjithë atyne mundimeve kjo drekë iu duk fort e shijshme fëmijve.

Megjithatê ngjau ashtu si pat parashique Hajdi. Kur ato të dyja u ngopën mirë, tepruen mjaft sende, kështu që i dhanë Pjetrit edhe nji grumbull tjetër ushqimi, po aq të madh sa ishte ai i pari. Ndërkaq, ai hante qetas dhe

me qëndrueshmeni dhe hangri krejt, deri edhe thërmijat, mirëpo mbas kësaj nuk ishte i kënaqun si zakonisht. Diçka i flente në zemër dhe e mundonte, kështu që çdo kafshatë i ishte e idhtë. Fëmijt e hangrën drekën vonë, sepse fill mbas saj u duk gjyshi, i cili iu ngjit malit përpjetë për me i çue poshtë. Hajdi vrapoi me i dalë përpara. Vlonte prej dëshirës për me i thanë sa mâ parë çka kishte ndodhë. Ishte aq e shqetsueme për shkak të këtij lajmi të vet të gëzueshëm sa gati nuk dinte me zgjedhë fjalë, me të cilat kishte me ia njoftue gjyshit këtë. Mirëpo, gjyshi kuptoi menjiherë se çka deshti me i thanë fëmija dhe gëzimi i shëndriti në fytyrë. I shpejtoi hapat dhe kur mbërrijti deri te Klara brohoriti me gëzim:

„A guxove? Qe, pra, po shef dhe ia ke mbërrijtë qëllimit!"

Ai e çoi Klarën prej dheut, e mbajti për brezi me dorën e majtë, kurse të djathtën ia zgjati Klarës të mbështetet mbi të. Vashëza u nis, e udhëhequn me siguri, edhe mâ me siguri e guxim se sa pat ecë mâ përpara.

Hajdi bridhte dhe brohoritte rreth e përqark tyne, kurse gjyshi dukej aq i gëzueshëm, thuese kishte përjetue lumtunin mâ të madhe. E çoi menjiherë Klarën në grykë dhe tha:

„Jo, nuk po e teprojmë. Asht koha të kthehemi mâ në shtëpi."

Dhe si u nis menjiherë, sepse e dinte që sa për sot Klara mjaft ishte mundue, prandej tash kishte nevojë për pushim.

Kur në mbramje Pjetri mbërrijti me dhít e veta vonë në Selc, pá se si ishin mbledhë shum njerëz rreth diçkafit, tue shty njani tjetrin për të pá mâ mirë se çka ishte shtri përdhé. Edhe Pjetri deshti me e pá, prandej shtyhej dhe përshtyhej majtas dhe djathtas derisa depërtoi përpara. Dhe e pá!

Mbi bar shtrihej pjesa e mesme e karrikës. prej së cilës mvarej njana pjesë e mbështetses. Astari i kuq dhe lilat e shkëlqyeshëm dëshmojshin sa e bukur ishte kjo karrikë në shkëlqimin e vet të dikurshëm.

„Unë e kam pá kur e kanë çue nalt", tha bukëpjeksi, i cili qëndronte pranë Pjetrit. „Kisha me u lidhë me

kusht se vlen të paktën pesëqind frankë. Po habitem si paska ndodhë kjo."

„Era e ka çue karrikën prej malit, më tha vetë Mixha", shtoi Barbara, e cila u bind e u mrekullue tue shique pëlhurën e kuqe.

„Prap mirë që e ka bâ këtë era e jo dikush tjetër", vijoi. „Ai do t'i kishte mirë punët se! Kur ta ndëgjojë këtë zotnija i Frankfurtit do të bâjë hetimet e nevojshme për me marrë vesh si ka mundë me ndodhë kjo gjâ. Sa për mue, po më vjen mirë që tash dy vjet nuk kam qenë në bjeshkë. Mund të dyshojnë në secilin që e kanë pá n'at kohë nalt."

Njerzit flitshin edhe shum thashë e theme, porse për Pjetrin mjaftojshin edhe këto që i ndëgjoi. Me butsi dhe qetas u tërhoq prej grumbullit dhe në fije të vrapit vrapoi përpjetë, sikur t'ishte tue e ndjekë dikush. Fjalët e bukëpjeksit ia futën frigën mû në palc.

Tash e dinte që në çdo moment mund të çfaqet polici i Frankfurtit për me e shqyrtue këtë çâshtje dhe që atëherë do të mundet me u zbulue që ai e kishte bâ atê. Atëherë kishin me e rrokë për qafe dhe me çue në Frankfurt, në burg. Këtë gjâ e parashifte Pjetri me shum qartësi, kështu që flokët i rrëqetheshin prej tmerit.

Krejt i hutuem u kthye në shtëpi. N'asnji pyetje nuk përgjigjej, deri as nuk donte me hangër gjâ. Shpejt hyni në shtrat dhe nisi me gjëmue.

Pjetri me siguri ka hangër përsëri ufllaçka, prandej tash po i dhemb barku dhe po psherëtin", tha e ama e tij.

Ndoshta i ke dhanë pak bukë. Brigitë, nesër shtoja nji copë prej pjesës sime", tha gjyshja me dhimsuni.

Kur at natë vashëzat i vërejshin yjet e shëndritshëm prej shtretënve të vet, Hajdi tha:

„A nuk kemi kalue për bukuri në kullosë! Klarë, ti je shërue, tash jemi të lumtun të gjithë."

Ne e nesre në mëngjes gjyshi tha që tash munden me e ftue gjyshen të vijë në bjeshkë. Le t'i shkruejnë që po e pret nji lajm shum i gëzueshëm. Mirëpo, fëmijt kishin bâ nji plan tjetër. Dojshin me i përgatitë gjyshes nji befasi të madhe. Mâ parë ishte nevoja që Klara të mësohet me ecë mâ mirë, aq mirë sa të mundet me ecë tue u mbështetë për Hajdin. Tash për tash gjyshja nuk

duhet të dijë gjâ. Prandej fëmijt e pyetën gjyshin se sa kohë do të mundte me zgjatë kjo, kurse ai iu përgjegj se do të nevojitet mâ pak se nji javë. Atëherë ato vendosën që me anë të letrës s'ardhshme ta ftojnë gjyshen, kurse sa i përket lajmit të ri nuk do ta njoftojnë fare.

Ditët e tashme ishin mâ të bukura që i kishte përjetue Klara deri më tash në mal. Për çdo mëngjes zgjohej e gëzueshme, sepse zemra i këndonte:

„Jam e shëndoshë! Jam e shëndoshë! Tashmâ nuk jam e detyrueme me ndejtë mbi karrikën e të sëmunit me rrota. Mundem me ecë sikurke gjithë njerzit tjerë!"

Mandej ecte dhe për çdo ditë shkonte mirë e mâ mirë, kështu që mundte me bâ shetitje gjithnji mâ të gjata. Kjo lëvizje i sueli nji oreks t'atillë, kështu që gjyshi përditë pritte rriska mâ të trasha buke për me i ngjye me buter dhe me kënaqsi shiqonte se si po han. Kurdoherë i sillte edhe nji kusí të madhe me qumësht të shkumbëzuem, mandej mbushte njanën blude mbas tjetrës. Kështu erdhi edhe fundi i javës, kurse bashkë me të edhe koha kur duhet të vinte gjyshja.

KREU I XXII

LAMTUMIRA, POR VETËM PËR NJI KOHË TË SHKURTË

Nji ditë para se të nisej gjyshja dërgoi nji letër në bjeshkë, në mënyrë që ata nalt të dijnë saktësisht se kur do të vinte ajo. Letrën e suell Pjetri të nesërmen kur u nis për në kullosë në mëngjes. Gjyshi tashmâ kishte pasë dalë me fëmijt prej kasolles, kurse Bejka dhe Murina qëndrojshin jashtë dhe me gëzim tundshin kryet nëpër ajrin e freskët të mëngjesit. Fëmijt i ledhatuen dhe u dëshiruen rrugë të mbarë. Mixha qëndronte pranë tyne i kënaqun dhe vërente herë fytyrat e freskta të fëmijve, herë dhit e veta të pastra. I pëlqejshin që të gjitha, edhe fëmijt edhe dhít, prandej buzëqeshte me kënaqsi.

Ndërkaq erdhi Pjetri. Kur i pá para kasolles, iu afrue gjyshit ngadalë dhe ia dha letrën. Porsa e bani këtê, këceu i trembun sikur u frigue prej ndodnji gjâje e mandej nisi me shique rreth e përqark dhe dukej sikur frigohej prej ndonji gjâje e mâ në fund vrapoi përpjetë.

„Gjysh", tha Hajdi tue shique me habí se çka po ngjet me Pjetrin, „pse Pjetri tash po vepron mu si Turku kur po ven re shkopin mbas vehtes, mandej po e tërheq kryet dhe po shiqon në çdo anë e mâ në fund po këcen?"

„Ndoshta edhe Pjetri ka vû re mbas vehtes ndonji shkop, të cilin e ka meritue", u përgjegj gjyshi.

Vetëm mbi përpjetzën e parë Pjetri u ngjit pa pushim, por u ndal menjiherë porsa nuk mundshin me e pá prej së poshtmi. Aty qëndroi me gjakftoftësi dhe vështronte me frigë në çdo anë. Menjiherë këceu dhe shiqoi

mbrapa vehtes aq i friguem sa dukej sikur me e pasë rrëmbye dikush për qafe. Tash atij i dukej sikur prej çdo kaçube, prej çdo gardhi të gjallë mund ta sulmojë ndonji polic i Frankfurtit. Mirëpo, sa mâ tepër që zgjatej ajo pritje shqetsuese aq mâ fort e rrokte friga mâ e madhe.

Hajdi deshti tash me e regullue mirë kasollen e vet, sepse ishte nevoja që kur të vinte gjyshja ta gjejë përsëri çdo gjâ në vendin e vet.

Klarën e interesonte fort ky vrapim i Hajdit nëpër të gjitha kthinat e kasolles, kështu që vërente me kënaqsi punën e saj.

Kështu kalojshin në mënyrë të padukshme orët e para të mëngjesit dhe fëmijt tashmâ pritshin në çdo moment gjyshen. U veshën mirë, duelën jashtë dhe u ulën njana afër tjetrës mbi bankë para kasolles, tue pritë. Gjyshi iu afrue. Kishte pasë shetitë pak dhe kishte mbledhë nji tufë të madhe lulesh të kaltërta në të mbyllitë, të cilat shkëlqejshin aq shum në diellin e ndritshëm të mëngjesit sa fëmijt brohoritën prej gëzimit. Gjyshi i futi lulet në kasolle. Herë mbas here Hajdi këcente prej bankës për me pá a ishte tue ardhë gjyshja.

Mâ në fund pá se si ishin tue u ngjitë nji vargë njerzish që i pritte. Përpara ecte prijsi mbas tij nji kal i bardhë dhe gjyeshja mbi tê, kurse në fundë hamalli me nji samar, të naltë, sepse pa pajisje të pasun gjyshja nuk i ngjitej malit.

Ky grumbull vinte tue u afrue gjithnji. Mbërrijtën tashmâ në kasolle. Gjyshja prej kalit të vet i vû re fëmijt.

„Çka po shof? Çka po shof, Klarë?! Ti s'po rrin në karrikën tande?! Si âsht e mundun kjo?!" thirri plaka e frigueme dhe zbriti shpejt.

Mirëpo, para se të mbërrinte krejt afër fëmijve, i përplasi duert dhe klithi me shqetsim të madh:

„Klarë, a ti je a?! Po i ke faqet të rrumbullakta e të kuqe! Vajza ime! Gati s'po mundem me të njoftë!"

Gjyshja deshti me vrapue te Klara. Mirëpo, Hajdi aty për aty rrëshqiti prej banke, kështu që Klara u mbështet shpejt për sup të saj dhe fëmijt u nisën së bashku, qetas thuese ishin tue shkue në shetitje. Gjyshja u ndal menjiherë, sepse në fillim kujtoi se Hajdi përsëri po ban ndonji djallzi.

Mirëpo, Klara ecte drejt saj tue mbajtë trupin drejt e me siguri, ndërsa fytyra e tyne shkëlqente kurse faqet skuqeshin.

Gjyshja vrapoi përball tyne. Edhe tue qa edhe tue qeshë përqafoi njiherë Klarën mandej Hajdin, pastej përsëri Klarën. Prej gëzimit të madh dhe tronditjes nuk mundi as me hapë gojën. Tash shiqimi i saj ra mbi Mixhën, i cili qëndronte pranë bankës dhe me buzëqeshje i shiqonte të gjitha këto. Gjyshja e zû Klarën për dore dhe tue thirrë gjithnji prej habís dhe tue pyetë vetëvehten a ishin të githa këto andërr apo zhgandër, u drejtue bashkë me fëmîn ngadalë kah banka. Aty e lëshoi Klarën dhe nisi me u përshëndetë përzemërsisht me plakun.

Mixha im i dashtun! Mixha im i dashtun! Si me ju falnderue s'po dij! Kjo âsht vepra juej! Këtê e kanë bâ vetëm kujdesi dhe mundi juej . . ."

„Edhe dielli edhe ajri i bjeshkës", shtoi Mixha tue vû buzën në gaz.

„Po, edhe qumështi i ambël i Bejkës!" briti Klara. „Të kishe pá vetëm, gjyshe, se si po e pij qumështin e dhís dhe sa i shijshëm që âsht!"

„Paj kjo gjâ po duket prej faqeve të tua, vajza ime e dashtun", tha tash gjyshja tue qeshë përzemërsisht. „Gati s'po mundem me të njoftë. Je bâ krejt e trumbullaktë dhe s'ma kishte marrë mendja kurr se do të mundesh me u rritë kaq shum. S'po mundem me u ngî me ty së shiquemi! Por tash jam e detyrueme me i çue atit tand nji telegram në Paris menjiherë që edhe ai të vijë pa humb kohë. S'do t'i thom gjâ psepo e thërras. E dij se kjo gjâ do të jetë për tê gëzimi mâ i madh në jetë. Mixha i dashtun, si do të mundemi me e dërgue tash telegramin? Ju siguri sht u keni thanë njerëzve të shkojnë."

„Kanë shkue. Por, nëqoftëse zoja e ka për ngutë, po e thërras Pjetrin. Ai ka kohë."

Gjyshja iu fal nderës, sepse donte me gjithë zemër me e ftue të birin menjiherë.

Mixha u largue pak dhe fishklloi në mënyrë aq të mbreftë me gishta sa zani jehoi deri në shkambij. Nuk kaloi shum kohë e Pjetri u lëshue teposhtë me vrap, sepse e njifte fare mirë këtë fishkllimë. Ishte zverdhë si

limoni, sepse i shkoi mendja se tash do ta ndante gjyqin prej Malli. Mirëpo, ky i dha vetëm nji letër mbi të cilën gjatë asaj kohe gjyshja shkroi diçka dhe i tha që këtë ta çojë menjiherë në Selc dhe ta dorzojë në postë. Mixha vetë ka me pague mandej sa duhet, sepse gjithë këto sende Pjetri nuk do t'i kuptonte menjiherë.

Pjetri u nis me at letër në dorë dhe u lehtësue, sepse Mixha nuk e thirri për me e nda gyqin me të, as që kishte ardhë ndonji polic prej Frankfurtit. Mâ në fund të gjithë mundeshin me u ulë mirë e bukur pranë tryezës para kasolles. Tash ishin në gjendje me i tregue gjyshes fill e për pê se si kishin ndodhë të gjitha këto. Si patën shkue në kullosë, se si era e rrëmbeu karrikën me rrota, kurse Klara kishte bâ hapat e parë vetëm e vetëm për shkak të luleve. Mirëpo, u zgjat shum derisa fëmijt mbaruen këtë tregim, sepse gjyshja i ndërprente orë e ças tue u bindë e mrekullue dhe i falnderohej gjyshit tue klithë:

„A âsht e mundun nji gjâ e tillë! Mos âsht vallë kjo andërr? A me të vërtetë âsht e kuqe kjo vashëz, me faqe të shëndritshme Klara ime e dikurshme, Klara ime e verdhë dhe e dobët?"

Ndërkaq Klara dhe Hajdi gëzoheshin pa ia nda që u realizue kaq bukur plani i befasimit të gjyshes.

Gjatë kësaj kohe zotni Sezemani i pat krye punët e veta në Paris, kështu që edhe ai deshti me i habitë të vetët. Tue mos i shkrue asnji fjalë nanës së vet, i hypi nji ditë me diell trenit dhe mbërrijti në Bazel, prej kah të nesërmen heret në mëngjes vijoi udhtimin, sepse ishte përmallue shum me e pá sa mâ parë vajzën e vet, me të cilën s'ishte pá gjatë gjithë verës. Në llixhën Ragac mbërrijti disa orë mbas shkumjes së s'amës.

I pëlqeu lajmi që ajo mu sot kishte shkue në bjeshkë. I hypi qerres dhe udhtoi deri në Mejenfeld. Kur ndëgjoi aty se mund të shkohet me qerre deri në Selc, vijoi udhtimin, sepse mendonte që i duhet me ecë edhe mjaft përpjetë.

Dhe me të vërtetë, zotni Sezemani nuk u gënjye. Të ngjitunit e pandërpremë malit përpjetë ishte për të i gjatë e i randë. Ende nuk shifej asnji kasollë, kurse ai dinte që në gjymës të rrugës duhet të hasi në kasollen e Pje-

trit, bariut të vogël, sepse shpesh herë i kishte ra me ndëgjue se si e përshkruente këtë rrugë Hajdi.

Kudo dukeshin gjurmat e kambsorëve, kurse në disa vende hapeshin shtigjet në të gjitha drejtimet. Zotni Sezemani u frigue se mos po e humb rrugën, sepse ndoshta kasollja mund të jetë edhe n'anën tjetër të malit. Nisi me vështrue andej këndej pale mos po ndesh më ndonji njeri që kishte me i ndihmue. Mirëpo, gjithkah mbretnonte qetsija dhe dukej shkretina. Ndihej vetëm ushtima e erës së malit dhe ndonjiherë nëpër kaltërsin e diellit gumzhitshin harrjet e vogla ose cicëronte ndonji zog i gëzueshëm në kaçubë. Zotni Sezemani u ndal me qëllim që era e malit t'ia freskojë fytyrën e ngrohtë.

Por, qe, dikush po vraponte prej së nalti. Ky ishte Pjetri me telegram në dorë. Fluturonte drejt teposhtë me nji rrugë të shkurtë e jo kah udha ku qëndronte zotni Sezemani. Porsa u afrue djaloshi, zotni Sezemani e thirri. Pjetri iu afrue pavendosshmenisht e me frigë. Shkonte anash kinse mundte me ecë vetëm me anë të nji hapi, kurse tjetrën bante kinse ishte tue e tërheqë zvarë.

„Eja këtu, djalosh, shpejt!" i jepte zemër zotni Sezemani. „Kurse tash më thuej a mundem me shkue në kasolle me këtë rrugë, ku banon nji plak me mbesën e vet Hajdi. Aty kanë ardhë për vizitë disa mysafirë prej Frankfurtit?"

Në vend se të përgjigjej, Pjetri krikllloi me nji zâ të mbytun, krejt i friguem dhe vrapoi me fluturue teposhtë livadhit kryeshyt dhe u rrokullis mu ashtu si u pat rrokullisë karrika me rrota. Porse, për fat të mirë, Pjetri nuk u bâ copë-copë, si i ndodhi karrikës.

Mirëpo, telegrami u damtue dhe u shkye krejt.

„Malsor i egër!" tha zotni Sezemani me vehte, sepse kujtoi që dukja e njeriut të huej po shkaktueka frigën e fëmijve të malit.

Mbasi e shiqoi edhe njiherë livadhin, teposhtë të cilit u rrokullis Pjetri, zotni Sezemani vijoi udhtimin.

Megjithse bani çmos, Pjetri nuk mundi me u ndalë, por rrokullisej edhe mâ, kurse herë mbas here rrokullisej edhe mbi krye.

Mirëpo, kjo s'ishte gjâja mâ e tmershme, sepse qenë mâ të rrëqethshme friga dhe tmeri që e mbushshin. Tash

dinte se me të vërtetë kishte mbërrijtë polici i Frankfurtit, se ai ishte mu ky njeri i huej, sepse ai pyeti për njerzit që kanë ardhë prej Frankfurtit që ndodheshin tash te Mixha prej Mali. Në shpatin e fundit të naltë mbi Selcin Pjetri u rrëxue në nji kaçubë dhe i shkoi përdore me u mbajtë. Mbeti shtritë për nji moment, sepse qe i detyruem me u mendue, pse i ndodhën krejt këto.

„Mbas karrikës mbërrijte edhe ti!" u ndëgjue nji zâ mu pranë Pjetrit. „Kur shtyhet diçka prej së nalti, vrapon këndej si thesi me patate, a âsht kështu apo jo?"

Me këto fjalë e përqeshte bukëpjeksi. Pat dalë me u freskue pak prej furrës së vet të nxehtë, kështu që pá se si po rrokulliset Pjetri teposhtë, krejt si ajo karrikë.

Pjetri këceu në kambë. E përfshiu nji frigë e re. Tashmâ bukëpjeksi e dinte fare mirë se Pjetri ishte fajtor sa i përket asaj karrike. Tue mos u bazue n'asnjanin, Pjetri ia dha kambëve teposhtë. Mâ së shumti dëshironte me shkue në shtëpi, mandej me hŷ në shtrat, ku të mos mundet me e gjetë kurrkush, sepse besonte që aty ka mâ pak rreziqe. Mirëpo, dhít e tij ishin ende nalt dhe gjyshi e urdhnoi me rrebtësi të kthehet menjiherë, kështu që tufa të mos mbetet shum kohë vetëm. Ai frigohej prej Mixhës mâ shum se prej kujtdo tjetër dhe aq shum e nderonte sa deri më tash asnjiherë s'kishte guxue mos me e ndëgjue. Prandej psherëtiti me zâ dhe vijoi udhtimin tue çalue. Sido që do t'ishte puna ishte i detyruem me u kthye nalt. Vetëm tash nuk mundte me vrapue. Si friga ashtu edhe ajo rrokullisje nuk ngelën pa rrjedhime. Dhe kështu tue çalue i ngjitej malit përpjetë!

Fill mbas takimit me Pjetrin mbërrijti zotni Sezemani në kasollen e parë dhe tash kuptoi se ishte tue shkue rrugës së drejtë. Mbasi muer zemër prej kësaj, ngjitej edhe mâ dhe mâ në fund pá qëllimin e vet para vehtes. Atje nalt ndodhej nji shtëpi mali, kurse mbi të valviteshin kunorat e errta të pishave të vjetra .

Zotni Sezemani u nis me gëzim nëpër shpatin e fundit. Edhe pak e do të mundet me e habit fëmín e vet. Mirëpo, shoqnija që ndodhej para kasolles e diktoi tashmâ. E pritte nji befasi që s'i ka shkue as ndër mend.

Kur e bani edhe hapin e fundit dhe u ngjit nalt, u nisën kah kasollja përballë tij dy vet. Nji mâ i naltë,

me flokë blond dhe fytyrë të kuqe, i cili mbështetej mbi të voglin, Hajdin, sýt e zi të së cilës shkëlqejshin prej gëzimit. Zotni Sezemani mblodhi vehten, u ndal dhe i shtanguem shiqoi ato dy vashëza. Menjiherë sýt iu mbushën me kokrra të mëdhej lotí. Çfarë kujtimesh lindën në zemrën e tij! Mu kështu dukej e ama e Klarës, sikurse ajo vashëz blonde me faqe të kuqe. Zotni Sezemani nuk dinte a ishte në zhgandërr apo n'andërr.

„Babi, a nuk po më njef mâ?" klithi Klara, kurse fytyra i shkëlqente prej gëzimit. "A aq shum jam ndërrue?"

Zotni Sezemani tash vrapoi te e bija dhe e përqafoi.

„Po, je ndërrue! A âsht e mundun? A âsht e vërtetë kjo?"

Dhe ati tejet i lumtun u tërhoq përsëri mbrapa për nji hap për me u bindë që kjo nuk ishte andërr.

„A ti je Klarë, a je ti me të vërtetë?" u detyrue me pyetë gjithnji. Mandej e përqafoi përsëri fëmín e vet. Deshti me u vërtetue se ajo vashëz që qëndronte para tij ishte me të vërtetë Klara e saj. Ndërkaq mbërrijti edhe gjyshja.

Deshti me e pá sa mâ parë fytyrën e gëzueshme të djalit të vet.

„Pra, bir i dashtun, çka thue për të gjitha këto?" briti ajo. „Ti na ke habitë mirë, porse edhe na ta kemi përgatitë nji befasí edhe mâ të bukur, apo jo?" Dhe nana e gëzueme u përshëndet përzemërsisht me të birin e vet. „Kurse tash eja me mue të shkojmë me u përshëndetë me Mixhën tonë, bâmirsin tonë mâ të madh."

„Po, deri edhe Hajdin tonë të vogël, edhe atê më duhet me e përshëndetë", tha zotni Sazemani, tue shtrëngue dorën e Hajdit. „Po si je? A je shëndoshë e mirë dhe e gëzueshme në mal? S'âsht nevoja as të pyes. Asnji lule mali nuk duket mâ bukur. Po gëzohem shum, vajza ime, shum po gëzohem!"

Edhe Hajdi jashtëzakonisht e lumtun shiqonte zotnín e mirë, Sezemanin. Zemra e Hajdit rrihte me gjallni prej gëzimit të madh që ky mu këtu në mal përjetoi nji gëzim të tillë.

Gjyshja e çoi djalin e vet te Mixha dhe derisa të dy burrat ishin tue u përshëndetë, i ati i Klarës nisi me folë

se sa i ishte mirënjoftës dhe sa ishte habitë që kishte ngja kjo mrekullí, kurse gjyshja u kthye dhe shkoi n'anën tjetër drejt pishave, sepse donte me i pá edhe njiherë.

Aty e habiti diçka e papritun. Në midis, ndërmjet lisave, ku degët e gjata kishin lanë edhe pak vend të lirë, ndodhej nji kunorë e madhe me lule të kaltërta në të mbylltë, të freskta dhe të shkëlqyeshme, sikur të kishin bî mu në këtë kohë. Gjyshja duertrokiti prej gëzimit.

„Çfarë bukurije! Çfarë shkëlqimi!" bërtitte ajo gjithnji. „Hajdi, e dashtuna e ime Hajdi, eja këtu! A ti ma ke përgatitë këtë gëzim? Kjo âsht me të vërtetë e mrekullueshme!"

Fëmíjt tashmâ kishin ardhë.

„Jo, jo", tha Hajdi. „Por unë e dij kush e ka përgatitë këtë."

„Këso lulesh ka nalt në kullosë, gjyshe, edhe shum mâ të bukura", tha Klara. "Por qëllo kush t'i ka pru lulet qysh heret në mëngjes prej kullose?"

Dhe Klara vû buzën në gaz me kënaqsi tue folë kështu që gjyshja për nji moment kujtoi se mbesa e saj kishte shkue sot nalt vetëm. Mirëpo, kjo ishte nji gjâ gati e pamundun.

Ndërkaq u ndëgjue shushuritja përfundi pishave. Ky ishte Pjetri, i cili kishte hypë deri nalt. Mbasi pá se kush ishte tue bisedue me Mixhën para kasolles, i ra rreth e përqark shtëpís tue bâ nji hark të madh dhe deshti me u tërheqë në mënyrë të padukshme mbrapa pishave. Mirëpo, gjyshja e njofti dhe asaj i ra ndërmend nji mendim i ri. „Mos i ka sjellë këto lule Pjetri dhe tash për shkak të turpit dhe përvujtnís po përpiqet me u tërheqë në mënyrë të padukshme? Jo, nuk duhet të mbesi kështu! Duhet t'i dhurojë diçka medoemos."

„Eja, djalosh, eja këtu, shpejt, mos kij frigë!" bërtiti gjyshja dhe zgjati kryet mbrapa lisave.

Pjetri u ndal si i ngrimë prej frigës. Mbas gjithë këtyneve që përjetoi nuk mundi me i kundërshtue. Ndjente vetëm nji gjâ, se i ka ardhë çasti i mbramë çdo gjâje! Flokët i rrëqetheshin dhe pa nji pikë gjaku në fytyrë dhe krejt i shëmtuem prej frige duel mbrapa pishave.

„Vetëm përpara, pa ngurrim!" i jipte zemër gjyshja. „Dhe më thuej tash djalosh a e ke bâ këtë ti?"

Pjetri nuk i çoi syt dhe nuk pá se çka ishte tue tregue gjyshja me gisht. Pá se Mixha qëndronte pranë kandit të kasolles dhe që syt e tij të murmë shiqojshin në mënyrë depërtuese, kurse pranë Mixhës qëndronte përsëri ai burrë i njajtë, polici mâ i tmershëm i Frankfurtit. Tue u dridhë me gjithë trup Pjetrit i shkoi për dore të shqiptoi vetëm nji fjalë:„Po."

„Po çka të duket e tmershme në këtë punë", tha gjyshja.

„Oho... ajo... ajo që âsht shkatrrue e që nuk mund të ndreqet mâ", mezi mbërrijti me shqiptue Pjetri, kurse gjujt i dridheshin ashtu që gati nuk mundte me qëndrue në kambë.

Gjyshja iu afrue kasolles.

„Mixhë i dashtun, a âsht në vedi ai djalosh i mjerë?" pyeti ajo me dhimbsuni.

„Po, po", e bindte Mixha. „Vetëm se ai djalosh âsht në të vërtetë ajo erë që e ka shty karrikën me rrota, prandej po pret dënimin e merituem."

Gjyshja gati nuk mundte me zanë besë, sepse pohonte që Pjetri nuk po duket i keq, n'anë tjetër s'ka kurrnji arsye për me thye at karrikë aq të nevojshme. Ndërkaq, ky pohim i Pjetrit ishte për Mixhën vërtetimi i dyshimit, i cili u çfaq në tê fill mbas asaj ngjarje. Gjyshi i kishte vû re fare mirë ato shiqime të zemrueme, që i hedhte Klarës Pjetri qysh në fillim, si edhe të gjitha shenjat tjera të tërbimit të tij për shkak të ndodhive të reja që u banë në mal. Mixha e lidhte njanin mendim me tjetrin, kështu që qëlloi se si ka shkue gjithë kjo dhe ia spjegoi gjyshes. Kur mbaroi së spjeguemi, gjyshja nisi me folë me gjallni:

„Jo, jo, Mixha im i dashtun, jo, jo, djaloshin e mjerë nuk do ta ndëshkojmë, duhet ta kuptojmë. Ju lutem, kanë ardhë njerëz të huej prej Frankfurtit, kështu që me javë të tana ia kanë rrëmbye Hajdit, të vetmin thesar të tij, me të vërtetë thesar të çmueshëm, kështu që ditë përditë duhet të qëndrojë vetëm. Jo, jo, duhet ta kuptojmë, vneri e ka pushtue dhe e ka nxitë në shpagim, i cili ka qenë pak i marrë, por kur jemi të zemruem, të gjithë jemi të marrë."

Dhe kur tha këtë, gjyshja iu afrue Pjetrit, i cili ishte ende tue u dridhë dhe tue kërcëllue dhambët.

U ul mbi bankë përfundi pishave dhe i tha me dashuni:

„Ashtu, eja tash djalosh, para meje. Kam me të thanë diçka. Prâj mâ së kërcëlluemi dhambët e së dridhuni dhe ndëgjomë. Ti e ke shty karrikën teposhtë kodrës me qëllim që të thehet. Kjo s'ka qenë nji vepër e mirë, këtë e din edhe ti vetë fare mirë. Ti e din edhe atê se e meriton ndëshkimin dhe sigurisht do të jeshë mundue shum që askush të mos shofi se çka ke bâ. Ti ke mendue keq, kurse ka dalë mirë. Sikur të mos e kishe shty ti karrikën, Klara s'kishte me ecë aq shpejt. Prandej të kemi falë kësaj radhe, kurse herën tjetër kij kujdes se çka je tue bâ."

„Do të kem, do të kem", u përgjegj Pjetri krejt i ndrydhun, sepse ende nuk dinte si do të marrin fund të gjitha këto, mbasi ai polic vazhdonte me ndjetë pranë mixhës.

„Pra, atëherë puna qëndron në rregull, krejt çâshtja âsht shoshitë", përfundoi gjyshja.

„Kurse tash duhet të marrish prej nesh edhe ndonji kujtim, i cili ka me të gëzue. Më thuej, djalosh, çka po dëshiron? Çka kishte me qenë ajo? Çka kishe dashtë mâ së shumti me të dhurue?"

Tash Pjetri çoi kryet dhe shiqoi gjyshen me sy të zgurdulluem, krejt i habitun. Pritte diçka të tmershme, kurse tash aty për aty duhet të fitojë dhuratë. Të gjitha iu turbulluen në mendje.

„Po, po, po flas seriozisht", tha gjyshja. „Duhet të fitosh diçka që ka me të gëzue dhe për shkak të së cilës ke me na kujtue. Dije që na tashmâ nuk mendojmë për atê se si ke dashtë me na bâ diçka të keqe. A po më kupton, djalosh?"

Pjetri nisi me kuptue se nuk do të ndëshkohet dhe që kjo grue e mirë, e cila qëndronte para tij, e shpëtoi prej policit. Ndjeu nji lehtësi, thuese i ra nji gur i randë prej zemrës. Por tash kuptoi edhe atê se do t'ishte mâ mirë të pranojë menjiherë krejt gabimet e bame. Prandej tha përnjiherë:

„Edhe letrën e humba."

Gjyshes iu desht të mendojë pak, por me të shpejtë iu kujtue për se ishte fjala dhe tha me dashuni:

„Ashtu, ashtu, mirë bane që më tregove! Duhet të pranosh menjiherë nëqoftëse diçka s'âsht në rregull atëherë çdo gjâ mund të zgjidhet. E tash më thuej çka dëshiron për kujtim?"

Pjetri tash mundte me kërkue çka t'i dojë zemra. Disi krejt mendja iu turbullue. Krejt panairi i larëm i Majenfeldit u çfaq para syve të tij me të gjitha sendet e bukura, të cilat i shiqonte ai shpesh herë me orë të tana dhe i konsideronte si gjana të parealizueshme, mbasi në xhepin e vet nuk kishte kurr mâ tepër se pesë pare kurse ato sende tërheqse kushtojshin të paktën dhetë pare. Aty kishte pipza të bukura të kuqe, me ndihmën e së cilave do të mundte me i thirrë dhít e veta. Mandej thika të vogla me këllëf, me të cilat do të mundte me i pre shkopijt për bukurí.

I zhytun thellë në mendime Pjetri qëndronte në kambë, sepse ishte vështirë të vendoset për njanën prej këtyne dy dëshirave. Por atëherë i ra në mend nji mendim i bukur, kishte kohë me u mendue deri sa të mbahet panairi i ardhshëm.

„Dhetë pare", u përgjegj Pjetri me vendosshmeni. Gjyshja qeshi.

„Këto nuk janë të tepërta, eja këtu!" E muer strajcën e vet dhe nxuer nji talir të madh e të rrumbullaktë, mandej edhe dy monedha dhetë paresh. „Ashtu, kurse tash ta shkruejmë fakturën", vijoi ajo. „Dëshiroj me të spjegue diçka. Këtu ke aq herë nga dhetë pare sa javë ka viti! Për çdo javë mundesh me marrë nga dhetë qindarë për me i shpenzue. Kanë me të mjaftue për nji vit të tanë."

„A thue sa të jem gjallë", pyeti Pjetri padjallzisht.

Tash gjyshja qeshi aq me të madhe sa zotni Sezemani dhe Mixha ndërprenë bisedën e vet për me ndëgjue se çka po ngjet.

Gjyshja ishte tue qeshë edhe mâ.

„Kështu edhe do të jetë, djalosh, do ta shkruej këtë në testamentin tim a ndjeve, bir? — mandej edhe ti shkruej — ashtu. Pra, bariu Pjetër do të marri nga dhetë pare në javë sa të jetë gjallë."

Zotni Sezemani tundi kryet tue çfaqë pajtimin e vet dhe qeshi.

Pjetri shiqoi edhe njiherë dhuratën në dorë të vet, thuese dyshonte a ishte tue pá mirë apo jo. Mandej tha: „Ju falem nderës!"

Vrapoi me këcime të mëdha. Mirëpo, këtë herë nuk u rrëxue, sepse tash nuk e ndiçte friga, por e shoqnonte gëzimi, nji gëzim që Pjetri nuk e kishte ndi asnjiherë në jetë .

Kur mâ vonë edhe shoqnija e kasolles së malit hangri drekën e gëzushme dhe të gjithë së bashku rrishin e bisedojshin rreth çdo gjâje, Klara muer për dore atin e vet tejet të lumtun, mandej i tha aq me gjallni sa nuk kishte folë asnjiherë qyshse ishte sëmue.

„Ah, át, të kishe me dijtë se çfarë shërbimesh më ka bâ gjyshi! Aq shum më ndihmonte për ditë sa âsht e pamundun me i tregue me gojë, mirëpo këto unë s'kam me i harrue gjatë gjithë shekullit. Gjithnji po mendoj si do të kisha mundë me e shpërblye Mixhën e mirë nëpërmjet nji dhurate çka kishte me gëzue, të paktën sa gjysma e atyne gëzimeve që më ka bâ ai."

„Kjo âsht edhe dëshira ime mâ e flaktë, vajzë e dashtun", tha i ati. „Ende po mendoj në lidhje me atê se në ç'mënyrë do të mundeshim me i shprehë mirënjohjen tonë të paktën deri diku."

Zotni Sezemani iu afrue Mixhës, i cili rrinte afër gjyshes dhe bisedonte me tê me shum gjallni. Kur u çue Mixha, zotni Sezemani e kapi për dore dhe i tha përzemërsisht:

„Mik i dashtun, dëshiroj me bisedue diçka me ju. Do të më kuptoni kur po ju thom se vjete me radhë nuk kam ndi ndonji gëzim të vërtetë. Sa pare vlejnë krejt të hollat e mija dhe prona kur isha i detyruem me shique vajzën time të mjerë, të cilën s'mundsha as me e mjekue as me e bâ të lumtun! Ju e keni shërue fëmín dhe i keni dhurue, sikurse edhe mue, nji jetë të re. Më thoni si kisha mundë me çfaçë mirënjohjen time? Kurr s'mundem me ua shpërblye këtê. Mirëpo, çkado që kam e çkado që mundem po ju la në dispozicion. Më thueni, mik, çka duhet të bâj?"

Mixha ndëgjoi me vemendje dhe me nji gaz të kënaqshëm vërente atin e lumtun.

„Më zini besë, zotni Sezeman, unë po gëzohem me gjithë zemër që u shërue Klara. Me këtë âsht shpërblye mundi im. Ju falem nderës, por unë s'kam nevojë për kurrgjâ. Sa të jem gjallë do të kem çdo gjâ sa për vehte dhe fëmín. Kam vetëm nji dishirë dhe nëqoftëse ka mundësi të plotsohet kjo, s'do të kem kurrfarë brenge tjetër në jet."

„Më thoni, mik i dashtun!" ngulte kambë zotni Sezemani.

„Jam njeri plak", Vijoi Mixha," dhe s'kam me jetue edhe shum kohë. Mbas vdekjes nuk do të mundem me i lanë fëmís kurrgjâ, kurse voglushja s'ka mâ kurrfarë kushërijsh, vetëm e vetëm nji person që dëshiron me e shfrytzue. Në qoftëse zotni Sezemani ka me më premtue se Hajdi s'do të jetë e detyrueme me shkue në mërgim kurr për të gjetë kafshatën e bukës, atëherë më keni shpërblye në mënyrë të begatshme atê çka kam mundë me bâ për atê dhe fëmín e tij."

„Por, mik i dashtun, për këtë s'âsht nevoja as me bisedue", e ndërpreu zotni Sezemani. "Fëmija po na duket si me qenë edhe e jona. Pyetni nanën time, vajzën time. Ajo kurr s'ka me u nda prej voglushes Hajdi. Por, nëqoftëse kjo âsht e nevojshme për hir të qetsimit tuej, lum miku, po iu nap besën se ka me u bâ ashtu. Do të kujdesem që të bâhet kështu edhe mbas vdekjes sime. Mirëpo, jam i detyruem me ju thanë edhe diçka tjetër. Kjo fëmi s'âsht krijue që të jetojë në mërgim, sido që të jenë kushtet. Këtë gjâ tashmâ e kemi provue. Porse ajo ka nji mik. E njof nji mik të saj, i cili ndodhet ende në Frankfurt, aty âsht tue përfundue punët e veta që të mundet me shkue mandej ku t'i pëlqejë e që atje ta kalojë pleqnín. Ky âsht miku im, doktori. Ai kësaj vjeshte do të vijë këtu që ta këshilloni se ku do të mundet me u vendosë në këtë krahinë, sepse në shoqnín tuej dhe të Hajdit po e ndjen vehte mâ mirë se kudo tjetër. Dhe po shifni, voglushja Hajdi do të ketë për së shpejti afër vehtes dy kujdestarë. Vetëm le të kenë jetë të gjatë këta të dy."

„Po, po!" pohoi gjyshja tue shtrëngue përzemërsisht dorën e Mixhës. Mandej menjiherë e përqafoi Hajdin, e cila qëndronte pranë saj dhe e afroi kah vehtja. "Deri

edhe ty, e dashtuna ime Hajdi, edhe ty duhet të pyesim. Eja dhe më thuej a ke ti ndonji dëshirë të paplotsueme?"

„Kam, nënkuptohet, si mos të kem!" u përgjegj Hajdi dhe e shiqoi gjyshen me shum seriozitet.

„Mirë, atëherë më thuej çka âsht", i jepte zemër gjyshja vashëzës. „Çka kishe me dashtë, vajza ime?"

„Kisha me dashtë ta kem shtratin tim të Frankfurtit me tre jastukë të mëdhej e me mbulesë prej puplash, kështu që gjyshja ime të mos flejë mâ ulët, sepse po merr frymë shum vështirë, kurse përfundi mbulesës prej puplash do të ketë të ngrohtë dhe s'do të jetë e shtrëngueme me ra në shtrat me shamí, mbasi pa tê po nerth."

Të gjitha këto Hajdi i shprehi prej nji frymë.

„Ç'po thue, e dashtuna ime Hajdi?" briti gjyshja me shqetsim. „Mirë që të paska ra ndërmend. Kur na ngjan diçka e pëlqyeshme, kurdoherë duhet të mendojmë edhe për të tjerët. Tash menjiherë kam me e njoftue Frankfurtin. Qysh sot Rotenmajeresha ka me e mbështjellë shtratin, kështu që ka me mbërrijtë këtu mbas dy ditësh. Në tê gjyshja jote ka me fjetë mirë!"

Hajdi nisi me bredhë rreth e përqark gjyshes shend e verë. Por, menjiherë u ndal e tha shpejt:

„Eh, tash duhet të shkoj poshtë te gjyshja menjiherë. Ajo po frigohet gjithnji kur nuk po e vizitoi për nji kohë të gjatë."

Hajdi gati nuk mundte me pritë për pa i kumtue gjyshes lajmin e gëzueshëm dhe gjithnji mendonte në lidhje me atê se si u frigue atëherë gjyshja kur e pat vizitue kjo.

„Jo, jo, Hajdi, si mendon ti ashtu?" ia tërhoqi vërejtjen gjyshi. „Kur i kemi mysafirët në shtëpi, besoj se nuk duhet të largohesh!"

Mirëpo, gjyshja ishte n'anën e Hajdit.

„I dashtuni Mixhë, megjithatê fëmija ka të drejtë. Plaka e mjerë nuk e ka pá qysh moti për shkak të meje. Prandej tash të gjithë së bashku do të shkojmë te ajo, dhe do të jetë mâ sëmiri që aty ta pres kalin tim e mandej të vijoj udhtimin për në Selc dhe të dërgoj menjiherë telegramin për Frankfurt. Si mendon, bir?"

Zotni Sezemani deri më tash nuk kishte kohë për me bisedue rreth qëllimeve të veta. Prandej qe i dety-

ruem t'i lutet samës që të mos ndërmarri menjiherë atê çka ka mendue, por t'ulet edhe pak derisa t'i njoftojë ai se çka po mendon.

Zotni Sezemani pat vendosë që t'udhtojë pak me nanën e vet nëpër Zvicër, sikur Klara të mos mundte me udhtue me ta. Ndërkaq, tash pá se gjithë këtë rrugë të mrekullueshme do të mundte me e realizue në shoqni me vajzën e vet, prandej donte me i shfrytzue për këtë qëllim këto ditë të bukura të verës së vonë. Deshti me bujtë në Selc, kështu që nesër në mëngjes të marri Klarën prej bjeshke, që bashkë me tê të shkojë deri në llixhën Ragac, mandej prej këndej t'udhtojnë mâtej.

Klara u habit pak në mënyrë të pakandshme për shkak të nisjes së papritun. Mirëpo, në këtë gjâ mëshifeshin edhe shum gëzime.

Gjyshja tashmâ ishte çue dhe e kishte marrë voglushen Hajdi për dore për me u nisë me tê. Tash menjiherë u kthye.

„Mirëpo, çka do të bâjmë, për shpirt të të shenjtit, me Klarën!" thirri e frigueme, sepse menjiherë iu kujtue se nji shetitje kaq e gjatë do t'ishte e mundimshme për tê.

Mirëpo, tashmâ Mixha e pat marrë mysafiren e vet në grykë dhe u nis me hapa të sigurta mbas gjyshes, e cila tash me kënaqsi tundte kryet. I fundit ecte zotni Sezemani dhe kështu u nis teposhtë ky varg njerzish. Hajdi ishte e detyrueme të këcejë gjithnji prej gëzimit pranë gjyshes, e cila dëshironte që Hajdi t'i tregonte diçka për gjyshen e vet, si jetonte ajo, si ishte te ata, sidomos dimnit kur ban shum të ftohtë.

Hajdi i tregonte për të gjitha këto, sepse dinte se si jetohet atje dhe qysh rrin në kand gjyshja krejt e strukun tue u dridhë prej së ftoftit. Hajdi dinte fare mirë se me çka ushqehej gjyshja dhe çka i mungonte saj.

Derisa mbërrijtën në kasolle, gjyshja ndëgjonte me kujdes të madh çka i tregoi Hajdi.

Mu n'at kohë Brigita ishte tue qitë në litar këmishën e Pjetrit, në mënyrë që të kishte se çka me veshë kur do t'i përlyhej ajo tjetra. Ajo vû re shoqnin, prandej vrapoi në dhomë.

„Nanë, po vijnë të gjithë prej së nalti!" thirri ajo. „Janë nji morí, kurse gjyshi po bjn vashëzën e sëmunë."

„Ah, a patjetër ka qenë nevoja të ndodhi kështu?" psherëtiti gjyshja. „Po e marrin me vehte Hajdin! A po e shef ti këtë punë? Sikur të kisha mundësí të paktën me u përshëndetë me tê! Sikur t'ishte e mundun ta ndëgjoj të paktën edhe njiherë!"

Dera u hap vrull dhe Hajdi me anë të disa këcimeve mbërrijti në kandin e gjyshes, mandej e përqafoi.

„Gjyshe, gjyshe, ka me ardhë shtrati im prej Frankfurtit me tre jastukë dhe mbulesë pendlash."

„Mrenda dy ditësh ka me mbërrijtë me siguri", shtoi gjyshja.

Gjyshja qeshi me pikllim e tha:

„Zoja duket se âsht nji grue shum e mirë. Por po më vjen shum keq që ka me të marrë me vehte në Frankfurt, Hajdi, çka unë s'do të mundem me e përjetue."

„Çka, çka? Kush ia ka thanë këtê gjyshes sime të mirë?" u ndëgjue nji zâ plot dashuni. Dhe gjyshja e Pjetrit ndjeu menjiherë se dikush e muer dorën e saj dhe po e shtrëngon përzemërsisht.

„Jo, jo, për Frankfurtin s'âsht fjala! Hajdi ka me ngelë te gjyshja e vet dhe do të jetë gëzimi i saj. Na do ta shofim fëmín, do të vijmë këtu shepsh herë, nuk do ta rrëmbejmë prej jush."

Tash fytyra e gjyshes shkëlqeu prej gëzimit dhe kjo nisi me shtërngue dorën e zojës së mirë Sezeman me falnderim, ndërsa prej gëzimit i rrodhën kokrra loti. Hajdi vû re menjiherë se gjyshja u gëzue, prandej ishte tejet e lumtun.

„A po jo gjyshe", tha tue u ngjitë për tê, „tash ngjau mu ashtu si të pata lexue herën e fundit? A ka me të shërue shtrati i Frankfurtit vallë?"

„Po po, Hajdi, ka me më shërue."

„Gjyshja jonë e dashtun", tha zoja Sezeman, tash do të përshëndetemi, porse s'po ju thom lamtumirë, po të mirë u pafshim, mbasi në vitin e ardhshëm do të vijmë përsëri në bjeshkë, prandej kemi me ju kërkue. Nuk do të harrohemi kurr!"

Dhe tue folë kështu, zoja Sezeman shtërngoi edhe njiherë dorën e plakës. Mirëpo, nuk mundi me shkue aq

shpejt si tha, sepse gjyshja nuk pushonte së falnderuemi. Mâ në fund u nisën teposhtë malit, kurse Mixha e çoi edhe njiherë Klarën në shtëpi të vet, ndërkaq Hajdi pa ia nda bridhte rreth tyne, sepse u gëzue që gjyshja ishte e kënaqun.

Ne e nesre, heret në mëngjes, Klara derdhte lotë të vokët që ishte e detyrueme me u largue prej malit, ku pat kalue aq mirë. Mirëpo, Hajdi e ngushllonte dhe i thonte:

„Për së shpejti do të vijë përsëri vera, prandej do të mundesh me ardhë prap e atëherë do të jetë edhe mâ mirë. Do të mundesh me ecë menjiherë, prandej përditë do të shkojmë në kullosë me dhít, midis atyne luleve dhe përsëri do të mbretnojë gëzimi dhe hareja."

Simbas marrëveshjes, zotni Sezemani erdhi me e marrë vajzën e vet. Tash rrinte me gjyshin, sepse ata të dy duhej të mirreshin vesh edhe për disa sende tjera. Klara i fshiu lotët. Fjalët e Hajdit e ngushlluen pak.

„I ban të fala Pjetrit prej anës sime", tha përsëri „edhe të gjithë dhíve, sidomos Bejkës. Sikur të kisha mundësí me i dhurue diçka Bejkës, kisha dashtë me gjithë zemër. Ajo ka kontribue aq shum që unë të shërohem."

„Si nuk mundesh me i ndihmue", u habit Hajdi. „Çoja pak krypë, e din sa me andje lëpin ajo krypën në mbramje prej shuplakës së gjyshit". Ky propozim i pëlqeu Klarës.

„Atëherë po i dërgoj njiqind funti krypë prej Frankfurtit", bërtiti me gëzim.

Atëherë zotni Sezemani ua luejti dorën fëmijve, sepse ishte koha për me u nisë n'udhtim. Tashmâ kishte ardhë kali i gjyshes, deri edhe ai i Klarës, sepse tash edhe Klara mundte me hypë dhe s'ishin të detyruem me e bartë mâ.

Hajdi hypi mbi kodrën mâ të madhe të shpatit dhe i tundte dorën e vet Klarës dhe të gjithë atyne, derisa i humbën sysh.

Shtrati mbërrijti prej Frankfurtit dhe gjyshja tash, e ngrohun, flente ambël për çdo natë.

Gjyshja e mirë e Klarës nuk harroi se sa i ashpër ishte dimni në mal. I dërgoi kasolles së Pjetrit nji paket

të madh, në të cilin kishte aq shum tesha të trasha sa që gjyshja mundte me u mbështjellë mirë dhe nuk dridhej mâ prej së ftoftit kur rrinte në kandin e vet.

Ndërkaq, në Selc ishte tue u ndërtue nji ndërtesë e madhe. Doktori pat ardhë dhe në fillim qe vendosë në nji banesë të vogël. Simbas këshillimit të mikut të vet Sezeman, doktori e bleu at ndërtesë të vjetër, në të cilën banonte gjyshi me të mbesën e vet, Hajdin, gjatë dimnit, e cila dikur pat qenë nji shtëpi zotnijsh, çka mund të shifej edhe tash në bazë të dhomave të mëdha dhe koftorit të bukur, mbarue me mjeshtrí. Këtë pjesë të shtëpís doktori ia ndreqi vehtes për banesë, kurse anën tjetër e mbylli me mur, në mënyrë që në të të munden me banue dimnit Mixha e Hajdi, sepse doktori e njifte plakun si njerín e pamvarun, i cili dëshironte me pasë banesë të vet. Aty ka qenë ndërtue edhe nji shtallë e nxehtë prej tullash për dhít, kështu që Bejka dhe Murina t'i kalojnë rahat ditët e dimnit. Ditë për ditë doktori dhe Mixha prej mali bâheshin miq edhe mâ të mirë dhe kur ngjiteshin mbi skelet për me pá se si përparonte ndërtimi, zakonisht tema e bisedës së tyne ishte — voglushja Hajdi, sepse për të dyt kjo ishte gëzimi mâ i madh në këtë shtëpi. Ishin të lumtun që ky fëmi i gëzueshëm ndodhej midis tyne.

„Miku em i dashtun", tha nji ditë prej ditësh zotni doktori tue qëndrue nalt në muer me Mixhën, „këtë çashtje duhet ta shiqoni si unë. Unë i ndaj të gjitha gëzimet me ju për shkak të kësaj fëmije, thuese, mbas jush, jam njeriu i saj mâ i afërt. Por unë dëshiroj, gjithashtu, me i nda edhe të gjitha detyrimet kur âsht fjala për tê. Kështu edhe unë do të kisha të drejtë që Hajdi të kujdeset për mue në ditët e pleqnís sime dhe të qëndrojë pranë meje. Kjo kishte me qenë dëshira ime mâ e flaktë. Voglushes Hajdi do t'i jap të gjitha të drejtat, thuese âsht fëmija ime e vërtetë, kështu që nji ditë mund ta lamë pa mërzí kur do të jemi të detyruem me u nda prej saj edhe ju edhe unë."

Mixha për nji kohë të gjatë shtrëngoi dorën e doktorit. Nuk foli asnji fjalë, mirëpo miku i tij i mirë në syt e plakut mundi me lexue shqetsimin dhe gëzimin, që zgjuen fjalët e tij.

Gjatë kësaj kohe Hajdi dhe Pjetri ndejtën te gjyshja, kështu që vashëza kishte me tregue aq shum sende e gjyshja me ndëgjue — sa të dyja mezi merrshin frymë dhe i afroheshin njana tjetrës gjithnji e mâ tepër.

Kishin për me tregue gjithë ato sende, të cilat kishin ndodhë gjithë verës, sepse gjatë kësaj kohe këto takoheshin fort rrallë.

Asht vështirë me thanë se cili nga ata të tre dukej mâ i lumtun për shkak se ishin takue përsëri dhe që të gjitha këto u përfunduen kaq bukur.

DY FJALË PËR SHKRIMTARIN DHE LIBRIN

E keni lexue librin. Ndoshta u âsht bâ i dashtun ashtu si e kanë dashtë shum e shum fëmij para jush. Ndoshta kishit dëshirue me marrë vesh edhe diçka në lidhje me të. Ky âsht nji libër bukur i vjetër, hartue para mâ se shtatëdhetë vjetësh. Qysh nga ajo kohë janë bâ shum ndryshime. Megjithatë edhe sot e kësaj dite voglushja Hajdi me zemrën e vet të gjanë na âsht e afërt. Bashkë me të pikllohemi kur shofim se si e mundojnë marrëdhanjet artificiale në nji familje të pasun qytetare, gëzohemi bashkë me të në kohën kur ajo ndodhet midis njerëzve të vet, midis malsorëve të thjeshtë në natyrën e mrekullueshme të malit.

Në nji rreth të tillë, në nji katund zviceran afër Liqenit të Cyrikut, lindi më 1827 Johana Hojser - Shpiri. I ati i saj qe mjek katundi, kurse kjo qe fëmija i katërt prej gjashtë kësosh. Me ta jetonte gjyshi i tyne, së cilës i gjasojnë pak edhe gjyshja e Pjetrit dhe gjyshja e Klarës. Pra, ishte nji shtëpi e plotë, në të cilën shpesh herë qëndrojshin për nji kohë të gjatë edhe të sëmunët e atit të saj, malsorët e katundeve për rreth. Johana u martue heret, por së shpejti mbeti pa burrin dhe të vetmin fëmi.

Kur nisi me shkrue nuk ishte mâ e re. Kjo ngjau në kohën e Luftës Françezo - Prusiane të vitit 1871. Në Zvicër aso kohe erdhën shum t'arratisun e të plagosun nga të dy frontet. Johana Shpiri donte me u ndihmue, por nuk kishte me çka. Prandej filloi me shkrue. Qysh tregimet e saj të para të shkurta, të freskta dhe të drejtpërdrejtshme, u pritën mirë. Mirëpo, mâ së shumti korri sukses me librat e saj për fëmij. Librat për fëmij t'asaj kohe kanë qenë aq të mërzitshëm dhe larg nga jeta sa që Hajdi, e cila me kambë të zbathuna vrapon mbas dhive dhe din me u gjindë në mënyrë të pamvarun në çdo rasë, suell diçka të re në letërsin fëminore. Për këtë arsye ky libër u përkthye së shpejti në shum gjuhë, madje përkthehet dhe botohet edhe sot e kësaj dite.

„Rilindja" ka përgatitë këtë botim për me iu magjepsë me pamjen e natyrës alpike dhe të mendoni pak për pamjen e jetës në shtëpin e pasun të Sezemanit. Këtu me siguri, shum sende u janë dukë qesharake. Johana Shpiri e ka përbuzë mirë fisnikín

artificiale, e cila e ban jetën e atyne njerëzve aq të thatë e të mërzitshme.As ata zotnij as shërbëtorët e tyne nuk janë të këqij, por, megjithatê jeta në nji shoqni të tillë âsht e padurueshme.

Ju jeni të lumtun që ndër né nuk kemi mâ nji shoqni t'atillë. Hajdi si të vetmen zgjidhje gjeti kthimin në mal. Shum njerëz aso kohe, madje të ndershëm, njerëz të mirë, si ishte edhe Johana Shpiri, panë se ajo shoqni qytetare nuk vyen, mirëpo nuk dijshin me gjetë ndonji rrugëdalje tjetër përpos me ikë prej saj, ndërkaq pak a shum e ngushllojshin vehten tue shpresue se perëndija ka me i rregullue këto disi. Ata nuk dijshin se në këtë punë s'munden me ndihmue gjâ as a r r a t i s j a as p e r ë n d i j a po vetëm l u f t a, lufta për nji jetë mâ të bukur për gjithë njerzit, për drejtësi dhe liri. Edhe njiherë: ju fëmij të sotshëm jeni të lumtun pse Revolucioni ynë Populluer ka ngadhnjye nji jetë të tillë.

Ky libër po çfaqet në nji formë pak a shum të përmirsueme. Ka ngelë ajo që ka qenë në të e bukur dhe e mirë, kurse âsht lanë jashtë ajo që i ka kalue koha mâ, që âsht vjetrue. Por, nëqoftëse ju duket se libri nuk ka mbarim të vërtetë, dijeni që Johana Shpiri ka shkrue edhe veprat „Hajdi dhe fëmijt e saj" dhe „Hajdi si gjyshe". Mirëpo, këto dy vepra, sikurse edhe të tjerat që i ka botue derisa vdiq (1901) sot mâ janë harrue pak a shum.

PËRMBAJTJA

		Faqe
I	Mixha prej Malit	5
II	Te gjyshi	17
III	Në kullosë	25
IV	Te gjyshja	38
V	Dy vizitat dhe çka ndodhi mbas tyne .	51
VI	Kreu i ri dha krejt sende të reja	62
VII	Nji ditë jo e rëndomtë e zonjushës Rotenmajer .	71
VIII	Ndodhít shqetsuese në shtëpín e zoti Sezemanit .	86
IX	Gjyshja	104
X	Zotni Sezemani njifet me lajme të reja	97
XI	Gëzimet dhe pikllimet	114
XII	Lugetët në shtëpín e Sezemanit	119
XIII	Përsëri në mal	131
XIV	Përgatitjet për udhtim	158
XV	Mysafirí në bjeshkë .	166
XVI	Shpagimi . . .	176
XVII	Dimni në Selc . .	185
XVIII	Dimni po zgjat edhe mâ . .	197
XIX	Po shkruejnë míqt prej së largu . .	206
XX	Çka ndodhte edhe mâ në bjeshkë . . .	221
XXI	Ngjau ajo çka nuk prítte askush	231
XXII	Lamtumira, por vetëm për nji kohë të shkurtë . . .	245
	Dy fjalë për shkrimtarin dhe librin	265

JOHANA SHPIRI

HAJDI

Redaktor teknik
SKENDER HOHXA

Korektor
FEHMI SPAHIU

Tirazhi 2000 copë

U shtyp në dhetuer 1959 në Shtypshkrojën e Sipërmarrjes gazetare—botuese „RILINDJA"
Prishtinë